Cuvînt înainte

1 Daca este adevărat ccea cc scriu istoricii culturii, că **Boethius** a scris *Mângâierile filosofiei* în închisoare, în aşteptarea executării condamnării la moartc, această operă este pur şi simplu halucinantă, fără urme de îndoială, unică în analele culturii umane.

Ea evidenţiază concomitent două aspecte esenţiale: pe de o parte stăpânirea de sine, şi acceptarea situaţiei tragice în care se găseşte, a autorului, iar pe de altă parte superioritatea stilistică şi intelectuală a „barbarului" **get Teodoric cel Mare**, în acel timp, stăpânitorul Romei şi al Italiei, *cea mai mare personalitate occidentală a timpului (***Boethius**, în *Elogiul lui* **Teodoric**).

După ce îl condamnasc la moartc pc **Boethius**, convins, ni se spune, pe baza unor mărturii mincinoase, că era implicat într-o conspiraţie împotriva sa, **Teodoric** îl lasă să-şi scrie şi să-şi motiveze uimitoarele probc dc calm, dc detaşare în faţa morţii, de motivare a obligaţiei de a primi vitregiile sorţii, aşa cum primise şi se bucurase de bunurilc, dc răsfăţul chiar, oferite mai înainte de aceeaşi soartă, conchizând că

statornică în lege pe vecie e a lumii nestatornicie.

După execuţie, **Teodoric** nu confiscă manuscrisul, nu-l distruge şi, datorită viziunii superioare a acestui *barbar*, cartea lui **Boethius** devine bun al omenirii, una din cele mai răspîndite şi citite cărţi, cea mai tradusă carte, după Biblie, în mileniul Evului Mediu, dar şi în continuare.

Dacă **Boethius** ar fi trăit în secolul XX, la 1400 de ani după *barbarul* get stăpân al Italiei, sub alţi stăpâni peste popoare, n-am fi cunoscut nici exemplul lui **Boethius**, nici tulburătoarea sa operă.

Numai în România, în inima Europei, peste 500 000 de *complotişti* de acelaşi fel ca **Boethius**, închişi şi torturaţi, unii condamnaţi la moarte, cei mai mulţi pentru vini nu mai reale decît a lui **Boethius**, n-au avut îngăduinţa stăpânilor din *secolul*

civilizației, să scrie nici măcar un rând, nici vorbă de o operă de talia și întinderea *Mângâierilor filosofiei*.

Pentru a-și găsi o umbră de libertate interioară, singura posibilă, această categorie de beneficiari ai "civilizației" secolului XX, au trebuit să se-ntoarcă cu circa 1500 de ani înainte de **Boethius** și **Teodoric**, la oralitatea lui **Homer**, oralitate tăcută, exprimată în gânduri, singurul bun care nu li s-a luat, pentru că nu era la îndemâna "civilizaților" stăpâni din secolul XX.

Astfel că în condiții similare cu ale lui **Boethius**, nu era posibil și nici nu s-a produs o operă de factura *Mângâierilor*.

Glorie lui **Boethius**, dar omagiu și *barbarului* **Teodoric**, care din punct de vedere al civilizației și culturii stă pe un loc invers proporțional cu timpul față de stăpânitorii Europei din secolul XX.

Acest caz nu este ilustrativ pentru *Schița tabloului istoric al progreselor spiritului uman, a* lui **Condorcet**, și ea scrisă în închisoare sub teroarea din *secolul luminilor.*

2 Revenind la opera lui **Boethius**, trebuie spus că ea, fără doar și poate, strămoașa literaturii existențialiste.

Lectura ei cu încercările de a justifica și accepta situația tragică, fără ieșire, în care autorul se găsește, prezentate ca discuții cu *Filosofia* personificată asupra unora din problemele fundamentale ale existenței umane, fie îl cuceresc, fie îl descumpănesc pe cititor, oricum îi creează interes pentru spiritul nereproductibil al gânditorului scrificat de intrigile și sforăriile mărunților lumii de atunci, de ieri, de azi, de oricând, care viețuiesc în strînsă înrudire cu specii a căror viață e guvernată de nevoi fiziologice primare.

3 În urma unui accident stupid, excelentul nostru dascăl de latinește și elinește, profesorul **David Popescu** ne-a chemat la patul său de suferință, în ziua de 18 octombrie 1991, și ne-a spus textual:

Dragul meu, tot ce am făcut pe tărîmul culturii într-o viață de om e sortit să se risipească. Fiul meu a îmbrățișat o carieră tehnică și nu l-a interesat deloc cultura clasică. Nepoții mei se îndreaptă tot spre științe pozitive și n-au nici pregătire, nici interes pentru studiile clasice.

Dumneata eşti singurul dintre foştii mei elevi, care, deşi ai urmat, prin forţa împrejurărilor, o profesiune de ştiinţe exacte, te-ai preocupat continuu şi de cultura umanistă, ai frecventat ani în şir şedinţele Societăţii de Studii Clasice... Îţi las dumitale toate lucrările mele, inclusiv cele în manuscris, şi te rog să te ocupi de publicarea lor, în timp, când vei putea.

După cum ştii, unele din ele le-am lucrat în ultima vreme chiar la sugestia dumitale.

I-am făgăduit, deşi ne dădeam seama că luam asupră-ne o sarcină dificilă.

Deşi arăta bine şi speram că va părăsi curând patul de suferinţă, a doua zi, ne-a telefonat soţia sa, doamna **Xeni,** că a închis ochii pentru totdeauna, probabil în urma unei embolii.

La circa doi ani după înmormântare, doamna **Xeni**, probabil la rugămintea soţului dânsei, în virtutea obligaţiei pe care ne-o asumasem, ne-a chemat să ne alegem dintre cărţile *latineşti* ale profesorului pe cele de care am putea avea nevoie pentru confruntarea textelor şi verificarea unor date etc. pentru studii introductive şi prefeţe la traducerile sale, de publicarea cărora ne vom ocupa.

La 5 mai 1993, am primit două sacoşe de cărţi de sau privitor la autorii latini, mai ales din care prof. **David Popescu** tradusese. Cu celelalte nu ştim ce s-a ales.

4 În cadrul acestei obligaţii morale asumate de noi, am publicat anul trecut celebra operă a lui **Iordanes**, *De origine actibusque Getarum* (Despre originea şi faptele geţilor) – *Getica*, scrisă la 551 e.n. în Italia de getul **Iordanes**, prima ediţie bilingvă, pe două coloane, în cultura română, traducerea căreia o făcuse la sugestia noastră şi pe care ne-a lăsat-o în manuscris.

În studiul introductiv pe care l-am dedicat acestei opere, relecturând, cu atenţie, sursele antice şi medievale, am constatat că aşa-zisa confuzie între geţi şi goţi, invocată de istoriografia apuseană şi preluată de istoriografia noastră, nu se găseşte în opera lui **Iordanes**.

Ea a apărut la autorii occidentali fie datorită unor idei

preconcepute, fie datorită grabei şi superficialităţii care caracterizează activitatea numeroşi istorici şi istorici ai culturii.

Din occident, această concluzie lipsită de orice temei s-a răspîndit şi în restul Europei. Or, 24 de autori antici şi medievali atestă, în diferite formulări, aceeaşi realitate:

cei pe care înainte îi numeam geţi acum îi numim goţi.

Am adus acolo şi alte argumente care dovedesc sau susţin adevărul că aşa-zişii goţi n-au existat şi nici nu puteau să existe. Totuşi dogma persistă: aşa-zişii goţi au fost şi sînt consideraţi, fără nici o probă, ca popor germanic, adică frate (cu cine?), pentru că germanus = frate bun, din aceiaşi părinţi.

La **Ennius** (239 – 169 î.e.n.) găsim sintagma **germana soror**, care, sperăm, se va accepta că nu putea fi vorba de o soră germană (nemţoaică), ci de o *soră bună*, legitimă.

În spaniolă găsim şi azi hermana = soră, în toate sensurile - de la caridad = soră de caritate, gamela – = soră geamănă, lengas – s = limbi surori, media - = soră vitregă etc.

Iar hermano = frate şi la figurat.

În *Collectanea etymologica* a ilustrului **Leibniz**, Hanovra, 1717, pag. 67, găsim că teutonii sau germanii au ca strămoşi pe daci şi pe geţi, care sînt şi strămoşii parţilor.

Iar pe pag. 68 se scrie

Ces grandes liaisons, qu'il y a toujours eu entre le Celtes et les Teutons, a fait qu'on les a souvent confondus dans l'Histoire et entre eux, comme ils venoient presque de la même origine, **ils se sont presque toujours traités de frères. Est c'est peut être de là, qu'est venu le mot de Germani, que les Romains leur ont donné**; *comme l'a fort bien remarqué* **Strabon**; (subl. ns. G.G.)

Aceste legături strînse, care au fost totdeauna între celţi şi teutoni, au făcut ca să fie adesea confundaţi în Istorie şi între ei, cum ei aveau aproape aceeaşi origine, ei s-au tratat totdeauna ca fraţi. Şi, poate, de aici a apărut cuvîntul germani pe care li l-au dat romanii, cum l-a remarcat foarte bine **Strabon**;

In The Oxford dictionary of English Etymology, editat de **C.T. Onions**, pag. 395, găsim: *German... the earlier names were Almain and Dutch*/ German... Numele cele mai timpurii au fost Aleman şi Daci (grafia Dutch după lectura englezei actuale).

O limbă germană n-a existat pînă în secolul XVIII, cînd a fost confecţionată de **Adelung** ş.a.

În celebra sa carte, *Le language* (1921), **J. Vendryes** scrie (p. 397):

L'allemand commun est avant tout une langue écrite.

germana comună este înainte de toate o limbă scrisă

Iar în *Marea Enciclopedie franceză* (sec. XVIII) se arată

Germania zilelor noastre nu se serveşte nicăieri de limba folosită de masa poporului. Germana este o limbă de pură convenţie (subl. ns. G.G.).

Că aşa-zişii goţi, în fapt geţii, nu sînt germani rezultă cu prisosinţă din numeroase fapte istorice cît se poate de clare.

Să citărn, numai cu titlu ilustrativ, cîteva dintre acestea.

a. **Mais le gotique n'est pas l'ancêtre de l'allemand.** *Il représente un groupe dont le développement a été sensiblement différent de celui qui devait aboutir à cette dernière langue* (**Ernest Tonnelat**, *Histoire de la langue Allemande*, Paris, Armand Colin, 1927)./ Dar gotica nu este strămoaşa germanei. Ea reprezintă un grup a cărui dezvoltare a fost sensibil diferită de a celui la care trebuia să ajungă această limbă.

În pofida unor astfel de menţiuni clare care figurează în tratatele privind *Istoria limbii germane*, diverşi istorici, care nu prea se îndeletnicesc cu documentarea, atît de pe la noi, cît mai ales de aiurea, scriu fără control al adevărului, că aşa-zisa gotă ar fi strămoaşa germanei.

b. *Vers le milieu du XVIIIe siècle, l'Allemagne posède pour la première fois une langue commune dont les formes et le vocabulaire s'imposent aussi bien à la philosophie, aux sciences, à la politique, aux tribunaux, à la chaire, qu' à la littérature proprement dite. Après s'être dégagée des dialectes et avoir pris*

une existence indépendante, cette langue commune va bientôt comencer à réagir elle-même sur les dialectes et tendre, à tout le moins dans les villes et dans les milieux cultivés, à se substituer lentement à eux (**E. Tonnelat**, *Histoire de la langue Allemande*, 1927, p. 167)./ Către mijlocul secolului al XVIII-lea Germania posedă pentru prima dată o limbă comună ale cărei forme şi vocabular se impun asemănător în filosofie, în ştiinţe, în politică, la tribunale, la catedre ca şi în literatura propriu-zisă. După ce s-a desprins de dialecte şi şi-a obţinut o existenţă independentă, această limbă comună va începe de îndată să reacţioneze ea însăşi asupra dialectelor şi să tindă, cel puţin în oraşe şi în mediile cultivate, să li se substituie încetul cu încetul.

Iată foarte pe scurt istoria fabricării unuia din idiomurile occidentale din Europa. Mai mult sau mai puţin asemănător s-au produs şi celelalte idiomuri occidentale. Şi se mai miră savanţii occidentali că pornind de la astfel de artefacte nu pot ajunge la indo-europeana comună.

c. Şi azi în Germania se vorbesc cca 200 de dialecte.

d. Ne mai spun savanţii occidentali că **Adelung**, principalul producător al idiomului comun german, **n'avait qu'une connaissance très médiocre de la formation historique de la langue commune** *et ses prescriptions se fondaient plus sur la logique que sur la tradition* (ibid. p. 166) / n-avea decât o cunoaştere foarte mediocră asupra formării istorice a limbii comune, iar prescripţiile sale se bazau mai mult pe logică decât pe tradiţie (subl. ns. G.G.).

Este explicaţia pentru ce nu găsim în occidentul Europei nici o **limbă** – mijloc de comunicare cu *organicitate* proprie.

În general, idiomurile occidentale nu au capacitatea de a folosi diminutive, augmentative, nu au adâncime, nu au decât puţine sinonime şi acelea neologice, n-au nimic popular.

e. *Rien des premiers temps des langues germaniques ne nous est parvenu* (**André Lefèvre,** *Les races et les langues*, p. 166)./

Nimic din primele timpuri ale limbilor germanice nu ne-a parvenit, sau mai departe (p. 168): *Enfin, l'allemand littéraire naît avec la traduction de la Bible par* **Luther** (în sec. XVI., nota. ns. G.G.)./ În fine, germana literară se naşte cu traducerea Biblici de către **Luther**.

f. Autorii occidentali ne mai învaţă ceva: **Il n'y a pas de langue commune sans enseignement scolaire (Tonnelat**, *Histoire de la langue allemande*, p. 167)./ Nu există limbă comună fără învăţămînt şcolar (subl. ns. G.G.).

Atîta ştiu, atîta învaţă pe alţii, cum s-a întîmplat şi cu istoria, istoria culturii, lingvistica ş.a.m.d., numai că ştiinţa autorilor occidentali se referă la idiomuri târzii, confecţionate de cărturari, "*calamităţi naţionale*" (v. la **Vendryes**), caricaturi de o sărăcie lexicală şi lingvistică întristătoare.

Fără învăţămînt şcolar, de mii de ani, la popoarele vechi, oamenii s-au înţeles între ei pentru că limba era, din eternitate, comună.

Nu putem aduce aici argumentele acestei realităţi, căci ne-ar duce prea departe, dar acelcaşi cuvinte ale limbii române erau folosite, cu acelaşi înţeles, şi în secolul XII şi în secolul XVI, şi în ultimele milenii ale erei anterioare (a se vedea studiile noastre publicate în volumul *Studii de cultură şi civilizaţie românească*, 2001).

g. Vom mai invoca o realitate de neînlăturat şi cu asta vom încheia această parte a Cuvîntului înainte.

După istoriografia occidentală, vizigoţii au stat în sudul Franţei peste 400 de ani, dar au stăpînit şi Peninsula Iberică.

Considerându-i germanici (=fraţi) şi luând ca reper germana lui **Adelung**, inventată în sec. XVIII, şi retroproiectând-o asupra unui grup din secolul IV-VII, istoricii occidentali (v. şi **Gordon East**, *Géographie- historique de l'Europe*, Gallimard, 1939, p. 137) se miră că nu găsesc nici o urmă de germanism în sudul Franţei, în Spania de azi etc.

Exista la acea epocă vreo formă de germanism în sensul în

care este înțeles astăzi? Nici vorbă nu poate fi, ci, pe atunci, germanismul nu avea decît înțeles de frate.

Aceşti istorici occidentali uită că atunci când vizigeții (!), numele real al celor care au stăpânit sudul Franței, mai apoi şi Spania, se confundaseră în populația locală, *chiar târziu când numele vizigoților se stinsese, clasa conducătoare a Spaniei trebuia, pentru a-şi întemeia noblețea, să dovedească sau măcar să afirme* **descendența din geți** (**Al. Busuioceanu**, *Zamolxis sau mitul dacic în istoria şi legendele spaniole*, 1985, p. 180), nu din aşa-zişii goți.

h. Un argument incontestabil este şi acela că **Belisariu**, vestitul general al lui **Justinian**, învingându-i, după istoriografii occidentali, pe goți în Italia îşi ia titlul triumfal de **Geticus Maximus**.

Este de reținut că în timp ce unii savanți occidentali caută, în jumătatea sudică a Franței urmele unui germanism, care nu se născuse încă în Europa, dar pe care nu-l pot defini, noi am găsit mai ales în *Dictionnaire des idiomes romans du midi de la France*, al lui **Gabriel Azaïs,** Montpellier, 1877, 3 vol. de cîte 800 p., peste 1 300 cuvinte româneşti, printre care: *ades, cocă, cloşcă, a băga, berc, jos, a mușca, singur, sus* etc., dar şi 13 000 (!) de verbe care fac infinitivul şi participiul trecut ca în limba română, ceea ce nu se regăseşte în nici un alt idiom din Europa sau de aiurea.

Am scris această parte pentru a justifica de ce nu am putut primi, deşi le-am lăsat ca atare, sintagmele folosite de prof. **David Popescu** în Introducerea volumului: *grupa germanică a popoarelor barbare*, **Odoacru**, *şeful unor confederații germanice, puterea armelor gotice, dominația ostrogotă* etc., pentru că, aşa cum am arătat mai înainte germanismul era la momentul respectiv o ficțiune, iar aşa-zişii goți (v. *Studiul introductiv* al volumului **Iordanes,** *Getica*) nu au existat niciodată, şi n-au reprezentat decît lumea getică cu numele uşor modificat.

5 Înainte de a muri ne-a mai rugat ca, dacă vom republica traducerea Operei lui **Boethius** (nu s-a aşteptat şi nu s-a referit niciodată la o ediție bilingvă), să publicăm şi părți din recenziile care s-au făcut la ediția din 1943, publicată la Casa Şcoalelor, recenzii pe care ni le-a înmânat.

5.1 În "Revista clasică ORPHEUS FAVONIUS", tomul XIII–XIV, 1941–1942, Bucureşti, Institutul de Studii Latine, Facultatea de Litere; p.167-169, a apărut o amplă recenzie, a vestitului prof. **N. I. Barbu** care scrie:

Ce puţin s-a tradus la noi din operele clasicilor greco-latini. Acest gând, neplăcut, când e vorba de activitatea clasiciştilor în România, este luminat de apariţia unei bune traduceri, aceea a domnului **David Popescu**, *cu titlul de mai sus.*

.....

O însuşire de seamă a traducerii de faţă e aceea de a nu purta urmele străine ale textului după care a fost făcută. Este îndeobşte cunoscută sforţarea pe care trebuie s-o facă traducătorul în general şi traducătorul din limbile greacă sau latină în special spre a nu se lăsa influenţat de textul antic, siluind firea limbii în care traduce. Cu cît sintaxa limbilor clasice e mai deosebită de a limbii noastre, cu atît traducătorul este pândit, la fiecare pas, de cursa de a silui limba românească, spre a fi cît mai credincios originalului. Autorul traducerii din **Boethius** *n-a căzut în această primejdie.*

Dar şi altă greşeală tot atît de mare îl pândeşte pe un traducător din latineşte: de teama de a nu silui limba românească, se depărtează de textul latin, schimbându-i înfăţişarea, răpindu-i farmecul.

Dintre moderni, traducătorii francezi din latineşte şi greceşte cad, de cele mai multe ori, în această cursă.

Domnul **David Popescu** *a trecut şi pe lângă această greutate. Să luăm o pildă: la p. 127 întîlnim o lungă frază care traduce o idee din Cartea IV, Prosa 6-a a operei lui* **Boethius**.

Am pus faţă-n faţă această frază cu originalul, spre a vedea dacă nu cumva fraza latină e mai amplă şi deci traducătorul a trebuit să jertfească mişcarea claritătii sau dacă nu cumva termenii latini au fost daţi în româneşte în cuvinte prea îndepărtate de text, cu alte cuvinte spre a vedea ce s-a pierdut din însuşirile fireşti ale textului, fiindcă este un lucru prea cunoscut că într-o traducere întotdeauna se pierde ceva din original, iar meritul unei bune traduceri este acela de a fi pierdut

cât mai puțin. Iată fraza în cele două limbi: (în continuare se pune pe două coloane o frază din *Prosa 6, Cartea IV*).

După cum se vede, fraza românească este tot atât de dezvoltată ca și cea latinească.

Ideea este totuși cum nu se poate mai lămurit expusă. Se vede de asemenea că mișcarea textului, aproape toți termenii latini și conjuncțiunile au fost date în românește cât se poate de credincios. Traducătorul stăpânește deopotrivă de bine atât fraza românească, cât și pe cea latinească.

.....

Dar textul latinesc conține și versuri în diferite metre. Traducătorul a căutat să le redea cît se poate de credincios. Și a reușit. Iată câteva exemple: urmează, pe două coloane, primele strofe din *Poezia V (Cartea I)* și din *Poezia X (Cartea III)*, după care conchide:

Am putea să mai dăm și alte pasaje. Ele ne vor arăta același lucru.

Domnul ***David Popescu*** *se dovedește a fi un bun traducător și îl îndemnăm să continue pe această cale. E atât de mult de făcut! Sunt atât de puțini cei care lucrează!*

5.2 **Emilian Vasilescu**, conferențiar la Facultatea de Teologie, publică în "*Gândirea*", anul XXX, nr. 6, iunie-iulie 1943, p. 346-348, o prezentare a *Mângâierilor*, în care își exprimă bucuria că avem pe **Boethius** în românește, adică avem opera sa capitală, *De consolatione philosophie, una dintre cărțile cele mai citite, cele mai traduse, cele mai comentate, cele mai imitate din câte există. Este cartea pe care Evul Mediu a prețuit-o îndată după Biblie, și de atunci n-a încetat să fie citită și meditată în lumea întreagă. Atât de multă cinste i s-a dat cărții acesteia, în Evul Mediu, încât unul dintre istoricii literaturii creștine*, **Pierre de Labriolla**, *cunoaște 400 manuscrise ale ei și peste 20 de comentarii... și este printre primele cărți traduse în limba vulgară, existând o traducere anglo-saxonă din sec. IX, alta germană de la sfârșitul sec. X, și alta franceză de la sfârșitul sec. XIII. Există traduceri în italiană, una în greacă, a lui* **Maxim Flanude**, *tipărită la Geneva, în 1871, și chiar o traducere în ebraică.*

Pentru închiere, nu pot să spun decât că traducătorul român a ştiut ce să aleagă atunci când a voit să-şi valorifice calităţile de clasicist şi a dat literaturii româneşti o lucrare ce îi lipsea de mult. Şi mai adaug că de apariţia acestei traduceri trebuie să se bucure mai întâi teologii, fiind vorba de un autor creştin, cuprins în tratatele de patrologie şi cinstit ca sfînt undeva în Italia de Nord; trebuie să se bucure filosofia română, pentru că avem în fine în româneşte o operă importantă pentru înţelegerea filosofiei creştine medievale şi trebuie să se bucure cititorii cei mulţi care vor găsi în Mângâierile filosofiei un adevărat balsam pentru multele şi marile suferinţe ale unor vremuri ca ale noastre, când puţini se pot crede într-adevăr fericiţi.

5.3 În "Revista Fundaţiilor Regale", anul X, din 1 septembrie 1943, p. 709-710, în Note, la rubrica *Umanismul antic,* **Gheorghe Bulgăr** recenzează volumul sub titlul: **Boethius**, *Mângâierile Filosofiei, traducere şi note de* **David Popescu**:

Publicarea traducerii acestei opere a lui **Boethius** *în română (la Casa Şcoalelor) trebuie înscrisă ca o nouă biruinţă câştigată de Umanismul antic latin, de astă dată nu acela al epocii clasice, ci aparţinînd secolului al VI-lea al erei creştine; căci "De consolatione philosophie" face parte din produsele de seamă ale spiritului nostru care sintetizează oarecum o întreagă tradiţie clasică şi deschide largi perspective pentru o lume nouă, un ev nou, cel modern, ce avea să ne întreţină slaba pîlpîire a luminilor din bogăţia nesfârşită a realizărilor spirituale proprii clasicismului greco-roman.*

.....

Mângâierile Filosofiei stau cu cinste alături de alte frumoase traduceri din literatura greco-latină, oferind cititorului român plăcerea unei lecturi care coborînd mai aproape de eternul său zbucium lăuntric, de căutări şi atâtea tăinuite aspiraţii, urcă apoi treptele convingerii, ale credinţei, se apropie mai mult de un ideal mai uman, mai nobil...

5.4 O a patra recenzie a apărut în "Basarabia Literară" din 12 septembrie 1943 (Din păcate un periodic cu acest titlu nu figurează în "Dicţionarul presei literare româneşti" (1790-1982) de **I. Hangiu**,

nici în "Dicționarul presei românești" (1731-1918) de **Georgeta** și **Nicolin Răduică**.

La rubrica *Cronica literară* apare o recenzie semnată **Nicolae Predescu**, intitulată **Boethius**: *"Mângâierile filosofiei", Traducere și note de* **David Popescu** – *Editura "Casa Școalelor"*, 1943.

Recenzia se întinde pe trei coloane de revistă și reprezintă o analiză atentă și serioasă a conținutului operei și se încheie astfel: *Vioiciunea dialogului este ajutată și de alternanța de proză și vers, frumoasă și cu înțeles, împerechere mai ales în expunerea unor probleme în care este cercetat și raportul dintre filosofie și poezie.*

Cele patruzeci de poezii (de fapt sînt 39 de poezii, n.ns.G.G.) *ale Mângâierilor, scrise în nu mai puțin de douăzeci și șapte de metri diferiți (hexametru, distih etc.), iar altele în versuri moderne apropiate de configurația grafică a originalului.*

Meritul traducătorului este de a fi știut să adapteze partea formală conținutului, să îmbine exactitatea gândului cu frumusețea poeziei însăși, găsind expresia credincioasă unui fond de idei, prin natura lui dificil de interpretat.

În meditația noastră actuală asupra celor trecătoare și asupra celor veșnice, Mângâierile filosofiei, care înseamnă un mod de înțelegere a lumii și a vieții, își pot avea un loc meritat pe de-a-ntregul.

6 Prezenta este **prima ediție bilingvă, latină/română a "Mângâierilor filosofiei" în Cultura română**.

Pentru o ușoară verificare a echivalenței traducerii cu textul latin de bază,s-au pus poeziile și prozele, ale căror paragrafe sau fraze au fost numerotate conform textului latin, față-n față, pe paginile cu soț (de stînga) figurând numai texte latinești, iar pe paginile fără soț (de dreapta) traducerile în românește.

Astăzi este de tot limpede că numai limba română este aptă să redea orice text latin, în mod special textele poetice, în ritmuri și metre similare cu cele de bază.

În ediția bilingvă **Garnier Frères**, latină/franceză, realizată de **Aristide Bocognano**, toate cele 39 poezii în latinește ale lui **Boethius** au fost redate în franceză în proză, franceza nefiind aptă să redea sub nici o formă ritmurile metricii latinești.

Această observație ne-a readus în memorie constatarea eruditului profesor de limba română la Universitatea din Lyon, **Jean Louis Courriol**, traducătorul în franceză al cîtorva zeci de poezii ale lui Mihai Eminescu:

... un traducteur, s'il doit sans aucun doute savoir traduire doit également savoir ne pas traduire chaque fois que le respect du texte, de tout le texte, de l'essentiel du texte le lui impose. Prenons à cet égard un dernier exemple, celui de Glossă. Nulle trace, non plus, de ce chef d'oeuvre de concision, de synthèse, de lucidité sceptique et stoïque dans notre choix de poèmes

C'est qu'en effet il ne nous semble guère possible de le transposer dans une langue, le français, en l'occurrence, dont la structure analytique ne pourra jamais rendre la lapidarité d'aphorisme et de maxime de cet art de vivre poétique et encore moins sauvegarder le rythme carré, l'alignement impératif de ce poème à forme fixe si impérieusement rigoureux.

*Tous les essais de traduction qui en ont été faits confirment de pitoyable manière qu'***Eminescu** *en sortirait irrémédiablement défiguré* (p. 13).

... un traducător, dacă trebuie, fără nici o îndoială, *să știe să traducă*, la fel trebuie *să știe să nu traducă* de fiecare dată când respectul textului, al oricărui text, al esențialului textului i-o impune. În această privință, să luăm un ultim exemplu, cel al *Glossei*. Nici o urmă de această capodoperă de concizie, de sinteză, de luciditate sceptică și stoică, în selecția noastră de poeme.

Aceasta pentru că într-adevăr nu ne pare deloc posibil s-o transpunem într-o limbă, în speță franceza, a cărei structură analitică nu va putea niciodată să redea lapidaritatea de aforism și de maximă, a acestei arte de trăire poetică și încă mai puțin de a păstra ritmul geometric, alinierea imperativă a acestui poem cu forma fixă atât de imperios exactă.

Toate încercările de traducere care au fost făcute confirmă într-un chip jalnic că **Eminescu** ar ieși fără doar și poate desfigurat.

Mențiuni asemănătoare face Prof. **Courriol** și în alte părți ale Prefeței sale la volumul **Mihai Eminescu**, *Poezii/Poesies, C.R.*, 1987, 144 p.

Din acestea și din multe alte observații de acest fel ale unor oameni de cultură excepționali se poate conchide că nu orice idiom este apt pentru a se traduce orice texte.

Este astăzi bine stabilit că în română se pot face traduceri excepționale din orice idiom, fără ca o reciprocă să fie valabilă. Aceasta datorită bogăției extraordinare a limbii române, capacității de a exprima pitorescul, de a diminutiva substantivele și adjectivele, datorită organicității interioare a limbii române, calități absente în idiomurile artificiale.

*

7 Notă asupra ediției

Ediția a beneficiat de sîrguința și competența excelentei tinere clasiciste **Cătălina Popescu**, căreia îi datorează:

7.1 Confruntarea textului traducerii cu textul latin de bază.

În cadrul acestei operații migăloase, **Cătălina Popescu**, a observat mai multe scăpări în traducerea prof. **David Popescu**, care, așa cum spune el însuși în memoriile sale, și-a pierdut mult timp (cu televizorul și alte lucruri nesemnificative?). De aceea omisiunile în traducerea operei lui **Boethius** nu au fost observate și completate, nici una, în ediția din 1992, după 50 de ani de la prima publicare (1943).

Ediția de bază folosită la traducere a fost aceea a lui **Guilelmus WEINBERGER**, editată în 1934, în cadrul colecției *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, editată de Academia de Litere din Viena, vol. LXVII. Pentru verificarea traducerii, pentru nuanțe, **David Popescu** a folosit și ediția Garnier Frères (1937?).

La confruntarea textului românesc cu cel latinesc, **Cătălina Popescu** a numerotat paragrafele sau frazele în textul traducerii, operație pe care traducătorul a omis s-o facă atât la prima ediție, cît și la a doua.

Ca urmare a acestei operații, în prezenta ediție se identifică, prin numărul corespunzător, fiecare frază a traducerii cu paragraful sau fraza echivalentă din textul de bază.

Cel mai important rezultat al confruntării și echivalării traducerii cu textul de bază a fost descoperirea de către **Cătălina Popescu** a mai multor texte lipsă în traducere.

Cartea III Proza XI, § 31 (*Nam ne in animalibus quidem manendi* amor ex anime voluntatibus, verum ex naturae principiis venit) care nu apare în traducerea lui **David Popescu**, nici în ediția din 1943, nici în cea din 1992.

În ediția noastră fraza respectivă a fost imprimată cu aldine pentru a arăta că apare pentru prima oară în românește.

Tot în Cartea III, în Proza XII, § 29 a fost tradus: *Atunci răul nu există, căci Dumnezeu n-ar putea face ceea ce nu există.*

Cum să nu poată face Dumnezeu ceea ce nu există, dacă a făcut universul, lumea? **Cătălina** propune: *Atunci răul nu există, de vreme ce Dumnezeu nu-l face, el care poate face totul*, ceea ce este mai logic și în sensul textului latin.

C IV, Poezia III, vers 30 Timpului (scăpare a traducătorului) s-a înlocuit cu *Trupului.*

C IV, Proza VI, § 44 iar cei *pe care-i lovesc îi corectează.*

C V, Proza I, § 14 Acesta este un caz care se crede a fi datorită *întâmplării*, dar el nu *apare* din nimic; are cauze proprii, a căror întâlnire neașteptată și neprevăzută, pare *să fi* produs *întâmplarea*, ceea ce schimbă sensul, dar justificat de textul latin.

C V. Proza V, § 6, s-a ales: *sau e adevărată judecata rațiunii...* în loc de sau nu e adevărată judecata rațiunii... care, deși nu avea sens, față cu textul latin, figurează atît în ediția I, cît și în ediția II.

C III, Proza IV, § 10, apare în traducere, atît în ediția I, 1943, cît și în ediția II (1992): toți cei răi dau o înfățișare asemănătoare demnităților pe care le *păstrează*, prin atingerea lor, or sensul din traducere este *le pătează* prin atingerea lor (în latină – *quas sua contagione commaculant*). **Cătălina** a găsit mai multe astfel de scăpări, unele îndreptate tacit.

7.2 Echivalarea și traducerea în română a majorității indicilor pentru textul latin după ediția Weinberger. Unii indici au rezultat din prelucrarea notelor respective ale traducătorului,

*

8 Analiza acestei traduceri ne-a condus la ideea că dacă la o specie literară traducerea singură poate să fie suficientă, în ce privește textele clasice numai traducerea singură nu poate da certitudinea că nu lipsesc părți care afectează înțelesul.

Recenzenții și chiar cititorii obișnuiți n-au cum să observe absența unor fraze, a unor paragrafe chiar.

N. I. Barbu, clasicist fără reproș, analizează o frază și două catrene și, normal, n-are cum sesiza absența unor părți din text sau scăpări de sens, pentrun că n-are sub ochi textul martor.

Bunăoară, în ediția II (1992) scoasă de *Institutul Biblic*, surprinde numărul mare de omisiuni de texte (ne referim numai la cele observate de noi):

1) În Cartea I (C I), Proza I, § 4, lipsesc literele Π și Θ și se scrie total confuz: *Pe tivul lor se citeau*: **țesute litere grecești** (care din ele și cîte ?)... **și între ambele** litere (care?), iar în nota 6 se dau explicații la ceea ce nu exista în text, ceea ce arată cam caricatural.

2) În C II, Proza II, § 4 lipsește un rând (*te-am crescut, aplecându-mă spre tine cu ocrotire și înțelegere*).

3) În C II, Proza IV, § 21 lipsește: *durează veșnic la cei stăpâni pe sine și care nici nu*

4) În C III, Proza IV, § 17 lipsește: d*acă se pătează chiar prin contactul cu cei necinstiți.*

5) În C III, Proza X, § 23-24 lipsește: *divinități ei devin fericiți; § 24 Dar după cum prin dobîndirea ...*

6) În C IV, Proza VII, § 8-9 lipsește: *Ba da* § 9 *Dar ceea ce întărește și îndreaptă e folositor?*

Pe lângă aceste șase lacune în text, unele afectând înțelesul, în ediția 1992, există și alte scăpări și absențe mai mici pe care nu le mai menționăm.

Au trecut 11 ani de la apariția acestei ediții și nu ne e cunoscut ca cineva să fi sesizat aceste lipsuri, astfel că se publică opere cu numeroase carențe, ceea ce este supărător.

Dacă opera s-ar fi publicat bilingv, sîntem convinși că și traducătorul, dar și cineva din redacție sau din Comisia de editare ar fi sesizat lipsurile arătate, poate și altele, scăpate observației noastre, dar așa, lipsind din fața ochilor elementul de raportare, textul original, pot lipsi oricîte fraze fără a fi observate.

Da, dar o astfel de operă nu mai poate fi calificată științifică, poate nici măcar operă.Aceste constatări induc ideea că în ce privește traducerile din limbile clasice numai ediția bilingvă este utilă și reprezintă un instrument de lucru științific.

În ce privește editarea propriu-zisă:

a. În textul latin nu am făcut nici o intervenție, nici măcar o virgulă nu s-a mutat din locul ei.

b. În traducere am marcat, pentru evidențiere:

- numele proprii cu aldine;
- citatele și spusele *Filosofiei* personificate cu litere cursive;
- înaintea fiecărei poezii și a fiecărei proze am introdus, cu ușoare corecturi, și reformulări, textele din cuprinsul ediției din 1943, care constituie un fel de rezumat al poeziei, prozei respective;
- prin operația de numerotare a paragrafelor sau frazelor s-a identificat, în paralel cu textul latin, întinderea fiecătrei fraze sau a fiecărui paragraf, ceea ce permite observarea ușoară a echivalenței fiecărei părți din traducere cu textul latin corespunzător;

*

Deși am supus, atât textul latin cules de noi, ca și textul traducerii unui număr mare de lecturi, singura modalitate prin care se poate evita rămânerea de erori, ne cerem iertare pentru eventualele erori care au scăpat totuși la lecturile noastre și care s-ar mai găsi în textul încredințat tiparului.

Gabriel Gheorghe

MÂNGÂIERILE FILOSOFIEI
(DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE)

TRADUCERE ŞI NOTE
DE
DAVID POPESCU

INTRODUCERE

Cea mai de seamă operă a lui **Boethius**, de *Consolatione philosophiae*, nu poate fi înțeleasă în întregime decât dacă este raportată la mediul şi momentul în care ea a fost scrisă. Considerată ca o lucrare de sine stătătoare, independentă de personalitatea autorului şi de împrejurările care au determinat-o, această operă ar risca să rămână străină de noi, tocmai în părțile cele mai caracteristice. Căci, deşi prin conținutul şi problemele tratate se înalță deasupra timpului, putînd fi şi astăzi şi oricând de actualitate, prin anumite aspecte ale sale, ea este strîns legată de viața autorului şi de atmosfera politică şi culturală a vremii. Astfel a cunoaşte *Mângâierile Filosofiei* înseamnă a cunoaşte mai întâi pe **Boethius**, a-i cunoaşte viața, opera, locul său în istoria culturii apusene.

1

Boethius se naşte într-o vreme când lumea romană, în totală descompunere, îşi trăia ultimele clipe ale apusului şi grupa germanică a popoarelor barbare venise s-o înlocuiască. Se închidea un ev, acela al popoarelor vechi, şi începea un altul: evul mediu.

Lumea romană, decadentă şi slăbită politiceşte, avea totuşi destulă strălucire şi prestanţă, ca să impună cel puţin un respect formal cuceritorilor. Şcolile funcţionau, viaţa şi administraţia civilă se desfăşurau mai departe, după legile romane. Numai armata aparţinea noilor stăpânitori, care ocupau milităreşte Italia. Nemaiavând puterea de a se opune cu armele, Roma o mai avea pe aceea de a menţine oarecum structura sufletească a lumii vechi. Creştinismul, între altele, zdruncinase din temelii, felul greco-roman de a înţelege lumea şi viaţa şi de a-i preţui bunurile. Şi sub acest raport deci antichitatea făcea loc unei noi forme de cultură, scolasticismului medieval.

Luminoasa personalitate a lui **Boethius** ni se prezintă ca o legătură spirituală între două lumi: cea veche, greco-romană, şi cea nouă, a evului mediu. *Ultimul Roman,* cu opera sa *De Consolatione Philosophiae* definită ca *ultimul suspin al antichităţii expirante*, **Boethius** este în acelaşi timp şi *iniţiatorul scolasticismului*[1]. Viaţa sa, înaltele demnităţi politice pe care le-a obţinut – care i-au adus şi cea mai mare strălucire omenească, dar şi reversul acestora: închisoarea şi moartea –, ca şi operele pe care le-a lăsat, înfăţişează această realitate, tragică şi consolatoare în acelaşi timp, a celor omeneşti; pe deasupra tuturor schimbărilor pe care le aduc celelalte puteri ale oamenilor sau ale popoarelor, puterea spiritului este permanentă şi, ea singură, neputînd fi înlănţuită sau suprimată, transmite din generaţie în generaţie acea lumină prin care oamenii pot fi deosebiţi de celelalte fiinţe ale pământului.

Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius s-a născut la Roma, într-o familie distinsă, aproape de anul 480. Tatăl său a fost consul de trei ori, iar bunicul după tată, fost prefect al pretoriului sub **Valentinian III**, a murit alături de generalul **Aetius**. După mamă, care era din familia **Severinilor**, de asemenea avea înaintaşi consulari. Încă de mic a fost trimis pentru studii la Atena,

adâncindu-se acolo mulți ani în filosofia greacă și traducînd sau comentând în latinește pe marii gânditori greci. În acest timp se petreceau în Italia evenimente foarte însemnate. Ostrogoții, sub conducerea lui **Teodoric**, cu consimțămîntul împăratului de Răsărit, **Zenon**, care avea astfel prilej să abată în altă parte un pericol, pătrund în Italia și, după câteva lupte, ocupă Ravena. **Odoacru**, șeful unor confederații germanice, care în 476 luase domnia ultimului rege roman, este ucis (15 martie 493) și **Teodoric** devine stăpânul Italiei, stabilindu-se în capitala lui **Odoacru**. Primind de la împăratul de Răsărit titulaturi romane, păstrând în drept calitatea de patriciu și de generalisim roman, luându-și pronumele de **Flavius**, **Teodoric** conduce în fapt cu puterea armelor gotice o lume latină care asista pasiv la propria sa desființare politică și națională. Noul stăpânitor era destul de înțelept ca să nu ia măsuri radicale, să nu aducă mari perturbații în instituțiile și administrația romană. A condus astfel cu prudență, ferindu-se cît mai mult ca să nu fie resimțită prea puternic de romani dominația străină ostrogotă. A rămas la Ravena – numai odată, în anul 500, se pare că s-a dus la Roma –, căutând în formă să nu se amestece în organizația politică, juridică și religioasă a lumii romane, decât atunci când i se cerea părerea, cum a fost bunăoară alegerea papei **Symmachus**, când s-a pronunțat pentru acesta. Pentru senat a arătat tot respectul, deși activitatea senatului se mărginea în acest timp la *un fel de consiliu municipal al Romei*, iar în afară la o autoritate *simplu academică*.[2)]

Senatorii, dealtfel puțini, mai reprezentau spiritul de rezistență și reacțiune romană; cei mai mulți asistau, neputincioși, la mersul evenimentelor sau se orientau, cum se întâmplă adesea, spre noua așezare politică.

Aceasta era starea de lucruri la Roma, când se întoarce **Boethius** de la Atena. Tatăl său murise; mama, de asemenea, cu mulți ani înainte. Fruntașii vieții publice romane erau **Festus** și

Symmachus. De acesta din urmă este luat sub protecție tînărul **Boethius**, care, prin educația, cultura, și distinsele sale însușiri sufletești, promitea un viitor strălucit. Se căsătorește cu **Elpis**, fiica lui **Festus**, dar moartea îi răpește la puțin timp după căsătorie pe culta și pioasa poetă **Elpis**. Se recăsătorește cu a treia fiică a lui **Symmachus**, **Rusticiana**. Prin această căsătorie, drumul lui spre glorie se deschide deodată, luminos. Socrul său, **Quintus Aurelius Memmius Symmachus**, îl ajuta pe **Boethius** cu averea, influența și numele familiei sale vestite. Fostul consul în 485 era doar nepotul celuilalt **Symmachus**, amic al poetului **Ausoniu** și ultimul apărător al păgânismului împotriva Sf. **Ambrosie**. Atît familia **Aniciilor**, cît și a **Symmachilor**, se bucura de toată vaza pe care o merita nu numai în societatea romană, dar și față de noua stăpânire barbară. Era firesc deci ca **Boethius** să nu întîlnească nici o piedică în ascensiunea sa politică. În vârstă de mai puțin de 30 de ani intră în Senat, cu autoritatea pe care i-o conferea numele său și rudenia cu **Symmachus**, dar și cu prestigiul unei personalități de o vastă cultură științifică și filosofică. Tradusese și comentase în limba latină – ca fruct al studiilor sale la **Atena** – pe matematicienii **Pitagora, Nicomach** și **Euclide** și pe filosofii **Platon** și **Aristotel**; iar în știința lui **Arhimede** era un erudit. Pentru a fi numit în diferite demnități și mai ales pentru a ajunge la consulat, ultima treaptă pe care o mai putea urca un roman în vremea aceea, avea nevoie nu numai de stima și adeziunea nobilimii romane, dar și de favoarea și deplina prețuire a lui **Teodoric**. Ocaziile nu întârziară. **Clovis**, regele francilor, cere lui **Teodoric** un citared, un muzicant, care să cânte și la curtea sa, așa cum auzise că se cântă la Roma. Pentru a trimite lui **Clovis** muzicantul cerut, **Teodoric** se adresează lui **Boethius**, reputatul cunoscător al teoriilor muzicale și al tetracordului lui **Pitagora**. **Gondebald**, regele burgunzilor, cere lui **Teodoric** cadrane solare și clepsidre. Acesta roagă pe **Boethius** să procure regelui burgund orologiile cerute, adresând-i următoarele

elogii: *Ai studiat cu atât de îndelungă străduinţă în şcolile Atenei şi ai schimbat într-atât toga patriei cu haina muzelor elene, încât ai făcut ca învăţătura greacă să devină cultură romană. Ai învăţat cu câtă adâncime se cugetă în părţile sale filosofia speculativă şi în ce chip se analizează domeniul filosofiei practice, dăruind senatorilor, urmaşi ai lui* **Romulus,** *opera pe care au lăsat-o în lume cecropizii. Prin traducerile tale, italii citesc pe muzicianul* **Pitagora** *şi pe astronomul* **Ptolemeu.** *Aritmeticul* **Nicomach** *şi geometrul* **Euclid** *sînt familiari ausonienilor. Teologul* **Platon,** *logicianul* **Aristotel,** *vorbesc în limba Quirinalului; chiar pe fizicianul mecanic* **Arhimede.** *l-ai făcut sicilienilor latin. Şi orice discipline şi arte a produs fecunda Grecie prin diferiţi bărbaţi, Roma şi le însuşeşte în graiul patriei numai graţie lucrărilor tale. Pe toate le-ai redat atât de elegant ca închegare stilistică şi atât de desăvîrşit ca proprietate a limbii, încât şi cititorii care ar cunoaşte ambele limbi ar fi preferat totuşi traducerile tale*[3]... Evident, aceste cuvinte măgulitoare sînt cu atît mai preţioase, cu cît sînt adresate lui **Boethius** de **Teodoric,** chiar dacă în numele lui scria **Cassiodor**. Regele şi-l apropie şi-i împărtăşeşte părerile în toate chestiunile. I se dă însărcinarea să reformeze monetăria, măsurile şi greutăţile, i se acordă diferite demnităţi administrative, este numit de rege *magister palatii* şi *magister officiorum,* un fel de ministru al palatului, care cunoaşte toate problemele de politică internă şi externă ale statului. Quaestor, patriciu, în anul 510 este în sfârşit consul, iar în 522, punct culminant al gloriei lui **Boethius,** cei doi fii ai săi, prea tineri pentru această demnitate, sînt aleşi, de asemenea, consuli. Cu acest prilej, într-un splendid discurs, **Boethius** face elogiul regelui **Teodoric,** care **după aproape treizeci de ani de domnie era cea mai mare personalitate a occidentului**[4].

Boethius are toate motivele să se simtă fericit. Fiii săi au ajuns consuli. El şi-a făcut întotdeauna datoria, ca un adevărat filosof,

fiind şi un bun sfetnic al regelui şi un bun roman. A fost cinstit, drept şi înţelegător cu suferinţele tuturor. A luat apărarea celor oropsiţi şi împilaţi, i-a apărat cu curaj împotriva vexaţiunilor autorităţii. În timpul unei foamete a împărţit grâu poporului, ajutându-l cu largheţe, împotriva prefectului, cu riscul de a ajunge la cunoştinţa lui **Teodoric** acest caz. Pe **Conigastus** şi **Trigguilla**, doi curteni ai regelui, care împilau poporul, purtându-se ca nişte tirani, i-a atacat fără cruţare ca şi pe alţi *câini ai palatului*, pentru care Italia nu era altceva decât un ţinut de exploatare şi jaf.

Dar dragostea lui de cinste şi de adevăr nu se putea să-i aducă numai bucurie şi fericire. Duşmanii binelui sînt adeseori mai puternici decât duşmanii răului. **Boethius** cunoscuse zilele sale cele mai frumoase de mărire şi glorie, trebuia să le cunoască şi pe cele de declin. Şi nici acestea nu întârziară să vină. Frământările şi certurile religioase care au avut loc în primele veacuri, până la stabilirea dogmelor creştine, au dat naştere la o mulţime de erezii ce au tulburat adânc şi pentru multă vreme liniştea bisericii şi a statului, atît în Răsărit, cît şi în Apus. Una dintre aceste erezii, **arianismul**, era în timpul lui **Teodoric** credinţa oficială a palatului şi a *popoarelor germanice* ce stăpâneau Europa, deşi lumea romană, în frunte cu papii Romei, mărturiseau credinţa stabilită de sinoadele ecumenice. În afară de *arianism*, încă două erezii asemănătoare tulburau conştiinţele credincioşilor: **nestorianismul** şi **monofisitismul**. Împotriva tuturor acestora, **Boethius** a luat atitudine, apărând prin mai multe scrieri credinţa bisericii din Roma. Poziţia lui **Boethius** însă, de apărător al confesiunii religioase oficiale, împotriva ereziilor, era dintre cele mai dificile. Deşi *arian*, **Teodoric** nu se amesteca în neînţelegerile religioase, ci lăsase forurile competente ale bisericii să se pronunţe în chestiuni de dogme şi de controverse teologice. Astfel n-a dat atenţie prea mare faptului că **Boethius**, prin scrierile sale împotriva acestor credinţe care se abăteau de la învăţătura recunoscută de biserica

Romei şi a Constantinopolului, lua atitudine şi împotriva *arianismului*. Cît timp neînţelegerile religioase s-au menţinut pe plan teoretic şi cît timp mai ales ele dezbinau pe romani între ei, era chiar în interesul lui **Teodoric** să nu se amestece în aceste neînţelegeri. Când însă împăratul de Răsărit, **Justin**, luă împotriva *ereticilor* o serie de măsuri care atinseră direct pe goţii *arieni*, aceasta nu putu lăsa pe **Teodoric** indiferent. Voind să curăţească imperiul de erezii, **Justin** a dat un ordin prin care era interzis orice cult neoficial. Locaşurile de rugăciune ale *arienilor* erau închise şi predate ortodocşilor. **Teodoric**, foarte indignat de această măsură, care izbea într-o mulţime de conaţionali de ai săi, ce ajunseseră în funcţiuni înalte în imperiul de Răsărit, protestează şi tocmai pregătea trimiterea unei delegaţii în acest sens la **Justin**, când se produce pe neaşteptate cazul **Albinus**. Fost consul, prefect al pretoriului şi senator, **Albinus** era un om cu vază şi foarte bogat. În conflict cu acesta şi râvnindu-i bogăţia se găsea referendarul **Cyprianus** care, pentru a-şi compromite rivalul, i-a făcut o înscenare, cu nişte scrisori, din care reieşea că **Albinus** ar fi în legătură cu Împăratul de Răsărit, **Justin**, mijlocind liberarea Romei de barbari şi reunirea Italiei cu Răsăritul, sub sceptrul lui **Justin**. **Teodoric**, alarmat de faptele imputate lui **Albinus**, care însemnau un complot împotriva regelui şi a statului, a întemniţat de îndată pe acuzat şi a pornit cercetările, pentru a stabili proporţiile complotului şi gradul vinovăţiilor. **Albinus** era senator roman; trebuia aflat dacă nu cumva întreg senatul, această umbră care mai rămăsese din autoritatea statului roman, este de partea lui **Albinus**. **Boethius**, în calitatea sa de ministru al palatului, nu putea rămâne în afară de acest caz. Părându-i nedreaptă şi nefondată acuzaţia adusă lui **Albinus**, - ca şi suspiciunea ce plana asupra senatului, - îi ia cu hotărîre apărarea, declarând în faţa regelui că acuzaţia lui **Cyprianus** este falsă şi că dacă **Albinus** este vinovat atunci este vinovat şi **Boethius** însuşi şi senatul întreg.

Teodoric a fost înduplecat şi hotărîrea în procesul lui **Albinus** a fost deocamdată amânată. Iată însă că **Cyprianus** nu se lasă bătut şi loveşte de data aceasta direct în **Boethius**. Făcând apel la **Conigastus** şi **Trigguilla**, ale căror fărădelegi **Boethius** le reprimase, aceştia pun la îndemâna lui **Cyprianus** memorii şi documente pentru a amesteca şi pe **Boethius** în procesul lui **Albinus**. **Cyprianus** predă lui **Teodoric** două scrisori contrafăcute, ca fiind ale lui **Boethius** către **Justin**, pentru răsturnarea lui **Teodoric**. Se arată în prima scrisoare în ce stare de opresiune se găsesc Romanii, iar în a doua se cerea intervenţia grabnică a lui **Justin** pentru liberarea Italici. Se arată, de asemenea, că Italia este slab păzită şi că în caz de război provinciile se vor răscula şi vor trece de partea lui **Justin**. **Teodoric** uluit pierdu orice încredere în **Boethius** şi-l crezu criminal. Faptul că **Boethius** scrisese împotriva arienilor era un indiciu pentru **Teodoric**, acum bătrân, bănuitor şi credul, că acesta e vinovat. Mai ales când informatorii şi martorii împotriva lui **Boethius** se înmulţiră. **Opilio**, frate cu **Cyprianus** şi **Gaudentius**, nişte delapidatori ordinari, ca să scape de pedeapsă depuseră împotriva lui **Boethius**. De asemenea şi **Basilius**, fost intendent al Casei regale şi acum încărcat de datorii. **Boethius** şi **Albinus** sînt arestaţi. Procesul s-a judecat, iar senatorii, din laşitate sau din teama de a nu fi socotiţi complici cu acuzaţii, au lăsat ca **Boethius** şi **Albinus** să fie condamnaţi pe baza declaraţiilor date de martorii lui **Cyprianus**.

Boethius este închis la Pavia şi, cu toate memoriile trimise, cu toate protestele împotriva unei judecăţi nedrepte, **Teodoric** nu reveni asupra pedepsei. După o închisoare de aproape o jumătate de an, în care timp scrie *De Consolatione Philosophiae*, **Boethius** este executat la Pavia, sau la Calvenyano, în regiunea Milanului, probabil la 23 Octombrie 524. Averea îi este confiscată şi lui şi lui **Symmachus**, care este de asemenea executat, iar **Rusticiana** este adusă în stare de umilinţă şi mizerie. În toamna anului 525,

Teodoric trimite în orient o delegație compusă din senatori și episcopi, având în frunte pe papa **Ioan I** însuși, pentru a cere lui **Justin** să revină asupra măsurilor luate împotriva arienilor. Delegația a fost foarte bine primită și a stat aproape o jumătate de an în Constantinopol. Papa **Ioan I** a oficiat, înconjurat de un sobor de episcopi și preoți, slujba sărbătorilor Crăciunului (525) și ale Paștilor (526). Întorcându-se însă fără rezultat, papa, care nu putuse stărui pentru a-i apăra pe eretici, a fost pus la închisoare, unde a murit din cauza torturilor, la 18 mai 526. În chipul acesta **Teodoric** scăpase de toți capii opoziției romane și catolice în Italia. Mai rămânea chestiunea ariană în Răsărit. Văzând că nu poate proceda altfel pentru a-l determina pe **Justin** să repună în drepturi pe arieni, **Teodoric** a recurs la o măsură de o extremă severitate: a dat un edict prin care se prevedea ca toate bisericile catolice din Italia să fie închise pentru drept-credincioși și încredințate minorității ariene. Înainte de a se pune în aplicare acest edict însă, bătrânul **Teodoric**, împovărat de ani și de greutățile unei domnii destul de îndelungate, a murit în toamna anului 526, în urma unui atac de paralizie, chinuit, se spune, de vedenii înspăimântătoare ale celor pe care îi suprimase fără milă și fără justiție.

După moartea lui **Teodoric**, crima uciderii lui **Boethius** nu se putea să nu fie reparată. **Amalasunta**, culta și înțeleapta fiică a lui **Teodoric**, a redat **Rusticianei** și copiilor săi averea confiscată a lui **Symmachus** și **Boethius**. De asemenea a admis să se ridice lui **Boethius** statui în piețele Romei, cu inscripții elogioase. Mai târziu regele longobard **Luitprand** a deshumat osemintele lui **Boethius** și le-a depus la Pavia într-un măreț mausoleu. Amintirea lui **Boethius** a început să fie prăznuită, cu pietate și cu un cult religios, la 23 Octombrie în fiecare an, ca *sărbătoarea* lui **Boethius,** la Pavia, care-l socotește ca pe protectorul său. În breviarul de la Milan, apărut în 1539, **Boethius** este trecut ca Sf. **Severinus**,

la 23 Octombrie. Pentru caracterul său onest şi nobil, cum şi pentru jertfirea vieţii sale pentru Biserică şi dreptate, **Boethius** a fost beatificat.

II

Pe tărâmul scrisului, **Boethius** a avut o activitate destul de rodnică. Ne-au rămas de la el numeroase scrieri cu conţinut teologic, ştiinţific şi filosofic. Fiindcă personalitatea sa a fost atît de strălucitoare, poate că i s-au atribuit lucrări ce n-au fost ale lui, ori au aparţinut altui **Boethiu**, – acest nume fiind destul de răspândit la începutul evului mediu –, polarizându-se astfel în juru-i şi contopindu-se într-unul mai mulţi autori. Autenticitatea operelor teologice ale lui **Boethius**, bunăoară, a fost foarte mult discutată. Mulţi cercetători, sprijinindu-se pe argumente scoase din opera sa filosofică, mai ales din *De Consolatione Philosophiae*, au ajuns la concluzia că **Boethius** ar fi fost păgân. Şi mai mulţi cercetători însă şi îndeosebi învăţaţii bisericii, l-au socotit creştin şi nu i-au pus ca atare la îndoială autenticitatea operelor sale teologice. Aceste opere, teologice, se încadrează în certurile şi controversele religioase ce i-au frământat atâtea veacuri pe creştini, până ce dogmele cu privire la Sf. Treime au fost închegate, cristalizate şi stabilite pentru totdeauna. Lucrările cu conţinut teologic ale lui **Boethius** sînt scrise în legătură cu *arianismul, nestorianismul* şi *monofisitismul*, trei erezii de seamă, care au prilejuit primele sinoade ecumenice. Pentru a apăra creştinismul ecumenic împotriva acestor erezii şi pentru a înlănţui dogmele trinităţii într-o dialectică filosofică, **Boethius** scrie următoarele cinci opere: 1 *De unitate Trinitatis* (Tratatul despre unitatea Sf. Treimi, adresat lui **Symmachus**); 2 *Ultrum Pater et Filius ac Spiritus Sanctus de Divinitate substantialiter praedicentur* (Dacă Tatăl, Fiul şi Sf. Duh pot fi afirmaţi substanţial în Dumnezeire), adresat diaconului **Ioan** al Bisericii Romei, - papa **Ioan** I de mai târziu – tratează, ca şi lucrarea anterioară, despre raporturile dintre natură şi substanţă cu privire la Trinitate); 3 *Quomodo substantiae, in eo quod sint,*

bonae sint (Cum substanțele sînt bune prin ceea ce sînt), către diaconul **Ioan**, o extrem de concisă înlănțuire de raționamente despre ideea de bine și de substanță. 4 *Brevis fidei christianae complexio* (Scurtă expunere a credinței creștine, cunoscută și sub numele *De fide catholica*); 5 *Liber de persona et duabus naturis contra Eutychen et Nestorium* (Despre cele două naturi și o singură persoană în **Iisus Christos**, contra lui **Eutichie** și **Nestorie**), către **Ioan**, diacon al bisericii Romei, cea mai însemnată lucrare teologică a lui **Boethius**, în care arată cum sînt cu putință cele două naturi – divină și umană – într-o singură persoană, în **Iisus Christos**). Prin amănunțita examinare și desfășurare logică a problemelor tratate, operele teologice ale lui **Boethius** devin interesante și convingătoare. Deși lipsite de întinderea unor adevărate tratate, ele au fost mult citite și comentate de către cruditii dogmaticii creștine.

Dintre lucrările științifice ale lui **Boethius** se păstrează *De Institutione aritmetica, De Institutione musica* și *Ars Geometriae*. Împreună cu *Astronomia*, care s-a pierdut, aceste opere sînt cunoscute și sub numele de *matematici* și au format în evul mediu ciclul superior al artelor liberale, *quadrivium*. Aritmetica, în două cărți, și Muzica, în cinci cărți, au avut mult prestigiu în evul mediu și autenticitatea lor n-a fost contestată; nu tot același lucru s-ar putea spune despre *Geometrie*, ce conține două cărți, dintre care prima e traducerea latină a geometriei lui **Euclid**.

Fără îndoială însă că, dacă **Boethius** s-a bucurat de atâta autoritate în evul mediu, aceasta se datorează mai ales operelor filosofice. Traducerile, comentariile și tratatele sale originale din domeniul logicii au fost în scolastica medievală cărți fundamentale, prin care **Boethius** a devenit clasic alături de **Martianus Capella** și de **Cassiodor**. Iar *De Consolatione Philosophiae*, ultima și cea mai de seamă operă filosofică a sa, a luat loc de cinste printre cărțile reprezentative ale omenirii.

Autorul favorit al lui **Boethius** a fost **Aristotel**. Lucrările de logică ale acestuia le-a tradus, le-a comentat şi tot pe ele le-a avut ca pildă în scrierile sale personale. Astfel a scris mai întâi, ca studii pregătitoare pentru înţelegerea lui **Aristotel**: *Dialogi in Porphyrium a Victorino translatum,* două dialoguri asupra *Isagogelor* lui **Porfirius**, traduse de **Victorinus**. La *Categoriile* lui **Aristotel**, **Porfirius** a scris o Introducere (Isagoge), în care şi-a propus să explice cele cinci concepte logice, numite şi universale: *gen, speţă, diferenţă, accident propriu* şi *accident comun*, a căror cunoaştere uşurează înţelegerea filosofiei lui **Aristotel**. Introducerea lui **Porfiriu** a fost tradusă în latineşte de retorul **Victorinus**. Asupra acestei traduceri, **Boethius** scrie cele două dialoguri, în care explică pe larg prietenului său **Fabius** conţinutul operei lui **Porfiriu**. Pentru că traducerea lui **Victorinus** nu i s-a părut desăvîrşită, a făcut el alta, însoţind-o de un excelent comentariu împărţit în cinci cărţi: *Comentaria in Porphyrium.* A tradus apoi *Categoriile* lui **Aristotel**, la care a scris patru cărţi de interpretare: *In Categorias Aristotelis, libri quatuor.* La cartea lui **Aristotel**, De Interpretatione (Περι Ερμηνείας) a scris două comentarii: unul mai redus, care explică sumar textul lui **Aristotel**, şi altul, mai dezvoltat, pentru avansaţi: *In librum Aristotelis de interpretatione Commentaria minora* şi *Commentaria majora.* De asemenea a tradus din **Aristotel** Analiticele prime şi posterioare (*Interpretatio priorum Analyticorum Aristotelis* şi *Interpretatio posteriorum Analyticorum Aristotelis*), Topicele (*Interpretatio Topicorum Aristotelis*) şi Argumentele sofistice (*Interpretatio Elenchorum sophisticorum Aristotelis*). După unii cercetători însă, atît traducerea analiticelor, cît şi a *Topicelor* şi a *Sofismelor* aparţin lui **Iacob de Veneţia**, de la începutul sec. XII. A comentat apoi *Topicele* lui **Cicero** (*Commentaria in Topica Ciceronis*) şi a scris, în legătură cu ele, *De Differentiis Topicis*, în care arată

deosebirea dintre *Topicele* lui **Cicero** şi ale lui **Aristotel**, ocupându-se, în acelaşi timp, de izvoarele din care îşi scot argumente probabile filosofii şi retorii. Cu aceasta din urmă am ajuns la tratatele filosofice ale lui **Boethius**. Ele sînt următoarele: *Introductio ad Syllogismos Categoricos, De Syllogismo Categorico* (libri duo). *De Syllogismo Hypotetico* (libri duo), *Liber de Divisione* şi *De differentiis Topicis,* pe care am şi amintit-o.

La aceste opere se adaugă şi altele mai puţin importante sau care n-au ajuns până la noi. După mărturisirile contemporanilor, planul lui **Boethius** a fost acela de a traduce în latineşte în întregime pe **Aristotel** şi pe **Platon** şi de a arăta că în chestiunile fundamentale nu este prea mare deosebire între aceşti doi mari filosofi. Importanţa lucrărilor filosofice ale lui **Boethius** în evul mediu a fost considerabilă. Cel puţin până în sec. XII cultura elenă a fost transmisă Occidentului prin intermediul acestor lucrări. Aşa se explică de ce prima perioadă a scolasticii s-a mărginit la un formalism logic, prin care se căuta a se pune de acord *raţiunea* şi *credinţa, filosofia* şi *dogmele creştine*. Nu vom analiza conţinutul traducerilor, comentariilor sau tratatelor logice ale lui **Boethius**. Ne vom mulţumi, pentru a ilustra influenţa pe care au exercitat-o ele, să amintim că cearta dintre *nominalism* şi *realism*, care a fost singura problemă de relief în evul mediu, îşi are originea în primul dialog la *Isagogele* lui **Porfirius**.

III

Opera cea mai citită şi mai admirată a lui **Boethius**, în toate veacurile, a fost *De Consolatione Philosophiae*. Scrisă în închisoare, sub forma unui cuceritor dialog în versuri şi proză, în cinci cărţi, prin ideile adânci ce le cuprinde şi prin forma atât de uşoară şi de limpede, în care redă problemele tratate, această scriere a fost cartea de căpătâi a multor generaţii de cititori, dintre cei mai eruditi. **Otto Bardenhewer** scrie despre ea: *Ultima operă*

a lui **Boethius**, *De Consolatione Philosophiae, capătă semnificaţie istoric umană. Numai câteva produse spirituale au tras brazde aşa de adânci în istoria literaturii universale, ca această operă*[5]. Prin împrejurarea particulară că în ea găsim examenul de conştiinţă al unui om politic, care a cunoscut toată strălucirea gloriei, dar pe care soarta l-a aruncat, nemiloasă, în deznădejde, umilinţă şi moarte, opera are în acelaşi timp şi un înţeles social şi moral: este catehismul datoriei şi al sacrificiului.

Care este tema *Mângâierilor Filosofiei*? Ea se desprinde chiar din primele rânduri ale cărţii. **Boethius** se găseşte în închisoare şi, pierdut în deznădejde, îşi tânguie jalea şi durerea, între viaţa care-l părăseşte şi moartea care îl aşteaptă. Filosofia, travestită într-o femeie distinsă şi impunătoare, îi apare, îl dezmeticeşte din somnolenţa în care îl cufundase disperarea, îl ceartă că nu-şi păstrează seninătatea pe care trebuie s-o aibă întotdeauna cel ce s-a adâncit în studiul filosofiei, apoi îl mângâie şi-i propune să-l lecuiască de această boală sufletească ce îl stăpâneşte. Răspunzând, **Boethius** îi aminteşte cum a înţeles să se conformeze preceptelor filosofice toată viaţa, slujind numai cinstei şi binelui, în toate funcţiile publice pe care le-a deţinut. Astfel a apărat pe cei nedreptăţiţi, s-a opus celor ce asupreau poporul fără milă, făcându-şi duşmânii care şi-au unit puterile şi l-au doborît. Deprimarea şi îndoiala lui cu privire la dreptatea imanentă este explicabilă, când la capătul unei vieţi nepătate se găseşte în temniţă, în faţa morţii.

Filosofia, ca un adevărat medic, procedează cu prudenţă, folosindu-se la început de leacuri mai uşoare şi apoi de medicamente cu efecte mai puternice. Astfel, îi pune întâi câteva întrebări, din care să se convingă dacă disperarea i-a smuls în întregime credinţa în Divinitate şi în triumful binelui sau dacă mai este vreo speranţă de scăpare. **Boethius** crede încă în Dumnezeu, crede că lumea este condusă de o fiinţă raţională, nu de întâmplarea oarbă, dar gândurile îi sînt tulburate şi nu poate răspunde mai

mult. *Filosofia* stabileşte diagnosticul bolii lui **Boethius**: din cauza întorsăturii tragice pe care a luat-o viaţa sa, mintea i s-a întunecat şi nu mai vede limpede destinele omului: ea îi făgăduieşte însă că, având ca punct de plecare credinţa lui în Dumnezeu, îi va alunga încetul cu încetul întunericul minţii.

Plecând de la nedreptatea căreia **Boethius** i-a fost victimă, tema *Mângâierilor Filosofiei* se ridică la o înlănţuire de probleme generale: *existenţa răului în lume şi caracterul de zădărnicie al tuturor celor omeneşti* se împacă cu ideea noastră despre Dumnezeu şi cu aspectul de perfecţiune al ordinii şi armoniei universale? *Viaţa* noastră *e supusă întâmplării şi destinului orb* sau *este ocrotită de o providenţă, care conduce sub semnul binelui toate? Dacă există Dumnezeu, de ce există răul pe pământ? De ce îl suferă atât de adesea cei buni, iar cei răi nu?* Care este *înţelesul libertăţii noastre spirituale*, al efortului nostru personal, *dacă prin prevederea şi preştiinţa lui Dumnezeu destinul nostru e urzit de la început* şi el nu se desfăşoară decât aşa cum a fost prevăzut?

Precum se vede, este vorba de problemele centrale ale filosofiei omeneşti, pentru rezolvarea cărora s-au chinuit minţile atâtor cugetători, ce au dat tot atâtea răspunsuri, fără însă să existe până acum unul absolut liniştitor pentru toate conştiinţele. Cartea lui **Boethius** este unul din aceste răspunsuri. Nu vom arăta aici cum au fost dezbătute problemele puse şi cum au fost dezlegate de premergătorul evului mediu. Vom afirma numai că *De Consolatione Philosophiae* nu est una din încercările lipsite de valoare, care mai mult deprimă decât întăresc sufleteşte; ea rămâne şi acum o carte de actualitate, în meditaţia noastră asupra *celor trecătoare* şi *celor veşnice*.

Atît forma, cît şi conţinutul, confirmă valoarea cărţii lui **Boethius**. Ca formă ne captivează de la început, prin amestecul de proză şi versuri în care este scrisă, prin dialogul viu şi colorat,

precum şi prin înlănţuirea silogistică a raţionamentului. Un aspect foarte variat îl prezintă metrica. Cele patruzeci de poezii ale Mângâierilor sînt scrise în nu mai puţin de douăzeci şi şapte de metri diferiţi. Această varietate metrică este una din dificultăţile de seamă pentru traducător, în ostenceala de a nu falsifica prea mult nici originalul, nici cerinţele gustului de azi[6]. Amestecul de proză şi versuri poate părea la început hibrid. Acest fel de a scrie era totuşi întrebuinţat de cei vechi – dăm în acest sens ca exemplu pe **Petronius** şi pe **Martianus Capella** – şi în tratarea unor probleme în care filosofia se întâlneşte adesea cu poezia, împerecherea nu este lipsită nici de înţeles, nici de frumuseţe. Forma dialogului, în care azi *zic* şi *zice* mai mult se înţeleg decât se exprimă, schematismul uneori supărător al raţionamentelor în care *deci*, *aşadar* şi *prin urmare* revin la fiecare pagină, oferă traducătorului de asemenea dificultăţi, în preocuparea de a împăca logica veche cu cea nouă. Prezenţa permanentă însă a persoanelor dialogului, familiaritatea, căldura şi pasiunea cu care discută ne fascinează de la început şi piedicile formale ce ne stau în cale dispar. Până la sfârşit devenim al treilea personaj al cărţii, cu dorinţa de a participa la dezbaterea problemelor, de a ne spune şi noi părerea...

În legătură cu conţinutul vom remarca, desigur, - şi acesta nu spre a scădea valoarea operei – că tema şi ideile din *Mângâierile Filosofiei* nu sînt puse în discuţie pentru prima dată de **Boethius**. Ele îşi au izvorul în primul rând în filosofia platonică şi neoplatonică. Asupra providenţei, precum şi asupra legilor universului şi ale mişcării ce îl diriguiesc, idei stoice şi aristotelice colorează gândirea lui **Boethius**. **Cicero**, **Plutarch**, **Augustin**, de asemenea, îşi dau întâlnire în *Mângâieri*. Nu mai vorbim de alţi gânditori şi poeţi pe care **Boethius** îi citează sau îi trece cu vederea[7].

Mângâierile Filosofiei au fost scrise în închisoare. **Boethius** n-a avut putinţa să consulte lucrări pentru redactarea cărţii. A citat

din memorie. Cu toate acestea, el sintetizează într-o formă personală toată filosofia greco-romană asupra destinului omului. Definițiile date de el *eternității, fericirii, providenței, destinului*, au rămas celebre și au fost folosite de toți scolasticii. **Toma de Aquino** în special îl citează ca pe o autoritate și-i dă adesea ultimul cuvînt în *Summa Theologica*.

Cu o mare nedumerire rămânem în suflet după cetirea *Mângâierilor Filosofiei*: sînt ele o operă creștină sau păgână? Problema a fost mult discutată. Din *Mângâieri*, în care nu se pomenește niciodată numele lui Iisus sau ale Apostolilor, dar în care abundă în schimb filosofia și miturile greco-romane, ar reieși că **Boethius** a fost un filosof păgân idealist și stoic, așa cum au fost mai toți filosofii din ultima perioadă a epocii clasice. Cele mai multe cercetări însă și mai ales autoritatea Bisericii ne învață că **Boethius** a fost creștin și ca un creștin a scris *Mângâierile Filosofiei*, dar n-a mărturisit-o, poate pentru a ocoli susceptibilitatea bătrânului **Teodoric** în chestiunile teologice. Problema este totuși deschisă...

*

De Consolatione Philosophiae s-a bucurat în toate veacurile de o prețuire egală. În evul mediu a fost, după Biblie, poate cartea cea mai mult citită, răspândită și comentată, fiind printre primele cărți latinești traduse în celelalte limbi. Astfel a fost tradusă în sec. IX în limba germană, și în sec.XIII în limba franceză. Iar tipărită a fost pentru prima dată – text și traducere – la Nürenberg, în anul 1473. De atunci și până astăzi edițiile s-au înmulțit, în fiecare secol, adăugându-se la ele studii și comentarii, în legătură cu textul, forma, conținutul *Mângâierilor*, apoi în legătură cu creștinismul lui **Boethius**. Oricâte marginalii însă se vor scrie la această operă, nu vor fi mai interesante decât opera însăși. Numai ea ne va învăța că, atunci când orice nădejdi sînt spulberate, când viața îi

este amenințată și aripile morții fâlfâie deasupra capului său, omul își găsește ultimul refugiu în mângâierile liniștitoare ale filosofiei și ale religiei. Numai acestea îl împacă cu veșnicia...

Sperăm că citirea *Mângâierilor Filosofiei* va avea asupra lectorului un efect salutar și îi va lăsa impresia că a citit una din acele cărți bune care s-au scris în legătură cu problema existenței noastre.

Note

1) Cf. **F. Cayrée A. A.** *Précis de Patrologie*, Paris 1930, vol. III-IV, p. 217; **Ferdinand Lot, Christian Pfister, François L. Ganshof**: *Histoire du Moyen Âge*, tome premier, Paris 1928 (Colecția **Gustave Glotz**) p. 124, nota 107; **Otto Bardenhewer**: *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, Freiburg im Breisgau 1932, vol. V, p.250.

2) Op. cit. (Colecția **Gustave Glotz**) p. 115.

3) Cassiodorus, *Patrologia latină,* în Colecția Migne, Tom 69, col.539

4) Op. cit. (Colecția **Gustave Glotz**) p. 123.

5) Op. cit. p. 251

6) În prima tălmăcire românească a lui **Boethius**, am căutat să redăm ceva din varietatea de care este vorba, traducând câteva poezii în metrul original, iar pe celelalte în versuri moderne, apropiate prin metrică de configurația grafică a originalului.

7) În legătură cu izvoarele de inspirație ale *Mângâierilor Filosofiei*, bogatele adnotații și tirmiteri, pe care le-am folosit și împrumutat în mare parte în notele explicative, găsim – în afară de colecția **Migne** – în **Weinberger**, de al cărui text ne-am servit la traducere, și în Bocognano din care, pe lîngă text și notele

explicative, am folosit şi traducerea, pentru control. Un tablou de citate, cuprinzând inspiraţiile lui **Boethius** din **Seneca**, a întocmit **R. Peiper**. Indicaţii bibliografice pentru toate studiile şi problemele referitoare la *Mângâierile Filosofiei* se găsesc mai ales în **Bardenhewer** şi **Weinberger**. Acesta din urmă arată în prolegomenele ediţiei sale contribuţiile aduse la stabilirea izvoarelor lui **Boethius**, de către **Unsener Bywater, G. Schepss, Rand Kligner, V. Jaeger, Murmellius, Peiper, Hüttinger** etc. De toate aceste contribuţii s-a folosit **Weinberger** în notele sale explicative, note pe care în cea mai mare parte le-am împrumutat şi noi sau le-am folosit ca indicaţii. A se vedea bibliografia sumară a lucrării de faţă la sfârşit şi în notele explicative.

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

EDIŢII: J.P.Migne, *Patrologia Latina* (tom LXIII şi LXIV); **Anicius Manlius Severinus Boethius**, *Philosophiae consolationis libri quinque; Accedunt ejusdem incertorum opuscula sacra. Recensuit* **Peiper**, Lipsiae 1871; **Guilelmus Weinberger**: **Anicii Manlii Severini Boethii** *Philosophiae consolationis libri quinque,* Vindobonae-Lipsiae MCMXXXIV (in *Corpus Scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 67); **Boèce** *La Consolation de la philosophie*, traduction nouvelle avec une introduction et des notes, par **Aristide Bocognano**, Garnier, Paris

TRADUCERI: **Anicius Manlius Torquatus Severinus**: *Die Tröstungern der Philosophie*, übersetzt von **Richard Scheven** (Universal-Bibliotek, Nr. 3145, 3155, Leipzig, 1893): **Boethius**: *La Consolation philosophique*, nouvelle traduction avec préface,

sommaires et notes par **C.E.Rathier**, Paris, Hachette, 1872; **Aristide Bocognano**, op.cit. la ediții; **Boethius** *Trost der Philosophie* (Consolatio Philosophiae) **Deutsch von Karl Büchner**, mit einer Einführung von **Friedrich Klingner, Sammlung Dietrich**, Leipzig 1939.

LUCRĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU Boethius: M. Aurelii Cassiodori *Opera omnia quae extant*, în *Patrologia Latină*, colecția *Migne*, vol. 69 și 70; **W.S.Teuffel**, *Geschichte der Römischen Literatur*, Teubner. Leipzig-Berlin 1913; Mgr. **L.Duchesne**: *L'Eglise au VI-ème siècle*, Paris, E. de Boccard, 1925; **Ferdinand Lot, Christian Pfister, François L. Ganshof:** *Histoire du Moyen Âge*, tome premier. *Les Destinées de l'empire en Occident de 395 à 888* (în colecția **Gustave Glotz**); **F. Cayrée A.A.**, *Précis de Patrologie*, Paris, 1930; **Otto Bardenhewer**: *Geschichte altkirchlichen Literatur*, Freiburg im Breisgau, Leipzig-Berlin 1932; **E. Bréhier**: *Histoire de la Philosophie*, tome premier. *L'Antiquité et le Moyen Âge*, Felix Alcan, Paris; **Karl Büchner**, *Bemerkungen zum Text der Consolatio Philosophiae des Boethius*, Hermes 75 Jahrgang, Heft 3.

LIBER I

Metrum I

Carmina qui quondam studio florente peregi,
flebilis heu maestos cogor inire modos.
Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae
et veris elegi fletibus ora rigant.
Has saltem nullus potuit pervincere terror,
ne nostrum comites prosequerentur iter.
Gloria felicis olim viridisque iuventae,
solantur maesti nunc mea fata senis.
Venit enim properata malis inopina senectus
et dolor aetatem iussit inesse suam.
Intempestivi funduntur vertice cani
et tremit effeto corpore laxa cutis.
Mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
inserit et maestis saepe vocata venit.
Eheu, quam surda miseros avertitur aure
et flentes oculos claudere saeva negat!
Dum levibus male fida bonis fortuna faveret,
paene caput tristis merserat hora meum;
Nunc quia fallacem mutavit nubila vultum,
protrahit ingratas impia vita moras.
Quid me felicem totiens iactastis, amici?
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

CARTEA I

Poezia I

Botehius, în închisoare, își cântă durerea și nenoricirea care s-au abătut asupra lui

Cel ce odată poeme-am compus cu avînturi de tînăr,[1]
Sînt nevoit ca să cânt vers de amare dureri.
Iată, camenele [2] -n haine de doliu să scriu îmi dictează
Și elegia-n distih fața îmi scaldă în plâns.[3]
Ele doar să mă însoțească-au putut, fără frică de nimeni,
Bune tovarășe fiind pentru un biet exilat.[4]
Tînăr, ferice-n putere, pe atunci mi-au adus numai glorii,
Astăzi mângâie-un bătrân dezamăgit de destin.
Căci bătrânețea grăbită de rele-a venit timpuric [5]
Și a sosit de acum ceasul necazului meu,
Părul pe cap mi-a încărunțit înainte de vreme,
Pielea în cute subțiri văluie trupu-mi trudit.
Moartea e bună când nu întrerupe o viață frumoasă,
Când a venit pentru cei care-au chemat-o ades,
Vai, ce ocolește cu surdă ureche pe bieții nevolnici,
Cum să închidă nu vrea ochii de plâns obosiți!
Cît îmi zîmbea infidelă, cu bunuri nesigure, soarta,
Mai că era un ceas rău viața la fund să mi-o dea.
Când însă fața i s-a-ntunecat schimbătoare,
Viața haină mereu stăruie-n ciudă să-mi stea.
Ce-ați lăudat așa de ades fericirea-mi prieteni?
Nu era sigur de pas cel ce acum e căzut!

Prosa I

1 Haec dum mecum tacitus ipse reputarem querimoniamque lacrimabilem stili officio signarem, astitisse mihi supra verticem visa est mulier reverendi admodum vultus oculis ardentibus et ultra communem hominum valentiam perspicacibus, colore vivido atque inexhausti vigoris, quamvis ita aevi plena foret ut nullo modo nostrae crederetur aetatis, statura discretionis ambiguae. 2 Nam nunc quidem ad communem sese hominum mensuram cohibebat, nunc vero pulsare caelum summi verticis cacumine videbatur; quae cum altius caput extulisset ipsum etiam caelum penetrabat respicientiumque hominum frustrabatur intuitum. 3 Vestes erant tenuissimis filis subtili artificio indissolubili materia perfectae, quas, uti post eadem prodente cognovi, suis manibus ipsa texuerat; quarum speciem, veluti fumosas imagines solet, caligo quaedam neglectae vetustatis obduxerat. 4 Harum in extremo margine Π Graecum, in supremo vero Θ legebatur intextum atque in utrasque litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus. 5 Eandem tamen vestem violentorum quorundam sciderant manus et particulas, quas quisque potuit abstulerant. 6 Et dextra quidem eius libellos, sceptrum vero sinistra gestabat.

7 Quae ubi poeticas Musas vidit nostro assistentes toro fletibusque meis verba dictantes, commota paulisper ac torvis inflammata luminibus: 8 Quis, inquit, has scenicas meretriculas ad hunc aegrum permisit accedere, quae dolores eius non modo nullis remediis foverent, verum dulcibus insuper alerent venenis? 9 Hae sunt enim, quae infructuosis affectuum spinis uberem fructibus rationis

Proza I

Filosofia îi apare sub chipul unei femei distinse, cu prestanță. Ea alungă corul muzelor care întunecaseră, cu viersul lor, rațiunea lui Boethius și se ocupă ea de sănătatea lui sufletească.

1 Pe când depănam în tăcere aceste gânduri și însemnam în scris tânguirea mea înlăcrimată, mi s-a arătat, stându-mi deasupra capului, o femeie distinsă la înfățișare, cu ochii arzători și cu priviri mai presus de felul obișnuit al oamenilor, cu o culoare vie și respirând o nesecată vigoare, deși avea atâția ani, că în nici un chip nu putea fi socotită din vremea noastră, cu o statură ce nu se putea limpede deosebi. 2 Astfel, aci se mărginea la măsura comună a oamenilor, aci părea că atinge cerul cu creștetul, iar când înălța capul, pătrundea cerul însuși și scăpa privirii oamenilor. 3 Hainele îi erau foarte fine, făcute cu multă măiestrie din fire de o materie ce nu se strică, pe care, după cum mi-a spus, ea însăși le lucrase cu mâinile ei; înfățișarea lor, ca a unor chipuri umbrite de fum îți dădea impresia că o acoperă într-o ceață dintr-o epocă îndepărtată. 4 Pe tivul lor se citea țesut în marginea de jos **Π** grecesc, iar sus **Θ**[6] și între ambele litere, în chip de scară se distingeau trepte, făcînd cale de urcat de la semnul de jos la cel de sus. 5 Mâini violente îi sfâșiaseră totuși această îmbrăcăminte și care cum putuse îi smulseseră părți din ea. 6 În mâna dreaptă purta o carte, iar în cea stângă sceptrul.

7 Când a văzut muzele poeziei stându-mi la căpătâiu și dictându-mi cuvinte potrivite cu lacrimile mele, mișcată și înflăcărată, cu priviri dușmănoase, a strigat: 8 *Cine a îngăduit să se apropie de bolnav aceste curtezane de teatru, care nu numai că nu i-ar liniști durerile prin nici un remediu, dar chiar i le-ar mări mai mult, cu veninuri dulci?* [7] 9 *Căci ele sînt cele care, cu spinii sterili ai pasiunilor, ucid rodul bogat al rațiunii și mințile oamenilor le obișnuiesc cu boala, nu le*

segetem necant hominumque mentes assuefaciunt morbo, non liberant. 10 At si quem profanum, uti vulgo solitum vobis, blanditiae vestrae detraherent, minus moleste ferendum putarem - nihil quippe in eo nostrae operae laederentur - hunc vero Eleaticis atque Academicis studiis innutritum? 11 Sed abite potius, Sirenes usque in exitium dulces, meisque eum Musis curandum sanandumque relinquite. 12 His ille chorus increpitus deiecit humi maestior vultum confessusque rubore verecundiam limen tristis excessit. 13 At ego, cuius acies lacrimis mersa caligaret nec dinoscere possem, quaenam haec esset mulier tam imperiosae auctoritatis, obstupui visuque in terram defixo, quidnam deinceps esset actura, exspectare tacitus coepi. 14 Tum illa propius accedens in extrema lectuli mei parte consedit meumque intuens vultum luctu gravem atque in humum maerore deiectum his versibus de nostrae mentis perturbatione conquesta est:

Metrum II

Heu quam praecipiti mersa profundo
mens hebet et propria luce relicta
tendit in externas ire tenebras,
terrenis quotiens flatibus aucta
crescit in immensum noxia cura!
Hic quondam caelo liber aperto
suetus in aetherios ire meatus
cernebat rosei lumina solis,
visebat gelidae sidera lunae
et quaecumque vagos stella recursus
exercet varios flexa per orbes,
comprensam numeris victor habebat.

*ușurează.*10 *Dacă mângâierile voastre ar răpi pe un profan, cum faceți de obicei, mi-ar fi mai puțin greu de suportat - fiindcă prin aceasta opera mea n-ar fi atinsă deloc - dar voi ați pus stăpânire pe acesta, hrănit cu învățături eleatice și academice?* [8] 11 *Plecați, mai bine, sirene dulci până la pieire, și lăsați-l să fie îngrijit și însănătoșit de muzele mele.*12 Mustrat astfel, corul de muze și-a lăsat cu amărăciune privirile în jos și, mărturisindu-și prin roșcala feței rușinea, a părăsit pragul cu tristețe. 13 Iar eu, care eram cu ochii întunecați de lacrimi și nu puteam să disting cine era această femeie de o autoritate atît de impunătoare, am rămas înmărmurit și, cu ochii fixați în pământ, așteptam în tăcere să văd ce avea să facă. 14 Atunci ea, venind mai aproape, s-a așezat lângă patul meu și, privindu-mi fruntea grea de durere și plecată spre pământ de tristețe, cu aceste versuri a plâns tulburarea minții mele:

Poezia II [9]

Elogiul personalității lui Boethius și compătimirea pentru nenorocirea în care se află.

În fundul de genune, în care e căzută,
Vai cum se stinge mintea; lumina-i e pierdută
Și se afundă-n neguri, când suflul pământesc
Îi crește fără număr neliniști ce-o zdrobesc!
Acesta era liber, sub cer deschis odată,
Obișnuit ca drumuri pe firmament să bată,
Privea trandafirie a soarelui lumină,
Urma în mersu-i luna, cea rece și senină,
Ori stelele-obosite de drum, rătăcitoare,
Ce se întorc pe aceleași căi, veșnic călătoare,
Pe-acestea după număr cuprinse le avea
Și cu măsura minții el toate stăpânea.

Quin etiam causas, unde sonora
flamina sollicitent aequora ponti,
quis volvat stabilem spiritus orbem
vel cur Hesperias sidus in undas
casurum rutilo surgat ab ortu,
quid veris placidas temperet horas,
ut terram roseis floribus ornet,
quis dedit, ut pleno fertilis anno
autumnus gravidis influat uvis,
rimari solitus atque latentis
naturae varias reddere causas:
nunc iacet effeto lumine mentis
et pressus gravibus colla catenis
declivemque gerens pondere vultum
cogitur heu stolidam cernere terram.

Prosa II

1 Sed medicinae, inquit, tempus est quam querelae. 2 Tum vero totis in me intenta luminibus: Tune ille es, ait, qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus alimentis in virilis animi robur evaseras? 3 Atqui talia contuleramus arma, quae nisi prior abiecisses, invicta te firmitate tuerentur. 4 Agnoscisne me? Quid taces, pudore an stupore siluisti? Mallem pudore, sed te, ut video, stupor oppressit. 5 Cumque me non modo tacitum, sed elinguem prorsus mutumque vidisset, ammovit pectori meo leniter manum et: Nihil, inquit, pericli est, lethargum patitur, communem illusarum mentium morbum.6 Sui paulisper oblitus est; recordabitur facile, si quidem nos ante cognoverit, quod ut possit, paulisper lumina eius mortalium rerum nube caligantia tergamus. 7 Haec dixit oculosque meos fletibus undantes contracta in rugam veste siccavit.

Din care pricini vîntul cu mersu-i vuitor
Tîrăşte apa mării în val fremătător,
Statornic universul ce spirit îl conduce,
În ape Hesperide [10], când la apus se duce
Luceafărul, cum iarăşi se-nalţă-n răsărit,
Sau cine primăverii timp blând i-a întocmit,
Ca să împodobească pământul tot cu flori,
Cine-a făcut ca toamna, în anii roditori,
Să curgă mustul dulce din strugurii cei grei -
Deprins să adâncească asemenea idei,
Găsea la fiecare problemă lămurire.
Acuma zace. Mintea îi este-n rătăcire,
Împresurat îi este de lanţuri grele gîtul
Şi ochii-n jos ţinîndu-i sub fruntea împovărată,
Constrîns e să privească ţărâna blestemată.

Proza II

Boethius este în letargie. Filosofia îl mângâie şi, ca un adevărat medic, îi dă primele îngrijiri.

1 *Dar*, zice ea, *este timpul lecuirii, nu al plânsului.* 2 Şi, fixându-mă cu toată atenţia, mi-a strigat: *Oare, nu eşti tu acela care odinioară, hrănit cu laptele meu, crescut sub îngrijirile mele, ai căpătat vigoarea unui suflet de adevărat bărbat?* 3 *Şi ţi-am dat arme pe care, dacă nu le-ai fi aruncat mai înainte, te-ar fi păstrat într-o neînvinsă energie.* 4 *Ce, nu mă recunoşti? De ce taci? Ai încremenit de ruşine sau de teamă? Aş fi preferat de ruşine, dar, după cum văd, groaza te-a înăbuşit.* 5 Şi, fiindcă m-a văzut nu numai tăcut, dar chiar fără limbă şi glas, mi-a mângâiat încet pieptul cu mâna şi a adăugat: *Nu e nici un pericol, suferă de letargie, boală comună minţilor obidite.* 6 *A uitat de sine pentru o clipă; îşi va reaminti de mine cu uşurinţă, dacă într-adevăr m-a cunoscut înainte. Ca să poată face aceasta să-i şterg puţin ochii întunecaţi de norul lucrurilor muritoare.* 7 Acestea le-a spus şi mi-a uscat ochii uzi de plâns cu o cută a veşmîntului ei.

Metrum III

Tunc me discussa liquerunt nocte tenebrae
luminibusque prior rediit vigor,
ut, cum praecipiti glomerantur sidera Coro
nimbosisque polus stetit imbribus,
sol latet ac nondum caelo venientibus astris
desuper in terram nox funditur;
hanc si Threicio Boreas emissus ab antro
verberet et clausum reseret diem,
emicat et subito vibratus lumine Phoebus
mirantes oculos radiis ferit.

Prosa III

1 Haud aliter tristitiae nebulis dissolutis hausi caelum et ad cognoscendam medicantis faciem mentem recepi. 2 Itaque ubi in eam deduxi oculos intuitumque defixi, respicio nutricem meam, cuius ab adulescentia laribus obversatus fueram, Philosophiam. 3 Et quid, inquam, tu in has exsilii nostri solitudines, o omnium magistra virtutum, supero cardine delapsa venisti, an ut tu quoque mecum rea falsis criminationibus agiteris? 4 - An, inquit illa, te, alumne, desererem nec sarcinam, quam mei nominis invidia sustulisti communicato tecum labore partirer? 5 Atqui Philosophiae fas non erat incomitatum relinquere iter innocentis, meam scilicet criminationem vererer et quasi novum aliquid accideret perhorrescerem? 6 Nunc enim primum censes apud improbos mores lacessitam periculis esse sapientiam? Nonne apud veteres quoque ante nostri Platonis aetatem magnum saepe certamen cum stultitiae temeritate

Poezia III

Filosoful își recapătă conștiința, și mintea i se luminează

Împrăștiind întunericul, dusu-s-a repede atunci noaptea
Și-n ochii mei s-a întors toată vigoarea dintâi,
Tocmai ca stelele când le adună năvalnicul Corus[11]
Și, de nori încărcat, cerul dezlănțuie ploi.
Soarele este ascuns și, deși nu sînt stele de seară,
Noaptea coboară de sus, văile întunecând.
Dacă scăpat e din peștera tracă și vine Boreas[12]
Zilei închise să-i dea drumul cu plesnet de bici,
Phoebus răsare și, pe neașteptate, vibrând de lumină,
Prinde în razele lui ochii ce stau admirând.

Proza III

Boethius recunoaște în medicul său pe educatoarea tinereții sale, Filosofia. Aceasta îi amintește de lupta pe care a dus-o continuu împotriva prostiei și a răutății omenești.

1 După ce s-au împrăștiat în acest chip norii tristeții mele, am privit cu lăcomie cerul și mi-am recăpătat simțurile ca să cunosc fața locuitoarei.2 Astfel, când mi-am îndreptat ochii spre ea și am fixat-o cu privirea, am recunoscut pe doica mea, în căminul căreia fusesem primit din adolescență, Filosofia.3 Și pentru ce, zic, o, maestră a tuturor virtuților, ai lăsat înălțimile cerești și ai venit în aceste singurătăți ale exilului meu?[13] Nu cumva ești socotită complice cu mine și ai venit să ispășim împreună aceleași false acuzații? 4 *Dar*, a răspuns ea, *te-aș părăsi, fiule, și n-aș împărți cu tine, printr-o suferință comună, sarcina pe care ai luat-o asupră-ți, din cauza urii numelui meu?* 5 *Desigur. Filosofiei nu i-ar fi permis să lase pe un nevinovat fără tovarăș de drum. Nu m-aș teme de remușcări și nu m-aș îngrozi, ca și cum s-ar întâmpla ceva*

certavimus eodemque superstite praeceptor eius Socrates iniustae victoriam mortis me astante promeruit? 7 Cuius hereditatem cum deinceps Epicureum vulgus ac Stoicum ceterique pro sua quisque parte raptum ire molirentur meque reclamantem renitentemque velut in partem praedae traherent, vestem, quam meis texueram manibus disciderunt abreptisque ab ea panniculis totam me sibi cessisse credentes abiere. 8 In quibus quoniam quaedam nostri habitus vestigia videbantur, meos esse familiares imprudentia rata nonnullos eorum profanae multitudinis errore pervertit. 9 Quodsi nec Anaxagorae fugam nec Socratis venenum nec Zenonis tormenta, quoniam sunt peregrina, novisti, at Canios, at Senecas, at Soranos, quorum nec pervetusta nec incelebris memoria est, scire potuisti. 10 Quos nihil aliud in cladem detraxit, nisi quod nostris moribus instituti studiis improborum dissimillimi videbantur. 11 Itaque nihil est, quod ammirere, si in hoc vitae salo circumflantibus agitemur procellis, quibus hoc maxime propositum est pessimis displicere. 12 Quorum quidem tametsi est numerosus exercitus, spernendus tamen est, quoniam nullo duce regitur, sed errore tantum temere ac passim lymphante raptatur. 13 Qui si quando contra nos aciem struens valentior incubuerit, nostra quidem dux copias suas in arcem contrahit, illi vero circa diripiendas inutiles sarcinulas occupantur. 14 At nos desuper irridemus vilissima rerum quaeque rapientes securi totius furiosi tumultus eoque vallo muniti, quo grassanti stultitiae aspirare fas non sit.

extraordinar? 6 Crezi că acum, pentru prima dată, într-o societate necinstită, înțelepciunea este atacată și pusă în pericol? La cei vechi, înainte de vremea discipolului meu **Platon** *nu am dat adesea luptă mare cu îndrăzneala prostiei? Și chiar în timpul vieții acestuia, profesorul său,* **Socrate**, *nu a primit ca răsplată o moarte nedreaptă, chiar sub ochii mei? 7 Apoi, pe când mulțimea epicuree și cea stoică, și alții în felul lor, unelteau să-mi răpească moștenirea și mă tîrau, pentru a avea fiecare partea lui de pradă, cu toate protestările și opunerile mele, mi-au rupt veșmîntul pe care l-am cusut cu mâinile mele și, după ce au smuls din el fâșii, au plecat, crezând că le-am cedat în întregime. 8 Atunci, fiindcă se vedeau la aceștia oarecare urme ale îmbrăcămintii mele, ignoranța, crezând că ei îmi sînt prieteni apropiați, cum se întâmplă în rătăcirea mulțimii profane, a abătut pe unii dintre ei. 9 Dacă tu n-ai cunoscut nici fuga lui* **Anaxagora**[14], *nici veninul lui* **Socrate**[15], *nici chinurile lui* **Zenon**[16], *fiindcă aceștia nu sînt de la noi, cel puțin ai putut ști de un* **Canius**[17], **Seneca**[18], **Soranus**[19], *a căror amintire nu e nici prea veche, nici necunoscută.* 10 *Pe aceștia i-a dus la ruină numai faptul de a fi fost formați în disciplina mea și de a fi avut dorințe cu totul deosebite de ale celor necinstiți.* 11 *Astfel, n-ai de ce să te miri că pe această mare a vieții sîntem hărțuiți de furtuni care bântuie în juru-ne, unde lucrul de cea mai mare importanță este de a nu plăcea celor răi.* 12 *Deși armata acestora este numeroasă, ea este totuși de disprețuit, fiindcă n-are nici un conducător, ci este tîrîtă doar de eroare, care rătăcește încoace și încolo, la întâmplare, fără nici o țintă.* 13 *Dacă aceasta, luptând împotriva mea, mă va ataca odată cu furie, conducătorul meu - rațiunea - își va strînge oștile sale în fortăreață și dușmanul va avea de răpit doar materiale nefolositoare.* 14 *Iar eu, de sus de pe metereze, voi rîde de cei care se lasă furați de cele mai neînsemnate dintre lucruri, adăpostită de orice tumult furios și întărită prin acel zid, la care nu i-ar fi permis prostiei jefuitoare să ajungă.*

Metrum IV

Quisquis composito serenus aevo
fatum sub pedibus egit superbum
fortunamque tuens utramque rectus
invictum potuit tenere vultum,
non illum rabies minaeque ponti
versum funditus exagitantis aestum
nec ruptis quotiens vagus caminis
torquet fumificos Vesaevus ignes
aut celsas soliti ferire turres
ardentis via fulminis movebit.
Quid tantum miseri saevos tyrannos
mirantur sine viribus furentes?
Nec speres aliquid nec extimescas,
exarmaveris impotentis iram;
at quisquis trepidus pavet vel optat,
quod non sit stabilis suique iuris,
abiecit clipeum locoque motus
nectit, qua valeat trahi, catenam.

Prosa IV

1 Sentisne, inquit, haec atque animo illabuntur tuo an ὄνος λύρας? Quid fles, quid lacrimis manas? Ἐξαυδα, μὴ κεῦθε νόῳ. Si operam medicantis exspectas, oportet vulnus detegas. 2 - Tum ego collecto in vires animo: Anne adhuc eget ammonitione nec per se satis eminet fortunae in nos saevientis asperitas? Nihilne te ipsa loci facies movet? 3 Haecine est bibliotheca, quam certissimam tibi sedem

Poezia IV [20]

Înțeleptul, spune Filosofia, trebuie să primească cu aceeași detașare și bucuriile ca și loviturile sorții, să nu spere nimic și să nu se teamă de nimic.

Cel ce stăpân pe sine, cu-acelaşi fel de viață,
A-nvins superba soartă punînd-o sub picior,
Cel ce-a avut curajul ca să privească-n față
Norocul, de înalță sau e coborîtor,
Pe-acela nici mânia oceanului întins,
Cu valuri răscolite și amenințătoare,
Nici, furtunos, Vezuviul, când izbucnește-ncins
Și foc și fum revarsă, cu lavă curgătoare,
Sau fulgerul ce turnuri în vîrfuri le trăsnește,
Nimica pe acela nu-l poate-nspăimânta.
De ce nenorociții admiră nebunește
Tiranii cruzi ce ura nu pot a-și înfrâna?
Să n-ai nădejdi, nici teamă [21], în orice-mprejurare
Și dezarmezi mânia celui nestăpânit;
Dar cine fără cumpăt dorințl și temeri are,
Acela, nestatornic, mereu nechibzuit,
Își lasă-n luptă scutul, uitând de datorie,
Și-și leagă singur lanțul ce-l duce în robie.

Proza IV

Boethius amintește tot ce a făcut el pentru respectul virtuții, apărând pe cei nedreptățiți și luptând cu necinstea, luptă care i-a atras dușmani, ce unindu-și puterile, l-au învins și l-au adus în stare de umilință și mizerie. Cei cinstiți suferă, iar cei necinstiți triumfă: iată ceea ce este de neînțeles în desfășurarea faptelor omenești.

1 *Înțelegi tu acestea,* zise ea, *și-ți intră în suflet, sau ești ca măgarul înaintea lirei?* [22] *De ce plângi, de ce-ți curg*

nostris in laribus ipsa delegeras, in qua mecum saepe residens de humanarum divinarumque rerum scientia disserebas? 4 Talis habitus talisque vultus erat, cum tecum naturae secreta rimarer, cum mihi siderum vias radio describeres, cum mores nostros totiusque vitae rationem ad caelestis ordinis exempla formares? Haecine praemia referimus tibi obsequentes? 5 Atqui tu hanc sententiam Platonis ore sanxisti beatas fore res publicas, si eas vel studiosi sapientiae regerent vel earum rectores studere sapientiae contigisset. 6 Tu eiusdem viri ore hanc sapientibus capessendae rei publicae necessariam causam esse monuisti, ne improbis flagitiosisque civibus urbium relicta gubernacula pestem bonis ac perniciem ferrent. 7 Hanc igitur auctoritatem secutus, quod a te inter secreta otia didiceram, transferre in actum publicae amministrationis optavi. 8 Tu mihi et, qui te sapientium mentibus inseruit, deus conscii nullum me ad magistratum nisi commune bonorum omnium studium detulisse. 9 Inde cum improbis graves inexorabilesque discordiae et, quod conscientiae libertas habet, pro tuendo iure spreta potentiorum semper offensio.

10 Quotiens ego Conigastum in imbecilli cuiusque fortunas impetum facientem obvius excepi, quotiens Trigguillam regiae praepositum domus ab incepta, perpetrata iam prorsus iniuria deieci, quotiens miseros, quos infinitis calumniis impunita barbarorum semper avaritia vexabat, obiecta periculis auctoritate protexi! Numquam me ab iure ad iniuriam quicquam detraxit. 11 Provincialium fortunas tum privatis rapinis, tum publicis vectigalibus pessumdari non aliter quam qui patiebantur indolui. 12 Cum acerbae

lacrimile? Vorbeşte deschis, nu ascunde nimic în inima ta.[23] *Dacă aştepţi ajutorul doctorului trebuie să-ţi arăţi rana.*2 Atunci eu, adunându-mi în suflet toată energia, am răspuns: Oare este nevoie de explicaţie şi nu se vede de la sine asprimea sorţii care se înfurie împotriva mea? Întru nimic nu te mişcă însăşi înfăţişarea locului?3 Aceasta este biblioteca pe care tu însăţi o alesesesi ca sălaşul cel mai sigur în casa mea, în care adesea şezând cu mine discutai despre ştiinţa lucrurilor divine şi umane?4 Aşa eram eu, înfăţişarea aceasta o aveam, pe când descifram cu tine secretele naturii, pe când tu îmi descriai cu bâtul căile stelelor[24], pe când îmi formai caracterul şi raţiunea întregii mele vieţi, după exemplele ordinii cereşti? [25] Aceasta îmi este răsplata că te-am urmat pe tine?5 Doar tu ai consacrat această sentinţă prin gura lui **Platon**, că vor fi fericite statele când le vor conduce iubitorii de înţelepciune sau când conducătorii lor vor putea să se dedea studiului înţelepciunii.[26]6 Tu însăţi, prin gura aceluiaşi bărbat, ai arătat că acesta este un motiv serios de a-ţi însuşi puterea statului: ca nu cumva conducerea fiind lăsată cetăţenilor necinstiţi şi răi, aceştia să aducă nenorocire şi pieire celor buni. 7 Aşadar, urmând această autoritate, ceea ce am învăţat de la tine în timpul orelor libere şi liniştite, am dorit să traduc în faptă în administraţia publică. 8 Tu şi Dumnezeu, care te-a semănat în minţile înţelepţilor, îmi sînteţi martori că nimic nu m-a adus la funcţiile publice decît dorinţa de a servi deopotrivă pe toţi cei buni. 9 De aici grave şi inevitabile neînţelegeri cu cei răi şi supărarea celor puternici, pe care am disprefuit-o întotdeauna, în apărarea dreptului, aşa cum cere libertatea conştiinţei.

10 De câte ori m-am opus lui **Conigastus**[27], când se repezea pe averea vreunui om slab, de câte ori am oprit pe **Trigguilla**[28], intendentul casei regale, de la o nedreptate începută sau chiar înfăptuită, de câte ori, opunînd pericolelor autoritatea mea, am ocrotit pe nenorociţii pe care îi lovea prin nenumărate

famis tempore gravis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam provinciam videretur, certamen adversum praefectum praetorii communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente contendi et, ne coemptio exigeretur, evici. 13 Paulinum consularem virum, cuius opes Palatinae canes iam spe atque ambitione devorassent, ab ipsis hiantium faucibus traxi. 14 Ne Albinum consularem virum praeiudicatae accusationis poena corriperet, odiis me Cypriani delatoris opposui. 15 Satisne in me magnas videor exacerbasse discordias? Sed esse apud ceteros tutior debui, qui mihi amore iustitiae nihil apud aulicos, quo magis essem tutior, reservavi. Quibus autem deferentibus perculsi sumus? 16 Quorum Basilius olim regio ministerio depulsus in delationem nostri nominis alieni aeris necessitate compulsus est. 17 Opilionem vero atque Gaudentium cum ob innumeras multiplicesque fraudes ire in exsilium regia censura decrevisset cumque illi parere nolentes sacrarum sese aedium defensione tuerentur compertumque id regi foret, edixit, uti, ni intra praescriptum diem Ravenna urbe decederent, notas insigniti frontibus pellerentur. 18 Quid huic severitati posse astrui videtur? Atquin eo die deferentibus eisdem nominis nostri delatio suscepta est. 19 Quid igitur, nostraene artes ita meruerunt an illos accusatores iustos fecit praemissa damnatio? Itane nihil fortunam puduit si minus accusatae innocentiae, at accusantium vilitas?

20 At cuius criminis arguimur summam quaeres? Senatum dicimur salvum esse voluisse. 21 Modum desideras? Delatorem, ne documenta deferret, quibus senatum maiestatis reum faceret, impedisse criminamur. 22 Quid igitur, o magistra, censes? Infitiabimur crimen, ne

manevre lăcomia întotdeauna nepedepsită a barbarilor! Niciodată nu m-a abătut ceva de la dreptate spre nedreptate[29]. 11 Mă durea ca şi pe victime când averile provincialilor, prin jafuri particulare sau prin dajdii publice, erau nimicite. 12 Pe când, în timpul unei mari foamete, rechiziţia ordonată, grea şi inexplicabilă, părea că ameninţă provincia Campania[30] cu mizeria, mi-am luat asupră-mi lupta împotriva prefectului pretorian, pentru interesul general, am luptat cu el până la rege şi am învins, împiedicând să se săvârşească rechiziţia. 13 Pe fostul consul **Paulinus**[31], bărbat ale cărui averi le devoraseră câinii Palatinului, prin proiectele şi ambiţiile lor, l-am scos din gîtlejul lor pe când erau gata să-l înghită. 14 Am înfruntat furia delatorului **Cyprianus** pentru ca **Albinus**[32], fost consul, să nu sufere pedeapsa unei acuzări nejudecate. 15 Oare n-am stârnit împotriva mea vrăjmăşii destul de mari? Ar fi trebuit cel puţin să fiu la adăpost faţă de ceilalţi, eu care, în dragostea mea pentru dreptate, nu mi-am luat nici o măsură, ca să fiu în siguranţă faţă de oamenii curţii. Dar de ce defăimători n-am fost atacat? 16 Dintre aceştia, **Basilius**[33], de curând alungat din slujba regelui, a fost împins de datoriile lui băneşti, la delaţiune împotriva mea. 17 Şi, fiindcă din cauza nenumăratelor şi multelor feluri de fraude, cenzura regească decretase să meargă în exil **Opilio**[34] şi **Gaudentius**[35], iar aceştia, refuzând să se supună, se apărau prin dreptul de azil al locaşurilor sfinte, regele, aflând aceasta, a decretat ca, dacă nu vor ieşi din Ravena[36] până în ziua prescrisă, să fie înfieraţi pe frunte şi alungaţi. 18 Ce se mai putea face în faţa unei astfel de severităţi? Şi totuşi, în acea zi ei denunţând numele meu, denunţul a fost primit. 19 Dar ce? Aceasta a meritat activitatea mea? Sau pe acei acuzatori i-a făcut drepţi condamnarea pe care o suferiseră? Sorţii nu i-a fost deloc ruşine, dacă nu de inocenţa celui acuzat, cel puţin de josnicia acuzatorilor?

20 Poate vrei să ştii obiectul vinovăţiei ce mi se impută?[37] Se afirmă că am voit să salvez senatul. 21 Vrei să ştii cum? Sînt

tibi pudor simus? At volui nec umquam velle desistam. Fatebimur? Sed impediendi delatoris opera cessavit. 23 An optasse illius ordinis salutem nefas vocabo? Ille quidem suis de me decretis, uti hoc nefas esset, effecerat. 24 Sed sibi semper mentiens imprudentia rerum merita non potest immutare nec mihi Socratico decreto fas esse arbitror vel occuluisse veritatem vel concessisse mendacium. 25 Verum id quoquo modo sit, tuo sapientiumque iudicio aestimandum relinquo. Cuius rei seriem atque veritatem, ne latere posteros queat, stilo etiam memoriaeque mandavi. 26 Nam de compositis falso litteris, quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid attinet dicere? Quarum fraus aperta patuisset, si nobis ipsorum confessione delatorum, quod in omnibus negotiis maximas vires habet, uti licuisset. 27 Nam quae sperari reliqua libertas potest? Atque utinam posset ulla! Respondissem Canii verbo, qui cum a Gaio Caesare Germanici filio conscius contra se factae coniurationis fuisse diceretur: 'Si ego', inquit, 'scissem, tu nescisses'. 28 Qua in re non ita sensus nostros maeror hebetavit, ut impios scelerata contra virtutem querar molitos, sed, quae speraverint, effecisse vehementer ammiror. 29 Nam deteriora velle nostri fuerit fortasse defectus, posse contra innocentiam, quae sceleratus quisque conceperit, inspectante deo monstri simile est. 30 Unde haud iniuria tuorum quidam familiarium quaesivit: 'Si quidem deus', inquit, 'est, unde mala? bona vero unde, si non est?' 31 Sed fas fuerit nefarios homines, qui bonorum omnium totiusque senatus sanguinem petunt, nos etiam, quos propugnare bonis senatuique viderant, perditum ire voluisse. 32 Sed num idem de patribus quoque merebamur?

acuzat că am împiedicat pe un delator de a denunța documentele care ar fi putut face senatul vinovat de lèse-majestate. 22 Ce crezi tu, stăpâna mea, că trebuia să fac? Să-mi tăgăduiesc fapta ca să nu-ți produc rușine? Dar am vrut-o și niciodată nu voi înceta de a o vrea. Să mărturisesc? Atunci va înceta strădania mea de a împiedica pe delator. 23 Sau voi numi crimă dorința mea de a salva acest corp? Desigur, el făcuse prin politica sa împotriva mea ca aceasta să pară crimă. 24 Dar bicisnicia, oricît ar minți, nu poate să schimbe dreptatea faptelor, și, după dictonul socratic, nici nu socotesc că e bine să ascund adevărul sau să cedez minciunii[38]. 25 Oricum ar fi aceasta, o las să fie apreciată de judecata ta și a înțelepților. Și, ca să nu poată rămâne necunoscută povestirea adevărată a acestei afaceri, eu am transmis-o memoriei urmașilor, scriind-o. 26 În ceea ce privește scrisorile apocrife, prin care se arată că am apărat libertatea Romei, ce pot să spun? Falsitatea acestora s-ar putea evidenția, dacă mi s-ar permite să mă folosesc chiar de declarațiile delatorilor, fapt care are cea mai mare valoare, în toate împrejurările. 27 Și ce libertate se mai poate spera? O, de s-ar putea spera vreuna! Aș fi răspuns prin cuvîntul lui **Canius** care, acuzat de **Gaius Caesar**, fiul lui **Germanicus**, că ar avea cunoștință de un complot urzit contra lui, a spus: *Dacă eu aș fi știut, tu n-ai fi știut.* 28 Dar în această afacere durerea nu a paralizat într-atît simțurile mele, încît să mă plâng că nelegiuiții au uneltit lucruri criminale împotriva virtuții. Din contră, sînt înmărmurit cum au putut să înfăptuiască ce au dorit. 29 Fiindcă a voi răul poate fi un defect omenesc, dar a face împotriva inocenței tot ce a conceput un scelerat fără teamă de Dumnezeu, aceasta este o monstruozitate. 30 De aceea, pe bună dreptate a întrebat unul dintre prietenii tăi[39] apropiați: *Dacă există Dumnezeu, de unde provine răul? Iar dacă nu există, de unde provine binele?* 31 Să zicem însă că a fost cu putință ca oameni nelegiuiți, care cer sângele tuturor

Meministi, ut opinor, quoniam me dicturum quid facturumve praesens semper ipsa dirigebas, meministi, inquam, Veronae cum rex avidus exitii communis maiestatis crimen in Albinum delatae ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur, universi innocentiam senatus quanta mei periculi securitate defenderim. 33 Scis me haec et vera proferre et in nulla umquam mei laude iactasse; minuit enim quodam modo se probantis conscientiae secretum, quotiens ostentando quis factum recipit famae pretium. 34 Sed innocentiam nostram quis exceperit eventus,vides; pro verae virtutis praemiis falsi sceleris poenas subimus. 35 Eccuius umquam facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in severitate concordes, ut non aliquos vel ipse ingenii error humani vel fortunae condicio cunctis mortalibus incerta summitteret? 36 Si inflammare sacras aedes voluisse, si sacerdotes impio iugulare gladio, si bonis omnibus necem struxisse diceremur, praesentem tamen sententia, confessum tamen convictumve punisset; nunc quingentis fere passuum milibus procul muti atque indefensi ob studium propensius in senatum morti proscriptionique damnamur. O meritos de simili crimine neminem posse convinci!

37 Cuius dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere viderunt; quam uti alicuius sceleris ammixtione fuscarent, ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam polluisse mentiti sunt. 38 Atqui et tu insita nobis omnem rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede pellebas et sub tuis oculis sacrilegio locum esse fas non erat. Instillabas enim auribus cogitationibusque cotidie meis Pythagoricum illud επου θεω 39 Nec conveniebat vilissimorum me

celor buni şi al senatului întreg, să fi voit să mă piardă şi pe mine, care lupt pentru bine şi pentru senat? 32 Dar meritam acelaşi lucru şi de la senatori? Îţi aminteşti, cred, fiind tu însăţi prezentă întotdeauna, mă conduceai în vorbele şi faptele mele, îţi aminteşti, zic, pe când la Verona regele, dorind pieirea tuturora, căuta să pună pe seama întregului senat o crimă de lèse-majestate, de care era acuzat **Albinus**, cu câtă indiferenţă faţă de propriul meu pericol am apărat nevinovăţia senatului. 33 Ştii că acestea sînt absolut adevărate şi nu le spun niciodată pentru a mă lăuda; căci se micşorează oarecum farmecul secret al conştiinţei mulţumite de sine, ori de câte ori cineva, arătându-şi o faptă, primeşte pentru ea, ca răsplată, faima. 34 Dar vezi ce soartă a avut nevinovăţia mea: în loc de răsplată pentru o virtute adevărată, am suferit pedeapsă pentru o acuzaţie neîntemeiată. 35 Mărturisirea pe faţă a unei crime a avut vreodată judecători aşa de potriviţi în severitate, încît să nu fie nici unii subjugaţi de erori proprii spiritului omenesc sau de condiţia sorţii nesigure pentru toţi muritorii?. 36 Dacă s-ar fi spus despre mine că am voit să incendiez altarele sfinte, că tai gîtul preoţilor cu sabia nelegiuită, că am adus moartea tuturor celor buni, judecata m-ar fi condamnat în prezenţa mea, pe bază de probe şi de mărturii; acum, la depărtare de aproape cinci sute de mii de paşi, fără putinţă de a vorbi şi de a mă apăra, sînt condamnat la moarte şi proscriere, din cauza zelului meu nemăsurat pentru senat. O, de n-ar putea fi convins nimeni că am meritat asemenea nelegiuire!

37 Onoarea acestei acuzaţii au văzut-o chiar cei ce m-au denunţat; ca s-o vestejească amestecând-o într-o crimă, au mințit că mi-am pătat conştiinţa printr-un sacrilegiu, ca să dobîndească în schimb demnitate.38 Dar şi tu, sădită în mine, alungai din adâncul sufletului meu orice dorinţă a lucrurilor muritoare şi nu putea să existe sub ochii tăi loc pentru sacrilegiu. Căci îmi strecurai zilnic în urechile şi în cugetul

spirituum praesidia captare, quem tu in hanc excellentiam componebas, ut consimilem deo faceres. 40 Praeterea penetral innocens domus, honestissimorum coetus amicorum, socer etiam sanctus et aeque ac tu ipsa reverendus ab omni nos huius criminis suspicione defendunt. 41 Sed - o nefas! illi vero de te tanti criminis fidem capiunt atque hoc ipso videbimur affines fuisse maleficio, quod tuis imbuti disciplinis, tuis instituti moribus sumus. 42 Ita non est satis nihil mihi tuam profuisse reverentiam, nisi ultro tu mea potius offensione lacereris. 43 At vero hic etiam nostris malis cumulus accedit, quod existimatio plurimorum non rerum merita, sed fortunae spectat eventum eaque tantum iudicat esse provisa, quae felicitas commendaverit; quo fit ut existimatio bona prima omnium deserat infelices. 44 Qui nunc populi rumores, quam dissonae multiplicesque sententiae, piget reminisci; hoc tantum dixerim ultimam esse adversae fortunae sarcinam, quod, dum miseris aliquod crimen affingitur, quae perferunt meruisse creduntur. 45 Et ego quidem bonis omnibus pulsus, dignitatibus exutus, existimatione foedatus ob beneficium supplicium tuli. 46 Videre autem videor nefarias sceleratorum officinas gaudio laetitiaque fluitantes, perditissimum quemque novis delationum fraudibus imminentem, iacere bonos nostri discriminis terrore prostratos, flagitiosum quemque ad audendum quidem facinus impunitate, ad efficiendum vero praemiis incitari, insontes autem non modo securitate, verum ipsa etiam defensione privatos. Itaque libet exclamare:

meu acel dicton pitagoreic *urmează-l pe Dumnezeu.*[40] 39 Şi nu se putea să capăt ajutoare de la spiritele cele mai meschine, când tu mă formai în această noblețe spirituală, ca să mă faci asemenea lui Dumnezeu. 40 Pe lângă acestea, căminul meu nepătat, tovărăşia de prieteni foarte oneşti, socrul meu[41] cu o viață de sfînt şi care merită să fie respectat ca tine însăți, mă apără de orice bănuială a acestei crime. 41 Dar ce nelegiuire! Din cauza ta ei mă bănuiau de o astfel de crimă, şi prin însuşi faptul că am fost pătruns de învățătura ta, că am fost format în disciplina ta, par în ochii lor a nu fi străin de această acuzație. 42 Astfel nu e deajuns că nu mi-a fost de nici un folos cultul meu pentru tine, dar mai mult, eşti şi tu lovită de ofensa adusă mie. 43 Şi se mai adaugă la grămada nenorocirilor mele şi aceea că aprecierea celor mulți nu judecă meritul faptelor, ci deznodământul lor adus de evenimente şi nu iau în seamă prevederile, decît în măsura în care ele sînt încununate de succes; de aceea se întâmplă ca buna prețuire să părăsească cea dintâi pe cei nenorociți. 44 Care sînt acum zvonurile în popor, cît de deosebite şi de multe sînt mi-e silă să le amintesc; aş spune numai că aceasta este cea mai apăsătoare sarcină a unei sorți vitrege, că, atunci când se plăsmuieşte vreo crimă pe seama celor nenorociți, se crede că ei au meritat ceea ce îndură. 45 Şi eu, deposedat, izgonit din toate bunurile mele, despuiat de demnități, pătat în reputația mea, am primit ca răsplată suferința, pentru că am făcut binele. 46 Parcă văd oficinele nelegiuite ale criminalilor jubilând de bucurie şi veselie, parcă văd pe toți pierduții amenințându-mă cu şantajul unor noi denunțuri; cei buni zac, căzuți sub teroarea primejdiei mele, criminalii, dacă nu sînt pedepsiți, când îndrăznesc să comită crima, sînt atâțați să o săvîrşească în vederea răsplăților, iar cei nevinovați sînt lipsiți nu numai de securitate, dar chiar de apărare. De aceea sînt îndreptățit să mă jelui:

Metrum V

O stelliferi conditor orbis,
qui perpetuo nixus solio
rapido caelum turbine versas
legemque pati sidera cogis,
ut nunc pleno lucida cornu
totis fratris obvia flammis
condat stellas luna minores,
nunc obscuro pallida cornu
Phoebo propior lumina perdat
et, qui primae tempore noctis
agit algentes Hesperos ortus,
solitas iterum mutet habenas
Phoebi pallens Lucifer ortu.
Tu frondifluae frigore brumae
stringis lucem breviore mora,
tu, cum fervida venerit aestas,
agiles nocti dividis horas.
Tua vis varium temperat annum,
ut, quas Boreae spiritus aufert,
revehat mites Zephyrus frondes,
quaeque Arcturus semina vidit,
Sirius altas urat segetes;
nihil antiqua lege solutum
linquit propriae stationis opus.
Omnia certo fine gubernans
hominum solos respuis actus
merito rector cohibere modo.
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices? Premit insontes

Poezia V[42)]

Invocație către Creatorul lumii pentru a așeza și printre oameni legile armonice și perfecte ale universului.

Dăltuitor al boltei înstelate,
Șezând pe tron în veșnică domnie,
Tu-nvârți pe cer în repezi cercuri toate
Și aștrii-i faci să se supună ție.
Tu vrei ca luna argintie, plină,
Cu flacăra ce fratele i-a dat,
În întuneric stelele să țină,
Sau palidă, cu discu-ntunecat,
Aproape fiind ca Phoebus să dispară.
Prin tine, Hesperus, când noaptea vine,
Conduce aștrii reci ca să răsară;
Apoi, schimbându-și frâne noi, se face
Luceafăr palid, Phoebus când apare.
Tu iernii reci, de frunze pustiită,
Îi rândui ziua mică, noaptea mare,
Tu verii, învăpăiată și-nsorită,
Îi dai nopți scurte și îmbălsămate.
Prin tine anu-n timp își toarce firul
Și frunze de Boreas scuturate
Le-aduce iarăși fragede, Zefirul.
Și ce Arcturus vede-abia sub glie,
Sub Sirius în pârgă rod se face,
Nimic scăpat de-a se supune ție
Din rostu-n care-i pus, nu se desface.
Voința ta la toate este cale
Și doar pe oameni îi respingi, izvoare
Să aibă vrerile dreptății tale.
Căci pentru ce e soarta schimbătoare
De neînțeles? De-i crima pedepsită,

debita sceleri noxia poena,
at perversi resident celso
mores solio sanctaque calcant
iniusta vice colla nocentes.
Latet obscuris condita virtus
clara tenebris iustusque tulit
crimen iniqui.
Nil periuria, nil nocet ipsis
fraus mendaci compta colore.
Sed cum libuit viribus uti,
quos innumeri metuunt populi,
summos gaudet subdere reges.
O iam miseras respice terras,
quisquis rerum foedera nectis!
Operis tanti pars non vilis
homines quatimur fortunae salo.
Rapidos, rector, comprime fluctus
et, quo caelum regis immemsum,
firma stabiles foedere terras.

Prosa V

1 Haec ubi continuato dolore delatravi, illa vultu placido nihilque meis questibus mota: 2 Cum te, inquit, maestum lacrimantemque vidissem, ilico miserum exsulemque cognovi; sed quam id longinquum esset exsilium, nisi tua prodidisset oratio, nesciebam. 3 Sed tu quam procul a patria non quidem pulsus es, sed aberrasti ac, si te pulsum existimari mavis, te potius ipse pepulisti; nam id quidem de te numquam cuiquam fas fuisset. 4 Si enim, cuius oriundo sis patriae, reminiscare, non uti Atheniensium quondam multitudinis imperio regitur, sed εἷς κοίρανός ἐστιν, εἷς βασιλεύς qui frequentia

O ispăşeşte cel nevinovat;
Iar răutatea e pe tron suită
Şi cel ce e în viaţă nepătat
De cei mişei călcat e în picioare.
Virtutea luminoasă-n umbră zace,
Iar dreptul e-acuzat de-ngrozitoare
Păcate, ce nedreptul doar le face.
Sperjurul li se trece cu vederea
Şi-nşelăciunea închisă-n false legi;
Dar când ajung în mâini să ia puterea,
Îşi fac plăcerea să subjuge regi
Temuţi de neamuri mari, nenumărate.
Priveşte-acum pământul plin de jale,
Oricine-ai fi cel ce dirigui toate:
Noi, bună parte a lucrării tale,
Plutim pe marea vieţii la-ntâmplare.
Stăpâne, opreşte valu-nfuriat
Şi dă şi pe pământ legea prin care
Conduci imensul spaţiu înstelat.

Proza V

Filosofia recunoaşte meritele şi virtuţile lui Boethius. Însă tristeţea, mânia şi durerea lui sînt prea grave. El e bolnav sufleteşte şi trebuie mai întâi vindecat cu încetul, ca să poată înţelege orînduirea divină a lumii, nu numai în cer, ci şi pe pământ.

1 După ce am rostit acestea în continuarea durerii mele, ea, cu faţa liniştită şi fără să fie mişcată de plânsul meu, a zis:2 *Când te-am văzut trist şi înlăcrimat, am înţeles imediat că eşti nefericit şi exilat; dar nu ştiam cît de departe îţi este exilul, dacă nu-mi arătai prin cuvîntarea ta.*3 *N-ai fost alungat aşa de departe de patrie, ci tu te-ai rătăcit şi, dacă preferi să te socoţi alungat, tu însuţi mai degrabă te-ai*

civium, non depulsione laetetur, cuius agi frenis atque obtemperare iustitiae libertas est. 5 An ignoras illam tuae civitatis antiquissimam legem, qua sanctum est ei ius exsulare non esse, quisquis in ea sedem fundare maluerit? Nam qui vallo eius ac munimine continetur, nullus metus est, ne exsul esse mereatur; at quisquis inhabitare eam velle desierit, pariter desinit etiam mereri. 6 Itaque non tam me loci huius quam tua facies movet nec bibliothecae potius comptos ebore ac vitro parietes quam tuae mentis sedem requiro, in qua non libros, sed id, quod libris pretium facit, librorum quondam meorum sententias collocavi. 7 Et tu quidem de tuis in commune bonum meritis vera quidem, sed pro multitudine gestorum tibi pauca dixisti. 8 De obiectorum tibi vel honestate vel falsitate cunctis nota memorasti. De sceleribus fraudibusque delatorum recte tu quidem strictim attingendum putasti, quod ea melius uberiusque recognoscentis omnia vulgi ore celebrentur. 9 Increpuisti etiam vehementer iniusti factum senatus. De nostra etiam criminatione doluisti, laesae quoque opinionis damna flevisti. 10 Postremus adversum fortunam dolor incanduit conquestusque non aequa meritis praemia pensari in extremo Musae saevientis, uti, quae caelum, terras quoque pax regeret, vota posuisti. 11 Sed quoniam plurimus tibi affectuum tumultus incubuit diversumque te dolor ira maeror distrahunt, uti nunc mentis es, nondum te validiora remedia contingunt. 12 Itaque lenioribus paulisper utemur, ut, quae in tumorem perturbationibus influentibus induruerunt, ad acrioris vim medicaminis recipiendam tactu blandiore mollescant.

alungat. Pentru că nimeni n-ar fi avut asupra ta acest drept. 4 *Dacă-ți amintești în ce patrie a trebuit să te naști, ea nu e condusă de un guvern popular, ca odinioară Atena, ci are un singur conducător, un singur rege*[43] *care se bucură de înmulțirea, nu de împuținarea cetățenilor, pentru care libertatea înseamnă conducerea după ordinele lui și supunerea față de justiție.* 5 *Sau nu cunoști acea lege foarte veche a țării tale, conform căreia nu poate fi exilat cine a preferat să-și fixeze domiciliul pe pământul ei? Cel ce se găsește între zidurile și întăriturile ei n-are nici o teamă că o să fie exilat; dar oricine a încetat de a voi să locuiască în ea, încetează în același timp și de a se bucura de drepturile ei.* 6 *Astfel, nu mă impresionează atît înfățișarea acestui loc, cît a ta, și nici pereții bibliotecii împodobiți cu fildeș și vitralii nu-i caut mai mult decît sălașul minții tale, în care am așezat cândva nu cărți, ci ceea ce face prețul cărților, ideile cărților mele.*7 *Cît despre activitatea ta pentru binele obștesc, ai spus lucruri adevărate, dar puține față de mulțimea faptelor tale.* 8 *Despre cinstea ta, ca și despre netemeinicia acuzațiilor ce ți s-au adus*[44]*, ai amintit lucruri cunoscute de toți. În ce privește crimele și minciunile denunțătorilor tăi, drept ai socotit că nu trebuie amintite decît pe scurt, fiindcă ele se vor face cunoscute mai bine și mai rodnic prin gura mulțimii care ține minte toate.*9 *Ai înfierat cu vehemență atitudinea senatului nedrept. Ai suferit, de asemenea, și din cauza acuzației adusă împotriva mea și ai plâns chiar de daunele reputației mele rănite.*10 *Apoi durerea ta s-a înflăcărat împotriva sorții și te-ai plâns că răsplata nu este cântărită după merit și, în sfârșit, tu ai exprimat juruințe unei Muze înfuriate, cerînd ca acea pace care conduce cerul să conducă și pământul.*11 *Dar fiindcă multe sentimente te apasă greu și pentru că te trag în toate părțile durerea, mânia, tristețea, cum ești acum la minte nu-ți sînt încă prielnice leacuri tari.*[45]

Metrum VI

Cum Phoebi radiis grave
Cancri sidus inaestuat,
tum qui larga negantibus
sulcis semina credidit
elusus Cereris fide
quernas pergat ad arbores.
Numquam purpureum nemus
lecturus violas petas
cum saevis Aquilonibus
stridens campus inhorruit,
nec quaeras avida manu
vernos stringere palmites,
uvis si libeat frui;
autumno potius sua
Bacchus munera contulit.
Signat tempora propriis
aptans officiis deus
nec, quas ipse cohercuit,
misceri patitur vices.
Sic quod praecipiti via
certum deserit ordinem,
laetos non habet exitus.

12 *Astfel, mă voi folosi de medicamente mai uşoare cîtva timp, pentru ca părţile care s-au întărit în tumori din cauza diferitelor perturbaţii, sub atingerile mele blânde să se înmoaie, pentru a putea primi medicamente mai energice.*

Poezia VI

În toate există o ordine prestabilită şi toate vin la timpul lor.

Cel ce-n brazda neagră s-a-ncrezut
Şi semănătură a făcut
Când e Cancerul apropiat
Mult de Phoebus şi înfierbântat
De credinţa-n Ceres amăgit.
Spre stejari să meargă-i nevoit.
Niciodată pentru-o viorea
În păduri de purpură nu sta.
Când câmpia sună de Aquiloni,
Ce se învolbură în mari cicloni,
Cu avide mâini nu căuta
Struguri să culegi primăvara.
Dacă vrei să ai pe săturat,
Toamna mai degrabă ţi-a lăsat
Bacchus darul său cel preţuit.
Fiecărui timp i-a rostuit
Dumnezeu anume -nsărcinări;
Nu vrea să se facă răsturnări
Ordinei ce-odată a fixat.
Dacă-această cale a lăsat
Şi grăbeşte mersul rânduit,
Nu ajunge la un bun sfârşit.

Prosa VI

1 Primum igitur paterisne me pauculis rogationibus statum tuae mentis attingere atque, temptare, ut, qui modus sit tuae curationis, intellegam? 2 - Tu vero arbitratu, inquam, tuo quae voles ut responsurum rogato. 3 - Tum illa: Huncine, inquit, mundum temerariis agi fortuitisque casibus putas an ullum credis ei regimen inesse rationis? 4 - Atqui, inquam, nullo existimaverim modo, ut fortuita temeritate tam certa moveantur, verum operi suo conditorem praesidere deum scio nec umquam fuerit dies, qui me ab hac sententiae veritate depellat. 5 - Ita est, inqvit; nam id etiam paulo ante cecinisti hominesque tantum divinae exsortes curae esse deplorasti. Nam de ceteris, quin ratione regerentur, nihil movebare. 6 Papae autem vehementer ammiror, cur in tam salubri sententia locatus aegrotes. Verum altius perscrutemur; nescio quid abesse coniecto. 7 Sed dic mihi, quoniam deo mundum regi non ambigis, quibus etiam gubernaculis regatur, advertis? 8 - Vix, inquam, rogationis tuae sententiam nosco, nedum ad inquisita respondere queam. 9 - Num me, inquit, fefellit abesse aliquid, per quod velut hianti valli robore in animum tuum perturbationum morbus inrepserit? 10 Sed dic mihi, meministine, quis sit rerum finis quove totius naturae tendat intentio? - Audieram, inquam, sed memoriam maeror hebetavit. 11 Atqui scis, unde cuncta processerint. - Novi, inquam, deumque esse respondi. 12 - Et qui fieri potest, ut principio cognito, quis sit rerum finis, ignores? 13 Verum hi perturbationum mores, ea valentia est, ut movere quidem loco hominem possint, convellere autem sibique totum

Proza VI

Boethius n-a pierdut credința într-o ordine divină a lumii. Din cauza nenorocirii sale însă, mintea îi este întunecată și nu mai înțelege limpede rosturile vieții omenești. Filosofia îi promite leacuri pentru a-i lecui boala sufletească.

1 *Îmi vei îngădui, așadar, mai întîi să ating și să încerc prin cîteva întrebări starea sufletului tău, ca să-mi dau seama ce fel de îngrijire ți se cere?* 2 - Întreabă-mă cum îți place ceea ce vrei, zic eu, fiindcă îți voi răspunde. 3 - *Socotești*, zise ea atunci, *că această lume este condusă de întâmplarea oarbă, fără ordine și fără țintă, sau crezi că există în ea o conducere rațională?* 4 - Dar, răspund eu, în nici un chip n-aș putea înțelege cum ceea ce este atît de bine organizat poate fi condus de întâmplarea oarbă; dimpotrivă, sînt sigur că Dumnezeu conduce opera sa ca un întemeietor și n-a existat nici o zi în care să mă depărtez de acest adevăr. 5 - *Așa e*, zice ea; *căci chiar aceasta ai cântat în versurile tale, cu puțin înainte și ai deplâns pe oameni că numai ei sînt lipsiți de ocrotirea divină. De celelalte nu te îndoiești că nu sînt conduse de o rațiune divină.* 6 - *Însă vai, tare mă mir pentru ce suferi, dacă stai pe un temei așa de sănătos de gândire. Dar să cercetăm mai adânc; nu știu ce lipsește sufletului tău exilat.* 7 - *Spune-mi, fiindcă nu te îndoiești că lumea este condusă de Dumnezeu, știi cum o conduce?* 8 - Abia înțeleg sensul întrebării tale, zic eu, dar să mai pot răspunde și ce voiești tu. 9 - *Oare mi se pare mie, sau îți lipsește ceva prin care, ca prin spărtura unui zid de apărare, a pătruns în tine morbul rătăcirii?* 10 - *Spune-mi, îți amintești care este sfârșitul lucrurilor și care este finalitatea către care tinde întreaga natură?* - Știam, zic, însă durerea mi-a paralizat memoria. 11 - Dar de unde purced toate, știi? - Știu, zic, și am

exstirpare non possint. 14 Sed hoc quoque respondeas velim, hominemne te esse meministi. 15 - Quidni, inquam, meminerim? - Quid igitur homo sit, poterisne proferre? - Hocine interrogas, an esse me sciam rationale animal atque mortale? Scio et id me esse confiteor. 16 - Et illa: Nihilne aliud te esse novisti? - Nihil. 17 - Iam scio, inquit, morbi tui aliam vel maximam causam; quid ipse sis, nosse desisti. Quare plenissime vel aegritudinis tuae rationem vel aditum reconciliandae sospitatis inveni. 18 Nam quoniam tui oblivione confunderis, et exsulem te et exspoliatum propriis bonis esse doluisti.19 Quoniam vero, quis sit rerum finis, ignoras, nequam homines atque nefarios potentes felicesque arbitraris; quoniam vero, quibus gubernaculis mundus regatur, oblitus es, has fortunarum vices aestimas sine rectore fluitare: magnae non ad morbum modo, verum ad interitum quoque causae; sed sospitatis auctori grates, quod te nondum totum natura destituit. 20 Habemus maximum tuae fomitem salutis veram de mundi gubernatione sententiam, quod eam non casuum temeritati sed divinae rationi subditam credis; nihil igitur pertimescas, iam tibi ex hac minima scintillula vitalis calor illuxerit. 21 Sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus est et eam mentium constat esse naturam, ut, quotiens abiecerint veras, falsis opinionibus induantur, ex quibus orta perturbationum caligo verum illum confundit intuitum, hanc paulisper lenibus mediocribusque fomentis attenuare temptabo, ut dimotis fallacium affectionum tenebris splendorem verae lucis possis agnoscere.

răspuns că există Dumnezeu. 12 - *Şi cum se face că tu, cunoscînd începutul, nu cunoşti finele lucrurilor?* 13 *Este drept, are tulburarea sufletească acest caracter, această forţă să poată zdruncina pe om, dar nu poate să-l răstoarne şi să-l dezrădăcineze în întregime.* 14 *Aş vrea să-mi răspunzi şi aceasta: dacă-ţi aminteşti că eşti om.* 15 - Cum, să nu-mi amintesc? răspund eu. - *Ce este omul? Ai putea să-mi spui?* - Oare aceasta mă întrebi, dacă ştiu că este un animal raţional şi muritor?[46] Ştiu şi declar că aceasta sînt. 16 - *Şi nimic altceva nu mai ştii că eşti?* - Nimic, zic eu. 17 - *Acum cunosc, zice, o altă cauză foarte însemnată a bolii tale; ai încetat de a şti ce eşti tu însuţi. De aceea am descoperit complet şi cauzele bolii tale şi drumul de a căpăta vindecarea.* 18 *Desigur, ţi-ai pierdut cunoştinţa şi ai suferit că eşti exilat şi despuiat de avere.* 19 *Fiindcă ignori care este sfârşitul lucrurilor, tu socoţi puternici şi fericiţi pe oamenii de nimic şi pe cei nelegiuiţi; iar pentru că ai uitat cum este condusă lumea, ţi se pare că aceste schimbări ale sorţii se petrec fără nici o conducere; acestea sînt cauze mari, nu numai de boală, ci şi de pieire: dar să mulţumeşti autorului vindecării că natura nu te-a părăsit de tot.* 20 *Avem găteje foarte bune pentru a aprinde focul mântuirii tale: părerea ta justă despre conducerea lumii, faptul că o crezi supusă nu întâmplării oarbe, ci raţiunii divine; aşa că să nu te temi deloc, pentru că ţi-ai căpătat căldura vieţii din această foarte mică scânteie.* 21 *Dar pentru că nu e timpul încă pentru leacuri mai tari şi fiindcă mintea omenească are această însuşire naturală, că ori de cîte ori respinge ideile adevărate le primeşte pe cele false din care se naşte întunericul rătăcirilor şi tulbură acea intuiţie justă a realităţii, voi încerca, pentru un moment, să-ţi liniştesc sufletul prin leacuri uşoare, pentru ca, după ce se va fi împrăştiat întunericul pasiunilor înşelătoare, să poţi recunoaşte splendoarea adevăratei lumini.*

Metrum VII

Nubibus atris
condita nullum
fundere possunt
sidera lumen.
Si mare volvens
turbidus Auster
misceat aestum,
vitrea dudum
parque serenis
unda diebus
mox resoluto
sordida caeno
visibus obstat
quique vagatur
montibus altis
defluus amnis,
saepe resistit
rupe soluti
obice saxi.
Tu quoque si vis
lumine claro
cernere verum,
tramite recto
carpere callem:
gaudia pelle,
pelle timorem
spemque fugato
nec dolor adsit.
Nubila mens est
vinctaque frenis,
haec ubi regnant.

Poezia VII

Stelele, norii
Când le întină,
Nu pot să-mprăştie
Nici o lumină.
Dacă Austrul
Marea o biciuie,
Valuri dezlănţuie,
Unda senină,
Zilei asemenea,
Repede-o tulbură,
Mâlul ce clocote,
Stavilă ochiului,
Furie valului.
Rîul pe cale,
Până în vale,
Vine din munte;
Des îl opreşte
Aprigă punte,
Stânci ce se năruie.
Şi tu gândeşte:
Dacă-adevărul
Vrei să ştii limpede,
Căile netede
Să ţi se-ntindă,
Teama alungă-ţi
Şi bucuriile,
Ca şi nădejdile,
Ca şi durerile;
Ele când bântuie,
Mintea se-nlănţuie,
Şi se întunecă.

LIBER II

CARTEA II

Prosa I

1 Post haec paulisper obticuit atque, ubi attentionem meam modesta taciturnitate collegit, sic exorsa est: 2 Si penitus aegritudinis tuae causas habitumque cognovi, fortunae prioris affectu desiderioque tabescis; ea tantum animi tui, sicuti tu tibi fingis, mutata pervertit. 3 Intellego multiformes illius prodigii fucos et eo usque cum his, quos eludere nititur blandissimam familiaritatem, dum intolerabili dolore confundat, quos insperata reliquerit. 4 Cuius si naturam, mores ac meritum reminiscare, nec habuisse te in ea pulchrum aliquid nec amisisse cognosces, sed, ut arbitror, haud multum tibi haec in memoriam revocare laboraverim. 5 Solebas enim praesentem quoque blandientemque virilibus incessere verbis eamque de nostro adyto prolatis insectabare sententiis. 6 Verum omnis subita mutatio rerum non sine quodam quasi fluctu contingit animorum; sic factum est, ut tu quoque paulisper a tua tranquillitate descisceres. 7 Sed tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque iucundum, quod ad interiora transmissum validioribus haustibus viam fecerit. 8 Adsit igitur rhetoricae suadela dulcedinis, quae tum tantum recto calle procedit, cum nostra instituta non deserit cumque hac musica laris nostri vernacula nunc leviores, nunc graviores modos succinat.

9 Quid est igitur, o homo, quod te in maestitiam luctumque deiecit? Novum, credo, aliquid inusitatumque vidisti. Tu fortunam putas erga te esse mutatam: erras. 10 Hi semper eius mores sunt, ista natura. Servavit circa te propriam potius in ipsa sui mutabilitate constantiam; talis erat, cum blandiebatur, cum tibi falsae illecebris felicitatis

Proza I

Soarta e nestatornică, nu trebuie să te temi de ameninţările ei, nici să-i doreşti mângâierile, ci să primeşti cu suflet egal tot ce-ţi aduce ea.

1 Apoi a tăcut un moment şi, făcîndu-mă şi mai atent prin această scurtă tăcere, a început astfel: 2 *Dacă cunosc bine cauzele şi manifestările bolii tale, te mistuie amintirea şi dorul de situaţia ta de mai înainte; schimbarea ei, după cum îţi închipui tu, ţi-a adus această stare sufletească.* 3 *Cunosc culorile multiple şi calda familiaritate pe care soarta o are cu acei de care vrea să-şi bată joc, până când îi afundă într-o insuportabilă durere, după ce i-a părăsit definitiv.* 4 *Dacă poţi să-ţi aminteşti de natura, caracterul şi valoarea ei, îţi vei da seama că prin ea nici n-ai avut, nici n-ai pierdut ceva extraordinar; dar cred că nu mă voi strădui mult ca să ţi-o readuc în memorie.* 5 *Fiindcă şi atunci când o aveai şi te bucurai de mângâierile ei, de obicei o ocărai cu cuvinte bărbăteşti şi o atacai prin maxime luate din sanctuarul meu.* 6 *Orice schimbare neaşteptată a lucrurilor aduce după sine şi o oarecare tulburare sufletească; de aceea ai pierdut şi tu o clipă liniştea.* 7 *Dar e timpul să iei şi să înghiţi un medicament uşor şi plăcut care, pătrunzînd în organismul tău, va deschide calea pentru leacuri mai puternice.* 8 *Să aducem deci darul fermecat de convingere al retoricii, care numai atunci păşeşte pe drumul drept, când urmează învăţătura mea, şi cu ea muzica, slujitoare în casă la mine, să cânte melodii când uşoare, când grave.*

9 *Aşadar, omule, ce te-a adus în această stare de tristeţe şi de plâns? Cred că ai văzut ceva nou şi neobişnuit. Tu socoteşti că s-a schimbat soarta cu tine; greşeşti.* 10 *Ea întotdeauna a avut acest caracter, această natură. Şi-a păstrat*

alluderet. 11 Deprehendisti caeci numinis ambiguos vultus. Quae sese adhuc velat aliis, tota tibi prorsus innotuit. 12 Si probas, utere moribus, ne queraris. Si perfidiam perhorrescis, sperne atque abice perniciosa ludentem; nam quae nunc tibi est tanti causa maeroris, haec eadem tranquillitatis esse debuisset. Reliquit enim te, quam non relicturam nemo umquam poterit esse securus. 13 An vero tu pretiosam aestimas abituram felicitatem et cara tibi est fortuna praesens nec manendi fida et, cum discesserit, allatura maerorem? 14 Quodsi nec ex arbitrio retineri potest et calamitosos fugiens facit, quid est aliud fugax quam futurae quoddam calamitatis indicium? 15 Neque enim, quod ante oculos situm est, suffecerit intueri; rerum exitus prudentia metitur eademque in alterutro mutabilitas nec formidandas fortunae minas nec exoptandas facit esse blanditias. 16 Postremo aequo animo toleres oportet, quicquid intra fortunae aream geritur, cum semel iugo eius colla summiseris. 17 Quodsi manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu tibi dominam sponte legisti, nonne iniurius fueris et impatientia sortem exacerbes, quam permutare non possis? 18 Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret, sed quo flatus impellerent, promoveres; si arvis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunae te regendum dedisti, dominae moribus oportet obtemperes. 19 Tu vero volventis rotae impetum retinere conaris? At, omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, fors esse desistit.

mai degrabă cu tine felul ei statornic de a nu fi statornică; aşa era când te mângâia, încântându-te cu amăgirile unei false fericiri. 11 *Ai văzut faţa dublă a acestei puteri oarbe*[47]. *Acoperită pentru alţii, ţie ţi s-a făcut cunoscută în întregime.* 12 *Dacă o aprobi, foloseşte-te de obiceiurile ei, nu te plânge. Dacă te îngrozeşte perfidia ei, disprețuieşte-o şi respinge-i surâsul nefast. Căci cea care acum îţi pricinuieşte atîta tristeţe, ar fi trebuit să-ţi aducă linişte. Te-a părăsit aceea de care nimeni nu putea fi sigur că nu-l va părăsi.* 13 *Socoteşti oare preţioasă o fericire trecătoare şi poţi iubi soarta prezentă, care nici nu-ţi făgăduieşte că va rămâne cu tine şi care, când va pleca, îţi va aduce durere?* 14 *Dacă nici nu poate fi reţinută după voie şi când fuge ne face nenorociţi, ce este această fugară altceva decît indiciul unei calamităţi viitoare.* 15 *Fiindcă nu va fi deajuns să priveşti ce se găseşte în faţa ochilor; înţelepciunea are în vedere sfârşitul lucrurilor şi schimbarea, într-un fel sau altul, face ca nici ameninţările sorţii să nu fie de temut, nici mângâierile ei să nu fie de dorit.* 16 *Pe scurt, trebuie să suporţi cu suflet egal orice se petrece în arena sorţii, odată ce ţi-ai pus gîtul sub jugul ei*[48]. 17 *Dacă vrei să-i impui o lege, prin care să rămână sau să plece, cea pe care ţi-ai ales-o de bună voie ca stăpână, nu vei face nedreptate şi, prin nerăbdarea ta, nu-ţi vei înrăutăţi o soartă pe care n-o poţi schimba?* 18 *De laşi pânzele în voia vînturilor, mergi nu încotro vrei, ci încotro te împing ele; de asemenea, dacă faci semănături, ai recoltă de ani rodnici şi de ani secetoşi. Ai lăsat soarta să te conducă, trebuie să te supui obiceiurilor stăpânei tale.* 19 *Tu încerci să opreşti năvala unei roţi care se învârteşte?*[49] *Dar, o, cel mai nesocotit dintre muritori, dacă soarta începe să rămână neschimbată, încetează de a mai fi ea însăşi.*

Metrum I

Haec cum superba verterit vices dextra
et aestuantis more fertur Euripi,
dudum tremendos saeva proterit reges
humilemque victi sublevat fallax vultum.
Non illa miseros audit aut curat fletus
ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet.
Sic illa ludit, sic suas probat vires
magnumque su(ae v)is monstrat ostentum, si quis
visatur una stratus ac felix hora.

Prosa II

1 Vellem autem pauca tecum Fortunae ipsius verbis agitare; tu igitur, an ius postulet, animadverte. 2 'Quid tu, homo, ream me cotidianis agis querelis, quam tibi fecimus iniuriam, quae tibi tua detraximus bona? 3 Quovis iudice de opum dignitatumque mecum possessione contende et, si cuiusquam mortalium proprium quid horum esse monstraveris, ego iam tua fuisse, quae repetis, sponte concedam. 4 Cum te matris utero natura produxit, nudum rebus omnibus inopemque suscepi, meis opibus fovi et, quod te nunc impatientem nostri facit, favore prona indulgentius educavi, omnium, quae mei iuris sunt, affluentia et splendore circumdedi. 5 Nunc mihi retrahere manum libet: habes gratiam velut usus alienis, non habes ius querelae, tamquam prorsus tua perdideris. 6 Quid igitur ingemescis? Nulla tibi a nobis est allata violentia. Opes, honores ceteraque talium mei sunt iuris, dominam famulae

Poezia I[50]

Soarta se joacă cu noi, făcîndu-ne când fericiți, când nefericiți.

Când viețile le schimbă, cu mâini necruțătoare,
Și-naintează asemeni spumosului Eurip,[51]
Zdrobește cruda soartă temuți regi sau iubiți
Și-umilă frunte-nalță de învins, înșelătoare,
De plâns și de durere nu-i pasă-n nici un chip
Și rîde ca aceia ce gem de ea loviți.
Așa mereu se joacă, așa s-arată tare,
Ciudată-i e puterea, dacă-n același timp
Ne face aci-n splendoare, aci nefericiți[52].

Proza II

Soarta dă oamenilor fericirea. Ei n-au motiv să se supere când soarta le-o ia înapoi. Ea face ce vrea cu darurile sale.

1 *Aș vrea să vorbesc niței cu tine chiar prin cuvintele sorții; tu bagă de seamă și vezi dacă are dreptate*[53]. 2 *"De ce mă acuzi, omule, prin plângeri zilnice? Ce nedreptate ți-am făcut? Ce bunuri ți-am răpit?* 3 *Judecă-te cu mine în fața oricărui tribunal despre posesiunea averii și a demnităților și, dacă vei demonstra că ceva din ele este proprietatea vreunui muritor, eu de bună voie îți voi da îndată ca să fie al tău ce ceri.* 4 *Când natura te-a scos din pântecele mamei tale, eu te-am luat în primire gol și lipsit de orice, te-am încălzit cu bogățiile mele și, ceea ce te face să nu mă suferi acum, te-am crescut, aplecându-mă spre tine cu ocrotire și înțelegere, te-am înconjurat cu belșugul și splendoarea a tot ce este în puterea mea.* 5 *Acum vreau să-mi iau mâna de pe tine: trebuie să-mi mulțumești ca pentru folosirea de un bun străin, n-ai dreptul să te plângi ca și cum ți-ai fi pierdut bunurile tale proprii.* 6 *De ce gemi, dar? N-am săvîrșit nici*

cognoscunt, mecum veniunt, me abeunte discedunt. 7 Audacter adfirmem, si tua forent, quae amissa conquereris, nullo modo perdidisses. 8 An ego sola meum ius exercere prohibebor? Licet caelo proferre lucidos dies eosdemque tenebrosis noctibus condere, licet anno terrae vultum nunc floribus frugibusque redimire, nunc nimbis frigoribusque confundere, ius est mari nunc strato aequore blandiri, nunc procellis ac fluctibus inhorrescere: nos ad constantiam nostris moribus alienam inexpleta hominum cupiditas alligabit? 9 Haec nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe versamus, infima summis, summa infimis mutare gaudemus. 10 Ascende, si placet, sed ea lege, ne, uti cum ludicri mei ratio poscet, descendere iniuriam putes. 11 An tu mores ignorabas meos? Nesciebas Croesum regem Lydorum Cyro paulo ante formidabilem, mox deinde miserandum rogi flammis traditum, misso caelitus imbre defensum? 12 Num te praeterit Paulum Persi regis a se capti calamitatibus pias impendisse lacrimas? Quid tragoediarum clamor aliud deflet nisi indiscreto ictu fortunam felicia regna vertentem? 13 Nonne adulescentulus δύο πίθους, τὸν μὲν ἕνα κακῶν, τὸν δὲ ἕτερον ἐάων in Iovis limine iacere didicisti? 14 Quid si uberius de bonorum parte sumpsisti, quid si a te non tota discessi, quid si haec ipsa mei mutabilitas iusta tibi causa est sperandi meliora, tamen ne animo contabescas et intra commune omnibus regnum locatus proprio vivere iure desideres?

un act de violență față de tine. Avere, onoruri și toate celelalte de același fel sînt în dreptul meu, sînt servitoare care-și cunosc stăpâna, vin cu mine și, când plec, pleacă și ele. 7 *Îndrăznesc să afirm că, dacă ar fi fost ale tale bunurile de care te plângi că ți-au fost răpite, nu le-ai fi pierdut în nici un caz.* 8 *Îmi voi interzice eu însămi exercitarea propriilor mele drepturi?*[54] *Cerul poate să aducă zile luminoase și apoi să le afunde în nopți întunecoase; anul poate să încununeze fața pământului cu flori și roade, sau să o țină sub nor și frig; marea are dreptul când de a mângâia cu o întindere liniștită de apă, când de a înspăimânta cu furtuni și valuri; pe mine mă va lega dorința nesăturată a oamenilor de o statornicie străină de caracterul meu?*[55] 9 *Aceasta este puterea mea, acesta e jocul meu continuu: învârtesc o roată cu cercuri repezi, mă bucur să schimb pe cele de sus jos și pe cele de jos sus.* 10 *Urcă-te, dacă vrei, dar cu condiția ca să nu ți se pară nedrept să te cobori, când rațiunea jocului meu o va cere*[56]. 11 *Sau nu-mi cunoști obiceiurile? Nu știai de* **Croesus**[57], *regele Lydienilor, cu puțin înainte groaznic pentru* **Cyrus**, *curând apoi în mod demn de plâns, dat flăcărilor rugului și salvat de o ploaie trimisă din cer?* 12 *Uiți că* **Paulus**[58] *a vărsat lacrimi pentru nenorocirile captivului său rege* **Perseu**? *Ce plânge altceva corul tragediilor, dacă nu soarta care prăbușește regate fericite, lovindu-le fără alegere?* 13 *N-ai învățat, când erai tînăr, că la intrarea în templul lui* **Jupiter** *se găseau două butoaie, unul plin cu rău și altul cu bine?*[59] 14 *Ce dacă ai scos mai mult din partea binelui, dacă nu m-am îndepărtat cu totul de tine, dacă însăși această fire schimbătoare a mea este pentru tine o cauză dreaptă de a spera zile mai bune? Totuși, nu te trece cu firea și, așezat în împărăția comună tuturor, nu dori să trăiești după dreptul tău propriu".*

Metrum II

Si quantas rapidis flatibus incitus
pontus versat harenas
aut quot stelliferis edita noctibus
caelo sidera fulgent,
tantas fundat opes nec retrahat manum
pleno Copia cornu,
humanum miseras haud ideo genus
cesset flere querelas.
Quamvis vota libens excipiat deus
multi prodigus auri
et claris avidos ornet honoribus,
nil iam parta videntur,
sed quaesita vorans saeva rapacitas
alios pandit hiatus.
Quae iam praecipitem frena cupidinem
certo fine retentent,
largis cum potius muneribus fluens
sitis ardescit habendi?
Numquam dives agit, qui trepidus gemens
sese credit egentem.

Prosa III

1 His igitur, si pro se tecum Fortuna loqueretur, quid profecto contra hisceres, non haberes; aut, si quid est, quo querelam tuam iure tuearis, proferas oportet, dabimus dicendi locum. 2 - Tum ego: Speciosa quidem ista sunt, inquam, oblitaque rhetoricae et musicae melle dulcedinis tum tantum, cum audiuntur, oblectant, sed miseris malorum

Poezia II[60]

Oricîtă bogăție ar avea oamenii, ei n-au saț, ci vor mereu mai mult.

Bclșugul de-ar aduce cu mâini dăruitoare,
Din cornul său bogat[61],
Atîta avuție, cît e nisip în mare
De valuri frământat,
Sau cîte stele noaptea pe firmament s-arată
Strălucitoare sus,
Nedemna tânguire tot nu este curmată
Și plânsul tot nu-i dus.
Și Dumnezeu oricîte dorințe împlinește,
Dând aur nesfârșit,
Cu-onoruri pe cei dornici oricît împodobește,
Tot nu i-a mulțumit.
Căci lăcomia crudă înghite prada-ndată,
Și gura cască iar.
Ce lanțuri vor mai ține dorința blestemată
În închisoare dar,
Când, plină chiar de daruri, e și mai arzătoare
Pornirea de a avea?
Bogat nu-i niciodată cel ce, gemând că n-are,
Mereu se crede așa[62].

Proza III

Soarta e schimbătoare. Boethius să fie mulțumit că, în inconstanța ei, soarta i-a dat totuși mai mult ca altora.

1 *Dacă soarta, apărându-se, ți-ar vorbi astfel, tu desigur că n-ai avea nici un cuvînt împotrivă; sau dacă ai ceva prin care să-ți justifici plângerea, poți să vorbești, îți dau rând la cuvînt.* 2 - Fățarnice îți sînt aceste cuvinte, zic eu atunci, și învăluite în mierea dulce a retoricii și a poeziei; numai atunci

altior sensus est; itaque cum haec auribus insonare desierint, insitus animum maeror praegravat. 3 - Et illa: Ita est, inquit; haec enim nondum morbi tui remedia, sed adhuc contumacis adversum curationem doloris fomenta quaedam sunt. 4 Nam quae in profundum sese penetrent, cum tempestiuum fuerit, ammovebo, verumtamen ne te existimari miserum velis; an numerum modumque tuae felicitatis oblitus es? 5 Taceo, quod desolatum parente summorum te virorum cura suscepit delectusque in affinitatem principum civitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est, prius carus quam proximus esse coepisti. 6 Quis non te felicissimum cum tanto splendore socerorum, cum coniugis pudore, tum masculae quoque prolis oportunitate praedicavit? 7 Praetereo - libet enim praeterire communia - sumptas in adulescentia negatas senibus dignitates: ad singularem felicitatis tuae cumulum venire delectat. 8 Si quis rerum mortalium fructus ullum beatitudinis pondus habet, poteritne illius memoria lucis quantalibet ingruentium malorum mole deleri, cum duos pariter consules liberos tuos domo provehi sub frequentia patrum, sub plebis alacritate vidisti, cum eisdem in curia curules insidentibus tu regiae laudis orator ingenii gloriam facundiaeque meruisti, cum in circo duorum medius consulum circumfusae multitudinis exspectationem triumphali largitione satiasti? 9 Dedisti, ut opinor, verba Fortunae dum te illa demulcet, dum te ut delicias suas fovet. Munus,quod nulli umquam privato commodaverat, abstulisti. Visne igitur cum Fortuna calculum ponere? 10 Nunc te primum liventi oculo praestrinxit. Si numerum modumque laetorum tristiumve consideres, adhuc te felicem negare non possis. 11 Quodsi idcirco te fortunatum esse non aestimas, quoniam, quae

când sînt auzite farmecă, dar cei nenorociți au o înțelegere mai adâncă a răului; astfel, când acestea au încetat de a răsuna în urechile lor, tristețea din suflet li se agravează și mai mult. 3 - *Așa e,* spuse ea; *căci acestea nu sînt încă remediile bolii tale, ci sînt ca niște pansamente pentru îngrijirea unei dureri mereu rebele.* 4 *Când va fi timpul, îți voi aduce medicamente care vor pătrunde adânc în organismul tău; totuși, nu te mai considera nenorocit; sau ți-ai uitat întinderea și felul fericirii tale?* 5 *Trec sub tăcere faptul că, dezolat de moartea tatălui tău, ai fost ocrotit de grija celor mai de seamă bărbați și ales în familia șefilor statului, gen de rudenie care este cel mai prețios, că le-ai fost prieten, înainte de a fi apropiatul lor.* 6 *Cine nu te-a numit cel mai fericit, pentru strălucirea atît de mare a socrilor tăi, pentru delicatețea soției tale, ca și pentru copiii tăi, toți băieți?* [63] 7 *Las la o parte - căci îmi place să las la o parte cele comune - aceea că ai primit în adolescență demnități care au fost refuzate altora la bătrânețe*[64]*; îmi fac plăcerea de a veni la culminația unică a fericirii tale.* 8 *Dacă a te bucura de lucrurile muritoare constituie vreo picătură de fericire, ar putea fi distrusă printr-o îngrămădire de nenorociri amintirea acelei zile, când ai văzut pe cei doi copii ai tăi în același timp consuli, ieșiți din casa ta cu solemnitate, însoțiți de mulțimea de senatori, în mijlocul aclamațiilor poporului și, în timp ce ei se așezau pe scaunele curule în senat, tu, orator lăudat de rege, ai binemeritat gloria talentului și a elocinței tale; când în circ, între cei doi consuli, ai săturat printr-o dărnicie triumfală așteptarea mulțimii care te înconjura?* 9 *Pe cît cred, ai știut să vorbești sorții, pe când ea te mângâia și te dezmierda ca pe alesul ei. O favoare pe care n-o acordase niciodată vreunui particular, i-ai răpit-o tu. Vrei, așadar, să-ți faci socotelile cu soarta?* 10 *Acum pentru prima dată te-a rănit cu ochi dușmănoși. Având în vedere numărul și felul bucuriilor și durerilor tale, n-ai putea spune că până acum n-ai fost fericit.* 11 *Dacă de aceea nu te socoți fericit, pentru că au dispărut*

tunc laeta videbantur, abierunt, non est, quod te miserum putes, quoniam, quae nunc creduntur maesta, praetereunt. 12 An tu in hanc vitae scenam nunc primum subitus hospesque venisti? Ullamne humanis rebus inesse constantiam reris, cum ipsum saepe hominem velox hora dissolvat? 13 Nam etsi rara est fortuitis manendi fides, ultimus tamen vitae dies mors quaedam fortunae est etiam manentis. 14 Quid igitur referre putas, tune illam moriendo deseras an te illa fugiendo?

Metrum III

Cum polo Phoebus roseis quadrigis
lucem spargere coeperit,
pallet albentes hebetata vultus
flammis stella prementibus.
Cum nemus flatu Zephyri tepentis
vernis inrubuit rosis,
spiret insanum nebulosus Auster,
iam spinis abeat decus.
Saepe tranquillo radiat sereno
immotis mare fluctibus,
saepe ferventes Aquilo procellas
verso concitat aequore.
Rara si constat sua forma mundo,
si tantas variat vices,
crede fortunis hominum caducis,
bonis crede fugacibus!
Constat aeterna positumque lege est,
ut constet genitum nihil.

cele ce atunci ţi se păreau mulţumitoare, n-ai motiv să te crezi nenorocit, fiindcă ceea ce pare trist acu, trece. 12 *Acum pentru prima dată ai venit pe această scenă a vieţii pe neaşteptate şi ca un oaspe? Crezi că există statornicie în lucrurile omeneşti, când ora cea repede nimiceşte adesea pe om însuşi?* 13 *Chiar dacă ceea ce ne aduce întâmplarea ne promite să rămână cu noi, totuşi ultima zi a vieţii este oarecum moartea sorţii, chiar dacă ea ar rămâne.* 14 *De ce interes crezi că este dacă tu o părăseşti murind sau ea te părăseşte fugind?*

Poezia III

Caracterul statornic al sorţii este de a fi nestatornică.

Pe cer când Phoebus a-nceput să verse
Din caru-i purpuriu lumină[65],
Pier stelele, pălind cu raze şterse,
În zarea cea de soare plină.
Când s-a-nroşit de flori de primăvară.
Dumbrava-n caldă adiere,
Austrul bate, nori încep s-apară,
Şi de pe crăci podoaba piere.
Sub cer senin, cu-ntinsuri nemişcate,
Adesea marea străluceşte,
Ades furtuni, pe valuri înspumate,
Turbatul Aquilon stârneşte,
Când toate-n lume n-au statornicie,
Când neîntrerupt sînt trecătoare,
Să crezi în mincinoasa bogăţie,
Să crezi în bunuri pieritoare!
Statornică în lege, pe vecie
E doar a lumii nestatornicie.

Prosa IV

1 Tum ego: Vera, inquam, commemoras, o virtutum omnium nutrix, nec infitiari possum prosperitatis meae velocissimum cursum. 2 Sed hoc est, quod recolentem vehementius coquit; nam in omni adversitate fortunae infelicissimum est genus infortunii fuisse felicem. 3 - Sed quod tu, inquit, falsae opinionis supplicium luas, id rebus iure imputare non possis. Nam si te hoc inane nomen fortuitae felicitatis movet, quam pluribus maximisque abundes, mecum reputes licet. 4 Igitur si, quod in omni fortunae tuae censu pretiosissimum possidebas, id tibi divinitus inlaesum adhuc inviolatumque servatur, poterisne meliora quaeque retinens de infortunio iure causari? 5 Atqui viget incolumis illud pretiosissimum generis humani decus Symmachus socer et - quod vitae pretio non segnis emeres - vir totus ex sapientia virtutibusque factus suarum securus tuis ingemescit iniuriis. 6 Vivit uxor ingenio modesta, pudicitia pudore praecellens et, ut omnes eius dotes breviter includam, patri similis, vivit, inquam, tibique tantum vitae huius exosa spiritum servat, quoque uno felicitatem minui tuam vel ipsa concesserim, tui desiderio lacrimis ac dolore tabescit. 7 Quid dicam liberos consulares, quorum iam ut in id aetatis pueris vel paterni vel aviti specimen elucet ingenii? 8 Cum igitur praecipua sit mortalibus vitae cura retinendae, o te, si tua bona cognoscas, felicem, cui suppetunt etiam nunc, quae vita nemo dubitat esse cariora. 9 Quare sicca iam lacrimas; nondum est ad unum omnes exosa fortuna nec tibi nimium valida tempestas incubuit, quando tenaces haerent ancorae, quae nec praesentis solamen nec futuri spem temporis abesse patiantur.

Proza IV

Fericirea e în noi înşine, nu în ceea ce ne aduc împrejurările. Putem fi fericiţi chiar când soarta ne e potrivnică. Noi aspirăm la o fericire durabilă, pe care nu ne-o poate da soarta schimbătoare.

1 Atunci eu: Adevărate lucruri zic, îmi aminteşti, o, hrănitoare a tuturor virtuţilor, şi n-aş putea tăgădui mersul foarte repede al prosperităţii mele. 2 Aceasta mă arde mai rău când mi-aduc aminte; căci în toată împotrivirea sorţii, partea cea mai grea a nefericirii este să fi fost fericit. 3 -*Dar*, zice ea, *chinul pe care îl ispăşeşti pentru greşeala judecăţii tale, n-ai avea dreptul să-l pui pe seama împrejurărilor. Dacă te impresionează acest nume gol al fericirii întâmplătoare, poţi socoti împreună cu mine de cît de multe şi de mari bunuri eşti îmbelşugat.* 4 *Aşadar, dacă ceea ce tu posedai mai preţios în tot ce este legat de soarta ta ţi s-ar păstra în chip miraculos intact şi neştirbit, ai avea dreptul să acuzi nenorocirea, când ai tot ce e mai bun?* 5 *Socrul tău,* **Symmachus**, *acea podoabă de preţ a neamului omenesc, este încă în puterea vieţii şi - ceea ce ai cumpăra cu preţul vieţii dacă n-ai fi slab - bărbat făcut în întregime din înţelepciune şi virtuţi, nu se îngrijeşte de sine, ci suferă din cauza nedreptăţilor de care ai fost lovit.* 6 *Trăieşte soţia ta, cu spirit ales, cu o distinsă curăţie şi delicateţe sufletească şi, ca să exprim pe scurt toate calităţile ei, asemenea tatălui său; trăieşte, zic, şi urînd această viaţă, nu respiră decît pentru tine; în sfârşit, singurul fapt prin care conced că fericirea ta suferă, ea se mistuie în lacrimi şi durere de dorul tău.* 7 *Ce să spun despre fiii tăi, foşti consuli, în care, pe cît le permite vârsta, străluceşte icoana tatălui şi a bunicului lor?* 8 *Aşadar, fiindcă grija principală a muritorilor este să-şi păstreze viaţa, o, ce fericit ai fi, dacă ţi-ai cunoaşte cele bune ale tale*[66], *tu, care ai la*

10 Et haereant, inquam, precor; illis namque manentibus, utcumque se res habeant, enatabimus. Sed quantum ornamentis nostris decesserit, vides. 11 - Et illa: Promovimus, inquit, aliquantum, si te nondum totius tuae sortis piget. Sed delicias tuas ferre non possum, qui abesse aliquid tuae beatitudini tam luctuosus atque anxius conqueraris. 12 Quis est enim tam compositae felicitatis, ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rixetur? Anxia enim res est humanorum condicio bonorum et quae vel numquam tota proveniat vel numquam perpetua subsistat. 13 Huic census exuberat, sed est pudori degener sanguis; hunc nobilitas notum facit, sed angustia rei familiaris inclusus esse mallet ignotus. 14 Ille utroque circumfluus vitam caelibem deflet, ille nuptiis felix orbus liberis alieno censum nutrit heredi; alius prole laetatus filii filiaeve delictis maestus illacrimat. 15 Idcirco nemo facile cum fortunae suae condicione concordat; inest enim singulis, quod inexpertus ignoret, expertus exhorreat. 16 Adde quod felicissimi cuiusque delicatissimus sensus est et, nisi ad nutum cuncta suppetant, omnis adversitatis insolens minimis quibusque prosternitur: adeo perexigua sunt, quae fortunatissimis beatitudinis summam detrahunt. 17 Quam multos esse coniectas, qui sese caelo proximos arbitrentur, si de fortunae tuae reliquiis pars eis minima contingat? Hic ipse locus, quem tu exsilium vocas, incolentibus patria est. 18 Adeo nihil est miserum, nisi cum putes, contraque beata sors omnis est aequanimitate tolerantis. 19 Quis est ille tam felix, qui cum dederit impatientiae manus, statum suum mutare non optet? 20 Quam multis amaritudinibus humanae felicitatis dulcedo respersa est! Quae si etiam fruenti iucunda esse videatur, tamen quominus, cum velit, abeat,

îndemână chiar acum destule comori, de care nimeni nu se îndoieşte că sînt mai scumpe decît viaţa. 9 De aceea usucă-ţi lacrimile; soarta nu v-a urît pe toţi până la unul şi nici nu s-a abătut asupra ta o furtună prea puternică, fiindcă îţi sînt bine prinse ancorele, care nu îngăduie să-ţi lipsească nici consolarea în prezent, nici speranţa în viitor.

10 - Şi rugăciunea mea este, zic, ca ele să stea prinse, căci atîta timp cît ele vor rezista, orice s-ar întâmpla, voi fi salvat. Dar vezi cît am pierdut din podoabele mele. *11 - Atunci am progresat nitel*, zice ea, *dacă nu te nemulţumeşte întreaga ta soartă. Însă nu pot suporta moliciunea ta, când te plângi cu atîta nelinişte şi întristare că lipseşte ceva fericirii tale. 12 Cine are o fericire atît de completă, încît să nu fie nemulţumit într-o privinţă oarecare de calitatea ei? Neliniştea este condiţia bunurilor omeneşti; ele nici nu vin odată toate, nici nu rămân neschimbate. 13 Unul e plin de avere, dar îi e ruşine că n-are sânge nobil; altul e cunoscut fiindcă este nobil, însă în lipsa de bani care-l strîmtorează, ar prefera să fie necunoscut. 14 Unul, având şi una şi alta, îşi deplânge viaţa de celibatar; altul a făcut o căsătorie fericită, dar, fiind fără copii, strînge avere pentru moştenitori străini; altul cu destule odrasle, lăcrimează întristat de greşelile fiilor şi fiicelor sale. 15 De aceea nimeni nu se poate împăca uşor cu condiţia sorţii sale; căci în toate există ceva necunoscut de cel fără experienţă, dar de care cel cu experienţă se îngrozeşte. 16 Adaugă că sensibilitatea celor mai fericiţi oameni este foarte delicată şi, dacă n-au toate la ordinul lor, neobişnuiţi cu nici o nenorocire, cad sub loviturile cele mai uşoare ale sorţii; atît sînt de neînsemnate împrejurările care împiedică pe cei fericiţi să atingă culmea fericirii lor. 17 Cît de mulţi s-ar crede vecini cu cerul, dacă din rămăşiţele sorţii tale i-ar atinge şi pe ei o parte minimă? Chiar acest loc pe care tu-l numeşti exil, pentru cei care-l locuiesc este*

retineri non possit. 21 Liquet igitur, quam sit mortalium rerum misera beatitudo, quae nec apud aequanimos perpetua perdurat nec anxios tota delectat.

22 Quid igitur, o mortales, extra petitis intra vos positam felicitatem? 23 Error vos inscitiaque confundit. Ostendam breviter tibi summae cardinem felicitatis. Estne aliquid tibi te ipso pretiosius? Nihil, inquies; igitur si tui compos fueris, possidebis, quod nec tu amittere umquam velis nec fortuna possit auferre. 24 Atque ut agnoscas in his fortuitis rebus beatitudinem constare non posse, sic collige. 25 Si beatitudo est summum naturae bonum, ratione degentis nec est summum bonum, quod eripi ullo modo potest, quoniam praecellit id, quod nequeat auferri, manifestum est, quin ad beatitudinem percipiendam fortunae instabilitas aspirare non possit. 26 Ad haec, quem caduca ista felicitas vehit, vel scit eam vel nescit esse mutabilem. Si nescit, quaenam beata sors esse potest ignorantiae caecitate? Si scit, metuat necesse est, ne amittat, quod amitti posse non dubitat; quare continuus timor non sinit esse felicem. An vel si amiserit, neglegendum putat? 27 Sic quoque perexile bonum est, quod aequo animo feratur amissum. 28 Et quoniam tu idem es, cui persuasum atque insitum permultis demonstrationibus scio mentes hominum nullo modo esse mortales, cumque clarum sit fortuitam felicitatem corporis morte finiri, dubitari nequit, si haec afferre beatitudinem potest, quin omne mortalium genus in miseriam mortis fine labatur. 29 Quodsi multos scimus beatitudinis fructum non morte solum verum etiam doloribus suppliciisque quaesisse, quonam modo praesens facere beatos potest, quae miseros transacta non efficit?

patrie[67]... 18 *Este nenorocire numai ceea ce consideri ca atare şi dimpotrivă, orice soartă este fericită când este suportată de un suflet stăpân pe sine*[68]. 19 *Cine este acela atît de fericit, încît să nu dorească a-şi schimba starea în care se găseşte, când şi-a pierdut stăpânirea?* 20 *De cîte amărăciuni nu e stropită dulceaţa fericirii umane! Chiar dacă ar părea plăcută pentru cel ce se bucură de ea, n-ar putea totuşi s-o oprească de a pleca atunci când vrea ea.* 21 *Se vede limpede deci cît de slabă e fericirea lucrurilor pieritoare, care nici nu durează veşnic la cei stăpâni pe sine şi care nici nu desfătează în întregime pe cei lipsiţi de cumpăt.*

22 *De ce, aşadar, o, muritori, căutaţi în afară o fericire care se găseşte în voi?* 23 *Rătăcirea şi neştiinţa vă întunecă. Îţi voi arăta pe scurt punctul de căpetenie al celei mai înalte fericiri. Ai ceva mai preţios decît pe tine însuţi? Nimic, vei spune; aşadar, dacă tu vei fi stăpân pe tine, vei poseda ceva ce nici tu n-ai vrea să pierzi vreodată, nici soarta n-ar putea să-ţi răpească.* 24 *Şi, ca să-ţi dai seama că nu poate exista fericire în aceste lucruri întâmplătoare, ascultă:* 25 *Dacă fericirea este supremul bine al unei fiinţe ce trăieşte conform raţiunii şi dacă supremul bine nu e ceva care să poată fi răpit, fiindcă este între cele dintâi care nu pot fi răpite, este clar că instabilitatea sorţii n-ar putea duce la dobîndirea fericirii.* 26 *Apoi, cel ce este furat de această fericire nestatornică sau ştie sau nu ştie că ea este schimbătoare. Dacă nu ştie, ce fel de fericire poate exista într-o ignoranţă oarbă? Iar dacă ştie mereu se teme să nu piardă ceea ce ştie că poate fi pierdut; de aici o continuă îngrijorare care nu-i îngăduie să fie fericit. Sau poate, dacă a pierdut această fericire, socoate că nu trebuie să se mai gândească la ea?* 27 *Chiar prin aceasta e un bun pieritor, fiindcă i se poate suporta pierderea cu seninătate.* 28 *Dar pentru că şi ţie, pe cît ştiu, ţi s-a lămurit şi întipărit în minte prin foarte multe probe că sufletele oamenilor nu pot fi în nici un chip muritoare şi fiindcă e clar că o fericire întâmplătoare se sfârşeşte cu*

Metrum IV

Quisquis volet perennem
cautus ponere sedem
stabilisque nec sonori
sterni flatibus Euri
et fluctibus minantem
curat spernere pontum,
montis cacumen alti,
bibulas vitet harenas;
illud protervus Auster
totis viribus urguet,
hae pendulum solutae
pondus ferre recusant.
Fugiens periculosam
sortem sedis amoenae
humili domum memento
certus figere saxo.
Quamvis tonet ruinis
miscens aequora ventus,
tu conditus quieti
felix robore valli
duces serenus aevum
ridens aetheris iras.

moartea trupului[69], *este neîndoielnic că, dacă moartea poate răpi această fericire, mai mult, tot neamul omenesc cade în nenorocire la termenul morții.* 29 *Dacă știm că mulți au căutat fericirea nu numai în moarte, dar chiar în chinuri și suferințe, cum ne-ar putea face fericiți viața când e prezentă, dacă ea nu ne face nefericiți când s-a sfârșit?*

Poezia IV

Tăria sufletească dă omului înțelept puterea de a îndura totul în liniște și stăpânire de sine.

Cel care vrea să aibă casă tare,
Zidită trainic și prevăzător,
Să fie sigur, fără-ngrijorare,
Când bate Eurus răsunător,
Sau chiar când marea este în furtună,
Se va feri de muntele stâncos,
Cu vîrfuri ce de trăsnete răsună
Și de nisipul cel alunecos.
Căci Austrul îl bate cu putere
Pe unul, fiind expus necontenit,
Iar cestuilalt îi e cu neputere
Să țină temelie de zidit,
Fugind de soarta cea periculoasă
A unei locuințe de plăceri,
Ai grijă de îți construiește casă
Pe o umilă stâncă. Cu puteri
Oricît de mari va bate vînt pe mare,
Pe naufragiați înspăimântând,
Tu, liniștit și fără-ngrijorare,
În casa ta, ca-ntr-o cetate stând,
Îți vei gusta o dreaptă bucurie,
Disprețuind a cerului mânie[70].

Prosa V

1 Sed quoniam rationum iam in te mearum fomenta descendunt, paulo validioribus utendum puto. 2 Age enim, si iam caduca et momentaria fortunae dona non essent, quid in eis est, quod aut vestrum umquam fieri queat aut non perspectum consideratumque vilescat? 3 Divitiaene vel vestrae vel sui natura pretiosae sunt, quid earum potius, aurumne ac vis congesta pecuniae? 4 Atqui haec effundendo magis quam coacervando melius nitent, si quidem avaritia semper odiosos, claros largitas facit. 5 Quodsi manere apud quemque non potest, quod transfertur in alterum, tunc est pretiosa pecunia, cum translata in alios largiendi usu desinit possideri. 6 At eadem, si apud unum, quanta est ubique gentium, congeratur, ceteros sui inopes fecerit; et vox quidem tota pariter multorum replet auditum, vestrae vero divitiae nisi comminutae in plures transire non possunt; quod cum factum est, pauperes necesse est faciant, quos relinquunt. 7 O igitur angustas inopesque divitias, quas nec habere totas pluribus licet et ad quemlibet sine ceterorum paupertate non veniunt.

8 An gemmarum fulgor oculos trahit? Sed si quid est in hoc splendore praecipui, gemmarum est lux illa, non hominum; quas quidem mirari homines vehementer ammiror. 9 Quid est enim carens animae motu atque compage, quod animatae rationabilique naturae pulchrum esse iure videatur? 10 Quae tametsi conditoris opera suique distinctione postremae aliquid pulchritudinis trahunt, infra vestram tamen excellentiam collocatae ammirationem vestram nullo modo mereantur.

11 An vos agrorum pulchritudo delectat? Quidni? Est enim pulcherrimi operis pulchra portio. 12 Sic quondam

Proza V

Bucuriile pe care ni le dă lumea înconjurătoare nu au valoare prin ele însele, ci prin prețuirea pe care le-o dăm noi. Mai ales bogăția nu poate să ne dea fericirea adevărată, când ea îi face pe atîția nefericiți.

1 *Dar fiindcă acum te pătrund leacurile argumentării mele, cred că a sosit momentul să mă folosesc de altele ceva mai puternice.* 2 *Căci, haide, chiar dacă darurile sorții n-ar fi nestatornice și de moment, ce este în ele care să poată deveni vreodată al vostru, sau să nu-și piardă prețul, dacă este privit și cercetat mai de aproape?* 3 *Oare bogățiile sînt prețioase prin natura voastră sau a lor? Ce vrei mai degrabă, o grămadă de aur, sau una de monede?* 4 *Strălucesc însă mai bine cheltuindu-le, decît grămădindu-le, dacă într-adevăr lăcomia face pe oameni urîți, iar dărnicia strălucitori.* 5 *Dacă nu poate rămâne la fiecare ceea ce se transmite la altul, banul este prețios atunci când, trecând la alții prin dărnicie, încetează de a mai fi posedat.* 6 *Și iarăși, dacă sînt strînși la unul singur toți banii din lume, aceata îi face pe ceilalți lipsiți; și dacă aceeași voce umple deopotrivă urechile multora, atunci bogăția voastră nu poate trece la mai mulți decît împărțită; și când se petrece aceasta în chip firesc îi sărăcește pe cei pe care îi părăsește.* 7 *O, înguste și deșarte bogății, care nici nu pot fi stăpânite toate de mai mulți, nici nu vin la unul fără să sărăcească pe ceilalți!*

8 *Vă atrage privirile strălucirea pietrelor prețioase? Dar dacă e ceva ales în această splendoare, ea aparține pietrelor, nu oamenilor; mă mir foarte mult că oamenii admiră pietre.* 9 *Fără mișcarea sufletească și organizarea corporală, ce ar putea fi pe drept frumos pentru o ființă însuflețită și rațională?* 10 *Aceste pietre, chiar dacă au oarecare frumusețe prin opera lucrătorului și prin distincția lor, totuși ele găsindu-se mai prejos de demnitatea voastră, în nici un caz nu pot merita admirația voastră.*

11 *Vă încântă frumusețea ogoarelor? De ce nu? Este o*

contraque minimum, qui abundantiam suam naturae necessitate, non ambitus superfluitate metiantur. 24 Itane autem nullum est proprium vobis atque insitum bonum, ut in externis ac sepositis rebus bona vestra quaeratis? 25 Sic rerum versa condicio est, ut divinum merito rationis animal non aliter sibi splendere nisi inanimatae supellectilis possessione videatur? 26 Et alia quidem suis contenta sunt, vos autem deo mente consimiles ab rebus infimis excellentis naturae ornamenta captatis nec intellegitis, quantam conditori vestro faciatis iniuriam. 27 Ille genus humanum terrenis omnibus praestare voluit, vos dignitatem vestram infra infima quaeque detruditis. 28 Nam si omne cuiusque bonum eo, cuius est, constat esse pretiosius, cum vilissima rerum vestra bona esse iudicatis, eisdem vosmet ipsos vestra existimatione summittitis, quod quidem haud immerito cadit. 29 Humanae quippe naturae ista condicio est, ut tum tantum ceteris rebus, cum se cognoscit, excellat, eadem tamen infra bestias redigatur, si se nosse desierit; nam ceteris animantibus sese ignorare naturae est, hominibus vitio venit. 30 Quam vero late patet vester hic error, qui ornari posse aliquid ornamentis existimatis alienis! 31 At id fieri nequit; nam si quid ex appositis luceat, ipsa quidem, quae sunt apposita, laudantur, illud vero his tectum atque velatum in sua nihilo minus foeditate perdurat. 32 Ego vero nego ullum esse bonum quod noceat habenti. Num id mentior? Minime, inquis. 33 Atqui divitiae possidentibus persaepe nocuerunt, cum pessimus quisque eoque alieni magis avidus, quicquid usquam auri gemmarumque est, se solum, qui habeat, dignissimum putat. 34 Tu igitur, qui nunc contum gladiumque sollicitus pertimescis, si vitae huius callem vacuus viator intrasses, coram latrone cantares. 35 O praeclara opum mortalium beatitudo, quam cum adeptus fueris, securus esse desistis!

puțin cei ce-și măsoară avuturile după nevoile naturale, nu după mulțimea ambițiilor[74]. 24 *Dar voi n-aveți în voi nici un bun propriu, de sînteți nevoiți să căutați bunurile voastre în lucruri străine și departe de voi?* 25 *Așa s-a răsturnat ordinea lucrurilor, încît o ființă cu adevărat divină prin rațiunea sa să creadă că nu poate străluci prin altceva decît prin posesiunea unor obiecte neînsufletite?* 26 *Celelalte ființe sînt mulțumite cu ceea ce au, dar voi, asemănători lui Dumnezeu prin mintea voastră, căutați podoabe pentru natura voastră distinsă în lucruri de nimic și nu înțelegeți ce insultă aduceți creatorului vostru.* 27 *El a voit ca neamul omenesc să stea mai presus de toate ființele pămînteşti; voi coborîți demnitatea voastră mai prejos de orice.* 28 *Dacă se admite că orice bun e mai prețios decît posesorul lui, când voi judecați că cele mai neînsemnate lucruri sînt bunurile voastre, prin aprecierea voastră voi înșivă vă puneți mai prejos de ele. Și pe bun drept.* 29 *Fiindcă aceasta e condiția naturii umane, ca numai atunci să stea mai presus de celelalte lucruri, când se cunoaște pe sine; totuși ea s-ar coborî mai prejos de celelalte animale, dacă ar înceta de a se cunoaște. Pentru animale, a nu se cunoaște pe sine e o stare naturală; pentru oameni devine denaturare.* 30 *Cît de mare este această greșeală a voastră, că socotiți că poate fi împodobit ceva cu podoabe străine!* 31 *Dar aceasta nu se poate întâmpla; căci dacă un obiect strălucește prin lucruri împrumutate, sînt admirate tocmai acelea care sînt împrumutate, iar ceea ce este ascuns și acoperit de ele se întărește și mai mult în urîțenia sa.* 32 *Eu spun însă că nu poate fi bun ceea ce aduce posesorului său neplăceri. Oare mint? Nu, vei spune.* 33 *Dar bogățiile prea adesea au făcut rău posesorilor*[75], *dacă cei mai răi, și cu atît mai mult doritori de ceea ce este al altuia, se socotesc foarte demni pe ei care au tot aurul și pietrele prețioase existente.* 34 *Așadar tu, care acum ești chinuit de teama loviturilor și a pumnalului, dacă ai fi intrat pe calea acestei vieți călător, fără să ai nimic cu tine, ai cânta în fața tâlharilor*[76]. 35 *O, prea strălucită fericire a bogățiilor pieritoare, pe care de îndată ce ai dobîndit-o, ai încetat de a mai fi fără grijă!*

Metrum V

Felix nimium prior aetas
contenta fidelibus arvis
nec inerti perdita luxu,
facili quae sera solebat
ieiunia solvere glande.
Non Bacchica munera norant
liquido confundere melle
nec lucida vellera Serum
Tyrio miscere veneno.
Somnos dabat herba salubres,
potum quoque lubricus amnis,
umbras altissima pinus.
Nondum maris alta secabat
nec mercibus undique lectis
nova litora viderat hospes.
Tunc classica saeva tacebant
odiis neque fusus acerbis
cruor horrida tinxerat arva.
Quid enim furor hosticus ulla
vellet prior arma movere,
cum vulnera saeva viderent
nec praemia sanguinis ulla?
Utinam modo nostra redirent
in mores tempora priscos!
Sed saevior ignibus Aetnae
fervens amor ardet habendi.
Heu primus quis fuit ille,
auri qui pondera tecti
gemmasque latere volentes
pretiosa pericula fodit?

Poezia V[77]

Oamenii erau mai fericiți când duceau o viață simplă și nu pătrunsese în ei dorința de bogăție.

În vremea de-altădată fericiți,
Și pe mănoase țarini mulțumiți,
C-o viață fără lux moleșitor,
Obișnuiau s-alunge foamea lor
Pe-atunci oamenii cu ghinzi ușoare.
Ei nu știau ca miere curgătoare[78]
S-amestece în al lui Bacchus vin,
Nici să cufunde-n tyrian venin.[79]
Strălucitorul fir al Serilor.[80]
Aveau pe iarbă somn odihnitor,
În rîuri băutură sătioasă,
Sub pini înalți o umbră răcoroasă.
Pe mare omul nu se avînta,[81]
Nici după treburi încă nu mergea
Să vadă, ca un oaspe, țărmuri noi,
Pe-atunci tăcea trompeta de război.[82]
Și sângele vărsat de ură grea
Temute arme[83] încă nu păta.
De ce voia grozava nebunie
Să poarte armele cu dușmănie,
Când rănile ce le pricinuia
Răsplata sângelui nu aducea?
O, de ne-am putea întoarce-odată
La obiceiurile de-altădată!
Dar dragostea febrilă de-a avea
Decît al Aetnei foc este mai rea.
Vai, cine-a fost cel ce a dezgropat
Întâiu bucăți de aur blestemat
Și-atîtea pietre prețioase care
Ne-aduc pericole și-ngrijorare?[84]

Prosa VI

1 Quid autem de dignitatibus potentiaque disseram, qua vos verae dignitatis ac potestatis inscii caelo exaequatis? Quae si in improbissimum quemque ceciderunt, quae flammis Aetnae eructantibus, quod diluvium tantas strages dederint? 2 Certe, uti meminisse te arbitror, consulare imperium, quod libertatis principium fuerat, ob superbiam consulum vestri veteres abolere cupiverunt, qui ob eandem superbiam prius regium de civitate nomen abstulerant. 3 At si quando, quod perrarum est, probis deferantur, quid in eis aliud quam probitas utentium placet? Ita fit, ut non virtutibus ex dignitate, sed ex virtute dignitatibus honor accedat. 4 Quae vero est ista vestra expetibilis ac praeclara potentia? Nonne, o terrena animalia, consideratis, quibus qui praesidere videamini? Nunc si inter mures videres unum aliquem ius sibi ac potestatem prae ceteris vindicantem, quanto movereris cachinno! 5 Quid vero, si corpus spectes, imbecillius homine repperire queas, quos saepe muscularum quoque vel morsus vel in secreta quaeque reptantium necat introitus? 6 Quo vero quisquam ius aliquod in quempiam nisi in solum corpus et quod infra corpus est - fortunam loquor - possit exserere? 7 Num quicquam libero imperabis animo, num mentem firma sibi ratione cohaerentem de statu propriae quietis amovebis? 8 Cum liberum quendam virum suppliciis se tyrannus adacturum putaret, ut adversum se factae coniurationis conscios proderet, linguam ille momordit atque abscidit et in os tyranni saevientis abiecit; ita cruciatus, quos putabat tyrannus materiam crudelitatis, vir sapiens fecit esse virtutis. 9 Quid autem est, quod in alium facere quisque possit, quod sustinere ab alio ipse non possit? 10 Busiridem accepimus necare hospites solitum

Proza VI

Bogăția, puterea, demnitățile n-au nici o valoare morală. Ele se dobîndesc și de cei răi, care prin ele nu pot deveni mai buni.

1 *Dar de ce să discut despre demnități și despre putere, pe care voi, necunoscători ai adevăratei demnități și puteri, le ridicați în slăvi?*[85] *Dacă ele au ajuns la cei mai necinstiți, ce nenorociri au adus incendiile provocate de erupția flăcărilor Aetnei sau potopul?* 2 *Desigur, după cum cred că-ți amintești, puterea consulară ce fusese începutul libertății, din cauza mîndriei consulilor*[86], *au dorit s-o înlăture strămoșii voștri, care din pricina aceleiași mîndrii înlăturaseră din stat mai înainte puterea regală*[87]. 3 *Iar dacă, ceea ce se întîmplă foarte rar, onorurile sînt încredințate celor cinstiți, ce altceva este de admirat la ei, decît probitatea cu care-și fac datoria? Așa se face că nu virtuțile cresc în considerație prin titlu, ci titlul capătă o aureolă mai strălucitoare prin virtuțile celui care-l deține.* 4 *Dar care este această putere strălucitoare și dorită de voi? Nu vedeți, ființe pămîntești, cui vi se pare că porunciți? Dacă ai vedea acum între șoareci pe unul arogîndu-și dreptul și puterea de a conduce pe ceilalți, ce rîs te-ar cuprinde!* 5 *Sau dacă privești corpul, poți găsi ceva mai slab decît omul, pe care adesea îl ucide înțepătura unei musculițe sau a unui vierme intrat în intestine?* 6 *Dar asupra cărei părți din om poate exercita cineva vreun drept, dacă nu asupra corpului și asupra a ceea ce este mai prejos de corp, vreau să spun asupra averii sale?* 7 *Vei putea comanda ceva unui suflet liber, vei îndepărta vreo minte stăpînă pe rațiunea sa de la liniștea-i proprie?*[88] 8 *Un tiran credea că va constrînge prin chinuri pe un om liber*[89] *să denunțe pe niște tovarăși într-un complot îndreptat împotriva sa. Acesta însă și-a mușcat limba și, scuipînd-o din gură, a aruncat-o în fața tiranului înfuriat. Astfel chinurile pe care tiranul le socotea element de cruzime, bărbatul înțelept le-a făcut element de eroism.* 9 *Dar ce rău*

ab Hercule hospite fuisse mactatum. 11 Regulus plures Poenorum bello captos in vincla coniecerat, sed mox ipse victorum catenis manus praebuit. 12 Ullamne igitur eius hominis potentiam putas, qui, quod ipse in alio potest, ne id in se alter valeat, efficere non possit?

13 Ad haec, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, numquam pessimis provenirent; neque enim sibi solent adversa sociari, natura respuit ut contraria quaeque iungantur. 14 Ita cum pessimos plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam liquet natura sui bona non esse, quae se pessimis haerere patiantur. 15 Quod quidem de cunctis fortunae muneribus dignius existimari potest, quae ad improbissimum quemque uberiora perveniunt. 16 De quibus illud etiam considerandum puto, quod nemo dubitat esse fortem, cui fortitudinem inesse conspexerit, et, cuicumque velocitas adest, manifestum est esse velocem. 17 Sic musica quidem musicos, medicina medicos, rhetorica rhetores facit; agit enim cuiusque rei natura, quod proprium est, nec contrariarum rerum miscetur effectibus et ultro, quae sunt adversa, depellit. 18 Atqui nec opes inexpletam restinguere avaritiam queunt nec potestas sui compotem fecerit, quem vitiosae libidines insolubilibus adstrictum retinent catenis, et collata improbis dignitas non modo non effecit dignos, sed prodit potius et ostentat indignos. 19 Cur ita provenit? Gaudetis enim res sese aliter habentes falsis compellare nominibus, quae facile ipsarum rerum redarguuntur effectu; itaque nec illae divitiae nec illa potentia nec haec dignitas iure appellari potest. 20 Postremo idem de tota concludere fortuna licet, in qua nihil expetendum, nihil nativae bonitatis inesse manifestum est, quae nec se bonis semper adiungit et bonos, quibus fuerit adiuncta, non efficit.

putem face altuia, fără să ne temem că ni-l va face şi nouă altul? 10 *Legenda spune că* **Busiris**[90] *care de obicei îşi ucidea musafirii, a fost ucis de oaspetele său* **Hercule**. 11 **Regulus**[91] *a pus în lanţuri mulţi prizonieri de război cartaginezi, dar în curând el însuşi şi-a dat mâinile sub cătuşele învingătorilor săi.* 12 *Aşadar socoteşti că are vreo putere omul care nu poate împiedica pe altul să-i facă ceea ce ar putea face el, la rându-i, altuia?*

13 *Pe lângă acestea, dacă prin ele însele demnităţile ar avea vreo valoare înnăscută şi proprie, ele n-ar ajunge niciodată în mâna celor răi; de obicei nu se asociază între ele elemente potrivnice, căci natura respinge unirea contrariilor.* 14 *Astfel, fiindcă, fără îndoială, prea adesea cei răi exercită funcţiuni înalte, e limpede că prin natura lor nu sînt bune cele ce se lasă să fie însuşite de cei răi.* 15 *Aceasta este o judecată justă despre toate darurile sorţii care ajung din belşug în mâinile celor nevrednici.* 16 *În legătură cu acestea putem adăuga consideraţia că nimeni nu se îndoieşte că e viteaz acela la care se vede bine vitejia şi cel care are iuţime e evident că e iute.* 17 *Tot aşa muzica face pe muzicanţi, medicina pe medici, retorica pe retori, căci natura lucrează în direcţia care-i e proprie, nu amestecă între ele elemente cu efecte contrarii şi respinge pe cele care sînt potrivnice.* 18 *Dar nici bogăţiile nu pot să înfrâneze o lăcomie nemăsurată, nici puterea n-a făcut stăpân pe sine pe cel pe care-l ţin strîns în lanţuri de nedezlegat pofte vinovate, şi demnitatea încredinţată celor necinstiţi nu numai că nu-i face demni, dar îi arată cît sînt de nedemni.* 19 *De ce aşa? Fiindcă vă place să numiţi cu nume false lucruri care sînt în realitate alt fel, a căror natură se vede uşor din efectele lor; aşa că nici bogăţia, nici puterea, nici demnitatea, nu pot fi numite pe drept astfel.* 20 *În sfârşit se poate spune acelaşi lucru despre toate aspectele sorţii, în care nu există nimic de dorit, nimic care să aibă o valoare înnăscută, care nu se uneşte cu cei buni întotdeauna şi care nu face buni pe cei cu care s-a unit.*

Metrum VI

Novimus, quantas dederit ruinas
urbe flammata patribusque caesis,
fratre qui quondam ferus interempto
matris effuso maduit cruore
corpus et visu gelidum pererrans
ora non tinxit lacrimis, sed esse
censor exstincti potuit decoris.
Hic tamen sceptro populos regebat,
quos videt condens radios sub undas
Phoebus, extremo veniens ab ortu,
quos premunt septem gelidi triones,
quos Notus sicco violentus aestu
torret ardentes recoquens harenas.
Celsa num tandem valuit potestas
vertere pravi rabiem Neronis?
Heu gravem sortem, quotiens iniquus
additur saevo gladius veneno!

Prosa VII

1 Tum ego: Scis, inquam, ipsa minimum nobis ambitionem mortalium rerum fuisse dominatam; sed materiam gerendis rebus optavimus, quo ne virtus tacita consenesceret. 2 - Et illa: Atqui hoc unum est, quod praestantes quidem natura mentes, sed nondum ad extremam manum virtutum perfectione perductas allicere possit, gloriae scilicet cupido et optimorum in rem publicam fama meritorum. 3 Quae quam sit exilis et totius vacua ponderis, sic considera. Omnem terrae ambitum, sicuti

Poezia VI[92)]

Exemplul Nero, care a rămas tot rău, oricîte daruri i-a adus soarta.

Ştim lanţul tot de crime pe care le-a comis:
Oraşu-n vâlvătaie, senatul tot ucis
Şi, după ce pe frate l-a omorît, pe mamă
A suprimat-o fiara, mânjindu-şi fără teamă
În sânge corpul. Apoi, privind cadavrul rece,
Fără să verse lacrimi şi fără să se plece,
O frumuseţe stinsă a stat ca să măsoare[93)].
Ţinea acesta totuşi sub sceptrul său popoare
Ce Phoebus le priveşte când, răsărind din unde,
Se-nalţă, încălzeşte, şi în apus s-ascunde,
Popoare aşezate sub nordul înghețat,
Popoare ce de Notus, când bântuie uscat,
Sînt arse ca nisipul cel zilnic încălzit.
Dar fost-a-n stare această putere în sfârşit
Prea groaznicului Nero să-i schimbe nebunia?
Ah, crudă este soarta, când sabia mârşavă
Nedrept se-mperechează cu groaznica otravă!

Proza VII

Cea mai înaltă glorie a unui om este ca şi inexistentă în raport cu nemărginirea spaţiului şi a timpului.

1 Atunci eu i-am răspuns: - Ştii tu însăţi că ambiţia mea a fost dominată foarte puţin de lucruri muritoare; am dorit domenii de activitate ca să nu-mi îmbătrânească forţele într-o tăcută neluc rare. 2 Ea a urmat: - *Un singur lucru este care să atragă minţile superioare prin natura lor, dar care n-au ajuns în primele rânduri prin perfecţiunea virtuţilor: dorinţa de glorie şi reputaţia celor mai de seamă merite pentru stat.* 3 *Cît este această năzuinţă de deşartă şi de strîmtă, judecă în chipul*

astrologicis demonstrationibus accepisti, ad caeli spatium puncti constat obtinere rationem, id est, ut, si ad caelestis globi magnitudinem conferatur, nihil spatii prorsus habere iudicetur. 4 Huius igitur tam exiguae in mundo regionis quarta fere portio est, sicut Ptolomaeo probante didicisti, quae nobis cognitis animantibus incolatur. 5 Huic quartae si, quantum maria paludesque premunt quantumque siti vasta regio distenditur, cogitatione subtraxeris, vix angustissima inhabitandi hominibus area relinquetur. 6 In hoc igitur minimo puncti quodam puncto circumsaepti atque conclusi de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis, ut quid habeat amplum magnificumque gloria tam angustis exiguisque limitibus artata? 7 Adde, quod hoc ipsum brevis habitaculi saeptum plures incolunt nationes lingua, moribus, totius vitae ratione distantes, ad quas tum difficultate itinerum, tum loquendi diversitate, tum commercii insolentia non modo fama hominum singulorum, sed ne urbium quidem pervenire queat. 8 Aetate denique M. Tullii, sicut ipse quodam loco significat, nondum Caucasum montem Romanae rei publicae fama transcenderat et erat tunc adulta Parthis etiam ceterisque id locorum gentibus formidolosa. 9 Videsne igitur, quam sit angusta, quam compressa gloria, quam dilatare ac propagare laboratis? An ubi Romani nominis transire fama nequit, Romani hominis gloria progredietur? 10 Quid quod diversarum gentium mores inter se atque instituta discordant, ut, quod apud alios laude, apud alios supplicio dignum iudicetur? 11 Quo fit, ut, si quem famae praedicatio delectat, huic in plurimos populos nomen proferre nullo modo conducat. 12 Erit igitur pervagata inter suos gloria quisque contentus et intra unius gentis terminos praeclara illa famae immortalitas coartabitur.

13 Sed quam multos clarissimos suis temporibus viros scriptorum inops delevit oblivio. Quamquam quid ipsa

următor. Tot globul pământesc, după cum ai învățat din astronomie, față de spațiul ceresc, se știe că ocupă abia un punct, adică, dacă e comparat cu mărimea universului ceresc, s-ar putea afirma că n-are nici un spațiu. 4 *Și abia aproape un sfert din această mică parte a lumii, pământul, este, după cum a arătat* **Ptolemeu**, *locuită de ființe cunoscute de noi.* 5 *Din acest sfert, dacă excludem ceea ce ocupă mările, lacurile și deșerturile, abia mai rămâne o porțiune foarte mică pentru a fi locuită de oameni.* 6 *Așadar în acest minim punct dintr-un punct, închiși și încercuiți, vă gândiți cum să vă măriți reputația, cum să vă faceți numele cunoscut? Dar ce are nobil și măreț o glorie restrînsă în hotare atît de mici și de înguste?* 7 *Adaugă că acest țarc de scurtă locuire este ocupat de multe națiuni deosebite ca limbă, obiceiuri, fel de viață*[94], *la care, din cauza greutății drumurilor, diferenței de limbă și lipsei de relații între popoare, nu poate pătrunde, nu numai numele oamenilor luați în parte, dar nici măcar al orașelor*[95].8 *În vremea lui* **Cicero**, *precum el însuși spune undeva*[96], *nu trecuse de munții Caucaz numele statului roman, care era pe atunci înfloritor și temut chiar de parți și de celelalte neamuri din acele părți.* 9 *Vezi, așadar, cît este de mărginită, cît este de restrînsă gloria pe care voi vă munciți s-o măriți și s-o răspândiți? Sau unde nu poate să pătrundă faima numelui de roman va putea să ajungă gloria unui bărbat roman?* 10 *Ce să mai spun despre faptul că obiceiurile ca și instituțiile diferitelor neamuri se deosebesc între ele, astfel că ceea ce la unii se judecă demn de laudă, la alții se socotește demn de pedeapsă?* 11 *De aici rezultă că dacă pe unul îl desfătează proslăvirea numelui, el n-are nevoie în nici un chip să-și facă cunoscut numele la prea multe popoare.* 12 *Fiecare va fi deci mulțumit cu o glorie răspândită între ai săi și înlăuntrul hotarelor unui singur neam se va restrînge acea prea strălucită nemurire a renumelui*[97].

scripta proficiant, quae cum suis auctoribus premit longior atque obscura vetustas? 14 Vos vero immortalitatem vobis propagare videmini, cum futuri famam temporis cogitatis. 15 Quod si ad aeternitatis infinita spatia pertractes, quid habes, quod de nominis tui diuturnitate laeteris? 16 Unius etenim mora momenti, si decem milibus conferatur annis, quoniam utrumque spatium definitum est, minimam licet, habet tamen aliquam portionem; at hic ipse numerus annorum eiusque quamlibet multiplex ad interminabilem diuturnitatem ne comparari quidem potest. 17 Etenim finitis ad se invicem fuerit quaedam, infiniti vero atque finiti nulla umquam poterit esse collatio. 18 Ita fit, ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta aeternitate cogitetur, non parva, sed plane nulla esse videatur. 19 Vos autem nisi ad populares auras inanesque rumores recte facere nescitis et relicta conscientiae virtutisque praestantia de alienis praemia sermunculis postulatis. 20 Accipe in huius modi arrogantiae levitate quam festive aliquis illuserit; nam cum quidam adortus esset hominem contumeliis, qui non ad verae virtutis usum, sed ad superbam gloriam falsum sibi philosophi nomen induerat, adiecissetque iam se sciturum, an ille philosophus esset, si quidem inlatas iniurias leniter patienterque tolerasset, ille patientiam paulisper assumpsit acceptaque contumelia velut insultans: 'Iam tandem', inquit, 'intellegis me esse philosophum?' Tum ille nimium mordaciter: 'Intellexeram', inquit, 'si tacuisses'. 21 Quid autem est, quod ad praecipuos viros - de his enim sermo est -, qui virtute gloriam petunt, quid, inquam, est, quod ad hos de fama post resolutum morte suprema corpus attineat? 22 Nam si, quod nostrae rationes credi vetant, toti moriuntur homines, nulla est omnino gloria, cum is, cuius ea esse dicitur, non exstet omnino. 23 Sin vero bene sibi mens conscia terreno carcere resoluta caelum libera petit, nonne omne terrenum negotium spernat, quae se caelo fruens terrenis gaudet exemptam?

13 *Dar pe câți bărbați vestiți în timpul lor nu i-a acoperit uitarea din lipsa de scriitori! De altfel, ce pot face scrierile înseși, pe care le îngroapă, ca și pe autorii lor, depărtarea și întunericul timpului?*14 *Vouă vi se pare că vă asigurați nemurirea, când vă gândiți la faima voastră de viitor.*15 *Dacă cercetezi însă spațiile infinite ale eternității, cum te poți bucura de durata numelui tău?* [98] 16 *De compari durata unui moment cu zece mii de ani, căci fiecare spațiu este limitat, un raport cît de mic tot există între ele, dar însuși acest număr de ani și orice multiplu al lor nu poate fi nici măcar comparat cu durata infinită.* 17 *Fiindcă între lucrurile finite poate exista ceva comun, dar între cele finite și cele infinite nu poate exista nici o comparare.* 18 *Astfel că reputația într-un timp destul de îndelungat, alături de nesfârșita eternitate, pare nu mică, ci absolut inexistentă.* 19 *Voi nu știți să faceți binele decît pentru gura lumii și pentru vorbe deșarte, și, lăsând la o parte primatul conștiinței și al virtuții, cereți răsplata de la vorbele nesincere ale altora.*20 *Ascultă cum a rîs cineva de ușurătatea unei aroganțe de această speță. Un oarecare adresase insulte unui om care-și dădea numele fals de filosof, nu pentru practica adevăratei virtuți, ci pentru o glorie încrezută, și adăugase că el va ști dacă acela e filosof, de va suporta cu ușurință și răbdare insultele ce-i aducea. Acela a răbdat puțin și apoi fălindu-se cu acceptarea insultei,* a zis*: „Acum, în sfârșit, înțelegi că sînt filosof ? " Atunci el i-a răspuns mușcător: „Aș fi înțeles dacă ai fi tăcut."* [99] 21 *Dar de ce mai țin oamenii superiori - căci despre aceștia e vorba - care caută gloria în virtute, de ce mai țin ei la renume, după distrugerea corpului prin moartea supremă ?22 Căci dacă, ceea ce conform principiilor noastre nu putem crede* [100], *oamenii mor în întregime, nu este glorie aceea al cărui posesor nu mai există. 23 Iar dacă spiritul, cu adevărat conștient de sine, scăpat de închisoarea pământească, se îndreaptă liber spre cer, nu disprețuiește orice preocupare pământească, el care, având cerul, se bucură că a scăpat de pământ?*

Metrum VII

Quicumque solam mente praecipiti petit
summumque credit gloriam,
late patentes aetheris cernat plagas
artumque terrarum situm;
brevem replere non valentis ambitum
pudebit aucti nominis.
Quid, o superbi, colla mortali iugo
frustra levare gestiunt?
Licet remotos fama per populos means
diffusa linguas explicet
et magna titulis fulgeat claris domus,
mors spernit altam gloriam,
involvit humile pariter et celsum caput
aequatque summis infima.
Ubi nunc fidelis ossa Fabricii manent,
quid Brutus aut rigidus Cato?
Signat superstes fama tenuis pauculis
inane nomen litteris.
Sed quod decora novimus vocabula,
num scire consumptos datur?
Iacetis ergo prorsus ignorabiles
nec fama notos efficit.
Quodsi putatis longius vitam trahi
mortalis aura nominis,
cum sera vobis rapiet hoc etiam dies,
iam vos secunda mors manet.

Poezia VII

Nimeni nu poate obține pe pământ nemurirea. Chiar cele mai celebre nume tot vor dispărea cândva.

Accl ce cu înfrigurare doar după glorie s-avîntă[101]
Şi-o crede cel mai mare bine,
Privească cerul şi pământul, cu toate ce le înveşmîntă
Şi să le asemene cu sine;
Ruşine îi va fi de-un nume, ce-a vrut pământul să-cuprindă
Față de cer aşa de mic.
De ce din jugul morții gîtul doreşte omul să-şi desprindă
Când moarte n-o-nvinge nimic?
Oricît renumele pătrunde printre popoare depărtate
Şi e purtat din gură-n gură
Oricît o casă străluceşte, prin titluri mari şi admirate,
În fața morții o măsură
E pentru toți. Ea nu vrea glorii şi fără vreo deosebire
La fel îi sînt şi mic şi mare.
Ce-a mai rămas din **Brutus**[102], **Cato**[103], rigid în viață şi-n simțire,
Fabriciu[104] cu credință tare?
O glorie uşoară-n urmă, pe care-n litere puține
Doar numele-o mărturiseşte.
Dar dacă dup-al lor renume pe unii îi cunoaştem bine,
De-atâția morți cine-aminteşte?
Zăceți deci ca-ntr-o noapte-adâncă şi faima nu este în stare
Ca să vă dea tot ce îi cereți.
De socotiți cumva că viața mai lungă trăinicie are,
Prin numele pe care-l vreți,
Odată va sosi chiar ziua, când şi acesta va dispare
Şi-atunci a doua moarte aveți.

Prosa VIII

1 Sed ne me inexorabile contra fortunam gerere bellum putes, est aliquando, cum de hominibus fallax illa nihil bene mereatur, tum scilicet, cum se aperit, cum frontem detegit moresque profitetur. 2 Nondum forte, quid loquar, intellegis; mirum est, quod dicere gestio, eoque sententiam verbis explicare vix queo. 3 Etenim plus hominibus reor adversam quam prosperam prodesse fortunam, illa enim semper specie felicitatis, cum videtur blanda, mentitur, haec semper vera est, cum se instabilem mutatione demonstrat. 4 Illa fallit, haec instruit, illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat, haec cognitione fragilis felicitatis absolvit; itaque illam videas ventosam fluentem suique semper ignaram, hanc sobriam succinctamque et ipsius adversitatis exercitatione prudentem. 5 Postremo felix a vero bono devios blanditiis trahit, adversa plerumque ad vera bona reduces unco retrahit. 6 An hoc inter minima aestimandum putas, quod amicorum tibi fidelium mentes haec aspera, haec horribilis fortuna detexit, haec tibi certos sodalium vultus ambiguosque secrevit, discedens suos abstulit, tuos reliquit. 7 Quanti hoc integer et, ut videbaris tibi, fortunatus emisses? Nunc amissas opes querere, quod pretiosissimum divitiarum genus est, amicos invenisti.

Proza VIII

Uneori şi schimbările sorţii ne sînt folositoare, la necaz putînd cunoaşte iubirea prietenilor adevăraţi.

1 *Dar să nu crezi că port războiul neînduplecat împotriva sorţii; este o împrejurare când această înşelătoare*[105] *face bine oamenilor, anume atunci când se arată, când îşi descopere fruntea şi-şi mărturiseşte caracterul.* 2 *Poate nu înţelegi încă ce spun; ce caut să arăt e minunat şi de aceea abia pot să-mi exprim prin cuvinte gândurile.* 3 *Eu cred că o soartă nefericită e mai de folos oamenilor decît o soartă fericită. Aceasta din urmă totdeauna, sub masca fericirii, când se arată blândă, minte; cea dintâi însă este totdeauna adevărată, când se arată nestatornică prin schimbarea sa.* 4 *Una înşeală, alta instruieşte; una, sub masca unor bunuri mincinoase, înlănţuie minţile celor ce se bucură de ea, cealaltă prin cunoaşterea fericirii fragile liberează. Astfel pe una o vezi alergând vîntoasă şi totdeaua, uitând de sine, pe alta o vezi sobră, reţinută şi prudentă în exercitarea adversităţii sale.* 5 *În sfârşit, soarta fericită, prin mângâierile ei, abate şi pe cei slabi din calea adevăratului bine, cea nefericită adesea tîrăşte cu cârligul la adevăratele bunuri pe cei rătăciţi.* 6 *Sau ţi se pare de minimă importanţă că această soartă aspră, îngrozitoare, îţi dezvăluie minţile prietenilor credincioşi, că ţi-a arătat feţele sincere şi cele prefăcute ale tovarăşilor, că plecând a luat pe ai ei şi ţi-a lăsat pe ai tăi?* 7 *Cu cît ai fi cumpărat aceasta când erai în bună stare şi, după părerea ta, fericit? Acum plângi după bogăţiile pierdute; ai găsit prieteni, care constituie cel mai preţios gen de bogăţie.*

Metrum VIII

Quod mundus stabili fide
concordes variat vices,
quod pugnantia semina
foedus perpetuum tenent,
quod Phoebus roseum diem
curru provehit aureo,
ut, quas duxerit Hesperos
Phoebe noctibus imperet,
ut fluctus avidum mare
certo fine coherceat,
ne terris liceat vagis
latos tendere terminos,
hanc rerum seriem ligat
terras ac pelagus regens
et caelo imperitans amor.
Hic si frena remiserit,
quicquid nunc amat invicem,
bellum continuo geret
et, quam nunc socia fide
pulchris motibus incitant,
certent solvere machinam.
Hic sancto populos quoque
iunctos foedere continet,
hic et coniugii sacrum
castis nectit amoribus,
hic fidis etiam sua
dictat iura sodalibus.
O felix hominum genus,
si vestros animos amor,
quo caelum regitur, regat!

Poezia VIII

Iubirea este puterea supremă în alcătuirea lumii.

Dacă-n lume, pe vecie,
Toate stau în armonie,
Dacă chiar cele opuse
Sînt la fixe legi supuse[106],
Dacă Phoebus poartă-n car
Zile albe de cleştar,
Phoebe ţine nopţile,
Hesperus chemându-le.
Dacă ale mării valuri
Se opresc mereu de maluri
Şi uscatul mărginit
E-n hotare neclintit,
Dacă astfel sînt legate,
Cer, pământ şi mare, toate
Sînt conduse de iubire[107].
Făr-a ei diriguire,
Cele ce sînt azi în pace
În curând război vor face
Şi-ntocmirea lumii care
În unire fiecare
Azi o mişcă - o vor strica.
Dragostea poate ţinea
Neamurile-n sfîntă pace;
Ea pe soţi uniţi îi face
Şi scumpi unul altuia.
Ea dictează legea sa
Între prieteni. Fericiţi,
Oameni atunci o să fiţi,
Când din ceruri dragostea
Şi-ntre voi se va-ntrona.

LIBER III

CARTEA III

Prosa I

1 Iam cantum illa finiverat, cum me audiendi avidum stupentemque arrectis adhuc auribus carminis mulcedo defixerat. Itaque paulo post: 2 O, inquam, summum lassorum solamen animorum, quam tu me vel sententiarum pondere vel canendi etiam iucunditate refovisti, adeo ut iam me posthac imparem fortunae ictibus esse non arbitrer! Itaque remedia quae paulo acriora esse dicebas, non modo non perhorresco, sed audiendi avidus vehementer efflagito. 3 -Tum illa: Sensi, inquit, cum verba nostra tacitus attentusque rapiebas, eumque tuae mentis habitum vel exspectavi vel, quod est verius, ipsa perfeci; talia sunt quippe, quae restant ut degustata quidem mordeant, interius autem recepta dulcescant. 4 Sed quod tu te audiendi cupidum dicis, quanto ardore flagrares, si, quonam te ducere aggrediamur agnosceres! 5 - Quonam? inquam. - Ad veram, inquit, felicitatem, quam tuus quoque somniat animus, sed occupato ad imagines visu ipsam illam non potest intueri. 6 - Tum ego: Fac, obsecro, et quae illa vera sit, sine cunctatione demonstra. 7 - Faciam, inquit illa, tui causa libenter; sed quae tibi causa notior est, eam prius designare verbis atque informare conabor, ut ea perspecta, cum in contrariam partem flexeris oculos, verae specimen beatitudinis possis agnoscere.

Proza I

Filosofia fãgãduieşte lui Boethius sã-i facã cunoscutã adevãrata fericire.

1 Ea îşi terminase cântecul; pe mine însã, dornic de a asculta frumuseţea melodiei, mã lãsase încã fascinat şi în reverie[108]. După puţin timp i-am spus: 2 - O, neasemãnatã mângâiere a celor abãtuţi, cît m-ai refãcut sufleteşte, prin adâncimea gândurilor şi prin farmecul cânteculuí tãu; pânã într-atît, încît acum nu mã mai cred neînstare de a rezista loviturilor sorţii! Astfel, de doctoriile despre care spuneai adineauri cã sînt cam tari, nu numai cã nu mã tem, dar chiar le cer stãruitor, dornic fiind sã ascult. 3 Ea mi-a rãspuns atunci: - *Am simţit aceasta pe când tu ascultai în tãcere şi încordare cuvintele mele. Starea ta sufleteascã am aşteptat-o şi, ceea ce este mai adevãrat, eu ţi-am produs-o; cele ce urmeazã sînt de aşa naturã cã înţeapã la gust, însã dupã ce le vei primi înãuntru se vor îndulci.* 4 *Fiindcã spui cã eşti dornic sã asculţi, cu cãtã ardoare te-ai înflãcãra, dacã ai şti unde vreau sã te duc!* 5 - Unde? - întreb eu. - *Spre adevãrata fericire* -, rãspunde ea - *la care viseazã sufletul tãu, dar pe care tu, cu ochii rãpiţi de aparenţe, nu o poţi privi drept în faţã*[109].6 - Haide, te rog", îi spun eu atunci, "şi aratã-mi fãrã întârziere care este acea fericire adevãratã".7 - *Pentru tine o voi face cu plãcere* - rãspunde ea -, *dar starea care îţi e mai cunoscutã, pe aceea mã voi strãdui sã ţi-o zugrãvesc şi sã ţi-o redau prin cuvinte, pentru ca dupã ce o vei privi, când vei muta ochii în partea opusã, sã poţi recunoaşte chipul adevãratei fericiri.*

Metrum I

Qui serere ingenuum volet agrum,
liberat arva prius fruticibus,
falce rubos filicemque resecat,
ut nova fruge gravis Ceres eat.
Dulcior est apium mage labor,
si malus ora prius sapor edat.
Gratius astra nitent ubi Notus
desinit imbriferos dare sonos.
Lucifer ut tenebras pepulerit,
pulchra dies roseos agit equos.
Tu quoque falsa tuens bona prius
incipe colla iugo retrahere:
vera dehinc animum subierint.

Prosa II

1 Tum defixo paululum visu et velut in augustam suae mentis sedem recepta sic coepit: 2 Omnis mortalium cura, quam multiplicium studiorum labor exercet, diverso quidem calle procedit, sed ad unum tamen beatitudinis finem nititur pervenire. Id autem est bonum, quo quis adepto nihil ulterius desiderare queat. 3 Quod quidem est omnium summum bonorum cunctaque intra se bona continens, cui si quid aforet, summum esse non posset, quoniam relinqueretur extrinsecus, quod posset optari. Liquet igitur esse beatitudinem statum bonorum omnium congregatione perfectum. 4 Hunc, uti diximus, diverso tramite mortales omnes conantur adipisci; est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas, sed ad falsa devius error

Poezia I

Prin contrast, va putea înțelege în ce constă fericirea adevărată.

Cel care vrea să facă o țelină ogor,
De rădăcini o cură întâi și de trupini
Și-i scoate lăstărișul crescut de mărăcini
Ca Ceres să aducă rod îndestulător[110].
Mai dulce este mierea curată de albine
Dacă-am avut în gură întâi un gust amar;
Mai luminoase stele pe cer senin răsar,
Cu ploaie și furtună când Notus nu mai vine
Când Lucifer alungă nopți negre-ntunecate,
10 Frumoasa zi apare cu caii purpurii.
Și tu, deșarte bunuri privește mai întâi
Ca gîtul cu încetul sub jug să nu-l mai ții;
Atunci vei ști ce bunuri sînt cele-adevărate.

Proza II

Toți oamenii concep fericirea ca binele suprem, pe care îl caută fie în bogăție, fie în glorie, fie în onoruri, fie în plăceri. Dar nici una din acestea nu pot da fericirea deplină.

1 Cu privirea fixă o clipă și reculegându-se oarecum, în tainele gândurilor ei, a început astfel: 2 - *Orice strădanie omenească, pe care o hrănește chinul dorințelor de tot felul, pleacă pe căi deosebite, dar caută totuși să ajungă la singurul țel, al fericirii[111]. Aceasta însă e un bun pe care dacă îl dobîndești nu mai poți dori nimic altceva.* 3 *El este culminația tuturor bunurilor, conținând în sine toate bunurile, căruia dacă i-ar lipsi unul n-ar putea fi astfel, fiindcă ar rămâne în afară de el ceva ce ar putea fi dorit. Se vede, așadar, că fericirea este o stare rezultată din reuniunea tuturor bunurilor.* 4 *Pe această stare, după cum am spus, toți muritorii încearcă*

abducit. 5 Quorum quidem alii summum bonum esse nihilo indigere credentes, ut divitiis affluant, elaborant, alii vero, bonum quod sit dignissimum,veneratione iudicantes adeptis honoribus reverendi civibus suis esse nituntur. 6 Sunt qui summum bonum in summa potentia esse constituant: hi vel regnare ipsi volunt vel regnantibus adhaerere conantur. At quibus optimum quiddam claritas videtur, hi vel belli vel pacis artibus gloriosum nomen propagare festinant. 7 Plurimi vero boni fructum gaudio laetitiaque metiuntur; hi felicissimum putant voluptate diffluere. 8 Sunt etiam, qui horum fines causasque alterutro permutent, ut qui divitias ob potentiam voluptatesque desiderant vel qui potentiam seu pecuniae causa seu proferendi nominis petunt. 9 In his igitur ceterisque talibus humanorum actuum votorumque versatur intentio veluti nobilitas favorque popularis, quae videntur quandam claritudinem comparare, uxor ac liberi, quae iucunditatis gratia petuntur; amicorum vero quod sanctissimum quidem genus est, non in fortuna sed in virtute numeratur, reliquum vero vel potentiae causa vel delectationis assumitur. 10 Iam vero corporis bona promptum est ut ad superiora referantur; robur enim magnitudoque videtur praestare valentiam, pulchritudo atque velocitas celebritatem, salubritas voluptatem. 11 Quibus omnibus solam beatitudinem desiderari liquet; nam quod quisque prae ceteris petit, id summum esse iudicat bonum. Sed summum bonum beatitudinem esse definivimus; quare beatum esse iudicat statum, quem prae ceteris quisque desiderat.

12 Habes igitur ante oculos propositam fere formam felicitatis humanae: opes, honores, potentiam, gloriam, voluptates. Quae quidem sola considerans Epicurus

s-o dobîndească, pe căi diferite; căci există în sufletele oamenilor săditã din naştere dorinţa adevăratului bine, dar rătăcirea îi abate din drum către bunuri false. 5 *Unii crezând că supremul bine constă în a nu duce lipsă de nimic se zbat ca să aibă mari avuţii; alţii, socotind că binele constă în ceea ce este demn de veneraţie, se silesc prin dobîndirea onorurilor să capete respectul concetăţenilor lor.* 6 *Sînt unii care pun supremul bine în puterea supremă: aceştia, sau voiesc ei să domnească, sau se silesc să ajungă pe lângă domnitori. Iar cei cărora li se pare celebritatea cel mai mare bun, se grăbesc să-şi facă numele cunoscut prin meşteşugurile războiului sau ale păcii.* 7 *Cei mai mulţi însă măsoară valoarea binelui după bucurie şi veselie; aceştia socotesc cu adevărat fericit pe cel ce înoată în plăceri.* 8 *Şi sînt unii care schimbă între ele scopurile şi mijloacele: de pildă, cei care doresc bogăţii pentru putere şi plăceri, sau cei care caută puterea pentru bani sau pentru a-şi face numele cunoscut.* 9 *Aşadar, în acestea şi altele ca acestea se risipeşte toată încordarea faptelor şi dorinţelor omeneşti; astfel sînt, spre exemplu, gloria şi popularitatea, care par a aduce oarecare celebritate, soţia şi copiii, care sînt doriţi pentru bucurie; iar prietenii, cea mai sfîntă categorie de bunuri, depind de virtute, nu de soartă. Celelalte sînt căutate fie pentru putere, fie pentru plăceri.* 10 *Bunurile corporale se însumează în cele de mai sus; căci forţa şi mărimea corpului par a aduce putere, frumuseţea şi iuţimea, - celebritate, sănătatea, - plăcere.* 11 *În toate acestea se vede bine că este doritã numai fericirea; fiindcă ceea ce fiecare doreşte mai presus de orice este socotit a fi bunul suprem. Dar noi am definit fericirea ca pe bunul suprem; de aceea se socoteşte fericită starea pe care o doreşte fiecare mai presus de orice.*

12 *Ai deci în faţa ochilor zugrăvit oarecum tabloul fericirii omeneşti: avere, onoruri, putere, glorie, plăceri. Numai pe*

consequenter sibi summum bonum voluptatem esse constituit, quod cetera omnia iucunditatem animo videantur afferre. 13 Sed ad hominum studia revertor, quorum animus etsi caligante memoria tamen bonum suum repetit, sed velut ebrius, domum quo tramite revertatur, ignorat. 14 Num enim videntur errare hi, qui nihilo indigere nituntur? Atqui non est aliud, quod aeque perficere beatitudinem possit quam copiosus bonorum omnium status nec alieni egens, sed sibi ipse sufficiens. 15 Num vero labuntur hi, qui, quod sit optimum, id etiam reverentiae cultu dignissimum putent? Minime; neque enim vile quiddam contemnendumque est, quod adipisci omnium fere mortalium laborat intentio. 16 An in bonis non est numeranda potentia? Quid igitur, num imbecillum ac sine viribus aestimandum est, quod omnibus rebus constat esse praestantius? 17 An claritudo nihili pendenda est? Sed sequestrari nequit, quin omne, quod excellentissimum sit, id etiam videatur esse clarissimum. 18 Nam non esse anxiam tristemque beatitudinem nec doloribus molestiisque subiectam quid attinet dicere, quando in minimis quoque rebus id appetitur, quod habere fruique delectet? 19 Atqui haec sunt, quae adipisci homines volunt eaque de causa divitias, dignitates, regna, gloriam voluptatesque desiderant, quod per haec sibi sufficientiam, reverentiam, potentiam, celebritatem, laetitiam credunt esse venturam. 20 Bonum est igitur, quod tam diversis studiis homines petunt; in quo quanta sit naturae vis, facile monstratur, cum licet variae dissidentesque sententiae tamen in diligendo boni fine consentiunt.

acestea avându-le în vedere, **Epicur**, *consecvent cu sine însuşi, consideră plăcerea ca pe supremul bine*[112], *fiindcă toate celelalte par a aduce bucurie sufletului.* 13 *Mă întorc însă la dorinţele oamenilor, al căror suflet, deşi cu memoria întunecată, caută totuşi binele suprem, dar ca un om beat, nu cunoaşte pe ce drum să se întoarcă acasă*[113]. 14 *Nu par a se înşela aceia care îşi dau toată silinţa ca să nu ducă lipsă de nimic? Nu există nimic care să poată aduce o fericire completă, ca o stare în care toate bunurile sînt din belşug, în care n-ai nevoie de ce este al altuia, ci eşti mulţumit cu ce ai.* 15 *Greşesc cei care socotesc că ceea ce este foarte bun este şi foarte demn de atenţiile respectului? Deloc. Pentru că nu este neînsemnat şi de dispreţuit ceea ce este căutat cu ardoare de străduinţele aproape ale tuturor muritorilor.* 16 *Oare puterea nu trebuie numărată printre bunuri? Dar ce, trebuie socotit slab şi fără puteri ceea ce se constată că este mai presus de orice?*17 *Sau trebuie cu desăvârşire dispreţuită celebritatea? Nu se poate trece cu vederea că tot ceea ce este foarte distins pare a fi şi foarte vestit.* 18 *Că fericirea nu este nici neliniştitoare şi tristă, nici supusă durerilor şi supărărilor, de, ce să mai spun, când chiar în cele mai mici lucruri se caută tocmai ce-ţi place să ai şi să foloseşti?* 19 *Acestea sînt cele pe care voiesc să le dobândească oamenii şi de aceea doresc avere, demnităţi, domnii, glorie şi plăceri, fiindcă prin ele cred că le va veni îndestularea, respectul, puterea, celebritatea, mulţumirea.* 20 *Binele îl caută deci oamenii prin dorinţe aşa de deosebite; în aceasta se vede cît de mare este puterea naturii, că oricît de variate şi de contrarii ar fi părerile oamenilor, ele sînt de acord în alegerea binelui ca ţel.*

Metrum II

Quantas rerum flectat habenas
natura potens, quibus immensum
legibus orbem provida servet
stringatque ligans inresoluto
singula nexu, placet arguto
fidibus lentis promere cantu.
Quamvis Poeni pulchra leones
vincula gestent manibusque datas
captent escas metuantque trucem
soliti verbera ferre magistrum,
si cruor horrida tinxerit ora,
resides olim redeunt animi
frementuque gravi meminere sui,
laxant nodis colla solutis
primusque lacer dente cruento
domitor rabidas imbuit iras.
Quae canit altis garrula ramis
ales, caveae clauditur antro;
huic licet inlita pocula melle
largasque dapes dulci studio
ludens hominum cura ministret,
si tamen arto saliens texto
nemorum gratas viderit umbras,
sparsas pedibus proterit escas,
silvas tantum maesta requirit,
silvas dulci voce susurrat.
Validis quondam viribus acta
pronum flectit virga cacumen;
hanc si curvans dextra remisit,

Poezia II

Nimic nu se îndepărtează de natura sa; toate elementele naturii își îndeplinesc propria lor menire.

Cu care frâu natura ne conduce,
Prin care legi păstrează cu-ngrijire
Imensul univers, în care duce
Pe fiecare-n strînsă-nlănțuire.
Aș vrea s-arăt în cântec-nălțător,
Pe lira mea cu coarde tremurate.
Pot leii puni să poarte lanțul lor,
Din mâini să prindă hrana și s-arate
Destulă teamă de stăpânul crud,
Obișnuiți cu biciul ce-i loveşte,
Dar dacă-și simt de sânge gîtul ud
Sălbatica lor fire se trezește;
Urlând adânc de ei își amintesc
Dezleagă lanțul, scapă din robie
Și-n furiile ce îi stăpânesc
Pe-mblânzitor întâiu ei îl sfâșie.
Limbuta pasăre ce-n ram cânta
E-nchisă-n fundul unei colivii,
Cu miere cupe dacă i s-ar da,
Ospețe scumpe, dulci atenții mii,
Din partea celor încântați de ea.
Când, însă, în strîmtoarea ei sărind,
Dumbrava a văzut, cu umbra sa,
Mâncarea sub picioare risipind,
Pădurea cu tristețe doar o cere,
Cântând pentru pădure cântec dulce.
Nuiaua, îndoită cu putere,
E-adusă vîrful pe pământ să-și culce;
Dar liberă lăsată-astfel ea nu șade,

recto spectat vertice caelum.
Cadit Hesperias Phoebus in undas,
sed secreto tramite rursus
currum solitos vertit ad ortus.
Repetunt proprios quaeque recursus
redituque suo singula gaudent
nec manet ulli traditus ordo,
nisi quod fini iunxerit ortum
stabilemque sui fecerit orbem.

Prosa III

1 Vos quoque, o terrena animalia, tenui licet imagine vestrum tamen principium somniatis verumque illum beatitudinis finem licet minime perspicaci, qualicumque tamen cogitatione prospicitis eoque vos et ad verum bonum naturalis ducit intentio et ab eodem multiplex error abducit.2 Considera namque, an per ea, quibus se homines adepturos beatitudinem putant, ad destinatum finem valeant pervenire. 3 Si enim vel pecunia vel honores ceteraque tale quid afferunt, cui nihil bonorum abesse videatur, nos quoque fateamur fieri aliquos horum adeptione felices. 4 Quodsi neque id valent efficere, quod promittunt, bonisque pluribus carent, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species deprehenditur? 5 Primum igitur te ipsum, qui paulo ante divitiis affluebas, interrogo: inter illas abundantissimas opes numquamne animum tuum concepta ex qualibet iniuria confudit anxietas? 6 - Atqui, inquam, libero me fuisse animo, quin aliquid semper angerer, reminisci non queo. 7 - Nonne quia vel aberat, quod abesse non velles, vel aderat, quod adesse noluisses? - Ita est, inquam. 8 - Illius igitur praesentiam, huius absentiam desiderabas? - Confiteor, inquam. 9 - Eget vero, inquit, eo, quod quisque desiderat?

Ci-ndată se îndreaptă către cer.
În unde hesperide Phoebus cade,
Dar iarăşi, pe un drum plin de mister,
Cu carul se întoarce-n răsărit.
Îşi caută orice lucru calea sa,
Pe ea să meargă este mulţumit;
O altă ordine nu poate da
Decît acel ce leagă neschimbate
Sfârşituri cu-nceputuri pentru toate[114]

Proza III

Bogăţiile nu ne scutesc de orice lipsuri; ele creează alte nevoi.

1 *Şi voi, o, fiinţe pământeşti, deşi cu imagine slabă, vă reprezentaţi totuşi originea voastră şi acel ţel adevărat al fericirii îl puteţi foarte puţin întrezări, însă într-un chip oarecare tot îl simţiţi prin cugetare; prin acest fapt pe de o parte o tendinţă naturală vă duce spre adevăratul bine, iar pe de altă parte vă depărtează de el eroarea de multe ori repetată.* 2 *Examinează dacă prin acelea, prin care oamenii socotesc că vor dobîndi fericirea, pot să ajungă la ţelul propus.* 3 *Dacă banii, onorurile şi altele de acest fel aduc o stare care nu pare a fi lipsită de oarecare bine, mărturisesc că cineva poate deveni fericit prin dobîndirea acestora.* 4 *Dar, dacă nu pot face ce promit şi le lipsesc cele mai multe bunuri, nu e clar că se oglindeşte în ele o imagine falsă a fericirii?* 5 *Astfel, te întreb mai întâi pe tine, care, cu puţin înainte aveai atîta avere: în mijlocul acelor bogăţii fără margini nu ţi-a fost niciodată sufletul întunecat de nelinişte din cauza vreunei nedreptăţi?* 6 - Dar, - i-am răspuns eu, - nu pot să-mi amintesc dacă am avut vreodată sufletul absolut liber, nestăpânit de nici o grijă 7 - *Oare, nu fiindcă-ţi lipsea ceea ce nu voiai să-ţi lipsească şi aveai ceea ce n-ai fi vrut să ai? -*

- Eget, inquam. - Qui vero eget aliquo non est usquequaque sibi ipse sufficiens. - Minime, inquam. 10 - Tu itaque hanc insufficientiam plenus, inquit, opibus sustinebas? 11 - Quidni? inquam. - Opes igitur nihilo indigentem sufficientemque sibi facere nequeunt et hoc erat, quod promittere videbantur. 12 Atqui hoc quoque maxime considerandum puto, quod nihil habeat suapte natura pecunia, ut his, a quibus possidetur, invitis, nequeat auferri. - Fateor, inquam. 13 - Quidni fateare, cum eam cotidie valentior aliquis eripiat invito? Unde enim forenses querimoniae, nisi quod vel vi vel fraude nolentibus pecuniae repetuntur ereptae? - Ita est, inquam. 14 - Egebit igitur, inquit, extrinsecus petito praesidio, quo suam pecuniam quisque tueatur. - Quis id, inquam, neget?15 - Atqui non egeret eo, nisi possideret pecuniam, quam possit amittere. - Dubitari, inquam, nequit. 16 - In contrarium igitur relapsa res est; nam quae sufficientes sibi facere putabantur opes, alieno potius praesidio faciunt indigentes. 17 Quis autem modus est, quo pellatur divitiis indigentia? Num enim divites esurire nequeunt, num sitire non possunt, num frigus hibernum pecuniosorum membra non sentiunt? 18 Sed adest, inquies, opulentis, quo famem satient, quo sitim frigusque depellant. Sed hoc modo consolari quidem divitiis indigentia potest, auferri penitus non potest; nam si haec hians semper atque aliquid poscens opibus expletur, maneat necesse est, quae possit expleri. 19 Taceo, quod naturae minimum, quod avaritiae nihil satis est. Quare si opes nec summovere indigentiam possunt et ipsae suam faciunt, quid est, quod eas sufficientiam praestare credatis?

Aşa e, - zic eu. 8 - *Deci doreai prezenţa unui lucru şi absenţa altuia?* - Ţi-o mărturisesc. 9 - *Dar,* - zice ea - *îi lipseşte cuiva ceea ce el doreşte?* - Îi lipseşte. - *Şi cel care duce lipsă de ceva nu se simte îndestulat în orice moment.* - Nu - răspund eu. 10 - *Aşa şi tu, plin de avere, te resimţeai totuşi de acest neajuns.* 11 - De ce nu? - *Prin urmare bogăţiile nu ne pot face să nu ne lipsească nimic, să fim mulţumiţi cu ceea ce avem, deşi promiteau aceasta.* 12 *Şi cred că tocmai aceasta trebuie mai ales reţinut, că nimeni n-are în chip natural bani, aşa încît să nu răpească de la cei ce îi au, fără voia lor.* - Sînt de aceeaşi părere, - răspund eu. 13 - *Cum să nu fii de aceeaşi părere, când zilnic cel mai tare răpeşte cu sila banii celui slab? De unde provin plângerile din for, dacă nu din aceea că sînt ceruţi înapoi banii răpiţi fie cu forţa, fie prin fraudă, fără voia posesorilor lor?* - Aşa e. 14 - *Va avea nevoie aşadar fiecare de pază cerută din afară, ca să-şi pună în siguranţă banii.* - Cine poate nega aceasta? 15 - *Dar n-ar avea nevoie de această pază, dacă n-ar avea bani care se pot pierde.* - Fără îndoială. 16 - *Ajungem deci la situaţia contrară; căci averile, care socoteai că te mulţumesc cu tot ceea ce-ţi trebuie, fac să ai mai mult nevoie de ajutor străin.* 17 *Cum s-ar putea alunga nevoile prin avere? Celor bogaţi nu le e foame, nu le e sete, membrelor celor cu bani nu simt frigul iernii?* 18 *Vei răspunde că cei bogaţi au cu ce să-şi astâmpere foamea, cu ce să-şi alunge setea şi frigul. În acest chip lipsa poate fi îndulcită prin bogăţie, dar nu poate fi înlăturată cu desăvârşire; pentru că ea, nesăturată şi cerînd mereu, este potolită numai în parte prin avuţie, rămânând cu siguranţă ceva de potolit.* 19 *Nu mai spun că natura se mulţumeşte cu foarte puţin, iar lăcomiei nimic nu îi este deajuns. De aceea dacă bogăţiile nu pot să înlăture nevoia, ci o fac ca pe ceva al lor, de ce să credeţi că ele ar aduce îndestulare?*

Metrum III

Quamvis fluente dives auri gurgite
non expleturas cogat avarus opes
oneretque bacis colla rubri litoris
ruraque centeno scindat opima bove,
nec cura mordax deseret superstitem
defunctumque leves non comitantur opes.

Prosa IV

1 Sed dignitates honorabilem reverendumque, cui provenerint, reddunt. Num vis ea est magistratibus, ut utentium mentibus virtutes inserant, vitia depellant? 2 Atqui non fugare, sed inlustrare potius nequitiam solent, quo fit, ut indignemur eas saepe nequissimis hominibus contigisse; unde Catullus licet in curuli Nonium sedentem strumam tamen appellat. 3 Videsne, quantum malis dedecus adiciant dignitates? Atqui minus eorum patebit indignitas, si nullis honoribus inclarescant. 4 Tu quoque num tandem tot periculis adduci potuisti, ut cum Decorato gerere magistratum putares, cum in eo mentem nequissimi scurrae delatorisque respiceres? 5 Non enim possumus ob honores reverentia dignos iudicare, quos ipsis honoribus iudicamus indignos. 6 At si quem sapientia praeditum videres, num posses eum vel reverentia vel ea, qua est praeditus, sapientia non dignum putare? - Minime. 7 - Inest enim dignitas propria virtuti, quam protinus in eos, quibus fuerit adiuncta, transfundit. 8 Quod quia populares facere nequeunt honores, liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere. 9 In quo illud est

Poezia III

Bogatul e chinuit de griji, iar bogățiile nu-l însoțesc în mormînt.

Bogatul poate să adune de aur fluvii curgătoare,
Nesăturat de bogăție,
S-aducă fructul Mării Roșii[115], să are câmpuri roditoare
Cu boi o sută sau o mie,
În viață-averea n-o să-l lase lipsit de griji istovitoare,
Iar mort, cu el ea n-o să vie.

Proza IV

Demnitățile sînt aducătoare de griji, iar respectul și virtutea, care li se adresează, nu-s ale lor, ci ale omului care le exercită.

1 *Dar demnitățile fac pe cel ce le are stimat și prețuit. Au funcțiile acea putere, încît să alunge viciile și să întipărească virtuți în sufletele celor ce le profesează?* 2 *De obicei nu alungă, ci scot în lumină necinstea, așa încît ne indignăm că ele ajung adesea în mâna celor mai necinstiți oameni; de aceea* **Catullus** *numește* **Struma**[116] *pe* **Nonius**, *care deținea o demnitate senatorială.* 3 *Vezi cîtă dezonoare aduc celor răi demnitățile? Nevrednicia li s-ar fi văzut mai puțin dacă nu s-ar fi făcut cunoscuți prin onoruri.* 4 *Și tu ai putut în sfârșit accepta atîtea riscuri, încît să te gândești să fii coleg de magistratură cu* **Decoratus**[117], *când puteai vedea în el un spirit de caraghios necinstit și delator?* 5 *Căci nu putem socoti demni de respect pentru onorurile lor pe cei pe care îi credem nedemni de acele onoruri.* 6 *Dacă ai vedea pe cineva înzestrat cu înțelepciune l-ai putea socoti nedemn de respect, sau de înțelepciunea cu care este înzestrat?* - Nu. 7 - *Virtutea*

animadvertendum magis: nam si eo abiectior est, quo magis a pluribus quisque comtemnitur, cum reverendos facere nequeat, quos pluribus ostentat, despectiores potius improbos dignitas facit. 10 Verum non impune; reddunt namque improbi parem dignitatibus vicem, quas sua contagione commaculant.

11 Atque ut agnoscas veram illam reverentiam per has umbratiles dignitates non posse contingere: si qui multiplici consulatu functus in barbaras nationes forte devenerit, venerandumne barbaris honor faciet? 12 Atqui si hoc naturale munus dignitatibus foret, ab officio suo quoquo gentium nullo modo cessarent, sicut ignis ubique terrarum numquam tamen calere destitit. 13 Sed quoniam id eis non propria vis, sed hominum fallax adnectit opinio, vanescunt ilico, cum ad eos venerint, qui dignitates eas esse non aestimant. 14 Sed hoc apud exteras nationes: inter eos vero, apud quos ortae sunt, num perpetuo perdurant? 15 Atqui praetura magna olim potestas, nunc inane nomen et senatorii census gravis sarcina; si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur, nunc ea praefectura quid abiectius? 16 Ut enim paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris, opinione utentium nunc splendorem accipit, nunc amittit. 17 Si igitur reverendos facere nequeunt dignitates, si ultro improborum contagione sordescunt, si mutatione temporum splendere desinunt, si gentium aestimatione vilescunt, quid est, quod in se expetendae pulchritudinis habeant, nedum aliis praestent?

*are o demnitate înnăscută, pe care imediat o împrumută celor cu care s-a unit.*8 *Fiindcă onorurile populare nu pot face aceasta, e limpede că ele nu au o frumusețe proprie demnității.* 9 *În această privință trebuie să facem mai ales următoarea observație: dacă cineva este cu atît mai josnic, cu cît este mai disprețuit de ceilalți, fiindcă nu-i poate face respectați pe cei pe care-i arată disprețuiți de mulți, demnitatea însemnează că-i face și mai răi.*10 *Și nu fără urmări, pentru că cei răi dau o înfățișare asemănătoare demnităților, pe care le pătează prin atingerea lor.*

11 *Ca să-ți dai seama că adevăratul respect nu poate fi obținut prin demnități iluzorii: dacă, de pildă, cineva, îndeplinind de mai multe ori funcția de consul, a ajuns din întâmplare între națiuni barbare, funcția sa îl va face să fie venerat de barbari?*12 *De ar avea demnitățile acest dar natural, nu și-ar înceta în nici un chip și la nici un popor oficiul lor, după cum focul pe tot pământul nu încetează niciodată de a încălzi.* 13 *Însă fiindcă ele n-au o forță proprie, ci aceasta le este împrumutată de opinia înșelătoare a oamenilor, ele pălesc pe dată când ajung la aceia care nu le socotesc demnități.* 14 *Aceasta, la celelalte națiuni; între aceia chiar în mijlocul cărora au luat naștere durează ele veșnic?* 15 *Pretura, mare putere odinioară, acum e un nume gol și o sarcină grea pentru datoriile senatului*[118]*; dacă era socotit mare cel ce se îngrijea pe vremuri de aprovizionarea poporului, acum ce e mai abject decît acea slujbă?*[119]16 *Căci, după cum am spus ceva mai sus, ceea ce n-are nici o podoabă proprie, aci primește, aci pierde splendoarea, după cum se schimbă părerile.* 17 *Așadar dacă demnitățile nu pot face pe oameni respectați, dacă se pătează chiar prin contactul cu cei necinstiți, dacă încetează de a străluci cu trecerea timpului, dacă scad în prețuirea oamenilor, ce frumusețe de dorit au în ele, pe care s-o împrumute altora?*

Metrum IV

Quamvis se Tyrio superbus ostro
comeret et niveis lapillis,
invisus tamen omnibus vigebat
luxuriae Nero saevientis.
Sed quondam dabat improbus verendis
patribus indecores curules.
Quis illos igitur putet beatos,
Quos miseri tribuunt honores?

Prosa V

1 An vero regna regumque familiaritas efficere potentem valet? Quidni, quando eorum felicitas perpetuo perdurat? 2 Atqui plena est exemplorum vetustas, plena etiam praesens aetas, qui reges felicitatem calamitate mutaverint. O praeclara potentia, quae ne ad conservationem quidem sui satis efficax invenitur! 3 Quodsi haec regnorum potestas beatitudinis auctor est, nonne, si qua parte defuerit, felicitatem minuat, miseriam importet? 4 Sed quamvis late humana tendantur imperia, plures necesse est gentes relinqui quibus regum quisque non imperet. 5 Qua vero parte beatos faciens desinit potestas, hac impotentia subintrat, quae miseros facit; hoc igitur modo maiorem regibus inesse necesse est miseriae portionem. 6 Expertus sortis suae periculorum tyrannus regni metus pendentis supra verticem gladii terrore simulavit. 7 Quae est igitur haec potestas, quae sollicitudinum morsus expellere, quae formidinum aculeos vitare nequit? Atqui vellent ipsi vixisse securi, sed nequeunt; dehinc de potestate gloriantur. 8 An tu potentem censes, quem videas velle, quod non possit efficere, potentem censes, qui satellite latus ambit, qui, quos terret,

Poezia IV

Exemplul lui Nero

Oricît se îmbrăca superbul cu purpură din Tyr adusă,
Cu pietre scumpe-mpodobită,
Urît de toată lumea **Nero** trăia o viață-ntruna dusă
În desfrânare nesfârșită.
La senatorii respectabili curule scaune nedemne
El însă da. Deci cine poate
Să creadă fericiți pe-aceia care primesc onoruri demne
Din mâini nenorocite date?

Proza V

Domniile, oricît de întinse ar fi, n-au puteri nelimitate și nu-s lipsite de mari răspunderi.

1 *Domniile și prieteniile domnitorilor sînt ele în stare să te facă puternic? De ce nu, când fericirea lor durează continuu?* 2 *Dar e plină vremea veche de exemple*[120], *plină și cea de acum, în care regii au schimbat fericirea în calamitate. O, prea strălucită putere, care nu se arată destul de efectivă nici măcar pentru conservarea sa.* 3 *Dacă această putere a domniilor este izvor de fericire, unde ea lipsește nu micșorează fericirea, făcînd loc nenorocirii?* 4 *Oricît de departe s-ar întinde autoritatea oamenilor, prin forța lucrurilor rămân multe neamuri cărora nu le poruncesc regii.* 5 *Oriunde însă puterea încetează de a aduce fericire, se strecoară neputința care aduce nefericire; în acest chip deci se leagă de regi cu siguranță o mai mare parte de nenorocire.* 6 *Cunoscător al pericolelor sorții sale, un tiran a asemănat temerile domniei cu groaza ce o inspiră o sabie atârnată deasupra capului*[121]. 7 *Ce putere este aceasta, care nu poate să alunge muștăturile grijilor, să evite acele neliniști? Regii ar vrea să trăiască fără grijă, dar nu pot; de aici se glorifică*

ipse plus metuit, qui ut potens esse videatur, in servientium manu situm est? 9 Nam quid ego de regum familiaribus disseram - cum regna ipsa tantae imbecillitatis plena demonstrem - quos quidem regia potestas saepe incolumis, saepe autem lapsa prosternit? 10 Nero Senecam familiarem praeceptoremque suum ad eligendae mortis coegit arbitrium, Papinianum diu inter aulicos potentem militum gladiis Antoninus obiecit. 11 Atqui uterque potentiae suae renuntiare voluerunt, quorum Seneca opes etiam suas tradere Neroni seque in otium conferre conatus est; sed dum ruituros moles ipsa trahit, neuter, quod voluit, effecit. 12 Quae est igitur ista potentia, quam pertimescunt habentes, quam nec cum habere velis, tutus sis et, cum deponere cupias, vitare non possis? 13 An praesidio sunt amici, quos non virtus, sed fortuna conciliat? Sed quem felicitas amicum fecit, infortunium faciet inimicum. 14 Quae vero pestis efficacior ad nocendum quam familiaris inimicus?

Metrum V

Qui se volet esse potentem,
animos domet ille feroces
nec victa libidine colla
foedis summittat habenis;
etenim licet Indica longe
tellus tua iura tremescat
et serviat ultima Thyle,
tamen atras pellere curas
miserasque fugare querelas
non posse potentia non est.

cel puțin cu puterea. 8 *Sau socotești puternic pe cel care vrea ceea ce nu poate să facă*[122], *socotești puternic pe cel care merge înconjurat de gărzi, care se teme cel mai mult de acei cărora le inspiră teamă, care, ca să pară puternic, se dă în mâna curtenilor?* 9 *Și ce să spun despre prietenii regilor - din moment ce arăt că domniile înseși sînt pline de atîta slăbiciune - pe care chiar puterea regească, în vigoare, sau decăzută, îi răstoarnă?* 10 **Nero** a constrîns pe prietenul și educatorul său **Seneca** să-și aleagă felul de moarte, pe **Papinianus**[123], multă vreme puternic între curteni, **Antoninus** l-a pus sub săbiile soldaților. 11 *Cu toate că și unul și altul din aceștia au voit să renunțe la puterea lor.* **Seneca** *a încercat chiar să-și dea averea lui* **Nero** *și să se retragă din viața publică. Dar cum s-au prăbușit*[124] *sub însăși greutatea puterii lor, nici unul nici altul n-a făcut ce a vrut.* 12 *Așadar ce putere este aceasta de care se tem cei ce o au, pe care când vrei s-o ai nu mai ești în siguranță și când vrei s-o părăsești nu poți scăpa de ea?* 13 *Oare te pot păzi prietenii pe care ți i-a adus nu virtutea, ci soarta? Prietenul adus de vremuri norocoase va deveni un dușman în nenorocire.* 14 *Și ce pacoste este mai vătămătoare decît un prieten devenit dușman?*[125]

Poezia V

Cel ce vrea să stăpânească pe alții trebuie să se poată mai întâi stăpâni pe sine.

Dacă vrea puternic ca să fie-oricine
Să se stăpânească mai întâi pe sine.
Învins de plăcere gîtul să nu-și lase
Ca să îl conducă frâne ruşinoase;
Căci pământul indic poate tremura
Pus în întregime fiind sub legea ta,
Depărtata Thule[126] poate a-ți servi.
Totuși dacă nu poți grijile goni,
Dacă nu poți face lacrimi de durere
Să nu îți mai curgă, n-ai nici o putere.

Prosa VI

1 Gloria vero quam fallax saepe, quam turpis est! Unde non iniuria tragicus exclamat:

ὦ δόξα, δόξα, μυρίοισι δὴ βροτῶν
οὐδὲν γεγῶσι βίοτον ὤγκωσας μέγαν

2 Plures enim magnum saepe nomen falsis vulgi opinionibus abstulerunt, quo quid turpius excogitari potest? Nam qui falso praedicantur, suis ipsi necesse est laudibus erubescant. 3 Quae si etiam meritis conquisitae sint, quid tamen sapientis adiecerint conscientiae, qui bonum suum non populari rumore, sed conscientiae veritate metitur? 4 Quodsi hoc ipsum propagasse nomen pulchrum videtur, consequens est, ut foedum non extendisse iudicetur. 5 Sed cum, uti paulo ante disserui, plures gentes esse necesse sit, ad quas unius fama hominis nequeat pervenire, fit, ut, quem tu aestimas esse gloriosum, proxima parte terrarum videatur inglorius. 6 Inter haec vero popularem gratiam ne commemoratione quidem dignam puto, quae nec iudicio provenit nec umquam firma perdurat. 7 Iam vero quam sit inane, quam futtile nobilitatis nomen, quis non videat? Quae si ad claritudinem refertur, aliena est; videtur namque esse nobilitas quaedam de meritis veniens laus parentum. 8 Quodsi claritudinem praedicatio facit, illi sint clari necesse est, qui praedicantur, quare splendidum te, si tuam non habes, aliena claritudo non efficit. 9 Quodsi quid est in nobilitate bonum, id esse arbitror solum, ut imposita nobilibus necessitudo videatur, ne a maiorum virtute degeneret.

Proza VI

Gloria, renumele, titlurile de noblețe nu-s nețărmurite și n-au valoare dacă nu-s întemeiate pe merite adevărate.

1 *Gloria însă, adesea, cît este de înșelătoare, cît este de rușinoasă! De unde nu fără dreptate exclamă poetul tragic:*

Glorie, glorie, multor mii de muritori

Fără nici un merit, le-ai dăruit o viață strălucitoare[127].

2 *Că mulți au avut un nume mare datoritã opiniilor greșite ale vulgului, se poate închipui ceva mai rușinos decît aceasta? Cei care sînt în chip fals glorificați trebuie să roșească ei înșiși de laudele ce li se acordă.* 3 *Chiar dacă acestea sînt dobândite pe merit, ce pot totuși aduce în conștiința înțeleptului care-și măsoară binele nu după gura lumii, ci după adevărul dictat de conștiința sa?* 4 *Și dacă pare frumos faptul de a-ți fi făcut numele cunoscut, urmează că e urît să nu ți-l fi răspândit.* 5 *Dar fiindcă, după cum am spus mai sus*[128], *prin forța lucrurilor, sînt multe popoare până la care nu poate ajunge faima unui singur om, se întâmplă ca cel pe care tu îl consideri foarte vestit, într-o parte foarte apropiată a pământului să fie cu totul necunoscut.* 6 *Între aceste forme ale gloriei popularitatea n-o socotesc demnă nici măcar de a fi menționată, fiindcă nici nu e întemeiată pe judecată, nici nu e destul de puternică, pentru a putea rezista.* 7 *Și cît este de deșert, cît este de fără valoare numele de familie, cine nu vede? Din punctul de vedere al strălucirii nu este al tău propriu-zis; fiindcă numele neamului pare o laudă care vine de la meritele părinților*[129]. 8 *Dacă elogiile publice aduc strălucire, ar trebui să fie străluciți cei care sînt elogiați public; prin urmare strălucirea altuia nu-ți dă nici o lumină, dacă nu o ai pe a ta.* 9 *Singurul bun, în reputația numelui de familie, cred că numai acesta este: să le fie impusă celor de neam mare datoria de a nu decădea din meritele strămoșilor.*

Metrum VI

Omne hominum genus in terris simili surgit ab ortu;
unus enim rerum pater est, unus cuncta ministrat.
Ille dedit Phoebo radios, dedit et cornua lunae,
ille homines etiam terris dedit ut sidera caelo,
hic clausit membris animos celsa sede petitos;
mortales igitur cunctos edit nobile germen.
Quid genus et proavos strepitis? Si primordia vestra
auctoremque deum spectes, nullus degener exstat,
ni vitiis peiora fovens proprium deserat ortum.

Prosa VII

1 Quid autem de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas vero paenitentiae? 2 Quantos illae morbos, quam intolerabiles dolores quasi quendam fructum nequitiae fruentium solent referre corporibus! 3 Quarum motus quid habeat iucunditatis, ignoro; tristes vero esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelleget. 4 Quae si beatos explicare possunt, nihil causae est, quin pecudes quoque beatae esse dicantur, quarum omnis ad explendam corporalem lacunam festinat intentio. 5 Honestissima quidem coniugis foret liberorumque iucunditas, sed nimis e natura dictum est nescio quem filios invenisse tortores; quorum quam sit mordax quaecumque condicio, neque alias expertum te neque nunc anxium necesse est ammonere. 6 In quo Euripidis mei sententiam probo, qui carentem liberis infortunio dixit esse felicem.

Poezia VI

Singurul renume pe care-l moştenesc oamenii este obîrşia dumnezeiască.

Tot neamul omenesc aceeaşi origine comună are;
Un singur tată e în lume şi unul cârmuieşte toate.
El a creat aici pe oameni, pe cer, lumini nenumărate,
Lui Phoebus el a dat splendoare şi luna tot prin el răsare.
El a închis în corp un suflet adus din-nalta-i locuinţă[130];
Din nobilă sămânţă, aşadar, născut e orice muritor.
Ce vă făliţi cu neamul vostru? Ca început şi autor
Pe Dumnezeu dacă-l consideri e nobilă orice fiinţă.
Numai să nu îşi dea pe vicii obârşia pe care-o are.

Proza VII

Plăcerile simţurilor sînt înşelătoare şi deşarte.

1 *Ce să spun despre plăcerile corpului, a căror dorinţă este plină de nelinişte, iar satisfacerea, de căinţă?* 2 *Cîte boli, cîte dureri insuportabile nu aduc celor ce le gustă, ca pe un adevărat fruct al stricăciunii?* 3 *Nu ştiu ce plăcere poate să aibă practica lor; dar că sfârşitul plăcerilor este trist, oricine va voi să-şi amintească de propriile sale plăceri, o va înţelege.* 4 *Dacă ele ar putea aduce fericire, n-ar fi nici un motiv să nu fie numite fericite şi animalele, a căror întreagă încordare se grăbeşte spre satisfacerea unei nevoi corporale.* 5 *Poate să fie foarte onestă plăcerea de a avea soţie şi copii, dar prea s-a spus ca ceva firesc că nu ştiu cine-a găsit în fiii săi nişte călăi; cît este de muşcătoare grija de soarta lor, oricare ar fi ea, nu e nevoie să-ţi amintesc faptul că nici altădată, nici acum nu eşti scutit de nelinişte.* 6 *În această privinţă sînt de acord cu vorba lui* **Euripide**[131] *„că este fericit în nenorocirea sa cel ce n-are copii".*

Metrum VII

Habet hoc voluptas omnis,
stimulis agit fruentes
apiumque par volantum,
ubi grata mella fudit,
fugit et nimis tenaci
ferit icta corda morsu.

Prosa VIII

1 Nihil igitur dubium est, quin hae ad beatitudinem viae devia quaedam sint nec perducere quemquam eo valeant, ad quod se perducturas esse promittunt. 2 Quantis vero implicitae malis sint, brevissime monstrabo. Quid enim, pecuniamne congregare conaberis? 3 Sed eripies habenti. Dignitatibus fulgere velis? Danti supplicabis et, qui praeire ceteros honore cupis, poscendi humilitate vilesces. 4 Potentiamne desideras? Subiectorum insidiis obnoxius periculis subiacebis. 5 Gloriam petas? Sed per aspera quaeque distractus securus esse desistis. Voluptariam vitam degas? 6 Sed quis non spernat atque abiciat vilissimae fragilissimaeque rei, corporis, servum? 7 Iam vero qui bona prae se corporis ferunt, quam exigua, quam fragili possessione nituntur! Num enim elephantos mole, tauros robore superare poteritis, num tigres velocitate praeibitis? 8 Respicite caeli spatium, firmitudinem, celeritatem et aliquando desinite vilia mirari. Quod quidem caelum non his potius est quam sua, qua regitur ratione mirandum. 9 Formae vero nitor ut rapidus est, ut velox et vernalium florum mutabilitate fugacior! 10 Quodsi, ut Aristoteles ait,

Poezia VII

Plăcerile corporale aduc mierea amăgirii şi otrava decepţiei.

La fel e orişice plăcere:
Aţîţă, cheamă, apoi cere,
Ca o albină-n zbor abia
Îşi lasă dulcea miere-a sa
Şi zboară, după ce-a muşcat
O inimă ce-a sângerat.

Proza VIII

Cele preţuite de oameni (bogăţii, demnităţi, plăceri, gloria) nu pot aduce fericirea.

1 *Aşadar nu există nici o îndoială că aceste căi abat din drumul fericirii şi că ele nu sînt în stare să conducă pe cineva acolo unde promit să conducă.* 2 *Îţi voi arăta acum pe scurt de cîte rele sînt legate. Vei încerca să strîngi bani?* 3 *Dar îi vei răpi celui ce îi are. Vrei să străluceşti prin demnităţi? Vei face plecăciuni celui care le dă şi tu, care doreşti să întreci prin onoare pe ceilalţi, te vei micşora prin umilinţa cererii* 4 *Doreşti puterea. Expus vicleniei supuşilor, vei fi ameninţat de pericole.* 5 *Cauţi glorie? Dar expunându-te primejdiilor încetezi de a mai fi în siguranţă. Duci o viaţă de plăceri?* 6 *Dar cine n-ar dispreţui şi n-ar respinge pe sclavul trupului, pe sclavul celui mai neînsemnat şi mai slab dintre lucruri?*[132] 7 *Şi cei ce socotesc bunurile corpului mai presus de ei, pe ce posesiune trecătoare şi nesigură se bizuie! Veţi putea învinge pe elefanţi prin mărimea corpului, pe tauri*[133] *prin forţă, veţi întrece pe tigri la fugă?* 8 *Priviţi spaţiul, tăria, mişcarea cerului şi încetaţi odată de a admira lucruri de nimic. Şi cerul nu este de admirat atît prin acestea, cît prin legile cu care este condus.* 9 *Iar strălucirea frumuseţii*

Lyncei oculis homines uterentur, ut eorum visus obstantia penetraret, nonne introspectis visceribus illud Alcibiadis superficie pulcherrimum corpus turpissimum videretur? Igitur te pulchrum videri non tua natura, sed oculorum spectantium reddit infirmitas. 11 Sed aestimate quam vultis nimio corporis bona, dum sciatis hoc, quodcumque miramini triduanae febris igniculo posse dissolvi. 12 Ex quibus omnibus illud redigere in summam licet, quod haec, quae nec praestare, quae pollicentur, bona possunt nec omnium bonorum congregatione perfecta sunt, ea nec ad beatitudinem quasi quidam calles ferunt nec beatos ipsa perficiunt.

Metrum VIII

Eheu, quae miseros tramite devios
abducit ignorantia!
Non aurum in viridi quaeritis arbore
nec vite gemmas carpitis,
non altis laqueos montibus abditis
ut pisce ditetis dapes,
nec vobis capreas si libeat sequi,
Tyrrhena captatis vada;
ipsos quin etiam fluctibus abditos
norunt recessus aequoris,
quae gemmis niveis unda feracior
vel quae rubentis purpurae
nec non quae tenero pisce vel asperis
praestent echinis litora.
Sed quonam lateat, quod cupiunt, bonum,

cît este de trecătoare, cum piere mai repede şi mai în goană decît florile de primăvară! 10 *Dacă, precum spune* **Aristotel**, *oamenii ar avea, ca* **Lynceus**[134], *ochi a căror privire să poată trece prin orice, oare privit înăuntrul măruntaielor, acel corp al lui* **Alcibiade**, *aşa de frumos la înfăţişare, n-ar părea foarte urît? Deci dacă tu pari frumos, aceasta nu se datorează naturii tale, ci infirmităţii ochilor care te privesc.* 11 *Preţuiţi cît vreţi de mult bunurile corpului, numai să ştiţi că ceea ce admiraţi poate fi desfigurat de căldura unei febre de trei zile.* 12 *Din cele de mai sus se poate conchide că cele ce nu sînt în stare să dea foloasele pe care le făgăduiesc şi nu se desăvîrşesc prin adunarea la un loc a tuturor bunurilor, acestea nu sînt nici căi spre fericire şi nici ele înseşi nu aduc fericirea.*

Poezia VIII

În goana după bunuri trecătoare, oamenii scapă din vedere pe cele esenţiale.

Cum duce cruda neştiinţă pe-atîtea căi întunecate
Pe oamenii nenorociţi!
Nu căutaţi în arbori aur şi nici pietre nestemate
Pe rugii viţei nu găsiţi.
Nici n-aruncaţi vreodată mreaja în munţii-înalţi când vreţi cu peşte
S-aveţi un prânz îmbelşugat.
În apele tyreniene, de-asemeni nimeni nu porneşte
De capră dacă vrea vînat.
Ba încă oamenii şi marea, cu tainicele ei retrageri
În fund de valuri o cunosc
Şi apele cu pietre scumpe ei le străbat cu ochii ageri
Şi purpura o recunosc.
Ştiu şi arici ţepoşi sau peşte cu carne atît de delicată
În care mări poate să fie,
Dar unde-ascuns e acel bine ce îl doresc cu toţii, iată

nescire caeci sustinent
et, quod stelliferum transabiit polum,
tellure demersi petunt.
Quid dignum stolidis mentibus imprecer?
Opes honores ambiant
et, cum falsa gravi mole paraverint,
tum vera cognoscant bona.

Prosa IX

1 Hactenus mendacis formam felicitatis ostendisse suffecerit, quam si perspicaciter intueris, ordo est deinceps, quae sit vera, monstrare. 2 - Atqui video, inquam, nec opibus sufficientiam nec regnis potentiam nec reverentiam dignitatibus nec celebritatem gloria nec laetitiam voluptatibus posse contingere. - An etiam causas, cur id ita sit, deprehendisti? 3 - Tenui quidem veluti rimula mihi videor intueri, sed ex te apertius cognoscere malim. 4 - Atqui promptissima ratio est. Quod enim simplex est indivisumque natura, id error humanus separat et a vero atque perfecto ad falsum imperfectumque traducit. An tu arbitraris quod nihilo indigeat, egere potentia? - Minime, inquam. 5 - Recte tu quidem; nam si quid est, quod in ulla re imbecillioris valentiae sit, in hac praesidio necesse est egeat alieno. - Ita est, inquam. 6 - Igitur sufficientiae potentiaeque una est eademque natura. - Sic videtur. 7 - Quod vero huius modi sit, spernendumne esse censes an contra rerum omnium veneratione dignissimum? - At hoc, inquam, ne dubitari quidem potest. 8 - Addamus igitur sufficientiae potentiaeque reverentiam, ut haec tria unum esse iudicemus. - Addamus, si quidem vera volumus confiteri. 9 - Quid vero, inquit, obscurumne hoc atque ignobile censes esse an omni celebritate clarissimum? 10

Ce, orbi, primesc ca să nu ştie.
Şi ce ar trebui să cate în cerul purtător de stele
Ei cred că pe pământ găsesc.
Ce să urez acestor oameni cu sufletele întunecate?
Să umble după ce doresc
Şi să cunoască false bunuri când vor avea, cu greutate,
Şi bunurile-adevărate.

Proza IX

Îndestularea, puterea, celebritatea, respectul, bucuriile sînt forme ale aceleiaşi substanţe: binele. Nu fiecare în parte, ci împreună dau imaginea binelui şi a fericirii, care nu poate fi perfectă într-o lume imperfectă.

1 *Până aici mi-a fost îndeajuns să arăt înfăţişarea fericirii mincinoase; pe aceasta dacă o priveşti cu atenţie este timpul să-ţi arăt apoi şi pe cea adevărată.* 2 - Dar îmi dau seama - zic - că nici bogăţia nu poate aduce îndestulare, nici domnia putere, nici demnitatea respect, nici gloria celebritate, nici voluptatea mulţumire. - *Ai înţeles şi cauzele pentru care se întâmplă astfel?* 3 - Mi se pare că le privesc ca printr-o crăpătură mică; aş vrea însă mai degrabă să le cunosc de la tine mai lămurit. 4 - *Calea e foarte uşoară. Căci ceea ce din natură este simplu şi nedespărţit, greşeala omenească separă şi duce de la adevăr şi desăvîrşire la ceea ce e fals şi nedesăvîrşit. Sau tu socoteşti că ceea ce n-are nevoie de nimic, are nevoie de putere?* - Nu. 5 - *Ai dreptate; desigur că dacă există ceva cu putere mai slabă în vreo parte, trebuie să aibă nevoie în această parte de ajutor străin.*- Aşa e. 6 - *Deci îndestularea şi puterea au una şi aceeaşi natură.*- Aşa se pare. 7 - *Şi ceea ce este astfel, crezi că merită dispreţ sau dimpotrivă toată veneraţia?* Dar acest respect - zic - nici nu poate fi pus la îndoială. 8 - *Să adăugăm, aşadar, îndestulării şi puterii respectul ca să le socotim pe toate trei ca un singur*

Considera vero, ne, quod nihilo indigere, quod potentissimum, quod honore dignissimum esse concessum est, egere claritudine, quam sibi praestare non possit, atque ob id aliqua ex parte videatur abiectius. 11 - Non possum, inquam, quin hoc, uti est, ita etiam celeberrimum esse confitear. 12 - Consequens igitur est, ut claritudinem superioribus tribus nihil differre fateamur. - Consequitur, inquam. 13 - Quod igitur nullius egeat alieni, quod suis cuncta viribus possit, quod sit clarum atque reuerendum, nonne hoc etiam constat esse laetissimum? 14 - Sed unde huic, inquam, tali maeror ullus obrepat, ne cogitare quidem possum, quare plenum esse laetitiae, si quidem superiora manebunt, necesse est confiteri. 15 - Atqui illud quoque per eadem necessarium est sufficientiae, potentiae, claritudinis, reverentiae, iucunditatis nomina quidem esse diversa, nullo modo vero discrepare substantiam. - Necesse est, inquam. -

16 Hoc igitur, quod est unum simplexque natura, pravitas humana dispertit et, dum rei, quae partibus caret, partem conatur adipisci, nec portionem, quae nulla est, nec ipsam, quam minime affectat, assequitur. 17 - Quonam, inquam, modo? - Qui divitias, inquit, petit penuriae fuga, de potentia nihil laborat, vilis obscurusque esse mavult, multas etiam sibi naturales quoque subtrahit voluptates, ne pecuniam, quam paravit, amittat. 18 Sed hoc modo ne sufficientia quidem contingit ei, quem valentia deserit, quem molestia pungit, quem vilitas abicit, quem recondit obscuritas. 19 Qui vero solum posse desiderat, profligat opes, despicit voluptates honoremque potentia carentem, gloriam quoque nihili pendit. 20 Sed hunc quoque quam multa deficiant, vides; fit enim, ut aliquando necessariis egeat, ut

tot. Să-l adăugăm, dacă voim să mărturisim adevărul. 9 - *Dar ce,* - zice ea - *consideri că o ființă cu aceste atribute e obscură și necunoscută sau vestită, având toată celebritatea?* 10 *Ai în vedere ca nu cumva ceea ce ai admis că nu duce lipsă de nimic, ceea ce e foarte puternic, ceea ce e foarte demn de onoare, să nu pară a fi lipsit de strălucirea pe care nu și-o poate da singur și, din cauza aceasta, inferior în vreo parte.* 11 - Nu pot, - zic - să mărturisesc că un om, așa cum l-am arătat, nu este și foarte strălucit. 12 - *Urmează deci să mărturisim că strălucirea nu diferă întru nimic de cele trei de mai sus.* - Așa e - zic. 13 - *Deci cine n-are nevoie de nimic străin, cine poate totul prin forțele sale, cine este vestit și demn de respect, nu se vede bine că este și foarte mulțumit?* 14 - Nu pot să-mi închipui cum i s-ar strecura vreo tristețe unui astfel de om; de aceea trebuie să mărturisesc că el este plin de mulțumire, dacă îi vor rămâne cele de mai sus. 15 - *Tot așa îndestularea, puterea, strălucirea, respectul, bucuria au nume deosebite, dar nu se deosebesc deloc ca substanță*[135]. E necesar să fie așa, - zic eu.

16 - *Așadar, ceea ce este unul și simplu prin natură, reaua deprindere omenească îl desparte și în timp ce caută să afle o parte a unui lucru lipsit de părți, nu găsește nici partea, care nu există, nici întregul, pe care nu-l caută.* 17 - Cum așa? - întreb eu. - *Cine caută bogății* - răspunde ea - *ca să scape de sărăcie, nu este deloc preocupat de putere, preferă să trăiască neînsemnat și necunoscut și chiar se sustrage de la multe plăceri naturale, ca să nu-și piardă banii pe care i-a strâns.* 18 *Dar în acest mod nu e nici măcar îndestulat cel pe care puterea îl părăsește, pe care grija îl chinuie, neînsemnătatea îl înjosește, anonimatul îl înmormântează.* 19 *Iar cel care dorește numai puterea, lasă la o parte bogățiile, disprețuiește plăcerile și onoarea lipsită de putere; chiar și gloriei nu-i acordă nici un preț, dacă n-aduce putere.*

anxietatibus mordeatur, cumque haec depellere nequeat, etiam id, quod maxime petebat, potens esse desistat. 21 Similiter ratiocinari de honoribus, gloria, voluptatibus licet; nam cum unumquodque horum idem quod cetera sit, quisquis horum aliquid sine ceteris petit, ne illud quidem, quod desiderat apprehendit. 22 - Quid igitur, inquam, si qui cuncta simul cupiat adipisci? - Summam quidem ille beatitudinis velit; sed num in his eam repperiet, quae demonstravimus id, quod pollicentur, non posse conferre? 23 - Minime, inquam. - In his igitur, quae singula quaedam expetendorum praestare creduntur, beatitudo nullo modo vestiganda est. - Fateor, inquam, et hoc nihil dici verius potest. -

24 Habes igitur, inquit, et formam falsae felicitatis et causas. Deflecte nunc in adversum mentis intuitum; ibi enim veram, quam promisimus, statim videbis. 25 - Atqui haec, inquam, vel caeco perspicua est eamque tu paulo ante monstrasti, dum falsae causas aperire conaris. 26 Nam nisi fallor, ea vera est et perfecta felicitas, quae sufficientem, potentem, reverendum, celebrem laetumque perficiat. 27 Atque ut me interius animadvertisse cognoscas, quae unum horum, quoniam idem cuncta sunt, veraciter praestare potest, hanc esse plenam beatitudinem sine ambiguitate cognosco. 28 - O te, alumne, hac opinione felicem, si quidem hoc, inquit, adieceris! - Quidnam? inquam. 29 - Essene aliquid in his mortalibus caducisque rebus putas, quod huius modi statum possit afferre? - Minime, inquam, puto idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est. 30 - Haec igitur vel imagines veri boni vel imperfecta quaedam bona dare mortalibus videntur, verum autem atque perfectum bonum conferre non possunt. - Assentior,

20 *Vezi cît de multe lipsesc şi acestuia; căci se întâmplă ca într-o bună zi să-i lipsească cele necesare, să fie sfâşiat de nelinişti, şi fiindcă nu poate să scape de acestea, încetează chiar de a fi puternic, ceea ce el dorea atît.* 21 *Se poate judeca la fel despre onoruri, glorie, plăceri; fiindcă fiecare în parte e la fel cu celelalte şi oricine, căutând pe una din ele, fără celelalte, nu găseşte nici măcar ce doreşte.* 22 - *Dar ce se întâmplă dacă cineva doreşte să dobîndească toate deodată? Acela poate că vrea toată fericirea la un loc; dar o va găsi în acestea pe care le-am arătat că nu pot da ce făgăduiesc?* 23 - Nu. *Aşadar nu poate fi găsită în nici un mod fericirea în acestea, ci fiecare în parte sînt crezute a da tot ce li se cere.* - Mărturisesc - zic - Şi nu s-ar putea spune nimic mai adevărat decît acestea.

24 - *Ai, aşadar* - zice Filosofia - *în faţă chipul şi explicaţia falsei fericiri. Întoarce acum ochii minţii în partea opusă; vei vedea într-acolo îndată pe cea adevărată, pe care ţi-am promis-o.* 25 - Dar aceasta o poate vedea şi un orb şi mi-ai arătat-o mai înainte, când ai căutat să explici cauzele celei false. 26 Dacă nu mă înşel este adevărată şi desăvârşită acea fericire care ar putea face pe cineva îndestulat, puternic, respectat, vestit şi mulţumit. 27 Şi ca să vezi că eu am privit lucrurile înlăuntrul lor, îmi dau seama că acea fericire este deplină şi fără echivoc, care poate să dea cu adevărat unul din aceste bunuri, fiindcă toate sînt acelaşi lucru. 28 - *Te felicit pentru această părere, elevul meu,* - zice ea - *dacă ai băgat de seamă şi aceasta.* - Ce anume? 29 - *Crezi că există în aceste lucruri muritoare şi nesigure ceva care să-ţi aducă o stare de această natură?* Nu cred - zic - şi aceasta ai arătat-o tu, fără să mai fie nevoie de explicări mai ample. 30 - *Aşadar acestea par a da muritorilor fie imaginea adevăratului bine, fie oarecare bunuri imperfecte, dar binele adevărat şi perfect nu-l pot dărui.* Sînt de aceeaşi părere. 31 - *Deci, fiindcă ai*

inquam. 31 - Quoniam igitur agnovisti, quae vera illa sit, quae autem beatitudinem mentiantur, nunc superest, ut unde veram hanc petere possis, agnoscas. - Id quidem, inquam, iam dudum vehementer exspecto. 32 - Sed cum, ut in Timaeo Platoni, inquit, nostro placet, in minimis quoque rebus divinum praesidium debeat implorari, quid nunc faciendum censes ut illius summi boni sedem repperire mereamur? 33 - Invocandum, inquam, rerum omnium patrem, quo praetermisso nullum rite fundatur exordium. - Recte, inquit, ac simul ita modulata est:

Metrum IX

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
terrarum caelique sator, qui tempus ab aevo
ire iubes stabilisque manens das cuncta moveri,
quem non externae pepulerunt fingere causae
materiae fluitantis opus, verum insita summi
forma boni livoré carens, tu cuncta superno
ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
mundum mente gerens similique in imagine formans
perfectasque iubens perfectum absolvere partes.
Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
arida conveniant liquidis, ne purior ignis
evolet aut mersas deducant pondera terras.
Tu triplicis mediam naturae cuncta moventem
conectens animam per consona membra resolvis;
quae cum secta duos motum glomeravit in orbes,
in semet reditura meat mentemque profundam
circuit et simili convertit imagine caelum.

înțeles care este fericirea adevărată și care sînt cele ce o promit în chip mincinos, acum rămâne să cunoști unde vei putea să cauți pe cea adevărată. Tocmai aceasta - zic - aștept cu nerăbdare de atîta vreme. 32 - *Dar fiindcă, după cum face și prietenul nostru* **Platon,** *în Timaios*[136], *trebuie să cerem ajutorul divin chiar în cele mai mici lucruri. Ce crezi că trebuie să facem acum ca să meritãm a afla sălașul acelui bine suprem?* 33 - Trebuie să invocăm pe tatăl tuturor lucrurilor, fără de care nici un început nu poate avea temelie solidă.- *Adevărat,* - a zis ea - Și îndată a început să cânte astfel:

Poezia IX

Invocație către Ființa supremă pentru a ne lumina calea către binele suprem.

O, tu, acel care lumea conduci cu veșnică lege,
Cel ce pământul și cerul născut-ai și faci ca să curgă
Timpul cel veșnic, statornic, dând totuși mișcare la toate,
Tu, care nu din motive străine ai făcut schimbătoare
Opera ta, ci lipsit de invidie, adevărată
Formă-a supremului bine ai înfăptuit, tu pe toate
După exemplul de sus le conduci, prea frumosul tău spirit
Lumea frumoasă dirigue asemenea ție făcînd-o[137]
Și poruncindu-i în părțile sale desăvârșirea.
Tu elemente cu numere[138] legi, să se-mpace-ntre ele
Frigul cu caldul, uscatul cu apa, să nu se înalțe
Focul în aer, sau prin greutatea-i să cadă pământul.
Tu cu-ntreită natură un suflet[139] ce toate le mișcă
Alcătuind, îl împrăștii armonic în tot universul.
El, despărțit, după ce-n două cercuri își strînge mișcarea,
Iarăși se-ntoarce în sine, înconjură mintea profundă,
Cerului dând aceeași mișcare asemenea sieși.
Suflete tu plăsmuiești și viețile inferioare,
Ca să se poată înălța, așezându-le-n care ușoare[140],

Tu causis animas paribus vitasque minores
provehis et levibus sublimes curribus aptans
in caelum terramque seris, quas lege benigna
ad te conversas reduci facis igne reverti.
Da, pater, augustam menti conscendere sedem,
da fontem lustrare boni, da luce reperta
in te conspicuos animi defigere visus.
Dissice terrenae nebulas et pondera molis
atque tuo splendore mica; tu namque serenum,
tu requies tranquilla piis, te cernere finis,
principium, vector, dux, semita, terminus idem.

Prosa X

1 Quoniam igitur, quae sit imperfecti, quae etiam perfecti boni forma, vidisti, nunc demonstrandum reor, quonam haec felicitatis perfectio constituta sit. 2 In quo illud primum arbitror inquirendum, an aliquod huius modi bonum, quale paulo ante definisti, in rerum natura possit exsistere, ne nos praeter rei subiectae veritatem cassa cogitationis imago decipiat. 3 Sed quin exsistat sitque hoc veluti quidam omnium fons bonorum, negari nequit; omne enim, quod imperfectum esse dicitur, id imminutione perfecti imperfectum esse perhibetur. 4 Quo fit, ut, si in quolibet genere imperfectum quid esse videatur, in eo perfectum quoque aliquid esse necesse sit; etenim perfectione sublata, unde illud quod imperfectum perhibetur, exstiterit, ne fingi quidem potest. 5 Neque enim ab deminutis inconsummatisque natura rerum cepit exordium, sed ab integris absolutisque procedens in haec extrema atque effeta dilabitur. 6 Quodsi, uti paulo ante monstravimus, est quaedam boni fragilis imperfecta felicitas, esse aliquam solidam perfectamque non potest dubitari. - Firmissime, inquam, verissimeque conclusum est.

Le răspîndeşti pe pământ şi în cer şi prin legea-ţi divină
Faci să se-ntoarcă la tine aduse de focul din ele.
Dă-ne, părinte, cu mintea să ne-apropiem de locaşu-ţi[141],
Să ne-adăpăm din izvoarele binelui, dă-ne lumina,
Ca să putem îndrepta sufleteşte asupră-ţi privirea.
Norii şi îngrămădirea pământului grea o împrăştie
Şi străluceşte-n splendoarea-ţi divină, căci tu eşti seninul,
Tu eşti odihnă pioşilor, să te privim ni-e menirea[142]
Tu, începutul, stăpânul, viaţa, sfârşitul.

Proza X

Dumnezeu este binele, în El este fericirea adevărată.

1 *După ce ai văzut care este înfăţişarea binelui nedesăvârşit şi a celui desăvârşit, trebuie să-ţi arăt acum unde se găseşte aşezată această desăvârşire a fericirii.* 2 *În această privinţă socotesc că trebuie cercetat mai întâi dacă poate să existe în natura lucrurilor vreun bine de felul definit mai sus, ca să nu ne amăgească imaginea goală a unei cugetări alunecate pe alături de adevărul lucrurilor.* 3 *Dar nimeni nu poate afirma că nu există acest bine şi că nu este ca un izvor al tuturor celorlalte; tot ce se numeşte nedesăvârşit îşi datorează nedesăvârşirea unei ştirbiri a desăvârşirii.* 4 *Astfel rezultă că dacă într-o categorie oarecare de lucruri se vede ceva nedesăvârşit, este necesar ca să existe şi ceva desăvârşit; căci suprimându-se desăvârşirea, nu se poate închipui cum de există ceea ce este socotit ca nedesăvârşit.* 5 *Fiindcă natura lucrurilor nu-şi ia începutul de la cele micşorate şi nedesăvârşite, ci, plecând de la cele întregi şi terminate, ajunge la cele secătuite şi de ultim rang*[143]. 6 *Dacă, aşa cum am arătat puţin mai înainte, există o fericire nedesăvârşită, datorită unui bine incomplet, nu ne putem îndoi că există şi o fericire întreagă şi desăvârşită.* Această concluzie, - zic - este foarte justă şi foarte adevărată.

7 Quo vero, inquit, habitet, ita considera. Deum, rerum omnium principem, bonum esse communis humanorum conceptio probat animorum; nam cum nihil deo melius excogitari queat, id, quo melius nihil est, bonum esse quis dubitet? 8 Ita vero bonum esse deum ratio demonstrat, ut perfectum quoque in eo bonum esse convincat. 9 Nam ni tale sit, rerum omnium princeps esse non poterit; erit enim eo praestantius aliquid perfectum possidens bonum, quod hoc prius atque antiquius esse videatur; omnia namque perfecta minus integris priora esse claruerunt. 10 Quare ne in infinitum ratio prodeat, confitendum est summum deum summi perfectique boni esse plenissimum; sed perfectum bonum veram esse beatitudinem constituimus: veram igitur beatitudinem in summo deo sitam esse necesse est. - Accipio, inquam, nec est quod contra dici ullo modo queat. 11 - Sed quaeso, inquit, te, vide, quam id sancte atque inviolabiliter probes, quod boni summi summum deum diximus esse plenissimum. 12 - Quonam, inquam, modo? - Ne hunc rerum omnium patrem illud summum bonum, quo plenus esse perhibetur, vel extrinsecus accepisse vel ita naturaliter habere praesumas, quasi habentis dei habitaeque beatitudinis diversam cogites esse substantiam. 13 Nam si extrinsecus acceptum putes, praestantius id, quod dederit, ab eo, quod acceperit, existimare possis, sed hunc esse rerum omnium praecellentissimum dignissime confitemur. 14 Quod si natura quidem inest, sed est ratione diversum, cum de rerum principe loquamur deo, fingat, qui potest, quis haec diversa coniunxerit. 15 Postremo quod a qualibet re diversum est, id non est illud, a quo intellegitur esse diversum; quare quod a summo bono diversum est sui natura, id summum bonum non est, quod nefas est de eo cogitare, quo nihil constat esse praestantius. 16 Omnino enim nullius rei natura suo principio melior poterit exsistere,

7 - *Dar unde locuieşte această fericire* - zice ea - *cercetează astfel. Concepţia comună a sufletelor omeneşti admite că Dumnezeu, începutul tuturor lucrurilor, este bun; într-adevăr de îndată ce nu se poate cugeta nimic mai bun decît Dumnezeu, cine s-ar îndoi că nu e bun, cel decît care nu există nimic mai bun?* 8 *Astfel, raţiunea demonstrează că Dumnezeu este bun, convingându-ne prin aceasta că şi binele suprem e tot în el.* 9 *Dacă n-ar fi aşa, n-ar putea fi principiul tuturor lucrurilor; ar exista într-adevăr ceva mai presus de el, care să posede binele perfect şi care să pară anterior şi mai vechi decît el; căci toate cele desăvârşite, s-a văzut limpede că există înainte celor mai puţin desăvârşite.* 10 *De aceea, ca să nu ducem argumentarea la infinit, trebuie să mărturisim că Dumnezeul suprem are în sine singur şi binele suprem şi perfect; dar am stabilit că binele perfect este fericirea adevărată; aşadar adevărata fericire se găseşte cu siguranţă în Dumnezeul suprem.* - Sînt de acord, - zic - Şi nu s-ar putea spune nimic împotrivă. 11 - *Dar vezi, te rog* - zice ea - *cît de grav şi de serios aprobi ce am spus, că Dumnezeul suprem este singurul stăpânitor al binelui suprem.* 12 - Cum? întreb eu. - *Să nu-ţi închipui că acest tată al tuturor lucrurilor stăpâneşte fie din afară, fie în mod natural acel bine suprem cu care admitem că este înzestrat, aşa încît să crezi că există o substanţă diferită a fericirii avute şi a lui Dumnezeu care o are.* 13 *Dacă îl socoteşti primit din afară ai putea să admiţi că cel care l-a dat este superior celui care l-a primit; dar noi cu foarte mare dreptate mărturisim că Dumnezeu este cu mult mai presus de toate celelalte fiinţe.* 14 *Dacă posedă binele prin natura sa, dar este deosebit ca organizare, fiindcă vorbim de Dumnezeu ca de obîrşia lucrurilor, să-şi închipuie cineva, dacă poate, fiinţa care a unit aceste elemente deosebite.* 15 *Apoi, un lucru deosebit de oricare altul, nu este acela de care înţelegem că este deosebit; prin urmare ceea ce este prin natura sa deosebit de binele suprem, nu e însuşi binele suprem, şi aceasta n-o putem cugeta despre cel*

quare, quod omnium principium sit, id etiam sui substantia summum esse bonum verissima ratione concluserim. - Rectissime, inquam. 17 - Sed summum bonum beatitudinem esse concessum est. - Ita est, inquam. - Igitur, inquit, deum esse ipsam beatitudinem necesse est confiteri. - Nec propositis, inquam, prioribus refragari queo et illis hoc inlatum consequens esse perspicio.-

18 Respice, inquit, an hinc quoque idem firmius approbetur, quod duo summa bona, quae a se diversa sint, esse non possunt. 19 Etenim quae discrepant bona, non esse alterum, quod sit alterum, liquet; quare neutrum poterit esse perfectum, cum alterutri alterum deest. Sed quod perfectum non sit, id summum non esse manifestum est; nullo modo igitur, quae summa sunt bona, ea possunt esse diversa. 20 Atqui et beatitudinem et deum summum bonum esse collegimus, quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem, quae sit summa divinitas. 21 - Nihil, inquam, nec reapse verius nec ratiocinatione firmius nec deo dignius concludi potest. 22 - Super haec, inquit, igitur veluti geometrae solent demonstratis propositis aliquid inferre, quae porismata ipsi vocant, ita ego quoque tibi veluti corollarium dabo. 23 Nam quoniam beatitudinis adeptione fiunt homines beati, beatitudo vero est ipsa divinitas, divinitatis adeptione beatos fieri manifestum est. 24 Sed uti iustitiae adeptione iusti, sapientiae sapientes fiunt, ita divinitatem adeptos deos fieri simili ratione necesse est. 25 Omnis igitur beatus deus, sed natura quidem unus; participatione vero nihil prohibet esse quam plurimos. 26 - Et pulchrum, inquam, hoc atque pretiosum, sive porisma sive corollarium vocari mavis. 27 - Atqui hoc quoque pulchrius nihil est, quod his adnectendum esse ratio persuadet. 28 - Quid? inquam. - Cum multa, inquit, beatitudo continere videatur, utrumne haec omnia unum

pe care toată lumea îl socoteşte mai presus de orice. 16 *Căci, desigur, natura nici unui lucru n-ar putea fi mai bună decît principiul său; de aceea aş putea conchide, cu cea mai dreaptă judecată, că ceea ce este principiul tuturora, este prin substanţa sa binele suprem.*- Foarte just, - răspund eu. 17 - *Dar am admis că fericirea este binele suprem.*- Aşa e.- *Deci* - spune ea - *trebuie să mărturisim că Dumnezeu este însăşi fericirea.* - Nu pot să mă declar - zic - împotriva celor admise mai înainte şi văd că aceasta este o concluzie dedusă din ele.

18 - *Vezi* - zice ea - *dacă nu s-ar putea dovedi şi mai temeinic acelaşi lucru, plecând de la faptul că nu pot exista două categorii de bine suprem deosebite între ele.* 19 *Dacă două categorii de bine se deosebesc între ele, e clar că nu e unul ceea ce e celălalt; de aceea nici unul din două n-ar putea fi desăvârşit, fiindcă unuia îi lipseşte celălalt. Dar ceea ce nu e desăvârşit e evident că nu poate fi suprem; aşadar, în nici un chip bunurile care sînt supreme nu pot fi deosebite între ele.* 20 *Noi însă am conchis că fericirea şi Dumnezeu sînt binele suprem, de aceea trebuie ca însăşi suprema fericire să fie identică cu suprema divinitate.* 21 - Nimic nu s-ar putea conchide, nici mai adevărat ca realitate, nici mai temeinic ca raţionament, nici mai demn de Dumnezeu. 22 - *Pe deasupra acestora deci aşa cum obişnuiesc geometrii*[144] *să deducă din propoziţiile demonstrate altele pe care ei le numesc porisme*[145], *la fel îţi voi aduce şi eu un asemenea corolar.* 23 *Dacă oamenii devin fericiţi prin dobîndirea fericirii, iar fericirea este însăşi divinitatea, e limpede că prin dobîndirea divinităţii ei devin fericiţi.* 24 *Dar după cum prin dobîndirea dreptăţii devenim drepţi, prin dobîndirea înţelepciunii înţelepţi, tot aşa, printr-o raţiune asemănătoare, este necesar ca cei ce dobîndesc divinitatea să devină zei.* 25 *Deci oricine e fericit este un zeu; prin esenţa sa există unul singur; prin participare însă nimic nu împiedică să fie cît mai mulţi zei.* 26 - Este şi frumos şi

veluti corpus beatitudinis quadam partium varietate coniungant an sit eorum aliquid, quod beatitudinis substantiam compleat, ad hoc vero cetera referantur? 29 – Vellem, inquam, id ipsarum rerum commemoratione patefaceres. - Nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censemus? - Ac summum quidem, inquam. -

30 Addas, inquit, hoc omnibus licet. Nam eadem sufficientia summa est, eadem summa potentia, reverentia quoque, claritas ac voluptas beatitudo esse iudicatur.31 Quid igitur, haecine omnia, bonum, sufficientia, potentia ceteraque veluti quaedam beatitudinis membra sunt an ad bonum veluti ad verticem cuncta referuntur? 32 - Intellego, inquam, quid investigandum proponas, sed, quid constituas, audire desidero. 33 - Cuius discretionem rei sic accipe. Si haec omnia beatitudinis membra forent, a se quoque invicem discreparent; haec est enim partium natura, ut unum corpus diversa componant. 34 Atqui haec omnia idem esse monstrata sunt, minime igitur membra sunt; alioquin ex uno membro beatitudo videbitur esse coniuncta, quod fieri nequit. 35 - Id quidem, inquam, dubium non est, sed id, quod restat exspecto. 36 - Ad bonum vero cetera referri palam est. Idcirco enim sufficientia petitur, quoniam bonum esse iudicatur, idcirco potentia, quoniam id quoque esse creditur bonum; idem de reverentia, claritudine, iucunditate coniectare licet. 37 Omnium igitur expetendorum summa atque causa bonum est; quod enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum, id expeti nullo modo potest. 38 Contraque etiam, quae natura bona non sunt, tamen si esse videantur, quasi vere bona sint, appetuntur. Quo fit, uti summa, cardo atque causa expetendorum omnium bonitas esse iure credatur. 39 Cuius vero causa

preţios acest corolar, sau cum vrei să-l numeşti. 27 - *Şi nu e nimic mai frumos decît această idee pe care raţionamentul ne obligă s-o unim cu celelalte.*28 - Care? - *Deoarece* - zice ea - *fericirea pare a conţine multe elemente, nu cumva toate acestea se unesc ca un corp al fericirii prin oarecare varietate a părţilor sau există ceva din ele care să umple substanţa fericirii şi de aceasta ar depinde celelalte?* 29 - Aş vrea - spun eu - să-mi lămureşti aceasta, amintindu-mi elementele înseşi.- *Nu socotim,* - zice - *că fericirea este un bine?* - Ba chiar binele suprem.

30 - *Poţi da acest calificativ la toate. Căci la fel îndestularea supremă, puterea supremă, respectul, strălucirea şi plăcerea sînt socotite fericire.* 31 *Dar toate aceste bunuri, îndestularea, puterea şi celelalte sînt ca nişte membre oarecare ale fericirii, sau toate tind spre bine ca spre originea lor?*[146] 32 - Înţeleg - zic - ce-ţi propui să cercetezi, dar aş dori să aud ce stabileşti. 33 - *Ascultă analiza acestei chestiuni. Dacă toate aceste bunuri ar fi membre ale fericirii, s-ar şi deosebi fiecare între ele; pentru că natura părţilor este ca, deosebite fiind, să alcătuiască un singur corp.* 34 *Am demonstrat că toate sînt unul şi acelaşi lucru, aşadar nu sînt deloc membre; pe lângă acestea, fericirea va părea alcătuită dintr-un singur membru, ceea ce nu s-ar putea întâmpla.* 35 - Asupra acestora - zic - nu există îndoială; aştept dar cele ce urmează. 36 - *E lămurit de altfel că acestea se referă la bine. De aceea este căutată îndestularea fiindcă este socotită ca bine, de aceea puterea, fiindcă şi ea este socotită ca bine; la fel s-ar putea spune despre respect, mărire, mulţumire.* 37 *Aşadar binele este începutul şi sfârşitul tuturor aspiraţiilor, căci ceea ce nici ca identitate, nici ca asemănare nu conţine în sine un bine, aceea în nici un chip n-ar putea fi dorit.* 38 *Şi dimpotrivă, cele ce prin natura lor nu sînt bune, dar par a fi astfel, sînt dorite ca şi cum ar fi într-adevăr bune. Rezultă de aici că pe drept binele este socotit coronamentul, stâlpul şi temelia tuturor dorinţelor.* 39 *Însă raţiunea dorinţei unui*

quid expetitur, id maxime videtur optari, veluti si salutis causa quispiam velit equitare, non tam equitandi motum desiderat quam salutis effectum. 40 Cum igitur omnia boni gratia petantur, non illa potius quam bonum ipsum desideratur ab omnibus. 41 Sed propter quod cetera optantur, beatitudinem esse concessimus; quare sic quoque sola quaeritur beatitudo. 42 Ex quo liquido apparet ipsius boni et beatitudinis unam atque eandem esse substantiam. - Nihil video, cur dissentire quispiam possit. 43 - Sed deum veramque beatitudinem unum atque idem esse monstravimus. - Ita, inquam. - Securo igitur concludere licet dei quoque in ipso bono nec usquam alio sitam esse substantiam.

Metrum X

Huc omnes pariter venite capti,
quos fallax ligat improbis catenis
terrenas habitans libido mentes,
haec erit vobis requies laborum,
hic portus placida manens quiete,
hoc patens unum miseris asylum.
Non quicquid Tagus aureis harenis
donat aut Hermus rutilante ripa
aut Indus calido propinquus orbi
candidis miscens virides lapillos,
inlustrent aciem magisque caecos
in suas condunt animos tenebras.
Hoc, quicquid placet excitatque mentes,
infimis tellus aluit cavernis;
splendor, quo regitur vigetque caelum,
vitat obscuras animae ruinas;
hanc quisquis poterit notare lucem,
candidos Phoebi radios negabit.

lucru e că el pare de rîvnit cu necesitate, după cum spre exemplu, dacă cineva ar vrea să călărească pe cal pentru sănătate nu dorește atît mișcarea călăriei, cît efectul asupra sănătății. 40 *Așadar, fiindcă toate sînt dorite pentru bine, nu atît ele, cît binele însuși este dorit de către toți.* 41 *Și am stabilit că pentru fericire sînt dorite celelalte; deci și astfel privind lucrurile fericirea singură este dorită.* 42 *De aici apare limpede că binele și fericirea au una și aceeași substanță.* - Nu văd deloc pentru ce ar putea fi cineva de altă părere. 43 - *Dar am demonstrat că Dumnezeu și fericirea adevărată este unul și același lucru.*- Așa e. - *Putem deci conchide fără teamă că și substanța lui Dumnezeu este în binele însuși și nicăieri în altă parte.*

Poezia X

Pe pământ sîntem prizonierii unor licăriri înșelătoare. Dumnezeu este adevărata luminã.

Veniți aici deodată, voi toți prizonierii[147]
Legați în rușinoase cătușe ale plăcerii
Ce mințile terestre le ține-nșelătoare.
Aici aveți odihnă de munci obositoare[148],
Aici v-așteaptă portul cu pace liniștită,
Aici e-azil când viața vă e nenorocită.
Nici Tagus, cu nisipul de aur purtător,
Nu dă nimic, nici Hermus, cu malul lucitor,
Nici Indul, ce vecin e cu lumi înfierbântate,
Purtând în valuri pietre verzui sau argintate,
N-aduc în ochi lumina, ci sufletul orbit
Mai mult în întuneric îl țin înăbușit.
Tot ceea ce ațîță, tot ceea ce seduce,
Din funduri de caverne izvorul îșI aduce.
Lumina ce e-n ceruri putere și mărire
Pe suflet îl ferește de neagră prăbușire.
Cu-acea luminã cine se va împărtăși
Chiar razele lui Phoebus le va tăgădui.

Prosa XI

1 Assentior, inquam; cuncta enim firmissimis nexa rationibus constant. 2 - Tum illa: Quanti, inquit, aestimabis, si, bonum ipsum quid sit, agnoveris? 3 - Infinito, inquam, si quidem mihi pariter deum quoque, qui bonum est, continget agnoscere. 4 - Atqui hoc verissima, inquit, ratione patefaciam, maneant modo, quae paulo ante conclusa sunt. - Manebunt. 5 - Nonne, inquit, monstravimus ea, quae appetuntur pluribus, idcirco vera perfectaque bona non esse, quoniam a se invicem discreparent, cumque alteri abesset alterum, plenum absolutumque bonum afferre non posse, tum autem verum bonum fieri, cum in unam veluti formam atque efficientiam colliguntur, ut, quae sufficientia est, eadem sit potentia, reverentia, claritas atque iucunditas, nisi vero unum atque idem omnia sint, nihil habere, quo inter expetenda numerentur? 6 - Demonstratum, inquam, nec dubitari ullo modo potest. 7 - Quae igitur, cum discrepant, minime bona sunt, cum vero unum esse coeperint, bona fiunt, nonne, haec ut bona sint, unitatis fieri adeptione contingit? - Ita, inquam, videtur. 8 - Sed omne, quod bonum est, boni participatione bonum esse concedis an minime? - Ita est. 9 - Oportet igitur idem esse unum atque bonum simili ratione concedas; eadem namque substantia est eorum, quorum naturaliter non est diversus effectus. - Negare, inquam, nequeo. 10 - Nostine igitur, inquit, omne, quod est, tam diu manere atque subsistere, quamdiu sit unum, sed interire atque dissolvi, pariter atque unum esse destiterit? 11- Quonam modo? - Ut in animalibus, inquit, cum in unum coeunt ac permanent anima corpusque, id animal vocatur; cum vero haec unitas utriusque

Proza XI

Toate fiinţele tind spre conservarea unităţii lor, pentru a nu pieri. Unitatea fizică se identifică în plan spiritual cu binele, liman universal.

1 - Sînt de aceeaşi părere - zic; căci toate sînt înlănţuite între ele prin raţionamente foarte puternice. 2 Atunci ea a întrebat:- *Ce preţ va avea pentru tine cunoaşterea binelui însuşi?* 3 - Un preţ infinit - am răspuns - dacă aş putea cunoaşte tot deodată şi pe Dumnezeu care este binele. 4 - *Îţi voi îndeplini dorinţa pe drumul cel mai drept al raţiunii, numai să rămână bine stabilite concluziile de mai sus.*- Vor rămâne. 5 - *N-am demonstrat*[149] *că acelea care sînt dorite de cei mai mulţi, de aceea nu sînt bunuri adevărate şi perfecte, fiindcă se deosebesc unele de altele şi lipsind unul altuia nu pot aduce binele deplin şi absolut, dar pot deveni un bine adevărat atunci când sînt însumate oarecum într-o singură formă si forţă, aşa încît ceea ce este îndestulare să fie şi puterea, respectul, mărirea şi mulţumirea, şi că dacă n-ar fi toate unul şi acelaşi lucru, n-ar avea nimic prin care să intre în numărul celor dorite?* 6 - S-a arătat - zic - Şi nu mai poate exista nici o îndoială în această privinţă. 7 - *Aşadar, dacă acestea sînt deosebite nu sînt bunuri, dar când încep să alcătuiască toate la un loc o unitate intră în categoria binelui.*- Aşa se pare. 8 - *Admiţi sau nu că tot ceea ce e bine este bine prin participarea la bine?* - Da. 9 - *Trebuie deci să admiţi printr-un raţionament asemănător că unitatea şi binele sînt acelaşi lucru; pentru că cele ce prin natură au aceleaşi efecte, au aceeaşi substanţă.*- Nu pot tăgădui.10 - *Prin urmare ştii că tot ce există, rămâne şi trăieşte atît timp cît îşi păstrează unitatea, dar că piere şi se dizolvă din momentul în care-şi pierde această unitate.*11 - În ce mod? - *Ca şi la vieţuitoare* - zice ea - *când se unesc sufletul şi corpul şi rămân într-un singur tot, formează un animal; când însă această*

separatione dissolvitur, interire nec iam esse animal liquet. 12 Ipsum quoque corpus cum in una forma membrorum coniunctione permanet, humana visitur species; at si distributae segregataeque partes corporis distraxerint unitatem, desinit esse, quod fuerat. 13 Eoque modo percurrenti cetera procul dubio patebit subsistere unumquodque, dum unum est, cum vero unum esse desinit, interire. - Consideranti, inquam, mihi plura minime aliud videtur. -

14 Estne igitur, inquit, quod, in quantum naturaliter agat, relicta subsistendi appetentia venire ad interitum corruptionemque desideret? 15 - Si animalia, inquam, considerem, quae habent aliquam volendi nolendique naturam, nihil invenio, quod nullis extra cogentibus abiciant manendi intentionem et ad interitum sponte festinent. 16 Omne namque animal tueri salutem laborat, mortem vero perniciemque devitat. 17 Sed quid de herbis arboribusque, quid de inanimatis omnino consentiam rebus, prorsus dubito. 18 - Atqui non est, quod de hoc quoque possis ambigere, cum herbas atque arbores intuearis primum sibi convenientibus innasci locis, ubi, quantum earum natura queat, cito exarescere atque interire non possint. 19 Nam aliae quidem campis, aliae montibus oriuntur, alias ferunt paludes, aliae saxis haerent, aliarum fecundae sunt steriles harenae, quas si in alia quispiam loca transferre conetur, arescant. 20 Sed dat cuique natura, quod convenit, et ne, dum manere possunt, intereant, elaborat. 21 Quid quod omnes velut in terras ore demerso trahunt alimenta radicibus ac per medullas robur corticemque diffundunt? 22 Quid quod mollissimum quidque, sicuti medulla est, interiore semper sede reconditur, extra vero quadam ligni firmitate, ultimus autem cortex adversum caeli intemperiem quasi mali patiens defensor opponitur? 23 Iam vero quanta

unitate este dizolvată prin separarea unuia de altul, este clar că animalul moare şi nu mai poate exista. 12 *Şi corpul însuşi, când rămâne într-o singură formă prin unirea membrelor, îl vedem ca un chip omenesc; dar dacă părţile corpului împărţite şi dezagregate şi-au pierdut unitatea, el încetează de a fi ceea ce a fost.* 13 *În acelaşi mod cercetând şi alte fiinţe, se va vedea fără îndoială că fiecare trăieşte cît timp îşi păstrează unitatea, însă când şi-o pierde, moare.* - Mă gândesc la multe alte fiinţe - zic - Şi pe toate le găsesc la fel.

14 - *Aşadar este vreuna care, întrucât duce o existenţă naturală, din dorinţa de a-şi părăsi existenţa, să aspire la moarte şi descompunere?* 15 - Dacă mă gândesc - răspund eu - la animalele care au oarecare atitudine sufletească de a voi sau de a nu voi, nu găsesc nici una care fără nici o constrîngere din afară să abdice de la dorinţa de a trăi şi să se grăbească de bunăvoie către moarte.16 Orice vieţuitoare se străduieşte să-şi conserve sănătatea şi evită moartea şi pericolele.17 Însă tare mă îndoiesc că s-ar putea aduce probe similare despre iarbă, arbori şi mai ales despre lucrurile neînsufleţite.18 - *N-ai de ce să te îndoieşti, când vezi că ierburile şi arborii răsar în locuri care le convin, unde, pe cît le permite natura lor, nu pot nici să se usuce, nici să se piardă repede*[150].19 *Unele răsar în câmp, altele la munte, pe unele le produc mlaştinile, altele stau fixate de stânci, nisipurile sterile sînt fecunde în alte plante, pe care dacă încerci să le muţi în alte locuri se usucă.* 20 *Fiecăreia natura îi dă ceea ce-i convine şi se străduieşte ca ele să nu piară, câtă vreme sînt în stare să rămână în viaţă.* 21 *Ce să mai spun despre faptul că toate îşi extrag hrana prin rădăcini, cu gura înfiptă adânc în pământ, dacă pot să spun astfel, şi îşi împrăştie forţa prin măduvă şi scoarţă?* 22 *Ce să mai spun că planta are (părţile) cele mai moi, cum este măduva, întotdeauna ascunse în interiorul său, iar în afară se susţine prin tăria lemnului, că scoarţa se opune intemperiilor cerului, ca un apărător rezistent la rău?* 23 *Şi apoi cît de mare este înţelepciunea naturii ca să*

est naturae diligentia, ut cuncta semine multiplicato propagentur! 24 Quae omnia non modo ad tempus manendi, verum generatim quoque quasi in perpetuum permanendi veluti quasdam machinas esse quis nesciat? 25 Ea etiam, quae inanimata esse creduntur, nonne, quod suum est, quaeque simili ratione desiderant? 26 Cur enim flammas quidem sursum levitas vehit, terras vero deorsum pondus deprimit, nisi quod haec singulis loca motionesque conveniunt? 27 Porro autem, quod cuique consentaneum est, id unumquodque conservat; sicuti ea, quae sunt inimica, corrumpunt. 28 Iam vero, quae dura sunt ut lapides, adhaerent tenacissime partibus suis et, ne facile dissolvantur, resistunt. 29 Quae vero liquentia ut aer atque aqua facile quidem dividentibus cedunt, sed cito in ea rursus, a quibus sunt abscisa relabuntur, ignis vero omnem refugit sectionem.

30 Neque nunc nos de voluntariis animae cognoscentis motibus, sed de naturali intentione tractamus, sicuti est, quod acceptas escas sine cogitatione transigimus, quod in somno spiritum ducimus nescientes. 31 Nam ne in animalibus quidem manendi amor ex animae voluntatibus, verum ex naturae principiis venit. 32 Nam saepe mortem cogentibus causis, quam natura reformidat, voluntas amplectitur, contraque illud, quo solo mortalium rerum durat diuturnitas, gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum cohercet voluntas. 33 Adeo haec sui caritas non ex animali motione, sed ex naturali intentione procedit; dedit enim providentia creatis a se rebus hanc vel maximam manendi causam, ut, quoad possunt, naturaliter manere desiderent. 34 Quare nihil est, quod ullo modo queas dubitare cuncta, quae sunt, appetere naturaliter constantiam permanendi, devitare perniciem. 35 - Confiteor, inquam, nunc me indubitato cernere, quae dudum incerta videbantur.

răspândească toate prin înmulțirea semințelor! 24 *Cine nu știe că toate acestea sînt ca niște mijloace ingenioase, nu numai pentru a trăi un timp, dar chiar de-a lungul generațiilor, având o duratã oarecum perpetuă?* 25 *Și cele care sînt socotite neînsuflețite nu doresc ce le aparține prin rațiuni asemănătoare?* 26 *Pentru ce flăcările fiind ușoare se ridică în sus, iar pământul este tras în jos de greutatea sa, dacă nu pentru că aceste mișcări și spații le convin?* 27 *Așa încît, pe fiecare îl conservă ceea ce îi prieste; după cum cele ce îi sînt potrivnice îl distrug.* 28 *De asemenea, cele ce sînt tari, ca pietrele, aderă cu tenacitate la părțile lor și rezistă ca să nu fie descompuse cu ușurință.* 29 *Iar cele ce sînt fluide, ca aerul și apa, cedează ușor divizării, dar se adună iarăși în părțile din care au fost despărțite, pe când focul refuză orice diviziune.*

30 *Și acum vom vorbi nu de mișcările voluntare ale unui suflet conștient, ci de tendințe naturale, ca de pildă ceea ce se petrece cu noi, fără cugetare, după ce primim hrana în organism, ceea ce ne vine în suflet, inconștient, în somn.*31 **Căci chiar la animale, nu voința determină dorința de a trăi, ci anumite principii naturale.** 32 *Adesea, din diferite cauze, moartea, pe care o respinge natura, o cere voința și dimpotrivă, nașterea, singura prin care se asigură permanența lucrurilor muritoare, uneori este interzisă de voință.* 33 *Astfel, această dragoste de sine pornește nu dintr-o mișcare sufletească, ci dintr-o tendință naturală; fiindcă providența a dat creaturilor sale acest instinct de conservare așa de puternic, încît să dorească în chip natural să trăiască atît cît vor putea.* 34 *De aceea n-ai de ce să te îndoiești că toate cîte există doresc în chip natural statornicia vieții și evită pieirea.* 35 - Mărturisesc - zic - acum că văd limpede cele ce mai înainte mi se păreau nesigure. 36 - *Însă* - zice ea - *ceea ce caută să trăiască și să dureze, dorește să-și păstreze unitatea; căci pierzând-o nu-și va putea măcar menține existența.* - E adevărat. 37 - *Așadar toate aspiră la unitate.* - Am recunoscut-

36 - Quod autem, inquit, subsistere ac permanere petit, id unum esse desiderat; hoc enim sublato ne esse quidem cuiquam permanebit. - Verum est, inquam. 37 - Omnia igitur, inquit, unum desiderant. - Consensi. - Sed unum id ipsum monstravimus esse, quod bonum. - Ita quidem. 38 - Cuncta igitur bonum petunt, quod quidem ita describas licet ipsum bonum esse, quod desideretur ab omnibus. 39 - Nihil, inquam, verius excogitari potest; nam vel ad nihil unum cuncta referuntur et uno veluti vertice destituta sine rectore fluitabunt aut, si quid est, ad quod universa festinant, id erit omnium summum bonorum. 40 - Et illa: Nimium, inquit, o alumne, laetor; ipsam enim mediae veritatis notam mente fixisti. Sed in hoc patuit tibi, quod ignorare te paulo ante dicebas. 41 - Quid? inquam. - Quis esset, inquit, rerum omnium finis; is est enim profecto, quod desideratur ab omnibus, quod, quia bonum esse collegimus, oportet rerum omnium finem bonum esse fateamur.

Metrum XI

Quisquis profunda mente vestigat verum
cupitque nullis ille deviis falli,
in se revolvat intimi lucem visus
longosque in orbem cogat inflectens motus
animumque doceat, quicquid extra molitur,
suis retrusum possidere thesauris;
dudum quod atra texit erroris nubes,
lucebit ipso perspicacius Phoebo.
Non omne namque mente depulit lumen
obliviosam corpus invehens molem;
haeret profecto semen introrsum veri,
quod excitatur ventilante doctrina;
nam cur rogati sponte recta censetis,
ni mersus alto viveret fomes corde?
Quodsi Platonis Musa personat verum,
quod quisque discit, immemor recordatur.

o. - *Această unitate însăşi am demonstrat că e binele.* - Aşa e. 38 - *Deci toate caută binele, pe care l-ai putea defini astfel: binele însuşi este ceea ce toţi doresc.* 39 - Nimic - zic - nu s-ar putea cugeta mai adevărat: pentru că sau toate tind către nimicire şi pierzându-şi unitatea, ca şi cum şi-ar pierde capul, vor rătăci fără cârmă, sau, dacă există ceva către care se grăbesc toate, acest ceva va fi binele suprem[151]. 40 Şi ea spuse: - *Mă bucur foarte, învăţăcelul meu; ţi-ai fixat în minte însăşi pecetea adevărului limpede. Prin aceasta ţi s-a lămurit ceea ce spuneai puţin mai înainte că nu ştii.* 41 - Ce? - zic- *Care este scopul ultim al tuturor lucrurilor; desigur acesta este dorit de toate fiinţele şi, fiindcă l-am stabilit că este binele, trebuie să mărturisim că binele este finalitatea tuturor lucrurilor.*

Poezia XI

În noi înşine putem găsi adevărul. Tot ce învăţăm este reamintire a ceea ce am ştiut cândva (reminiscenţa platonică).

De vrei adevărul cu-adâncă gândire
Şi fără s-aluneci pe drumuri greşite,
Spre tine-ţi îndreaptă atentă privire,
În suflet îţi strânge puteri îndoite.
Acolo învaţă-n comorile tale,
Să afli ce cauţi pe cale străină[152].
Când sufletul norul erorilor sale
Alungă, ca Phoebus înalţă luminã.
Căci nu este mintea de tot întinată
De trup cu-ntuneric împăienjenit,
Rămâne-adevărul, pe care-l aratã
Ştiinţa, grăunte-năuntru sădit.
De ce gândeşti bine când eşti întrebat?
E-n tine-adevărul, există în minte,
Căci, cum spune **Platon**, de e-adevărat,
Orice-nvăţăturã e-aducere aminte[153].

Prosa XII

1 Tum ego: Platoni, inquam, vehementer assentior; nam me horum iam secundo commemoras, primum quod memoriam corporea contagione, dehinc cum maeroris mole pressus amisi. 2 - Tum illa: Si priora, inquit, concessa respicias, ne illud quidem longius aberit, quin recorderis, quod te dudum nescire confessus es. 3- Quid? inquam. - Quibus, ait illa, gubernaculis mundus regatur. - Memini, inquam, me inscitiam meam fuisse confessum, sed quid afferas, licet iam prospiciam, planius tamen ex te audire desidero. - 4 Mundum, inquit, hunc deo regi paulo ante minime dubitandum putabas. - Ne nunc quidem arbitror, inquam, nec umquam dubitandum putabo, quibusque in hoc rationibus accedam, breviter exponam. 5 Mundus hic ex tam diversis contrariisque partibus in unam formam minime convenisset, nisi unus esset, qui tam diversa coniungeret. 6 Coniuncta vero naturarum ipsa diversitas invicem discors dissociaret atque divelleret, nisi unus esset, qui quod nexuit contineret. 7 Non tam vero certus naturae ordo procederet nec tam dispositos motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicarent, nisi unus esset, qui has mutationum varietates manens ipse disponeret. 8 Hoc quicquid est, quo condita manent atque agitantur, usitato cunctis vocabulo deum nomino. -

9 Tum illa: Cum haec, inquit, ita sentias, parvam mihi restare operam puto, ut felicitatis compos patriam sospes revisas. 10 Sed, quae proposuimus, intueamur. Nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus deumque beatitudinem ipsam esse consensimus? - Ita quidem. 11 - Et ad mundum igitur, inquit, regendum nullis extrinsecus amminiculis indigebit; alioquin si quo egeat,

Proza XII

Binele suprem este Dumnezeu. Cu cîrma binelui El conduce tot universul.

1 - Sînt cu totul de părerea lui **Platon** - i-am spus eu atunci, - pentru că mi-ai amintit pentru a doua oară ceea ce am uitat, întâi prin contactul cu corpul şi apoi fiind copleşit de greutatea tristeţii. 2 Atunci ea spuse: - *Dacă arunci privirea înapoi peste cele admise până acum nu vei întârzia să-ţi aminteşti ceea ce ai mărturisit de curând că nu ştii.*3 - Ce? - *De ce frâne este condusă lumea.*- Mi-aduc aminte - zic - că mi-am mărturisit ignoranţa[154], dar deşi înţeleg ce vrei să-mi spui, doresc totuşi să aud de la tine mai lămurit.4 - *Socoteai* - zice - *mai înainte, fără să te fi îndoit deloc, că această lume este condusă de Dumnezeu.*- O cred încă - zic - Şi niciodată nu mă voi îndoi; îţi voi expune de altfel pe scurt prin ce raţionament ajung aici. 5 Această lume, alcătuită din părţi atît de deosebite şi de contrarii, n-ar fi ajuns la o formă unitară, dacă n-ar fi fost cineva care să unească elemente atît de diverse. 6 Dar odată unite, însăşi lipsa lor de omogenitate naturală le-ar fi disociat şi dezagregat, dacă n-ar fi existat o fiinţă unică, să le ţină mai departe în înlănţuirea ce le-a dat-o.7 Şi nu s-ar menţine atît de sigură ordinea naturală, nici n-ar desfăşura mişcări aşa de ordonate ca loc, timp, proprietate, spaţiu, calităţi, dacă n-ar exista cineva care, rămânând însuşi, să orânduiască aceste felurimi ale schimbărilor. 8 Acesta, oricine-ar fi, prin care rămân şi se mişcă cele create, îl numesc cu numele întrebuinţat de toţi, Dumnezeu.

9 Atunci ea a spus: -*Fiindcă tu crezi astfel, socotesc că-mi rămâne puţin de făcut ca să-ţi revezi patria teafăr şi stăpân pe fericirea ta.* 10 *Să examinăm însă ce am spus. N-am numărat şi îndestularea în fericire şi nu ne-am înţeles că Dumnezeu e însăşi fericirea?* -Aşa e.11 - *Şi pentru a conduce*

plenam sufficientiam non habebit. - Id, inquam, ita est necessarium. 12 - Per se igitur solum cuncta disponit? - Negari, inquam, nequit. 13 - Atqui deus ipsum bonum esse monstratus est. - Memini, inquam. 14 - Per bonum igitur cuncta disponit, si quidem per se regit omnia, quem bonum esse consensimus, et hic est veluti quidam clavus atque gubernaculum, quo mundana machina stabilis atque incorrupta servatur. 15 - Vehementer assentior, inquam, et id te paulo ante dicturam tenui licet suspicione prospexi. 16 - Credo, inquit; iam enim, ut arbitror, vigilantius ad cernenda vera oculos deducis, sed, quod dicam, non minus ad contuendum patet. - Quid? inquam. 17 - Cum deus, inquit, omnia bonitatis clavo gubernare iure credatur eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali intentione festinent, num dubitari potest, quin voluntaria regantur seque ad disponentis nutum veluti convenientia contemperataque rectori sponte convertant? 18 - Ita, inquam, necesse est; nec beatum regimen esse videretur, si quidem detrectantium iugum foret, non obtemperantium salus. 19 - Nihil est igitur, quod naturam servans deo contra ire conetur? - Nihil, inquam. 20 - Quodsi conetur, ait, num tandem proficiet quicquam adversum eum, quem iure beatitudinis potentissimum esse concessimus? - Prorsus, inquam, nihil valeret. 21 - Non est igitur aliquid, quod summo huic bono vel velit vel possit obsistere? - Non, inquam, arbitror. 22 - Est igitur summum, inquit, bonum, quod regit cuncta fortiter suaviterque disponit. 23 - Tum ego: Quam, inquam, me non modo ea, quae conclusa est, summa rationum, verum multo magis haec ipsa, quibus uteris, verba delectant, ut tandem aliquando stultitiam magna lacerantem sui pudeat! -

24 Accepisti, inquit, in fabulis lacessentes caelum Gigantas; sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna

lumea aşadar - zice ea - *nu va avea nevoie de nici un sprijin străin; căci dacă i-ar lipsi ceva n-ar fi deplin în sine însuşi.*- Aceasta - zic - e necesar să fie astfel.12 - *Deci el orânduieşte toate prin sine?*- Nu se poate tăgădui. *13 - Şi s-a arătat că Dumnezeu este însuşi binele.*- Mi-amintesc. 14 - *Aşadar, conform binelui orânduieşte toate, dacă într-adevăr le conduce prin sine, cel pe care am consimţit să-l numim binele şi aceasta este ca o bară de direcţie, ca o cârmă prin care maşina omenească se păstrează statornică şi nestricată.* 15 - Te aprob din toată inima - zic - Şi am întrezărit printr-o uşoară bănuială cu puţin mai înainte, că tu vei spune aceasta. 16 - *Cred* - zice ea - *căci pe cît socotesc, acum deschizi ochii mai veghetori pentru a privi adevărul, dar ceea ce am să spun nu e mai puţin limpede de înţeles.*- Ce? 17 - *Fiindcă pe drept credeam* - zice - *că Dumnezeu guvernează toate prin cârma bunătăţii şi că, precum am arătat, toate se grăbesc spre bine cu o tendinţă naturală, s-ar putea îndoi cineva că ele sînt conduse prin voinţa lor şi că răspund la ordinul orânduitorului lor, supunîndu-se de bună voie şi acceptând pe conducătorul lor?* 18 - Aşa trebuie să fie; căci n-ar părea fericită această conducere dacă ar fi un jug pentru răzvrătiţi şi nu mântuire pentru supuşi.19 - *Nu există deci nimic care, păstrându-şi natura, să încerce să meargă contra lui Dumnezeu?* - Nimic.20 - *Iar dacă ar încerca ar avea vreun rezultat împotriva aceluia, ce pe drept am admis că este cel mai mare stăpân al* fericirii? - Desigur că n-ar avea nici o putere. 21 - *Aşadar nu există nimic care să vrea sau să se poată opune acestui bine suprem?* - Cred că nu. 22 - *Prin urmare binele suprem* - zice - *este acela care conduce toate cu tărie şi le orânduieşte cu blândeţe.* 23 Atunci eu i-am spus:- Cît mă desfată nu numai cele ce au fost stabilite ca o concluzie a raţionamentelor, dar cu mult mai mult înseşi aceste cuvinte de care te foloseşti şi mi-e ruşine că în prostia mea uneori mă lamentam atît.

24 - *Ai auzit* - zice ea - *de Giganţii*[155] *din legendă, care au atacat cerul; totuşi şi pe ei, cum a fost drept, i-a împăcat*

fortitudo disposuit. 25 Sed visne rationes ipsas invicem collidamus? Forsitan ex huius modi conflictatione pulchra quaedam veritatis scintilla dissiliat. - Tuo, inquam, arbitratu. 26 - Deum, inquit, esse omnium potentem nemo dubitaverit. - Qui quidem, inquam, mente consistat, nullus prorsus ambigat. 27 - Qui vero est, inquit, omnium potens, nihil est, quod ille non possit. - Nihil, inquam. 28 - Num igitur deus facere malum potest? - Minime, inquam. 29 - Malum igitur, inquit, nihil est, cum id facere ille possit, qui nihil non potest. 30 - Ludisne, inquam, me inextricabilem labyrinthum rationibus texens, quae nunc quidem qua egrediaris, introeas, nunc vero, quo introieris, egrediare, an mirabilem quendam divinae simplicitatis orbem complicas? 31 Etenim paulo ante beatitudine incipiens eam summum bonum esse dicebas, quam in summo deo sitam loquebare. 32 Ipsum quoque deum summum esse bonum plenamque beatitudinem disserebas, ex quo neminem beatum fore, nisi qui pariter deus esset, quasi munusculum dabas. 33 Rursus ipsam boni formam dei ac beatitudinis loquebaris esse substantiam ipsumque unum id ipsum esse bonum docebas, quod ab omni rerum natura peteretur. 34 Deum quoque bonitatis gubernaculis universitatem regere disputabas volentiaque cuncta parere nec ullam mali esse naturam. 35 Atque haec nullis extrinsecus sumptis, sed ex altero ‹altero› fidem trahente insitis domesticisque probationibus explicabas. 36 - Tum illa: Minime, inquit, ludimus remque omnium maximam dei munere, quem dudum deprecabamur, exegimus. 37 Ea est enim divinae forma substantiae, ut neque in externa dilabatur nec in se externum aliquid ipsa suscipiat, sed, sicut de ea Parmenides ait,

πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ

rerum orbem mobilem rotat, dum se immobilem ipsa conservat. 38 Quodsi rationes quoque non extra petitas sed intra rei, quam tractabamus, ambitum collocatas agitavimus, nihil est, quod ammirere, cum Platone sanciente didiceris cognatos, de quibus loquuntur, rebus oportere esse sermones.

o putere binevoitoare. 25 - *Dar vrei să punem raționamentele să se lupte între ele? Poate că dintr-o ciocnire de acest fel să sară frumoasa scînteie a adevărului*[156]. -După dorința ta - răspund eu. 26 - *Nimeni nu s-a îndoit* - zice ea - *de puterea lui Dumnezeu.*- Cel stăpân pe mintea sa n-are nici o nedumerire în această privință. 27 - *Dar pentru cel puternic peste toate nu există nimic pe care să nu-l poată face.* - Nimic - zic eu. 28 - *Dumnezeu poate face răul?* - Nu. 29 - *Atunci răul nu există, de vreme ce Dumnezeu nu-l face, el care poate face totul.* 30 - Te joci cu mine - am răspuns eu - țesând un inexplicabil labirint de raționamente, ca să ai cum vrei porți de ieșire și intrare, sau încurci minunatul fir al simplicității divine? 31 Puțin mai înainte, începând cu fericirea, ziceai că ea este binele suprem și că sălășluiește în Dumnezeul suprem. 32 Arătai de asemenea că Dumnezeu este supremul bine și fericirea deplină după care îmi dădeai ca pe un mic dar ideea că nimeni nu va fi fericit dacă nu va fi deopotrivă cu Dumnezeu. 33 Apoi spuneai că însăși forma binelui este substanța lui Dumnezeu și a fericirii și învățai că unitatea însăși este binele însuși, pe care îl dorește întreaga natură. 34 Susțineai chiar că Dumnezeu conduce tot universul prin cârma binelui, că toate se supun cu voință și că nu există vreo natură a răului.35 Și tu explicai acestea cu argumente nu din afară, ci care-și sprijineau unul pe altul temeinicia, prin probe existente în acest subiect și familiare lui. 36 - *Nu glumesc deloc cu tine* - a zis ea atunci - *și am dus la bun sfârșit cea mai grea sarcină din toate, cu ajutorul lui Dumnezeu, căruia adineauri ne-am rugat.* 37 - *Căci forma substanței divine este de așa natură, că nici n-alunecă în domenii străine, nici nu primește în sine nimic străin, ci după cum spune* **Parmenide***: ea este asemenea unei sfere cu desăvârșire rotundă*[157].- *Învârtește sfera mobilă a lucrurilor, în timp ce pe sine se păstrează imobilă.* 38 *Dacă am discutat chestiuni nu căutate în afară, ci care se găsesc înăuntrul domeniului tratat, n-ai de ce să te miri, fiindcă ai învățat sub garanția autorității lui* **Platon**[158] *că vorbele trebuie să fie înrudite cu lucrurile despre care vorbim.*

Metrum XII

Felix, qui potuit boni
fontem visere lucidum,
felix, qui potuit gravis
terrae solvere vincula.
Quondam funera coniugis
vates Threicius gemens,
postquam flebilibus modis
silvas currere mobiles,
amnes stare coegerat
iunxitque intrepidum latus
saevis cerva leonibus
nec visum timuit lepus
iam cantu placidum canem,
cum flagrantior intima
fervor pectoris ureret
nec, qui cuncta subegerant
mulcerent dominum modi,
immites superos querens
infernas adiit domos.
Illic blanda sonantibus
chordis carmina temperans,
quicquid praecipuis deae
matris fontibus hauserat,
quod luctus dabat impotens,
quod luctum geminans amor,
deflet Taenara commovens
et dulci veniam prece
umbrarum dominos rogat.
Stupet tergeminus novo

Poezia XII

Să nu ne lăsăm seduşi de falsele ispite ale pământului. Să ne înălţăm către lumina cerească. Mitul lui Orfeu şi Euridice.

Ferice[159] de acel ce-a putut înţelege
Al binelui plin de luminã izvor,
Ferice de-acel ce-a putut să dezlege
Cătuşele lutului cel zdrobitor.
Odată **Orfeu** cântăreţul[160] plângea
De moartea soţiei şi când prin cântare
Pe rîuri în albia lor le oprea,
Păduri liniştite punea în mişcare
Când nu se temea căprioara să şadă
Culcată alături de lei liniştiţi,
Iar iepurii nu se-ngrozeau ca să vadă
Pe câinii de cântec divin îmblânziţi,
Fiindcă era mistuit de foc rău,
Ce inima până-n adânc îi ardea,
Şi nu izbutise cu cântecul său,
Cu care putuse pe toţi fermeca,
Durerea lui proprie să şi-o mângâie.
Plângându-se zeilor ce i-o răpirã,
S-a dus în infern după scumpa-i soţie,
Acolo-n acorduri duioase de lirã
Începe să cânte şi tot ce primise
Sorbind din al mamei izvor minunat
şi tot ce durerea îi pricinuise,
De care atît era neconsolat,
Sau ceea ce dragostea sa-i inspira.
Acestea le cântă, pe Taenar[161] mişcând
şi cere iertare-ndreptând ruga sa
Stăpânilor umbrei şi jalnic plângând
Portarul trigemen[162] de cântec divin

captus carmine ianitor,
quae sontes agitant metu
ultrices scelerum deae
iam maestae lacrimis madent;
non Ixionium caput
velox praecipitat rota
et longa site perditus
spernit flumina Tantalus;
vultur, dum satur est modis,
non traxit Tityi iecur.
Tandem 'Vincimur' arbiter
umbrarum miserans ait.
'Donamus comitem viro
emptam carmine coniugem;
sed lex dona coherceat,
ne, dum Tartara liquerit,
fas sit lumina flectere.'
Quis legem det amantibus?
Maior lex amor est sibi.
Heu noctis prope terminos
Orpheus Eurydicen suam
vidit, perdidit, occidit.
Vos haec fabula respicit,
quicumque in superum diem
mentem ducere quaeritis;
nam qui Tartareum in specus
victus lumina flexerit,
quicquid praecipuum trahit,
perdit, dum videt inferos.

De cum îl aude rămâne vrăjit.
Zeițele[163] care sub spaimă îi țin
Pe cei care crime au fost săvârşit
Îndată plâng, ochii în lacrimi scăldând.
Pe **Ixion**[164] roata îl lasă din chinuri
Cu repezi vârtejuri din mers încetând
Şi **Tantal**[165] de sete atîtea suspinuri
Le uită, de apă nevrând să mai ştie.
Când vulturu-ndată de cântec răpit
Lui **Tityu**[166] ficatul de loc nu-i sfâşie.
Al umbrelor mare stăpân[167] "În sfârşit,
Acum sînt învins" - zice înduplecat,
"Soția prin cântec şi-a redobândit;
Înapoi i-o voi da acestui bărbat,
Dar lege-i voi pune la darul primit:
Să nu aibă dreptu-napoi a privi,
Din Tartar cît încă el nu a ieşit".
Se poate iubiții cu legi a-i opri?
Iubirea e sieşi stăpân legiuit.
Aproape fiind de al nopții hotar,
Pe **Euridice Orfeu** o priveşte:
O vede, o pierde şi morții-o dă iar,
Această legendă vi se potriveşte
La toți care către lumina de sus
Voiți sufletește a vă înălța.
Căci cine-şi întoarce lăsându-se dus
Privirea spre Tartar cu peştera sa,
Pe oricare dar ce de sus îl primeşte
Îl pierde, în timp ce infernul priveşte.

LIBER IV

CARTEA IV

Prosa I

1 Haec cum Philosophia dignitate vultus et oris gravitate servata leniter suaviterque cecinisset, tum ego nondum penitus insiti maeroris oblitus intentionem dicere adhuc aliquid parantis abrupi et: 2 O, inquam, veri praevia luminis, quae usque adhuc tua fudit oratio cum sui speculatione divina tum tuis rationibus invicta patuerunt eaque mihi, etsi ob iniuriae dolorem nuper oblita, non tamen antehac prorsus ignorata dixisti. 3 Sed ea ipsa est vel maxima nostri causa maeroris, quod, cum rerum bonus rector exsistat, vel esse omnino mala possint vel impunita praetereant, quod solum quanta dignum sit ammiratione, profecto consideras. 4 At huic aliud maius adiungitur; nam imperante florenteque nequitia virtus non solum praemiis caret, verum etiam sceleratorum pedibus subiecta calcatur et in locum facinorum supplicia luit. 5 Quae fieri in regno scientis omnia, potentis omnia, sed bona tantummodo volentis dei nemo satis potest nec ammirari nec conqueri. 6 - Tum illa: Et esset, inquit, infiniti stuporis omnibusque horribilius monstris, si, uti tu aestimas, in tanti velut patris familias dispositissima domo vilia vasa colerentur, pretiosa sordescerent. 7 Sed non ita est; nam si ea, quae paulo ante conclusa sunt, inconvulsa servantur, ipso de cuius nunc regno loquimur, auctore cognosces semper quidem potentes esse bonos, malos vero abiectos semper atque imbecillos nec sine poena umquam esse vitia nec sine praemio virtutes, bonis felicia, malis semper infortunata contingere multaque id genus, quae sopitis querelis firma te soliditate

Proza I

Dacă există Dumnezeu, de ce există răul şi de ce suferă cei buni?

1 Filosofia, păstrându-şi demnitatea privirii şi măreţia chipului său, cântase acest cântec într-o măsură plăcută şi armonioasă; eu însă, neuitând tristeţea care-mi stăpânea adâncul sufletului, pe când ea se pregătea să continue, am întrerupt-o zicând: 2 - O, antemergătoare a luminii celei adevărate, toate cele ce-ai rostit până acum prin cuvîntarea ta mi s-au înfăţişat cu o forţă de neînvins, atît prin speculaţia lor divină, cît şi prin raţionamentele tale şi deşi mai înainte durerea nedreptăţii suferite mă făcuse să le uit, după cum mi-ai spus, totuşi nu le-am ignorat niciodată cu totul. 3 Cauza cea mai de seamă a durerii mele este aceea că, cu toată existenţa unui bun diriguitor al realităţii, răul poate să existe sau să fie trecut cu vederea, fapt care îţi dai seama desigur cît este de uimitor. 4 Şi acestuia i se adaugă altul mai grav: în timp ce ticăloşia este puternică şi în floare, virtutea nu numai că e lipsită de răsplată, dar chiar e trântită şi călcată în picioare de criminali, ispăşind în locul acestora pedeapsa nelegiuirilor. 5 Că acestea se petrec în împărăţia lui Dumnezeu, care ştie totul, care poate totul şi care vrea numai binele, nimeni n-ar putea îndeajuns să se mire şi să se plângă". 6 Ea a spus atunci: - *Şi ar fi ceva de o nesfârşită uimire şi mai groaznic decît orice monstruozitate dacă, după cum crezi tu, în casa cea mai ordonată a unui atît de mare tată de familie, vasele ieftine ar fi păstrate cu îngrijire, iar cele preţioase ar fi lăsate în părăginire. 7 Dar nu este aşa; căci dacă rămân nerăsturnate cele ce am conchis cu puţin înainte, chiar de la întemeietorul împărăţiei de care vorbim acum vei afla că întotdeauna cei buni sînt puternici, iar cei răi josnici şi slabi, că niciodată nu există vicii fără pedeapsă, nici virtuţi fără răsplată, că cei buni au parte de*

corroborent. 8 Et quoniam verae formam beatitudinis me dudum monstrante vidisti, quo etiam sita sit, agnovisti, decursis omnibus, quae praemittere necessarium puto, viam tibi, quae te domum revehat, ostendam. 9 Pennas etiam tuae menti, quibus se in altum tollere possit, adfigam, ut perturbatione depulsa sospes in patriam meo ductu, mea semita, meis etiam vehiculis revertaris.

Metrum I

Sunt etenim pennae volucres mihi
quae celsa conscendant poli;
quas sibi cum velox mens induit
terras perosa despicit,
aeris immensi superat globum
nubesque postergum videt,
quique agili motu calet aetheris,
transcendit ignis verticem,
donec in astriferas surgat domos
Phoeboque coniungat vias
aut comitetur iter gelidi senis
miles corusci sideris,
vel, quocumque micans nox pingitur,
recurrat astri circulum
atque, ubi iam exhausti fuerit satis,
polum relinquat extimum
dorsaque velocis premat aetheris
compos verendi luminis.
Hic regum sceptrum dominus tenet

fericire, cei răi întotdeauna de nefericire. Şi multe de acest fel, care te vor întări într-o vigoare puternică liniştindu-ţi plângerile .8 Şi fiindcă ai văzut chipul adevăratei fericiri pe care ţi-am arătat-o de curând şi ai aflat în ce constă, după ce vom străbate toate căile pe care le socotesc necesare pentru început, îţi voi arăta şi drumul care te va duce acasă. 9 Iar minţii tale îi voi da aripi prin care să se poată înălţa, ca, după ce îi vei învinge tulburarea, să te întorci în patrie sănătos, condus de mine, pe drumul meu şi chiar cu mijloacele mele de călătorie.

Poezia I[168]

Filosofia ne poate înălţa spiritul pînă la cer de unde vom putea vedea cele pământeşti în culoarea lor adevărată.

Uşoare aripi[169] am, ce pot să ducă
Sus, în înaltele tării cereşti;
Când spiritul le-a îmbrăcat, nălucă,
Dispreţ aruncă celor pământeşti.
Prin nesfârşitul aer el străbate[170]
Şi-n urma sa priveşte norul greu,
Se înalţă-n regiuni învăpăiate,
De focul de eter aprins mereu.
Spre-al stelelor palat apoi porneşte,
Pe calea sa pe Phoebus întâlnind,
Planeta îngheţată o-nsoţeşte[171],
Soldat[172] al unui astru strălucind,
Sau noaptea de lumină dantelată,
Urmează astrul alb în mersul lui
Şi când îi e rotirea terminată,
Se urcă în înaltul cerului.
Respinge sfere de eter senine,
Stăpân al veneratelor lumini;
Aici supremul rege sceptrul ţine

orbisque habenas temperat
et volucrem currum stabilis regit
rerum coruscus arbiter.
Huc te si reducem referat via,
quam nunc requiris immemor,
haec, dices, memini, patria est mihi,
hinc ortus, hic sistam gradum.
Quodsi terrarum placeat tibi
noctem relictam visere,
quos miseri torvos populi timent,
cernes tyrannos exsules.

Prosa II

1 Tum ego: Papae, inquam, ut magna promittis! Nec dubito quin possis efficere, tu modo, quem excitaveris, ne moreris. 2 - Primum igitur, inquit, bonis semper adesse potentiam, malos cunctis viribus esse desertos agnoscas licebit, quorum quidem alterum demonstratur ex altero. 3 Nam cum bonum malumque contraria sint, si bonum potens esse constiterit, liquet imbecillitas mali, at si fragilitas clarescat mali, boni firmitas nota est. 4 Sed uti nostrae sententiae fides abundantior sit, alterutro calle procedam nunc hinc, nunc inde proposita confirmans. 5 Duo sunt, quibus omnis humanorum actuum constat effectus, voluntas scilicet ac potestas, quorum si alterutrum desit, nihil est, quod explicari queat. 6 Deficiente etenim voluntate ne aggreditur quidem quisque, quod non vult, at si potestas absit, voluntas frustra sit. 7 Quo fit, ut, si quem videas adipisci velle, quod minime adipiscatur, huic obtinendi, quod voluerit, defuisse valentiam dubitare non possis. - Perspicuum est, inquam, nec ullo modo negari potest. 8 - Quem vero effecisse, quod voluerit videas, num etiam

Şi cârma lumii el o arc în mâini.
Statornic carul zburător[173] conduce
Arbitru pentru toate luminat.
Acolo dacă-odată te vei duce,
Găsindu-ţi drumul care l-ai uitat,
"Îmi amintesc, mi-e patria" vei spune,
"De-aici plecat, aici mă voi opri".
Iar dacă-ţi va plăcea să vezi pământul
Cel părăsit de tine, vei privi
Tiranii în exil, ce cu cuvîntul
Atîtea neamuri n-or mai îngrozi.

Proza II

Cei buni aspiră la bine şi-l realizează: ei au puterea şi puterea e binele. Cei răi nu pot obţine binele, deci n-au nici o putere.

1 Atunci am exclamat: - Ah, ce mari lucruri făgăduieşti! Şi nu mă îndoiesc că le vei putea face; numai tu, care m-ai trezit, să nu întârzii. 2 - *Mai întâi* - zice ea - *îţi vei putea da seama că cei buni au întotdeauna puterea, iar cei răi sînt lipsiţi de orice forţe şi aceste două adevăruri se demonstrează unul din celălalt.* 3 *Căci de îndată ce binele şi răul sînt contrarii, dacă am stabilit că binele este puternic, se vede limpede slăbiciunea răului şi dacă e clară fragilitatea răului, tăria binelui este evidentă.* 4 *Ca să ai însă o încredere mai deplină în învăţătura mea, voi merge şi pe o cale şi pe alta, confirmând când dintr-o parte, când dintr-alta propoziţiunile mele.* 5 *Executarea oricărui act omenesc constă din două elemente, voinţa şi puterea, din care dacă lipseşte una nu se poate traduce nimic în fapt.* 6 *Lipsind voinţa nici nu începi măcar ceea ce nu vrei, iar dacă lipseşte puterea, voinţa e zadarnică.* 7 *De aici rezultă că dacă vezi pe cineva că vrea să dobîndească ceea ce nu dobîndeşte, îţi dai seama, fără să*

potuisse dubitabis? - Minime. 9 - Quod vero quisque potest in eo validus, quod vero non potest in hoc imbecillis esse censendus est. - Fateor, inquam. 10 - Meministine igitur, inquit, superioribus rationibus esse collectum intentionem omnem voluntatis humanae, quae diversis studiis agitur, ad beatitudinem festinare? - Memini, inquam, illud quoque esse demonstratum. 11 - Num recordaris beatitudinem ipsum esse bonum eoque modo, cum beatitudo petitur, ab omnibus desiderari bonum? - Minime, inquam, recordor, quoniam id memoriae fixum teneo. 12 - Omnes igitur homines boni pariter ac mali indiscreta intentione ad bonum pervenire nituntur? Ita, inquam, consequens est. 13 - Sed certum adeptione boni bonos fieri? - Certum. - Adipiscuntur igitur boni, quod appetunt? - Sic videtur. 14 - Mali vero si adipiscerentur, quod appetunt, bonum, mali esse non possent. - Ita est. 15 - Cum igitur utrique bonum petant, sed hi quidem adipiscantur, illi vero minime, num dubium est bonos quidem potentes esse, qui vero mali sint, imbecillos? 16 - Quisquis, inquam, dubitat, nec rerum naturam nec consequentiam potest considerare rationum.

17 - Rursus, inquit, si duo sint, quibus idem secundum naturam propositum sit, eorumque unus naturali officio id ipsum agat atque perficiat, alter vero naturale illud officium minime amministrare queat, alio vero modo, quam naturae convenit, non quidem impleat propositum suum, sed imitetur implentem, quemnam horum valentiorem esse decernis? 18 - Etsi coniecto, inquam, quid velis, planius tamen audire desidero. 19 - Ambulandi, inquit, motum secundum naturam esse hominibus num negabis? - Minime, inquam. 20 - Eiusque rei pedum officium esse naturale num dubitas? - Ne hoc quidem, inquam. 21 - Si quis igitur pedibus incedere valens ambulet aliusque, cui hoc naturale pedum desit officium, manibus nitens ambulare conetur,

te îndoieşti, că lui îi lipseşte puterea de a obţine ce a voit.- E clar şi n-are de ce fi tăgăduit. 8 - *Dar dacă vezi că a izbutit ce a voit, te vei îndoi că a avut putere?* - Nu. 9 - *Oricine trebuie socotit puternic în ceea ce poate, iar în ceea ce nu poate, slab.* - Recunosc. 10 - *Îţi aminteşti ceea ce am stabilit din raţionamentele anterioare, că toată străduinţa voinţei omeneşti, care se manifestă prin diferite dorinţe, se sileşte să ajungă în grabă la fericire?* -Ţin minte că s-a demonstrat şi aceasta. 11 - *Îţi aminteşti că fericirea este binele însuşi şi că astfel, căutând fericirea, toţi doresc binele?* - Nu mă silesc să-mi amintesc, fiindcă aceasta o am bine fixată în memorie. 12 - *Aşadar toţi oamenii, buni şi răi, se străduiesc în aceeaşi sforţare să ajungă la bine?* - Aceasta e concluzia.13 - *Dar e sigur că prin dobîndirea binelui devin buni.* - Sigur. - *Cei buni obţin prin urmare ceea ce doresc?* - Aşa se pare. 14 - *Dar cei răi, dacă ar dobîndi binele pe care-l doresc, n-ar putea fi răi.* - Aşa e. 15 - *Fiindcă deci şi unii şi alţii doresc binele, dar unii îl dobîndesc, iar alţii nu, există vreo îndoială că cei buni sînt puternici şi cei răi slabi?* 16 - Cine se îndoieşte nu poate urmări nici realitatea lucrurilor, nici înlănţuirea argumentelor.

17 - *Dacă sînt două fiinţe care, conform naturii lor, au de făcut acelaşi lucru şi una din ele, supunându-se unei datorii naturale îl face, ducându-l la bun sfârşit, cealaltă însă nu poate îndeplini această datorie naturală, ci într-un mod care nu convine naturii, în loc să îndeplinească lucrul propus, imită pe cel ce-l îndeplineşte, pe care din aceşti doi îl socoteşti mai puternic?*18 - Înţeleg eu ce vrei să spui, dar vreau totuşi să aud şi mai lămurit.19 - *Vei tăgădui că oamenii au mişcarea mersului conform unei legi naturale?* - Nu. 20 - *Te îndoieşti că acest act este datoria naturală a picioarelor?*- Nici de asta nu mă îndoiesc. 21 - *Dacă deci un om, putând să păşească cu picioarele lui, merge, iar altul,*

quis horum iure valentior existimari potest? 22 - Contexe, inquam, cetera; nam quin naturalis officii potens eo, qui idem nequeat, valentior, sit nullus ambigat. 23 - Sed summum bonum, quod aeque malis bonisque propositum boni quidem naturali officio virtutum petunt, mali vero variam per cupiditatem, quod adipiscendi boni naturale officium non est, idem ipsum conantur adipisci; an tu aliter existimas? 24 - Minime, inquam; nam etiam, quod est consequens, patet. Ex his enim, quae concesserim, bonos quidem potentes, malos vero esse necesse est imbecillos. 25 - Recte, inquit, praecurris idque, uti medici sperare solent, indicium est erectae iam resistentisque naturae. 26 Sed quoniam te ad intellegendum promptissimum esse conspicio, crebras coacervabo rationes; vide enim quanta vitiosorum hominum pateat infirmitas, qui ne ad hoc quidem pervenire queunt, ad quod eos naturalis ducit ac paene compellit intentio. 27 Et quid, si hoc tam magno ac paene invicto praeeuntis naturae desererentur auxilio? 28 Considera vero, quanta sceleratos homines habeat impotentia. Neque enim levia aut ludicra praemia petunt, quae consequi atque obtinere non possunt, sed circa ipsam rerum summam verticemque deficiunt nec in eo miseris contingit effectus, quod solum dies noctesque moliuntur; in qua re bonorum vires eminent. 29 Sicut enim eum, qui pedibus incedens ad eum locum usque pervenire potuisset, quo nihil ulterius pervium iaceret incessui, ambulandi potentissimum esse censeres, ita eum, qui expetendorum finem, quo nihil ultra est, apprehendit, potentissimum necesse est iudices. 30 Ex quo fit, quod huic obiacet, ut idem scelesti idem viribus omnibus videantur esse deserti. 31 Cur enim relicta virtute vitia sectantur, inscitiane bonorum - sed quid enervatius ignorantiae caecitate? - an sectanda noverunt, sed transversos eos libido praecipitat?

căruia îi lipseşte această funcţie naturală a picioarelor, ar încerca să meargă sprijinindu-se în mâini, cine din aceşti doi poate fi socotit mai tare? 22 - Spune mai departe; căci nimeni nu se îndoieşte că cel ce poate îndeplini o funcţie naturală este mai puternic decît cel ce nu poate. 23 - *Dar binele suprem - care este ţinta propusă deopotrivă pentru cei buni şi pentru cei răi - cei buni îl urmăresc prin funcţia naturală a virtuţilor, iar cei răi încearcă să-l dobîndească prin diferite pasiuni, care nu constituie funcţia naturală de a dobîndi binele; sau tu crezi altfel?* 24 - Nu, căci concluzia e evidentă. Din cele stabilite până acum e necesar ca cei buni să fie puternici, iar cei răi slabi. 25 - *Corect anticipezi* - zice ea - *şi aceasta, cum speră de obicei medicii, este indiciul unei naturi care se reface şi rezistă.* 26 *Dar fiindcă văd că înţelegi aşa de repede, voi îngrămădi raţionamente multe; vezi tu cît de evidentă e infirmitatea oamenilor vicioşi, care nu pot ajunge măcar unde îi duce şi îi împinge o tendinţă naturală.* 27 *Şi ce s-ar întâmpla dacă ar fi lipsiţi de ajutorul atît de mare şi aproape de neînvins al naturii care anticipează?* 28 *Bagă de seamă cît de mare neputinţă stăpâneşte pe oamenii nelegiuiţi. Şi nu răsplăţi uşoare, care se dau la jocuri*[174] *caută, fără să le poată urmări şi obţine, ci în faţa vîrfului şi culminaţiei lucrurilor sînt neputincioşi şi, nenorociţii, n-au nici un rezultat în unica lor străduinţă de fiecare zi şi de fiecare noapte; aici se văd puterile celor buni.*29 *Căci după cum pe cel care mergând pe jos, poate ajunge în acel loc de unde nu s-ar mai putea merge mai departe, l-ai socoti cel mai tare la mers, tot aşa pe cel ce percepe hotarul celor dorite, dincolo de care nu mai există nimic, e necesar să-l socoteşti cel mai puternic.* 30 *De aici rezultă, prin opoziţie, că nelegiuiţii par a fi lipsiţi de orice puteri.* 31 *Într-adevăr pentru ce, părăsind virtutea, se dedau viciului? Din necunoaşterea binelui - şi ce este mai slab*

Sic quoque intemperantia fragiles, qui obluctari vitio nequeunt. 32 An scientes volentesque bonum deserunt, ad vitia deflectunt? Sed hoc modo non solum potentes esse, sed omnino esse desinunt; nam qui communem omnium, quae sunt, finem relinquunt, pariter quoque esse desistunt.

33 Quod quidem cuipiam mirum forte videatur, ut malos, qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus; sed ita sese res habet. 34 Nam qui mali sunt, eos malos esse non abnuo; sed eosdem esse pure atque simpliciter nego. 35 Nam uti cadaver hominem mortuum dixeris, simpliciter vero hominem appellare non possis, ita vitiosos malos quidem esse concesserim, sed esse absolute nequeam confiteri. 36 Est enim quod ordinem retinet servatque naturam; quod vero ab hac deficit, esse etiam, quod in sua natura situm est, derelinquit. 37 Sed possunt, inquies, mali; ne ego quidem negaverim, sed haec eorum potentia non a viribus, sed ab imbecillitate descendit. 38 Possunt enim mala, quae minime valerent, si in bonorum efficientia manere potuissent. 39 Quae possibilitas eos evidentius nihil posse demonstrat; nam si, uti paulo ante collegimus, malum nihil est, cum mala tantummodo possint, nihil posse improbos liquet. - Perspicuum est. 40 - Atque ut intellegas, quaenam sit huius potentiae vis, summo bono nihil potentius esse paulo ante definivimus. - Ita est, inquam. - Sed idem, inquit, facere malum nequit. - Minime. 41 - Est igitur, inquit, aliquis,qui omnia posse homines putet? - Nisi quis insaniat, nemo. - Atqui idem possunt mala. - Utinam quidem, inquam, non possent! 42 - Cum igitur bonorum tantummodo potens possit omnia, non vero queant omnia potentes etiam malorum, eosdem, qui mala possunt, minus posse manifestum est. 43 Huc accedit, quod omnem potentiam inter expetenda numerandam omniaque expetenda referri ad bonum velut ad quoddam naturae suae cacumen

decît orbirea ignoranței? - sau știu ce urmăresc, dar pasiunea îi abate și-i doboară? Astfel îi face nestăpânirea slabi pe cei ce nu pot lupta împotriva viciului. 32 *Sau cu știință și voință părăsesc binele și se întorc spre vicii? În acest chip însă ei încetează nu numai de a fi puternici, dar chiar de a exista; cei ce părăsesc ținta comună a tot ceea ce există, încetează în același timp chiar de a exista.*

33 *Ar părea poate cuiva de mirare afirmația că cei răi, care sînt cei mai mulți, nu există; dar aceasta e realitatea.* 34 *Căci cei răi, nu neg că sînt răi, ci neg că există pur și simplu.* 35 *Fiindcă după cum unui cadavru îi spui om mort, dar n-ai putea să-l numești simplu, om, tot așa voi admite că cei vicioși sînt răi, dar n-aș putea recunoaște în mod absolut că ei există.* 36 *Există desigur ceea ce respectă și își păstrează natura; ceea ce însă se îndepărtează de ea părăsește ceea ce e sădit în natura sa.* 37 *Dar cei răi sînt puternici, vei zice; nu voi nega, însă această putere a lor nu izvorăște din forță, ci din slăbiciune.* 38 *Ei pot face răul, care n-ar fi fost în stare să-l facă, dacă ar fi putut rămâne cu însușirea de a face binele.* 39 *Această putință arată limpede că ei nu pot nimic. Pentru că, precum am stabilit mai înainte, răul nu este nimic, de îndată ce pot numai răul, e clar că cei răi nu pot nimic.*- Este adevărat. 40 - *Dar ca să înțelegi care este forța adevăratei puteri, am definit cu puțin mai înainte că nu există nimic mai puternic decît binele suprem.*- Așa e. - *Dar acesta nu poate face răul.*- Nu. 41 - *Este deci cineva care să creadă că oamenii pot face totul?* - Dacă nu e vreunul nebun, nimeni. -*Dar ei pot să facă răul.* - O, de n-ar putea! 42 - *Așadar, de îndată ce numai acela care poate face binele poate totul, iar cei ce pot face răul nu pot să facă totul, e clar că acei care pot face răul pot mai puțin.* 43 *La aceasta*

ostendimus. 44 Sed patrandi sceleris possibilitas referri ad bonum non potest, expetenda igitur non est. Atqui omnis potentia expetenda est; liquet igitur malorum possibilitatem non esse potentiam. 45 Ex quibus omnibus bonorum quidem potentia, malorum vero minime dubitabilis apparet infirmitas veramque illam Platonis esse sententiam liquet solos, quod desiderent, facere posse sapientes, improbos vero exercere quidem, quod libeat, quod vero desiderent, explere non posse. 46 Faciunt enim quaelibet, dum per ea, quibus delectantur, id bonum, quod desiderant, se adepturos putant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt.

Metrum II

Quos vides sedere celsos solii culmine reges,
purpura claros nitente, saeptos tristibus armis,
ore torvo comminantes, rabie cordis anhelos,
detrahat si quis superbis vani tegmina cultus,
iam videbit intus artas dominos ferre catenas;
hinc enim libido versat avidis corda venenis,
hinc flagellat ira mentem fluctus turbida tollens,
maeror aut captus fatigat aut spes lubrica torquet.
Ergo cum caput tot unum cernas ferre tyrannos,
non facit, quod optat ipse, dominis pressus iniquis.

Prosa III

1 Videsne igitur, quanto in caeno probra volvantur, qua probitas luce resplendeat? In quo perspicuum est numquam bonis praemia, numquam sua sceleribus deesse supplicia. 2 Rerum etenim, quae geruntur, illud, propter quod unaquaeque res geritur, eiusdem rei praemium esse non iniuria videri potest, uti currendi in stadio, propter quam

se adaugă că toată puterea trebuie socotită între cele de dorit şi că toate cele de dorit tind spre bine, ca spre culminaţia naturii lor, după cum am arătat. 44 *Dar putinţa de a săvîrşi o crimă nu tinde spre bine, deci ea nu este de dorit. Orice putere însă e de dorit; e limpede prin urmare că putinţa de a face răul nu e putere.* 45 *Din toate acestea apare neîndoielnică puterea celor buni şi slăbiciunea celor răi şi se dovedeşte justă cugetarea lui* **Platon**[175], *că numai cei înţelepţi pot face ceea ce doresc, pe când cei răi pot începe ce vor, dar nu pot îndeplini ce doresc.* 46 *Ei fac orice, socotind că vor dobîndi, prin cele de care sînt desfătaţi, acel bine pe care-l doresc, dar nu-l dobîndesc, fiindcă necinstea nu duce la fericire.*

Poezia II[176]

Cei mai mari tirani sînt robi, nu stăpâni, ai patimilor lor.

Vedeţi şezând pe-nalte tronuri regi mândri şi impunători
Păziţi de arme-ntunecate, de purpură strălucitori,
Ameninţând cu feţe aspre şi clocotind ca de turbare,
De li s-ar smulge haina, care le dă deşarta-nfăţişare,
Se va vedea că poartă lanţuri, pe dinăuntru -ncătuşaţi,
Căci pasiunea-i stăpâneşte, de-al ei venin nesăturaţi,
Şi valul înălţat de ură de atîtea ori îi biciuieşte,
Aici tristeţea îi apasă, aici speranţa-i chinuieşte[177],
Atâţi titani şi-un singur suflet vedeţi că tuturor li-e dat;
Nu face ceea ce doreşte cel ce de ci e apăsat.

Proza III

Binele este propriu naturii umane şi el este fericirea. Numai cei buni îl săvîrşesc, iar cei răi se îndepărtează de natura umană.

1 *Vezi aşadar în ce noroi se rostogoleşte infamia şi în ce*

curritur, iacet praemium corona. 3 Sed beatitudinem esse id ipsum bonum, propter quod omnia geruntur, ostendimus; est igitur humanis actibus ipsum bonum veluti praemium commune propositum. 4 Atqui hoc a bonis non potest separari - neque enim bonus ultra iure vocabitur, qui careat bono - quare probos mores sua praemia non relinquunt. 5 Quantumlibet igitur saeviant mali, sapienti tamen corona non decidet, non arescet; neque enim probis animis proprium decus aliena decerpit improbitas. 6 Quodsi extrinsecus accepto laetaretur, poterat hoc vel alius quispiam vel ipse etiam, qui contulisset, auferre; sed quoniam id sua cuique probitas confert, tum suo praemio carebit, cum probus esse desierit. 7 Postremo cum omne praemium idcirco appetatur, quoniam bonum esse creditur, quis boni compotem praemii iudicet expertem? 8 At cuius praemii? Omnium pulcherrimi maximique; memento etenim corollarii illius, quod paulo ante praecipuum dedi, ac sic collige. 9 Cum ipsum bonum beatitudo sit, bonos omnes eo ipso, quod boni sint, fieri beatos liquet. 10 Sed qui beati sint, deos esse convenit, est igitur praemium bonorum, quod nullus deterat dies, nullius minuat potestas, nullius fuscet improbitas, deos fieri. 11 Quae cum ita sint, de malorum quoque inseparabili poena dubitare sapiens nequeat; nam cum bonum malumque, item poenae atque praemium adversa fronte dissideant, quae in boni praemio videmus accedere, eadem necesse est in mali poena contraria parte respondeant. 12 Sicut igitur probis probitas ipsa fit praemium, ita improbis nequitia ipsa supplicium est. Iam vero quisquis afficitur poena, malo se affectum esse non dubitat. 13 Si igitur sese ipsi aestimare velint, possuntne sibi supplicii expertes videri, quos - omnium malorum

lumină străluceşte cinstea? Se vede bine că niciodată binelui nu-i va lipsi răsplata şi răului pedeapsa. 2 *Poate părea, pe bună dreptate, că răsplata unui fapt săvîrşit este acel lucru pentru care se săvîrşeşte fiecare fapt, după cum, spre exemplu, răsplata alergării într-un stadion este coroana pentru care se aleargă.*3 *Dar am arătat că fericirea este binele însuşi, pentru care se săvîrşeşte orice acţiune; deci însuşi binele este propus ca răsplată comună pentru faptele omeneşti.* 4 *Însă acest bine nu poate fi separat de cei buni - căci nici nu se poate numi bun cel lipsit de bine - de aceea o bună conduită îşi are ca urmare răsplata sa.*5 *Deci oricît ar fi în largul lor cei răi, totuşi înţeleptului nu-i va cădea coroana, nu i se va veşteji*[178]*; pentru că necinstea altuia nu poate smulge podoaba proprie sufletelor cinstite.* 6 *Dacă înţeleptul s-ar bucura de o podoabă primită din afară, iar putea-o răpi fie altul, fie chiar cel ce i-a conferit-o; dar pentru că fiecăruia îi face acest dar cinstea sa, va fi lipsit de răsplată atunci cînd va înceta de a fi cinstit.*7 *Apoi dacă de aceea este dorită o răsplată fiindcă e socotită bună, cine ar putea crede că cel în posesiunea binelui e lipsit de răsplată?* 8 *Şi care e răsplata? Cea mai frumoasă şi mai mare din toate; aminteşteţi de acel corolar pe care l-am stabilit ca foarte însemnat cu puţin înainte şi trage concluzia.* 9 *Fiindcă binele însuşi e fericirea, e limpede că toţi cei buni, prin faptul chiar că sînt buni, devin fericiţi.* 10 *Dar am arătat că cei fericiţi sînt zei; a fi zei este deci pentru cei buni răsplata pe care nici o zi nu o strică, nici o putere nu o micşorează, nici o necinste n-o pătează.* 11 *Astfel stînd lucrurile, înţeleptul n-ar trebui să se îndoiască de pedeapsa inevitabilă a celor răi; căci de îndată ce binele şi răul, ca şi pedeapsa şi răsplata, se deosebesc cu chipuri contrarii, este necesar ca recompensei binelui să-i*

extremum - nequitia non affecit modo, verum etiam vehementer infecit?

14 Vide autem ex adversa parte bonorum, quae improbos poena comitetur; omne namque, quod sit, unum esse ipsumque unum bonum esse paulo ante didicisti, cui consequens est, ut omne, quod sit, id etiam bonum esse videatur. 15 Hoc igitur modo, quicquid a bono deficit, esse desistit. Quo fit, ut mali desinant esse, quod fuerant. - sed fuisse homines adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostentat - quare versi in malitiam humanam quoque amisere naturam. 16 Sed cum ultra homines quemque provehere sola probitas possit, necesse est, ut, quos ab humana condicione deiecit, infra homines meritum detrudat improbitas; evenit igitur, ut, quem transformatum vitiis videas, hominem aestimare non possis. 17 Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor: lupis similem dixeris. 18 Ferox atque inquies linguam litigiis exercet: cani comparabis. 19 Insidiator occultus subripuisse fraudibus gaudet: vulpeculis exaequetur. 20 Irae intemperans fremit: leonis animum gestare credatur. 21 Pavidus ac fugax non metuenda formidat: cervis similis habeatur. 22 Segnis ac stupidus torpet: asinum vivit. 23 Levis atque inconstans studia permutat: nihil avibus differt. 24 Foedis immundisque libidinibus immergitur: sordidae suis voluptate detinetur. 25 Ita fit, ut qui probitate deserta homo esse desierit, cum in divinam condicionem transire non possit, vertatur in beluam.

*răspundă, în cealaltă parte, într-un fel contrar, pedeapsa răului.*12 *Prin urmare, după cum cei cinstiți au cinstea ca răsplată, tot astfel cei necinstiți au ca pedeapsă ticăloșia*[179]. *Și cine suferă din cauza unei pedepse știe bine că suferă din cauza unui rău.* 13 *Așadar, dacă vor să se judece ei înșiși, ar putea să pară lipsiți de pedeapsă cei pe care - extremitate a tuturor relelor - ticăloșia nu numai că îi atinge, dar chiar îi pătează cu totul?*

14 *Vezi însă, în comparație cu cei buni, ce pedeapsă însoțește pe cei necinstiți; ai învățat cu puțin înainte că tot ceea ce există e* **Unul** *și că acest* **Unul** *e binele, de unde rezultă că tot ceea ce există pare a fi binele.* 15 *În acest mod deci tot ce se desparte de bine încetează de a exista. De aici reiese că cei răi încetează de a fi ce au fost; chipul rămas al corpului lor omenesc însă arată că ei au fost oameni; căzând în stricăciune au pierdut deci și natura omenească.* 16 *Fiindcă numai cinstea poate ridica pe cineva mai presus de ceilalți oameni, e necesar ca necinstea să coboare sub demnitatea de om pe cei pe care îi îndepărtează de natura omenească; urmează deci ca pe cel ce-l vezi transformat de vicii să nu-l mai poți considera om.* 17 *Violentul tâlhar fierbe de lăcomie după avutul altuia; ai putea spune că seamănă cu un lup.*18 *Cel feroce și fără astâmpăr își oboselește limba în procese; îl vei compara cu un câine.* 19 *Cel care umblă cu șiretlicuri și ascunzișuri se bucură că a comis un furtișag prin înșelăciunile sale; e ca o vulpe.* 20 *Cel ce nu-și stăpânește ura clocotește de s-ar crede că are inimă de leu.* 21 *Cel temător și iute la picior se îngrozește de ceea ce n-ar trebui să se teamă: se poate socoti asemenea cerbilor.* 22 *Cel moale și stupid stă ca un amorțit: trăiește ca un măgar.* 23 *Cel ușuratic și nestatornic își schimbă mereu dorințele: întru nimic nu se deosebește de păsări.* 24 *Unul se cufundă în plăceri mârșave și nelegiuite: este stăpânit de plăcerile unei scroafe sordide.* 25 *Așa se face că cel care, părăsind cinstea, a încetat de a fi om, fiindcă nu poate trece în starea de dumnezeire, se transformă în fiară.*

Metrum III

Vela Neritii ducis
et vagas pelago rates
Eurus appulit insulae,
pulchra qua residens dea
Solis edita semine
miscet hospitibus novis
tacta carmine pocula.
Quos ut in varios modos
vertit herbipotens manus,
hunc apri facies tegit,
ille Marmaricus leo
dente crescit et unguibus;
hic lupis nuper additus
flere dum parat, ululat,
ille tigris ut Indica
tecta mitis obambulat.
Sed licet variis malis
numen Arcadis alitis
obsitum miserans ducem
peste solverit hospitis,
iam tamen mala remiges
ore pocula traxerant,
iam sues Cerealia
glande pabula verterant
et nihil manet integrum
voce, corpore perditis.
Sola mens stabilis super
monstra, quae patitur, gemit.
O levem nimium manum
nec potentia gramina,

Poezia III[180]

Cea mai puternică otravă este aceea care atinge sufletul. Răul desfigurează pe om. Cei răi nu sînt oameni.

Pânzele isteţului Nerite[181]
Şi corăbiile risipite
Eurus spre insulă le mână,
Unde locuieşte mândra zână[182],
Cărei soarele îi este tată.
Cupe cu licoare fermecată
Are pentru oaspeţi pregătite;
Când îi schimbă-n chipuri felurite,
Mâna-i care vrăji din ierburi face,
În mistreţ pe unul îl preface,
Altul, leu marmaric[183] devenind,
Dinţi îşi vede şi-unghii mari ieşind.
Unu-n rândul lupilor intrat,
Vrea să plângă şi-o dă-n urlat.
Altul, leu de Indii devenit,
Umblă printre case liniştit.
Al Arcadiei[184] într-aripat
Zeu, de şef fiind înduioşat,
L-a scăpat de chinul felurit,
De frumoasa gazdă pregătit.
Totuşi cupele nenorocite
De vâslaşi erau acum golite.
Prefăcuţi în porci nu mai mâncau
Roadele lui Ceres, ci cătau
Ghindă, fiind cu chipul prefăcut,
Vocea, corpul vechi, având pierdut.
Numai mintea, nefiind schimbată,
Geme de durere-mpovărată.
O, uşoare mâini şi plante-n stare

membra quae valeant licet,
corda vertere non valent!
Intus est hominum vigor
arce conditus abdita.
Haec venena potentius
detrahunt hominem sibi
dira, quae penitus meant,
nec nocentia corpori
mentis vulnere saeviunt.

Prosa IV

1 Tum ego: Fateor, inquam, nec iniuria dici video vitiosos, tametsi humani corporis speciem servent, in beluas tamen animorum qualitate mutari; sed quorum atrox sceleratagque mens bonorum pernicie saevit, id ipsum eis licere noluissem. 2 - Nec licet, inquit, uti convenienti monstrabitur loco, sed tamen, si id ipsum, quod eis licere creditur, auferatur, magna ex parte sceleratorum hominum poena relevetur. 3 Etenim quod incredibile cuiquam forte videatur, infeliciores esse necesse est malos, cum cupita perfecerint, quam si ea quae cupiunt, implere non possint. 4 Nam si miserum est voluisse prava, potuisse miserius est, sine quo voluntatis miserae langueret effectus. 5 Itaque cum sua singulis miseria sit, triplici infortunio necesse est urgueantur, quos videas scelus velle posse perficere. 6 - Accedo, inquam, sed, uti hoc infortunio cito careant patrandi sceleris possibilitate deserti, vehementer exopto. 7 - Carebunt, inquit, ocius, quam vel tu forsitan velis vel illi sese aestiment esse carituros; neque enim est aliquid in tam brevibus vitae metis ita serum, quod exspectare longum

Trupului s-aduceți transformare
Dar ce-n nici un chip nu veți putea
Și în inimi să schimbați ceva.
Înăuntru-nchise, ca-n cetate,
Are omul forțe-adevărate.
E vătămătoare acea otravă
Ce-năuntru pătrunzând, grozavă,
Scoate omul din ființa sa
Și, lăsându-l neatins trupește,
Numai sufletul ca i-l rănește.

Proza IV

Este mai nenorocit cel ce face o nedreptate decît cel care o suferă. Nenorocirea celor răi este și mai mare când rămân nepedepsiți.

1 Am răspuns atunci filosofiei:- Recunosc și pe drept se poate spune, după cum văd, că vicioșii își păstrează trupește chip omenesc, iar ca natură sufletească sînt transformați în fiare; dar că spiritul lor groaznic și criminal amenință cu distrugerea pe cei buni, iată un fapt ce n-aș fi vrut să li se îngăduie. 2 - *Nici nu li se îngăduie* - răspunse ea - *după cum voi arăta la locul potrivit, dar totuși, dacă li s-ar lua ceea ce se crede că le e îngăduit, s-ar ușura în mare măsură pedeapsa oamenilor criminali.* 3 *Ar părea poate de necrezut, dar în mod sigur sînt mai nefericiți când și-au realizat dorințele, decît dacă n-au putut să-și îndeplinească aspirațiile lor*[185]. 4 *Căci dacă este nenorocit lucru a fi dorit ticăloșia, este mai nenorocit a fi avut pentru aceasta puterea fără care traducerea în faptă a unei voințe nenorocite ar fi paralizată.* 5 *Astfel pentru că fiecare își are mizeria sa, este necesar să fie loviți de o întreită nenorocire cei pe care îi vezi că voiesc, pot și săvîrșesc crima.* 6 - Sînt de aceeași părere, dar aș dori foarte mult ca ei să fie repede scăpați de

immortalis praesertim animus putet. 8 Quorum magna spes et excelsa facinorum machina repentino atque insperato saepe fine destruitur, quod quidem illis miseriae modum statuit; nam si nequitia miseros facit, miserior sit necesse est diuturnior nequam. 9 Quos infelicissimos esse iudicarem, si non eorum malitiam saltem mors extrema finiret; etenim si de pravitatis infortunio vera conclusimus, infinitam liquet esse miseriam, quam esse constat aeternam. 10 - Tum ego: Mira quidem, inquam, et concessu difficilis inlatio, sed his cam, quae prius concessa sunt, nimium convenire cognosco.

11 - Recte, inquit, aestimas, sed qui conclusioni accedere durum putat, aequum est vel falsum aliquid praecessisse demonstret vel collocationem propositionum non esse efficacem necessariae conclusionis ostendat; alioquin concessis praecedentibus nihil prorsus est, quod de inlatione causetur. 12 Nam hoc quoque, quod dicam, non minus mirum videatur, sed ex his, quae sumpta sunt, aeque est necessarium. 13 - Quidnam? inquam. - Feliciores, inquit, esse improbos supplicia luentes quam si eos nulla iustitiae poena coherceat. 14 Neque id nunc molior, quod cuivis veniat in mentem, corrigi ultione pravos mores et ad rectum supplicii terrore deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi, sed alio quodam modo infeliciores esse improbos arbitror impunitos, tametsi nulla ratio correctionis, nullus respectus habeatur exempli.

15 - Et quis erit, inquam, praeter hos alius modus? - Et illa: Bonos, inquit, esse felices, malos vero miseros nonne concessimus? - Ita est, inquam. 16 - Si igitur, inquit, miseriae cuiuspiam bonum aliquid addatur, nonne felicior est eo, cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni ammixtione miseria est? - Sic, inquam, videtur. 17 - Quid si eidem

această nenorocire, părăsiți de putința de a săvîrși crima. 7 - *Vor fi scăpați mai repede decît vrei tu, sau decît cred ei că vor scăpa; fiindcă în marginile atît de strîmte ale vieții nu se poate întâmpla nimic așa de târziu, încît mai ales sufletul nemuritor să creadă că are de așteptat mult timp.* 8 *Marea speranță a celor răi și înalta construcție a crimelor lor, se distruge adesea printr-un sfârșit neașteptat și nesperat, ceea ce le statornicește o măsură a nenorocirii; dacă ticăloșia îi face nenorociți, trebuie să fie mai nenorocit cel ce e mai îndelung ticălos.* 9 *Pe aceștia i-aș socoti absolut nefericiți, dacă moartea, în sfârșit, n-ar pune odată capăt răutății lor; în adevăr dacă am tras concluzii* juste despre nenorocirea ticăloșiei, e clar că e infinită mizeria care se constată a fi veșnică[186]. 10 - Concluzia - zic eu atunci - este uimitoare și aproape inadmisibilă, dar îmi dau seama că se potrivește întru totul cu cele admise până acum.

11- *Ai dreptate* - răspunse Filosofia - *însă cel ce crede că s-ar împăca greu cu o concluzie, trebuie să demonstreze că premizele sînt false, sau să arate că alăturarea lor nu este potrivită pentru o concluzie necesară; altfel, dacă ai admis premizele, nu există nici un motiv de discuție asupra concluziei.*12 *Pentru că și ce voi spune nu pare mai puțin uimitor, ci deopotrivă de necesar, după cele stabilite până acum.*13 - Ce? - *Că cei răi sînt mai fericiți dacă ispășesc crimele, decît dacă nu-i sancționează nici o pedeapsă a justiției.* 14 *Și nu încerc acum să arăt cum s-ar putea gândi cineva că moravurile rele sînt corectate prin măsuri potrivnice, aduse pe calea binelui prin frica de pedeapsă, că aceasta constituie pentru ceilalți un exemplu de a fugi de fapte culpabile; pe altă cale cred eu că cei răi sînt mai nefericiți dacă nu ispășesc, fără a avea în vedere corectarea lor și exemplul ce-l oferă.*

15 - Și care va fi această altă cale? *N-am stabilit că cei buni sînt fericiți, iar cei răi nenorociți?* Așa e.16 - *Dacă*

misero, qui cunctis careat bonis, praeter ea, quibus miser est, malum aliud fuerit adnexum, nonne multo infelicior eo censendus est, cuius infortunium boni participatione relevatur? 18 - Quidni? inquam. - Habent igitur improbi, cum puniuntur quidem, boni aliquid adnexum, poenam ipsam scilicet, quae ratione iustitiae bona est, idemque cum supplicio carent, inest eis aliquid ulterius, mali ipsa impunitas, quam iniquitatis merito malum esse confessus es. 19 - Negare non possum. - Multo igitur infeliciores improbi sunt iniusta impunitate donati quam iusta ultione puniti. 20 Sed puniri improbos iustum, impunitos vero elabi iniquum esse manifestum est. - Quis id neget? 21 - Sed ne illud quidem, ait, quisquam negabit bonum esse omne, quod iustum est, contraque quod iniustum est malum. 22 - Liquere respondi. Tum ego: Ista quidem consequentia sunt eis, quae paulo ante conclusa sunt; sed quaeso, inquam, te, nullane animarum supplicia post defunctum morte corpus relinquis? 23 - Et magna quidem, inquit, quorum alia poenali acerbitate, alia vero purgatoria clementia exerceri puto, sed nunc de his disserere consilium non est.

24 Id vero hactenus egimus, ut, quae indignissima tibi videbatur malorum potestas, eam nullam esse cognosceres, quosque impunitos querebare, videres numquam improbitatis suae carere suppliciis, licentiam, quam cito finiri precabaris, nec longam esse disceres infelicioremque fore, si diuturnior, infelicissimam vero, si esset aeterna; post haec miseriores esse improbos iniusta impunitate dimissos quam iusta ultione punitos. 25 Cui sententiae consequens est, ut tum demum gravioribus suppliciis urgueantur, cum impuniti esse creduntur.

deci i se adaugă oarecare bine nenorocirii cuiva, nu este el mai fericit decît cel a cărui nenorocire este întreagă şi absolută, fără amestecul nici unui bine? - Aşa se pare. 17 - *Iar dacă aceluiaşi nenorocit, care este lipsit de orice bine, la răul prin care e nenorocit i s-ar adăuga un altul, n-ar trebui să fie socotit cu mult mai nefericit decît cel a cărui nenorocire este uşurată prin participarea binelui?* 18 - Cum nu? *Aşadar cei răi, când sînt pedepsiţi, îşi adaugă un bine, adică pedeapsa însăşi care este un bine după judecata dreptului; şi iarăşi, când sînt fără pedeapsă, au în ei un rău mai mult; nepedepsirea care ai recunoscut că e un rău, fiindcă e o nedreptate.*19 - N-aş putea să neg. - *Deci cei răi, când sînt lăsaţi într-o nedreaptă impunitate, sînt cu mult mai nefericiţi decît cei ce au primit o sancţiune justă.* 20 *Se vede bine că e drept ca cei răi să fie pedepsiţi şi nedrept ca ei să scape fără pedeapsă.*- Cine ar tăgădui aceasta? 21 - *Dar nu s-ar putea nega nici că este bun tot ce este drept şi că din contră ce e nedrept este rău.* 22 Am răspuns că acest adevăr e clar. Apoi am continuat:- Aceasta reiese din concluziile anterioare; dar nu există, te rog, pedepse pentru suflet după ce corpul moare? 23 - *Există pedepse mari chiar, dintre care unele, după socotinţa mea, sînt aplicate cu o rigoare penală, iar altele cu o îngăduinţă purificatoare*[187], *dar acum n-am intenţia să tratez despre ele.*

24 *Scopul discuţiei de până acum a fost ca tu să înţelegi că puterea celor răi, care ţi se părea cu totul nemeritată, nu există, să vezi că cei împotriva cărora te plângeai că sînt nepedepsiţi nu-s niciodată scutiţi de sancţiunea necinstei lor, să afli că libertatea lor, al cărei sfârşit îl cereai degrabă, nu este de lungă durată şi că va fi mai funestă dacă va fi mai îndelungată, ajungând a fi foarte nenorocită dacă va fi eternă; că astfel sînt mai nefericiţi cei răi dacă-s lăsaţi într-o nedreaptă impunitate, decît dacă sînt pedepsiţi după cum se*

26 - Tum ego: Cum tuas, inquam, rationes considero, nihil dici verius puto, at si ad hominum iudicia revertar, quis ille est, cui haec non credenda modo, sed saltem audienda videantur? 27 - Ita est, inquit illa. Nequeunt enim oculos tenebris assuetos ad lucem perspicuae veritatis attollere similesque avibus sunt, quarum intuitum nox inluminat, dies caecat; dum enim non rerum ordinem, sed suos intuentur affectus, vel licentiam vel impunitatem scelerum putant esse felicem.

28 Vide autem, quid aeterna lex sanciat. Melioribus animum conformaveris: nihil opus est iudice praemium deferente, tu te ipse excellentioribus addidisti. 29 Studium ad peiora deflexeris: extra ne quaesieris ultorem, tu te ipse in deteriora trusisti, veluti, si vicibus sordidam humum caelumque respicias, cunctis extra cessantibus ipsa cernendi ratione nunc caeno, nunc sideribus interesse videaris. 30 At vulgus ista non respicit; quid igitur, hisne accedamus, quos beluis similes esse monstravimus? 31 Quid si quis amisso penitus visu ipsum etiam se habuisse oblivisceretur intuitum nihilque sibi ad humanam perfectionem deesse arbitraretur, num videntes eadem caeco putaremus? 32 Nam ne illud quidem adquiescent, quod aeque validis rationum nititur firmamentis, infeliciores eos esse, qui faciant, quam qui patiantur iniuriam. 33 - Vellem, inquam, has ipsas audire rationes. - Omnem, inquit, improbum num supplicio dignum negas? - Minime. 34 - Infelices vero esse, qui sint improbi, multipliciter liquet. - Ita, inquam. - Qui igitur supplicio digni sunt, miseros esse non dubitas. - Convenit, inquam. 35 - Si igitur cognitor, ait, resideres, cui supplicium

cuvine. 25 *Concluzia acestor afirmaţii este că tocmai atunci sînt izbiţi de pedepse mai grave, când sînt crezuţi nepedepsiţi.*

26 - Când examinez argumentele tale - i-am răspuns eu - mi se pare că sînt foarte îndreptăţite, dar dacă mă întorc la judecata oamenilor, care este acela căruia ele să nu i se pară nu numai de necrezut, dar chiar de neauzit? 27 - *Aşa e. Ei nu pot să-şi înalţe ochii obişnuiţi cu întunericul la lumina adevărului limpede şi sînt asemenea păsărilor a căror privire este iluminată noaptea şi orbită ziua; căci privind nu ordinea lucrurilor, ci impresiile lor proprii, cred că îngăduinţa sau nepedepsirea crimelor constituie o fericire.*

28 *Vezi însă sancţiunea legii eterne. Dacă ţi-ai orânduit spiritul conform binelui, nu e nevoie de un judecător care să te răsplătească; tu însuţi ţi-ai ales cele bune.* 29 *Dacă ţi-ai întors dorinţele spre rău, nu căuta în afară sancţiunea; chiar tu te-ai grăbit să te cobori, după cum, dacă priveşti pe rând pământul urît şi cerul, înlăturând alte consideraţii şi lăsând doar privirea să judece, ţi s-ar părea că eşti când în noroi, când între aştri.* 30 *Lumea însă nu vede acestea; însemnează să intrăm în rândul celor pe care i-am arătat că sînt asemănători bestiilor?* 31 *Ce, dacă cineva, pierzându-şi complet vederea, ar uita că a avut-o odată şi ar socoti că nu-i lipseşte nimic ca să fie om întreg, n-am considera oare orbi pe cei ce ar crede la fel?* 32 *Mulţimea nu va aproba nici acest adevăr sprijinit pe argumente tari şi puternice, că sînt mai nefericiţi cei care fac, decît cei care suferă nedreptatea.* 33 - Aş vrea să aud înseşi aceste argumente.- *Poţi spune că nu toţi cei răi merită să fie pedepsiţi?* -Nu. 34 - *Dar este cu totul limpede că cei răi sînt nefericiţi?*- Aşa e.- *Deci nu te îndoieşti că cei vrednici de pedeapsă sînt nenorociţi?*- Desigur că nu - răspund cu. 35 - *Prin urmare dacă ai fi judecător, pe*

inferendum putares, eine qui fecisset an qui pertulisset iniuriam? - Nec ambigo, inquam, quin perpesso satisfacerem dolore facientis. 36 - Miserior igitur tibi iniuriae inlator quam acceptor esse videretur. 37 - Consequitur, inquam. Hac igitur aliisque causis ea radice nitentibus, quod turpitudo suapte natura miseros faciat, apparet inlatam cuilibet iniuriam non accipientis, sed inferentis esse miseriam.

38 - Atqui nunc, ait, contra faciunt oratores; pro his enim, qui grave quid acerbumque perpessi sunt, miserationem iudicum excitare conantur, cum magis admittentibus iustior miseratio debeatur, quos non ab iratis, sed a propitiis potius miserantibusque accusatoribus ad iudicium veluti aegros ad medicum duci oportebat, ut culpae morbos supplicio resecarent. 39 Quo pacto defensorum opera vel tota frigeret, vel si prodesse hominibus mallet, in accusationis habitum verteretur. 40 Ipsi quoque improbi, si eis aliqua rimula virtutem relictam fas esset aspicere vitiorumque sordes poenarum cruciatibus se deposituros viderent, compensatione adipiscendae probitatis nec hos cruciatus esse ducerent defensorumque operam repudiarent ac se totos accusatoribus iudicibusque permitterent. 41 Quo fit, ut apud sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur, - nam bonos quis nisi stultissimus oderit? - malos vero odisse ratione caret. 42 Nam si uti corporum languor ita vitiositas quidam est quasi morbus animorum, cum aegros corpore minime dignos odio, sed potius miseratione iudicemus, multo magis non insequendi, sed miserandi sunt, quorum mentes omni languore atrocior urguet improbitas.

cine socoteşti că ar trebui să pedepseşti, pe cel ce a făcut, sau pe cel ce a suferit o nedreptate?- Fără îndoială că voi da satisfacţie celui ce a suferit-o, prin pedepsirea infractorului. 36 - *Aşadar ţi s-ar părea mai nenorocit autorul decît victima unei nedreptăţi.* 37 - Aceasta e concluzia.- *Deci, din aceste motive şi din altele de aceeaşi natură, din moment ce turpitudinea prin esenţa sa face pe oameni nenorociţi, se vede că o nedreptate constituie o nenorocire nu pentru cel ce o suferă, ci pentru cel ce o săvîrşeşte.*

38 - *Avocaţii fac însă din contră,* - urmează Filosofia; *căci ei încearcă să atâţe mila judecătorilor în favoarea celor ce au suferit o ofensă grea şi crudă, atunci când li s-ar datora o milă mai dreaptă celor vinovaţi, care ar trebui să fie aduşi de acuzatorii lor la judecată, ca bolnavii la medic, nu cu ură, ci mai degrabă cu indulgenţă şi milă, pentru ca prin pedeapsă să fie vindecaţi de boala vinovăţiei lor.* 39 *În acest chip zelul apărătorilor, ori s-ar anula în întregime, ori, dacă ar prefera să fie de folos oamenilor, şi-ar schimba rolul în acuzator.* 40 *Iar cei răi, dacă ar putea să vadă printr-o deschizătură virtutea pe care au părăsit-o, şi ar vedea că se spală de necurăţenia viciilor prin ispăşirea pedepselor, căpătând în schimb cinstea, n-ar socoti că acestea sînt chinuri ci, respingând concursul apărătorilor, s-ar încredinţa în întregime acuzatorilor şi judecătorilor lor.* 41 *De unde reiese că în sufletul celor înţelepţi nu rămâne loc pentru ură; căci cine, decît nebunii, ar urî pe cei buni? Iar a urî pe cei răi e o lipsă de raţiune.* 42 *Dacă stricăciunea morală este o boală sufletească, aşa cum paralizia este o boală trupească, din moment ce socotim pe cei bolnavi trupeşte nu demni de ură, ci mai degrabă de milă, cu atît mai mult trebuie nu urmăriţi, ci compătimiţi cei ale căror suflete sînt bântuite de o infirmitate mai grozavă decît orice paralizie.*

Metrum IV

Quid tantos iuvat excitare motus
et propria fatum sollicitare manu?
Si mortem petitis, propinquat ipsa
sponte sua volucres nec remoratur equos.
Quos serpens, leo, tigris, ursus, aper
dente petunt, idem se tamen ense petunt;
an distant quia dissidentque mores,
iniustas acies et fera bella movent
alternisque volunt perire telis?
Non est iusta satis saevitiae ratio;
vis aptam meritis vicem referre:
dilige iure bonos et miseresce malis.

Prosa V

1 Hic ego: Video, inquam, quae sit vel felicitas vel miseria in ipsis proborum atque improborum meritis constituta. 2 Sed in hac ipsa fortuna populari non nihil boni malive inesse perpendo; neque enim sapientum quisquam exsul inops ignominiosusque esse malit potius quam pollens opibus, honore reverendus, potentia validus in sua permanens urbe florere. 3 Sic enim clarius testatiusque sapientiae tractatur officium, cum in contingentes populos regentium quodam modo beatitudo transfunditur, cum praesertim carcer ceteraque legalium tormenta poenarum perniciosis potius civibus, propter quos etiam constitutae

Poezia IV

Nu trebuie să grăbim destinul. El se împlineşte de la sine. Să iubim pe cei buni şi să compătimim pe cei răi.

De ce v-aduceţi singuri atîta tulburare?
De ce cu mâna voastră destinul vi-l grăbiţi?
De vreţi să vină moartea, ea fără vreo chemare
Spre voi îşi mână caii mereu neobosiţi.
Acei pe care leul, mistreţul îi răneşte,
Ori şarpele, aceiaşi cu săbii se rănesc.
Sau firea şi năravul li se deosebeşte
De-n crâncene războaie-ntre ei se hărţuiesc,
Şi în săgeţi duşmane pieirea şi-o aşteaptă?
A lor sălbăticie nu are raţiuni:
Vrei pentru ficcare o răsplătire dreaptă?
De cei ce-s răi ai milă, iubeşte pe cei buni.

Proza V

Dumnezeu a creat legi armonice în univers. Nu este o anomalie faptul că cei drepţi au adesea parte de grave nenorociri, iar cei răi duc o viaţă plină de plăceri, lipsită de suferinţe?

1 Am răspuns atunci Filosofiei:- Văd care este fericirea şi nefericirea legată de răsplata celor cinstiţi şi necinstiţi.2 Chiar în ceea ce îndeobşte se numeşte soartă, constat că există bine şi rău; căci nici un înţelept nu preferă exilul, cu mizeria şi ruşinea lui, unei vieţi înfloritoare în avuţie, plină de strălucire şi putere, în patria sa.3 Funcţia înţelepciunii este îndeplinită mai strălucit şi mai efectiv atunci când fericirea conducătorilor se revarsă oarecum asupra popoarelor conduse, pe când închisoarea şi alte chipuri de pedepse prevăzute de lege trebuie date mai degrabă cetăţenilor periculoşi pentru care au şi fost prevăzute.4 De ce deci rolurile sînt schimbate şi pedepsele

sunt, debeantur. 4 Cur haec igitur versa vice mutentur scelerumque supplicia bonos premant, praemia virtutum mali rapiant, vehementer ammiror, quaeque tam iniustae confusionis ratio videatur ex te scire desidero. 5 Minus etenim mirarer, si misceri omnia fortuitis casibus crederem. Nunc stuporem meum deus rector exaggerat. 6 Qui cum saepe bonis iucunda, malis aspera contraque bonis dura tribuat, malis optata concedat, nisi causa deprehenditur, quid est, quod a fortuitis casibus differre videatur? 7 - Nec mirum, inquit, si quid ordinis ignorata ratione temerarium confusumque credatur; sed tu quamvis causam tantae dispositionis ignores, tamen, quoniam bonus mundum rector temperat, recte fieri cuncta ne dubites.

Metrum V

Si quis Arcturi sidera nescit
propinqua summo cardine labi,
cur legat tardus plaustra Bootes
mergatque seras aequore flammas,
cum nimis celeres explicet ortus,
legem stupebit aetheris alti.
Palleant plenae cornua lunae
infecta metis noctis opacae,
quaeque fulgenti texerat ore,
confusa Phoebe detegat astra;
commovet gentes publicus error
lassantque crebris pulsibus aera.
Nemo miratur flamina Cori

crimelor apasă pe cei buni, iar cei răi răpesc răsplățile virtuților, mă mir foarte mult și doresc să știu de la tine care este rațiunea unei confuziuni atît de nedrepte.5 M-aș mira mai puțin dacă aș crede că toate sînt amestecate după jocul întâmplării; dar ceea ce-mi mărește uimirea, Dumnezeu conduce toate.6 De îndată ce el adesea acordă celor buni plăceri, iar celor răi neplăceri dar și din contră, celor buni răutăți, iar celor răi le îngăduie să-și îndeplinească dorințele - dacă pentru toate acestea nu există explicație, întrucât se deosebesc ele de capriciul întâmplării?7 - *N-ar produce uimire universul - răspunse ea - dacă, ignorându-i-se rațiunea ordinii sale ar fi socotit ca ceva întâmplător și confuz; dar tu, oricît ignori explicația acestei armonii atît de vaste, din moment ce un cârmuitor bun conduce lumea, să nu te îndoiești că toate se petrec după dreptatea sa.*

Poezia V

Întunericul sufletului face ca unii să caute dezordine și în armonia universală. Aceia, cu atît mai mult, nu pot înțelege armonia vieții omenești. Cunoașterea legilor lumii luminează mintea pentru înțelegerea tuturor lucrurilor.

Cel care nu cunoaște cum către pol se duce
Arcturus[188] cu încetul în drumul său pe cer,
Sau cum Bootes[189] carul spre mare și-l conduce,
Târziu să se scufunde în ape și mister,
Deși grăbit răsare - acela niciodată
Nu va cunoaște legea eterului de sus.
De este luna plină de negură pătată,
Pălind în noaptea sumbră, cu globul pal și dus,
Sau dacă stele care erau acoperite
De Phoebe, iar s-arată, aceasta dispărând.
Pe neamuri rătăcirea începe să le-agite.
Lovesc în aer, semne și zgomote făcînd[190],

litus frementi tundere fluctu
nec nivis duram frigore molem
fervente Phoebi solvier aestu.
Hic enim causas cernere promptum est,
illic latentes pectora turbant,
cuncta, quae rara provehit aetas
stupetque subitis mobile vulgus;
cedat inscitiae nubilus error,
cessent profecto mira videri!

Prosa VI

1 Ita est, inquam; sed cum tui muneris sit latentium rerum causas evolvere velatasque caligine explicare rationes, quaeso, uti, quae hinc decernas, quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, edisseras. 2 - Tum illa paulisper arridens: Ad rem me, inquit, omnium quaesitu maximam vocas, cui vix exhausti quicquam satis sit. 3 Talis namque materia est, ut una dubitatione succisa innumerabiles aliae velut hydrae capita succrescant; nec ullus fuerit modus, nisi quis eas vivacissimo mentis igne coherceat. 4 In hac enim de providentiae simplicitate, de fati serie, de repentinis casibus, de cognitione ac praedestinatione divina, de arbitrii libertate quaeri solet, quae quanti oneris sint ipse perpendis. 5 Sed quoniam haec quoque te nosse quaedam medicinae tuae portio est, quamquam angusto limite temporis saepti tamen aliquid deliberare conabimur. 6 Quodsi te musici carminis oblectamenta delectant, hanc oportet paulisper differas voluptatem, dum nexas sibi ordine contexo rationes. - Ut libet, inquam.

7 Tunc velut ab alio orsa principio ita disseruit: Omnium generatio rerum cunctusque mutabilium naturarum progressus et, quicquid aliquo movetur modo, causas,

Nici unul nu se miră când Corus hărţuieşte,
În goană, ţărmul mării cu val fremătător,
Nici când zăpada, care de geruri se-ntăreşte,
Pe dată e topită de Phoebus arzător.
Dar dacă pentru-acestea-nţelegerea-i uşoară
Sînt alte adânci mistere ce mintea chinuiesc.
Când lucruri rar se-ntâmplă, sau pot ca să apară
Neaşteptat, pe oameni uşor îi îngrozesc,
Eroarea neştiinţei cu noru-i să dispară:
Vor înceta, desigur, ciudate să ne pară!

Proza VI

Problema binelui şi a răului în lume pune înainte problema providenţei, a hazardului, a ştiinţei şi a predestinaţiei divine, a liberului arbitru. Dumnezeu are planul unitar al universului, indiferent de timp şi spaţiu, iar prin destin, el execută acest plan în nesfîrşitele aspecte ale realităţii, de-a lungul timpului. Cu cît un fapt depinde mai mult de providenţă, cu atît este mai singular, mai descătuşat de timp şi spaţiu, mai apropiat de Dumnezeu. Cu cît participă mai mult la destin, cu atît îmbracă mai concret formele timpului şi spaţiului. Trăind în timp şi spaţiu nu putem vedea limpede providenţa divină care este incompatibilă cu răul din lume.

1 - Aşa e, - zic eu; - dar fiindcă este în puterea ta să scormoneşti cauzele fenomenelor misterioase şi să scoţi la lumina zilei înţelesurile învăluite de întuneric, te rog să-mi spui şi mie părerile tale despre ele, pentru că mă turbură foarte mult aceste ciudăţenii.2 Atunci Filosofia, surâzând[191] o clipă, zise:- *Domeniul ce mi-l înfăţişezi e cel mai vast dintre toate problemele care nu se pot rezolva cu uşurinţă definitiv.*3 *Căci subiectul este de aşa natură, încît abia este înlăturată o îndoială şi răsar altele, ca nişte capete de hydră; şi nu există*

ordinem, formas ex divinae mentis stabilitate sortitur. 8 Haec in suae simplicitatis arce composita multiplicem rebus gerendis modum statuit. Qui modus cum in ipsa divinae intellegentiae puritate conspicitur, providentia nominatur; cum vero ad ea, quae movet atque disponit, refertur, fatum a veteribus appellatum est. 9 Quae diversa esse facile liquebit, si quis utriusque vim mente conspexerit; nam providentia est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta, quae cuncta disponit, fatum vero inhaerens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quaeque nectit ordinibus. 10 Providentia namque cuncta pariter quamvis diversa, quamvis infinita complectitur, fatum vero singula digerit in motum locis, formis ac temporibus distributa, ut haec temporalis ordinis explicatio in divinae mentis adunata prospectum providentia sit, eadem vero adunatio digesta atque explicata temporibus fatum vocetur.

11 Quae licet diversa sint, alterum tamen pendet ex altero; ordo namque fatalis ex providentiae simplicitate procedit. 12 Sicut enim artifex faciendae rei formam mente praecipiens movet operis effectum et, quod simpliciter praesentarieque prospexerat, per temporales ordines ducit, ita deus providentia quidem singulariter stabiliterque facienda disponit, fato vero haec ipsa, quae disposuit, multipliciter ac temporaliter amministrat. 13 Sive igitur famulantibus quibusdam providentiae divinis spiritibus fatum exercetur seu anima seu tota inserviente natura seu caelestibus siderum motibus seu angelica virtute seu daemonum varia sollertia seu aliquibus horum seu omnibus

*pentru ele alt procedeu decît să le strîngi sub jeratecul mistuitor al spiritului.*4 *Într-adevăr în acest domeniu este de obicei vorba despre unitatea providenței, despre înlănțuirea destinului, despre evenimentele venite pe neașteptate, despre cunoașterea și predestinația divină, despre liberul arbitru, a căror greutate tu însuți o poți aprecia.*5 *Însă pentru că și cunoașterea acestora face oarecum parte din tratamentul tău medical, deși timpul ne este limitat, voi încerca totuși să vorbesc și despre ele.*6 *Dacă te desfată farmecul poeziilor cântate, va trebui să-ți amâni puțin această plăcere, cît timp voi înlănțui argumentele în ordinea lor necesară.*- Cum vrei, zic.

7 - Atunci, ca și cum ar fi luat subiectul de la un alt capăt[192], a făcut următoarea dezvoltare: - *Naşterea tuturor lucrurilor, evoluția tuturor ființelor schimbătoare, tot ceea ce se mișcă într-un mod oarecare, își are sortite cauze, rânduire, forme, din stabilitatea inteligenței divine.*8 *Aceasta, șezând în cetatea uniformității sale, asigură în desfășurarea realității o ordine multiformă. Privită în lumina inteligenței divine, această ordine se numește providență; în raport cu fenomenele pe care le orânduiește și le pune în mișcare, a fost numită de cei vechi destin.* 9 *Că aceste două* - **providența** și **destinul** - *nu se confundă, se va vedea cu ușurință, dacă privim cu ochii minții puterea fiecăreia dintre ele; căci providența este însăși acea rațiune divină care ca principiu suprem și universal orânduiește totul, pe când destinul este ordinea care tronează în fenomene, în mișcarea lor și cu ajutorul căreia providența le înlănțuie, dându-le la fiecare un loc anumit.*10 *Providența îmbrățișează deopotrivă pe toate, oricît de deosebite și oricît de nesfârșite, pe când destinul pune pe fiecare în mișcare, dându-le spații, forme și durată, așa încît această desfășurare a ordinii în timp, unificată în lumina spiritului divin, este providență, pe când aceeași unitate, rânduită și desfășurată în timp se numește destin.*

fatalis series texitur, illud certe manifestum est immobilem simplicemque gerendarum formam rerum esse providentiam, fatum vero eorum quae divina simplicitas gerenda disposuit, mobilem nexum atque ordinem temporalem.

14 Quo fit, ut omnia, quae fato subsunt, providentiae quoque subiecta sint, cui ipsum etiam subiacet fatum, quaedam vero, quae sub providentia locata sunt, fati seriem superent; ea vero sunt, quae primae propinqua divinitati stabiliter fixa fatalis ordinem mobilitatis excedunt. 15 Nam ut orbium circa eundem cardinem sese vertentium, qui est intimus, ad simplicitatem medietatis accedit ceterorumque extra locatorum veluti cardo quidam, circa quem versentur, exsistit, extimus vero maiore ambitu rotatus, quanto a puncti media individuitate discedit, tanto amplioribus spatiis explicatur, si quid vero illi se medio conectat et societ, in simplicitatem cogitur diffundique ac diffluere cessat, simili ratione, quod longius a prima mente discedit, maioribus fati nexibus implicatur ac tanto aliquid fato liberum est, quanto illum rerum cardinem vicinius petit. 16 Quodsi supernae mentis haeserit firmitati, motu carens fati quoque supergreditur necessitatem. 17 Igitur uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est id quod gignitur, ad aeternitatem tempus, ad punctum medium circulus, ita est fati series mobilis ad providentiae stabilem simplicitatem. 18 Ea series caelum ac sidera movet, elementa in se invicem temperat et alterna commutatione transformat; eadem nascentia occidentiaque omnia per similes fetuum seminumque renovat progressus. 19 Haec actus etiam fortunasque

11 *Acestea, deşi deosebite, atârnă totuşi una de alta; căci ordinea destinului depinde de uniformitatea providenţei.* 12 *După cum un artist, reprezentându-şi în minte forma operei pe care o va face, începe realizarea ei şi ceea ce prevăzuse, unic şi absolut, începe să capete contururi în spaţiu şi timp, tot aşa Dumnezeu, cu ajutorul providenţei, orânduieşte tot ce are de săvîrşit unic şi statornic, iar cu ajutorul destinului organizează opera sa în amănunte şi în timp.* 13 *Prin urmare, fie că destinul se exercită prin spirite divine ajutătoare ale providenţei, fie că pânza destinului e ţesută de spiritul universal, sau de întreaga natură*[193] *care i se supune, de mişcările cereşti ale astrelor, sau de virtutea îngerilor*[194], *de felurita iscusinţă a demonilor*[195], *de unele sau de toate aceste forţe, ceea ce e sigur este că forma imobilă şi unitară a fenomenelor e providenţa, iar destinul este înlănţuirea mobilă şi desfăşurarea în timp a celor pe care unitatea divină le-a orânduit ca să se producă.*

14 De aici rezultă că tot ceea ce e sub puterea destinului e supus şi providenţei, căreia i se subordonează şi destinul, dar unele lucruri care atârnă de providenţă sînt mai presus de înlănţuirea destinului; anume acelea care, stabil fixate în preajma supremei divinităţi, depăşesc ordinea schimbătoare a destinului. 15 *Căci după cum dintre sferele ce se învârtesc în jurul aceleaşi axe, cea mai lăuntrică se confundă aproape cu centrul în unitate şi serveşte, oarecum, ca axă celorlalte sfere exterioare, care se învârtesc în jurul ei, iar sfera cea mai din afară, învârtindu-se cu un cerc mai mare, cu cît este mai departe de unicul punct central, cu atît se desfăşoară în spaţii mai largi şi dacă acestui centru i se apropie şi i se uneşte ceva, acest ceva participă la unitate şi încetează de a fi împrăştiat în mişcări exterioare, tot aşa, printr-o raţiune asemănătoare, ceea ce se îndepărtează mai mult de spiritul suprem este prins în mai mari înlănţuiri ale destinului şi*

hominum indissolubili causarum conexione constringit, quae cum ab immobilis providentiae proficiscatur exordiis, ipsas quoque immutabiles esse necesse est. 20 Ita enim res optime reguntur, si manens in divina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat, hic vero ordo res mutabiles et alioquin temere fluituras propria incommutabilitate coherceat.

21 Quo fit, ut, tametsi vobis hunc ordinem minime considerare valentibus confusa omnia perturbataque videantur, nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta disponat. 22 Nihil est enim, quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat; quos, ut uberrime demonstratum est, bonum quaerentes pravus error avertit, nedum ordo de summi boni cardine proficiens a suo quoquam deflectat exordio. 23 Quae vero, inquies, potest ulla iniquior esse confusio, quam ut bonis tum adversa tum prospera, malis etiam tum optata tum odiosa contingant? 24 Num igitur ea mentis integritate homines degunt, ut, quos probos improbosve censuerunt, eos quoque, uti existimant, esse necesse sit? 25 Atqui in hoc hominum iudicia depugnant et, quos alii praemio, alii supplicio dignos arbitrantur.

26 Sed concedamus, ut aliquis possit bonos malosque discernere; num igitur poterit intueri illam intimam temperiem, velut in corporibus dici solet, animorum? 27 Non enim dissimile est miraculum nescienti, cur sanis corporibus his quidem dulcia, illis vero amara conveniant, cur aegri etiam quidam lenibus, quidam vero acribus adiuvantur. 28 At hoc medicus, qui sanitatis ipsius atque

este cu atît mai liberat de destin, cu cît se apropie mai mult de acea axă a tuturor lucrurilor. 16 Iar dacă s-a fixat în stabilitatea spiritului suprem, lipsit de mişcare, trece deasupra legilor necesare ale destinului. 17 Prin urmare, după cum este argumentarea pentru intelect, naşterea pentru viaţă, timpul pentru eternitate, cercul pentru centru, aşa e înlănţuirea mişcătoare a destinului pentru unitatea statornică a providenţei. 18 Acea înlănţuire pune în mişcare cerul şi astrele, rînduieşte stihiile între ele şi, printr-o schimbare succesivă, le dă forme felurite; tot ea reînnoieşte pe toate care se nasc şi apun, prin evoluţii asemănătoare ale animalelor şi plantelor. 19 Ea strînge oamenilor, într-o indisolubilă conexiune de cauze, faptele şi soarta[196], *care, pornind din începuturile nemişcate ale providenţei, e necesar ca şi acestea să fie neschimbătoare. 20 Căci realitatea este condusă desăvîrşit, dacă unitatea care se găseşte în inteligenţa divină exprimă o ordine inflexibilă de cauze şi dacă această ordine reţine în propria ei stabilitate lucrurile nestabile, care altfel ar pluti în voia întâmplării.*

21 Reiese din acestea că chiar dacă voua, care nu puteţi privi ordinea aceasta, vi se par toate confuze şi tulburi, totuşi sînt toate orânduite după felul lor, fiind conduse în direcţia binelui. 22 Fiindcă nu există nimic care să se facă în vederea răului, chiar de către cei răi; pe aceştia, după cum s-a demonstrat cu prisosinţă, o eroare gravă i-a întors din drumul binelui, numai să nu se abată de la principiul său ordinea care îşi are obîrşia în axa binelui suprem. 23 Dar, vei zice, poate exista vreo confuzie mai nedreaptă decît ca cei buni să aibă parte când de fericire, când de nefericire, iar cei răi să aibă când cele dorite, când cele detestate. 24 Au oamenii, prin urmare, acea inteligenţă deplină, încît cei pe care îi socotesc buni sau răi să fie cu siguranţă cum îi cred ei? 25 În aceasta judecăţile oamenilor sînt contradictorii şi pe cei pe care unii îi socotesc demni de răsplată, alţii îi găsesc demni de pedeapsă.

aegritudinis modum temperamentumque dinoscit, minime miratur. 29 Quid vero aliud animorum salus videtur esse quam probitas, quid aegritudo quam vitia, quis autem alius vel servator bonorum vel malorum depulsor quam rector ac medicator mentium deus? 30 Qui cum ex alta providentiae specula respexit, quid unicuique, conveniat, agnoscit et, quod convenire novit accommodat. 31 Hic iam fit illud fatalis ordinis insigne miraculum, cum ab sciente geritur, quod stupeant ignorantes.

32 Nam ut pauca, quae ratio valet humana, de divina profunditate perstringam, de hoc, quem tu iustissimum et aequi servantissimum putas, omnia scienti providentiae diversum videtur. 33 Et victricem quidem causam dis, victam vero Catoni placuisse familiaris noster Lucanus ammonuit. 34 Hic igitur quicquid citra spem videas geri, rebus quidem rectus ordo est, opinioni vero tuae perversa confusio. 35 Sed sit aliquis ita bene moratus, ut de eo divinum iudicium pariter humanumque consentiat, sed est animi viribus infirmus, cui si quid eveniat adversi, desinet colere forsitan innocentiam, per quam non potuit retinere fortunam. 36 Parcit itaque sapiens dispensatio ei, quem deteriorem facere possit adversitas, ne, cui non convenit, laborare patiatur. 37 Est alius cunctis virtutibus absolutus sanctusque ac deo proximus; hunc contingi quibuslibet adversis nefas providentia iudicat adeo, ut ne corporeis quidem morbis agitari sinat. 38 Nam ut quidam me quoque excellentior:

ἀνδρὸς δὴ ἱεροῦ δέμας αἰθέρες οἰκοδόμησαν

.39 Fit autem saepe, uti bonis summa rerum regenda deferatur, ut exuberans retundatur improbitas. 40 Aliis mixta

26 Să admitem însă că ar putea cineva să deosebească pe cei buni de cei răi; va putea acesta să privească sufletele în intimitatea şi temperamentul lor, ca să întrebuinţez un termen obişnuit în înţeles fizic? 27 El se va minuna, ca acela care nu ştie pentru ce organismelor sănătoase le priesc la unele alimente dulci, la altele amare, pentru ce unii bolnavi sînt întăriţi cu leacuri uşoare, alţii cu medicamente puternice. 28 Dar medicul, care deosebeşte ritmul şi felul particular al sănătăţii şi al bolii, nu se minunează deloc. 29 Ce altceva pare a fi sănătatea sufletească decît cinstea, ce este altceva boala sufletului, decît viciile şi cine altul păstrătorul celor bune şi îndepărtătorul celor rele, dacă nu Dumnezeu, diriguitorul şi doctorul sufletelor? 30 Privind din turnul înalt al providenţei el vede şi dă fiecăruia ceea ce i se potriveşte. 31 În aceea constă deosebita minunăţie a ordinii destinului, că se săvîrşesc de cel ce ştie fapte care înmărmuresc pe neştiutori.

32 Căci, pentru a mă mărgini la câteva raţionamente pe care le înţelege mintea omenească despre adâncurile dumnezeirii, despre acel pe care tu îl socoteşti foarte drept şi foarte respectuos al onestităţii, el pare deosebit de providenţa care ştie toate[197]*. 33 Că zeilor le place cauza victorioasă, iar lui* **Cato** *cea învinsă, ne aminteşte prietenul nostru* **Lucanus**[198]*. 34 Prin urmare, deşi vezi că se întâmplă aici ceva pe alături de speranţele tale, există totuşi o ordine în lucruri, iar confuzia care răstoarnă valorile este o aparenţă subiectivă a minţii tale. 35 Să presupunem însă că există cineva cu o conduită morală atît de ireproşabilă, încît să fie de acord asupra lui judecata divină şi cea umană; el este slab ca rezistenţă sufletească şi dacă i se întâmplă vreo nenorocire va înceta poate de a mai cultiva virtutea care n-a putut să-i păstreze fericirea.36 Astfel, o înţeleaptă organizare cruţă pe cel pe care nenorocirea l-ar putea face mai rău şi nu-l lasă să sufere pe cel ce nu poate răbda. 37 Altul este omul desăvîrşit prin toate virtuţile, sfînt şi apropiat de*

quaedam pro animorum qualitate distribuit, quosdam ... remordet, ne longa felicitate luxurient, alios duris <sinit> agitari, ut virtutes animi patientiae usu atque exercitatione confirment. 41 Alii plus aequo metuunt, quod ferre possunt, alii plus aequo despiciunt, quod ferre non possunt; hos in experimentum sui tristibus ducit. 42 Nonnulli venerandum saeculi nomen gloriosae pretio mortis emerunt, quidam suppliciis inexpugnabiles exemplum ceteris praetulerunt invictam malis esse virtutem; quae quam recte atque disposite et ex eorum bono, quibus accedere videntur, fiant, nulla dubitatio est. 43 Nam illud quoque, quod improbis nunc tristia, nunc optata proveniunt, ex eisdem ducitur causis. 44 Ac de tristibus quidem nemo miratur, quod eos malo meritos omnes existimant - quorum quidem supplicia tum ceteros ab sceleribus deterrent, tum ipsos, quibus invehuntur, emendant - laeta vero magnum bonis argumentum loquuntur, quid de huius modi felicitate debeant iudicare, quam famulari saepe improbis cernant. 45 In qua re illud etiam dispensari credo, quod est forsitan alicuius tam praeceps atque importuna natura, ut eum in scelera potius exacerbare possit rei familiaris inopia; huius morbo providentia collatae pecuniae remedio medetur. 46 Hic foedatam probris conscientiam spectans et se cum fortuna sua comparans forsitan pertimescit, ne, cuius ei iucundus usus est, sit tristis amissio; mutabit igitur mores ac, dum fortunam metuit amittere, nequitiam derelinquit. 47 Alios in cladem meritam praecipitavit indigne acta felicitas, quibusdam permissum puniendi ius, ut exercitii bonis et malis esset causa supplicii. 48 Nam ut probis atque

Dumnezeu; pe acesta providența până într-atît îl ferește de nenorocire, încît nu-l lasă să fie atins nici de boli. 38 Căci, după cum a spus cineva mai de seamă chiar decît mine: Tăriile cerești au zidit corpul omului sfînt [199] *39 Dar se întâmplă adesea ca posturile de înaltă răspundere să fie încredințate celor buni, iar răutatea să fie nimicită. 40 Altora providența le împarte fericirea proporțional cu nenorocirea, după calitatea sufletelor lor; pe unii îi mușcă, pentru ca ei să nu se moleșească într-o fericire îndelungată, îngăduie ca alții să fie puternic zguduiți, pentru ca virtuțile lor sufletești să se întărească prin practica și exercițiul răbdării. 41 Unii se tem mai mult decît trebuie de ceea ce de fapt pot să suporte, alții disprețuiesc mai mult decît trebuie ceea ce nu pot să suporte; pe aceștia experiența îi duce la cunoașterea de sine. 42 Unii și-au dobîndit cu prețul unei morți glorioase un nume venerabil de-a lungul secolelor, alții, neînfrânți în fața torturilor, au dat celorlalți exemplu că virtutea nu este învinsă de suferințe; că acestea se petrec cu regulă, cu rânduială și în interesul tuturor celor ce par a le suporta, este departe de orice îndoială. 43 Aceeași explicație are și faptul că celor răi li se întâmplă când neplăceri, când lucruri dorite. 44 De neplăcerile acestora desigur că nimeni nu se miră, fiindcă toți socotesc că ei au meritat răul; pedepsele lor pe alții îi abat de la nelegiuiri, iar pe cei pe care îi lovesc îi corectează; și bucuriile lor sînt pentru cei buni pildă elocventă de ceea ce trebuie să judece despre o astfel de fericire, pe care o văd adesea în serviciul celor răi.* 45 *În această chestiune cred că se poate ține seamă și de posibilitatea de a fi unul cu un temperament așa de iute și de nestăpânit, încît lipsa de cele necesare să-l împingă până la nelegiuire; providența vindecă boala acestuia dându-i ca leac avere multă.* 46 *Privindu-și conștiința pătată de ticăloșie și comparându-și avuția cu sine, se teme poate să nu-i fie dureroasă pierderea bunurilor, a căror folosire îi este plăcută; își va schimba deci conduita și în teama sa de a nu-și pierde*

improbis nullum foedus est, ita ipsi inter se improbi nequeunt convenire. 49 Quidni, cum a semet ipsis discerpentibus conscientiam vitiis quisque dissentiat faciantque saepe, quae, cum gesserint, non fuisse gerenda decernent?

50 Ex quo saepe summa illa providentia protulit insigne miraculum, ut malos mali bonos facerent. 51 Nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti videntur, noxiorum odio flagrantes ad virtutis frugem rediere, dum se eis dissimiles student esse, quos oderant. 52 Sola est enim divina vis, cui mala quoque bona sint, cum eis competenter utendo alicuius boni elicit effectum. 53 Ordo enim quidam cuncta complectitur, ut, quod adsignata ordinis ratione decesserit, hoc licet in alium, tamen ordinem relabatur, ne quid in regno providentiae liceat temeritati.

54 Ἀργαλέον δέ με ταῦτα θεὸν ὡς πάντ' ἀγορεύειν. 55 Neque enim fas est homini cunctas divinae operae machinas vel ingenio comprehendere vel explicare sermone. 56 Hoc tantum perspexisse sufficiat, quod naturarum omnium proditor deus idem ad bonum dirigens cuncta disponat dumque ea, quae protulit in sui similitudinem, retinere festinat, malum omne de rei publicae suae terminis per fatalis seriem necessitatis eliminet. 57 Quo fit, ut, quae in terris abundare creduntur, si disponentem providentiam spectes, nihil usquam mali esse perpendas. 58 Sed video te iam dudum et pondere quaestionis oneratum et rationis prolixitate fatigatum aliquam carminis exspectare dulcedinem; accipe igitur haustum quo refectus firmior in ulteriora contendas.

*avuția, se lasă de rele.*47 *Pe alții i-a prăbușit în ruină meritată o fericire dobîndită pe nedrept, unii au căpătat dreptul de a pedepsi, pentru ca să existe mijloc de întărire pentru cei buni și de corecție pentru cei răi.*48 *Căci după cum nu există nici o legătură între cei buni și cei răi, la fel cei răi nu pot să se înțeleagă între ei.*49 *De ce n-ar fi astfel, când viciile sfâșiindu-le conștiința, nu sînt de acord cu ei înșiși și fac adesea lucruri pe care le dezaprobă după ce le-au făcut?*

50 *Din aceasta reiese că deseori acea providență supremă a dat dovadă și de acest extraordinar miracol, încît cei răi să facă pe cei răi buni.*51 *Fiindcă uneori sufăr nedreptăți din partea celor mai răi dintre ei, aprinzându-se de revoltă împotriva nedreptăților, se-ntorc la roada virtuții, dorind să nu mai fie asemenea acelora pe care-i urăsc.*52 *Căci numai puterea divină este aceea pentru care și răul să poată fi un bine când, folosindu-se de el cu măsură, ajunge la realizarea vreunui bine.* 53 *Există o ordine care îmbrățișează toate și cel ce și-a părăsit locul pentru a intra în altă ordine de lucruri, rămâne totuși înăuntrul ordinii, pentru ca să nu se facă loc la nimic întâmplător în împărăția providenței.*

54 E greu ca eu să vorbesc de acestea toate ca un zeu [200] 55*Omul nu poate să cuprindă cu mintea sa, ori să explice prin cuvinte organizarea operei divine*[201]*.*56 *Nu e deajuns numai aceasta să vedem că Dumnezeu, creatorul tuturor ființelor, orânduiește toate, conducându-le spre bine și, silindu-se să mențină în asemănare cu sine ceea ce el a chemat la viață*[202]*, elimină răul din hotarul statului său, prin înlănțuirea inevitabilă a destinului.* 57 *De aici rezultă că răul ce se crede că abundă pe pământ, dacă-l privești prin prisma providenței rânduitoare, nu se găsește nicăieri.* 58 *Dar văd că de la o vreme tu, împovărat de greutatea problemei și obosit de lungimea raționamentului, aștepți un cântec odihnitor; soarbe deci o înghițitură care te va întări și-ți va da puteri, pentru a asculta cele ce vor urma.*

Metrum VI

Si vis celsi iura Tonantis
pura sollers cernere mente,
aspice summi culmina caeli;
illic iusto foedere rerum
veterem servant sidera pacem.
Non sol rutilo concitus igne
gelidum Phoebes impedit axem
nec, quae summo vertice mundi
flectit rapidos Ursa meatus,
numquam occiduo lota profundo,
cetera cernens sidera mergi
cupit Oceano tinguere flammas;
semper vicibus temporis aequis
Vesper seras nuntiat umbras
revehitque diem Lucifer almum.
Sic aeternos reficit cursus
alternus amor, sic astrigeris
bellum discors exsulat oris.
Haec concordia temperat aequis
elementa modis, ut pugnantia
vicibus cedant humida siccis
iungantque fidem frigora flammis,
pendulus ignis surgat in altum
terraeque graves pondere sidant.
His de causis vere tepenti
spirat florifer annus odores,
aestas cererem fervida siccat,
remeat pomis gravis autumnus,
hiemem defluus inrigat imber.

Poezia VI

Aceeaşi ordine şi armonie domneşte în tot universul şi toate tind, prin iubire, spre Dumnezeu, principiul lor.

Cu gânduri luminoase şi-adânci de vrei să ştii
Cel care-n ceruri tună ce legiuiri urmează
Priveşte firmamentul cu înaltele-i tării:
Acolo aştrii pace străveche îşi păstrează
Prin dreapta învoială cu care s-au legat.
Strălucitor de raze când soarele s-aprinde
Nu-mpiedică pe Phoebe în cerul înghețat,
Nici Ursa ce zenitul cu repezi căi cuprinde[203]
În valuri să se scalde nu merge niciodată
În occidentu-n care, cum vin să se scufunde,
Priveşte pe-alte astre pe bolta înstelată
Şi nu doreşte oceanul ca-n el să se afunde.
Întotdeauna Vesper cu-ntoarceri regulate
Vesteşte umbre-ncete şi Lucifer aşterne
Din nou frumoase zile şi binecuvântate[204]
Le înnoieşte mersul supus la legi eterne
Iubirea dintre ele şi este exilat
Războiul din ținutul de stele purtător[205].
Această armonie conduce neîncetat
Pe orice elemente ca-n rânduiala lor
Uscatul să dea locul la umedul opus,
Ca frigul legătura cu caldul să păstreze,
Ca focul ce stă-n aer să se ridice-n sus
Şi-nvins de greutate pământul să s-aşeze.
De aceea-n adierea călduță a primăverii
Se-mprăştie parfumul din fiecare floare.
Îşi coace Ceres roade în arşițele verii
De poame plină toamna se-ntoarce odihnitoare
Iar iarna e bătută de ploi, zăpezi şi gheață.

Haec temperies alit ac profert,
quicquid vitam spirat in orbe;
eadem rapiens condit et aufert
obitu mergens orta supremo.
Sedet interea conditor altus
rerumque regens flectit habenas
rex et dominus, fons et origo,
lex et sapiens arbiter aequi,
et, quae motu concitat ire,
sistit retrahens ac vaga firmat;
nam nisi rectos revocans itus
flexos iterum cogat in orbes,
quae nunc stabilis continet ordo,
dissaepta suo fonte fatiscant.
Hic est cunctis communis amor
repetuntque boni fine teneri,
quia non aliter durare queant,
nisi converso rursus amore
refluant causae, quae dedit esse.

Prosa VII

1 Iamne igitur vides, quid haec omnia, quae diximus, consequatur? - Quidnam? inquam. 2 - Omnem, inquit, bonam prorsus esse fortunam. - Et qui id, inquam, fieri potest? 3 - Attende, inquit. Cum omnis fortuna vel iucunda vel aspera tum remunerandi exercendive bonos, tum puniendi corrigendive improbos causa deferatur, omnis bona, quam vel iustam constat esse vel utilem. 4 - Nimis quidem, inquam, vera ratio et, si quam paulo ante docuisti providentiam fatumve considerem, firmis viribus nixa sententia. 5 Sed eam si placet, inter eas, quas inopinabiles paulo ante posuisti, numeremus. - Qui? inquit. 6 - Quia id hominum sermo communis usurpat et quidem crebro quorundam malam esse fortunam. 7 - Visne igitur, inquit,

Această înlănțuire a timpului hrănește
Și întreține tot ce respiră-n lume viață[206]
Tot ea apucă, îngroapă, sfărâmă și răpește
Pe bietele ființe în moarte cufundând.
Iar neîncetat, în ceruri, al lumii ziditor
Tronează, universul cu frâu-i conducând,
Stăpân și rege, obîrșie și nesecat izvor,
Dreptății legiuire și arbitru înțelept,
El cheamă iar la sine pe cele în mișcare
Și celor rătăcite le-așază drumul drept.
Căci dacă nu le-ar pune-ngrădiri pe-a lor cărare,
Chemându-le să vină de unde au pornit,
Cele ce sînt ținute în bună rânduire
S-ar pierde de izvorul de unde au venit.
El fără încetare e pentru toți iubire
De-orice viețuitoare e binele dorit
Fiindcă-n rostu-i viața i-ar fi cu neputință
De nu s-ar reîntoarce s-ajungă în sfârșit
Condusă de iubire la cel ce i-a dat ființă.

Proza VII

Soarta este totdeauna bună în sine. Orice soartă care pare aspră - dacă nu pedepsește, îndreaptă și întărește.

1 - *Și acum vezi ce concluzie urmează, după tot ceea ce am spus?* - Ce? i-am răspuns eu. 2 - *Că orice soartă e întotdeauna bună.*- Și cum e cu putință aceasta?3 - *Ascultă. De îndată ce orice soartă, plăcută sau aspră, are ca scop fie să răsplătească și să întărească pe cei buni, fie să pedepsească sau să îndrepte pe cei răi, rezultă că oricare este bună, fiind în același timp dreaptă și utilă.* 4 - Desigur, raționamentul tău este foarte adevărat și dacă țin seama de providența și destinul de care mi-ai vorbit cu puțin înainte, cugetarea ta se sprijină pe temelii puternice. 5 Totuși, dacă vrei, s-o trecem și pe ea în numărul celor pe care le-ai declarat ca de neînțeles. 6 - Cum? - Fiindcă este o afirmație curentă și generală aceea că soarta unora este rea. 7 - *Vrei așadar să ne*

paulisper vulgi sermonibus accedamus, ne nimium velut ab humanitatis usu recessisse videamur? - Ut placet, inquam. 8 - Nonne igitur bonum censes esse, quod prodest? - Ita est, inquam. 9 - Quae vero aut exercet aut corrigit, prodest? - Fateor, inquam. 10 - Bona igitur? - Quidni? Sed haec eorum est, qui vel in virtute positi contra aspera bellum gerunt vel a vitiis declinantes virtutis iter arripiunt. - Negare, inquam, nequeo. 11 - Quid vero iucunda, quae in praemium tribuitur bonis, num vulgus malam esse decernit? - Nequaquam, verum uti est, ita quoque esse optimam censet. 12 - Quid reliqua, quae cum sit aspera, iusto supplicio malos cohercet, num bonam populus putat? 13 - Immo omnium, inquam, quae excogitari possunt, iudicat esse miserrimam. 14 - Vide igitur, ne opinionem populi sequentes quiddam valde inopinabile confecerimus. - Quid? inquam. 15 - Ex his enim, ait, quae concessa sunt, evenit eorum quidem, qui vel sunt vel in possessione vel in provectu vel in adeptione virtutis, omnem, quaecumque sit, bonam, in improbitate vero manentibus omnem pessimam esse fortunam. 16 - Hoc, inquam, verum est, tametsi nemo audeat confiteri. 17 - Quare, inquit, ita vir sapiens moleste ferre non debet, quotiens in fortunae certamen adducitur, ut virum fortem non decet indignari, quotiens increpuit bellicus tumultus. 18 Utrique enim huic quidem gloriae propagandae, illi vero conformandae sapientiae difficultas ipsa materia est. 19 Ex quo etiam virtus vocatur, quod suis viribus nitens non superetur adversis; neque enim vos in provectu positi virtutis diffluere deliciis et emarcescere voluptate venistis. 20 Proelium cum omni fortuna animis acre conseritis, ne vos aut tristis opprimat aut iucunda corrumpat. 21 Firmis medium viribus occupate; quicquid aut infra subsistit aut ultra progreditur, habet contemptum felicitatis, non habet praemium laboris. 22 In vestra enim situm manu, qualem vobis fortunam formare malitis; omnis enim, quae videtur aspera, nisi aut exercet aut corrigit, punit.

apropiem puțin de vorbirea vulgului, pentru a nu da impresia că am pierdut oarecum legătura cu omenirea? - Cum îți place! 8 - *Nu crezi că ce e bun e și folositor?*- Ba da. 9 - *Dar ceea ce întărește sau îndreaptă e folositor?* - Da. 10 - *Prin urmare și bun?* - De ce nu? - *Dar aceasta este soarta acelora care, fie clădiți în virtuți, poartă război potrivniciilor vieții, fie întorcându-se din calea viciilor, iau drumul virtuților.* - N-aș putea să neg. 11 - *Iar soarta fericită care este dată celor buni ca răsplată nu cumva că vulgul o crede rea?*- Ba deloc; o socotește foarte bună, așa cum este. 12 - *Și pe cealaltă, care prin asprimea ei constituie o dreaptă pedeapsă pentru cei răi, o găsește poporul bună?* 13 - Ba o socotește mai nenorocită decît tot ce s-ar putea închipui. 14 - *Bagă de seamă deci să nu spunem vreun paradox urmând judecata mulțimii.* - De ce? 15 - *Din ceea ce am admis rezultă că cei ce sînt în posesiunea, căutarea sau dobîndirea virtuții, au întotdeauna soartă bună, oricare ar fi ea, pe când cei ce rămân în necinste o au întotdeauna foarte rea.* 16 - E adevărat, - conchisei eu - deși nimeni n-ar îndrăzni s-o mărturisească.17 - *De aceea* - răspunse ea - *bărbatul înțelept nu trebuie să suporte cu greutate unele hărțuieli cu soarta, după cum bărbatul viteaz nu se cuvine să se mânie când sună mobilizarea.* 18 *Căci pentru fiecare, greutatea însăși este prilej pentru unul de a-și dobîndi glorie, pentru celălalt de a-și întări înțelepciunea.* 19 *De aici se numește virtute, fiindcă, sprijinindu-se pe puterile sale, nu este învinsă de potrivniciile vieții; și voi, deprinzându-vă cu dezvoltarea virtuții, n-ați venit ca să vă risipiți în ușurătate și să vă istoviți în plăceri.* 20 *În sufletele voastre v-ați încleștat în luptă aprigă cu întreaga soartă ca ea să nu vă înăbușe când este tristă și să nu vă corupă când e plăcută.* 21 *Ocupați locul de mijloc cu forțe tari; oricine rămâne în afară, într-o parte sau alta, are disprețul fericirii, nu răsplata muncii.* 22 *În mâna voastră este chipul în care vreți să vă dăltuiți soarta; orice soartă care pare rea, dacă nu întărește sau îndreaptă, pedepsește.*

Metrum VII

Bella bis quinis operatus annis
ultor Atrides Phrygiae ruinis
fratris amissos thalamos piavit.
Ille dum Graiae dare vela classi
optat et ventos redimit cruore,
exuit patrem miserumque tristis
foederat natae iugulum sacerdos.
Flevit amissos Ithacus sodales,
quos ferus vasto recubans in antro
mersit immani Polyphemus alvo;
sed tamen caeco furibundus ore
gaudium maestis lacrimis rependit.
Herculem duri celebrant labores,
ille Centauros domuit superbos,
abstulit saevo spolium leoni
fixit et certis volucres sagittis,
poma cernenti rapuit draconi
aureo laevam gravior metallo,
Cerberum traxit triplici catena.
Victor immitem posuisse fertur
pabulum saevis dominum quadrigis.
Hydra combusto periit veneno,
fronte turpatus Achelous amnis
ora demersit pudibunda ripis,
Stravit Antaeum Libycis harenis,
Cacus Euandri satiavit iras,
quosque pressurus foret altus orbis,
saetiger spumis umeros notavit.
Ultimus caelum labor inreflexo
sustulit collo pretiumque rursus
ultimi caelum meruit laboris.
Ite nunc, fortes, ubi celsa magni
ducit exempli via. Cur inertes
terga nudatis? Superata tellus
sidera donat.

Poezia VII

Mitul lui Hercule, care a fost supus la toate încercările şi chinurile şi a triumfat, câştigând ca răsplată supremă cerul.

Prin zece ani de lupte Atrid [207] a răzbunat
Pe frate că răpită i-a fost a lui soţie,
Pe Frigia-n ruină lăsând-o, neîndurat.
El, însă, vrând cu flota, pe marea azurie,
Să plece şi cu sânge vînt bun răscumpărând,
Şi-a scos de tată haina şi preot s-a făcut,
În triste sacrificii la zei pe fiică dând.
Eroul din Itaca[208] a plâns că şi-a pierdut
Tovarăşii ce fost-au cu toţii înghiţiţi
De **Polyphem** cel groaznic, cu pântec nesătul;
Dar totuşi, pierzând ochiul, ca cei nenorociţi,
Şi-acesta bucuria şi-a răsplătit destul.
Lui **Hercul** pentru munca-i mărirea i-a fost plată:
Pe aprigii Centauri în luptă i-a supus,
S-a îmbrăcat cu pielea de la un leu[209] luată,
Şi cu săgeţi ochite de păsări[210] a răpus
Cu mâna-i grea de aur, el poame[211] a răpit
Unui dragon ce-n pază le-avea neîncetat.
Pe Cerber cu trei lanţuri legat l-a domolit,
Învingător se spune că drept păşune a dat
La nişte cai în furii pe-al lor stăpân.[212] Zdrobită
În foc pierit-a Hydra, cu tot veninu-i rău,
Iar rîul Achelous cu fruntea murdărită,
Şi-a întors înruşinate priviri spre fundul său[213]
În lybice nisipuri pe **Antaeus** l-a răpus.[214]
Iar **Cacus** lui **Evandru** i-a potolit mânia
Şi umerii ce lumea aveau s-o ţină sus.
Au fost pătaţi de spuma unui mistreţ[215]. Tăria
Cu care cea din urmă grea muncă a fost răbdată,
Căci pe grumaz el cerul ţinea [216]. I-a cinstit
Pentru această trudă cu cerul ca răsplată.
Mergeţi pe calea înaltă ce vi s-a dăruit
Ca o măreaţă pildă. Fiţi bravi! Puteţi fugi
Fără curaj? Pământul de-l veţi fi biruit
Stăpâni pe cer veţi fi.

LIBER V

CARTEA V

Prosa I

1 Dixerat orationisque cursum ad alia quaedam tractanda atque expedienda vertebat. 2 Tum ego: Recta quidem, inquam, exhortatio tuaque prorsus auctoritate dignissima, sed quod tu dudum de providentia quaestionem pluribus aliis implicitam esse dixisti, re experior. 3 Quaero enim, an esse aliquid omnino et quidnam esse casum arbitrere. 4 - Tum illa: Festino, inquit, debitum promissionis absolvere viamque tibi, qua patriam reveharis, aperire. 5 Haec autem etsi perutilia cognitu, tamen a propositi nostri tramite paulisper aversa sunt verendumque est, ne deviis fatigatus ad emetiendum rectum iter sufficere non possis. 6 - Ne id, inquam, prorsus vereare; nam quietis mihi loco fuerit ea, quibus maxime delector, agnoscere. 7 Simul, cum omne disputationis tuae latus indubitata fide constiterit, nihil de sequentibus ambigatur.

8 Tum illa: Morem, inqvit, geram tibi, simulque sic orsa est: Si quidem, inqvit, aliquis eventum temerario motu nullaque causarum conexione productum casum esse definiat, nihil omnino casum esse confirmo et praeter subiectae rei significationem inanem prorsus vocem esse decerno; quis enim cohercente in ordinem cuncta deo locus esse ullus temeritati reliquus potest? 9 Nam nihil ex nihilo exsistere vera sententia est, cui nemo umquam veterum refragatus est, quamquam id illi non de operante principio,

Proza I

Hazardul, ca eveniment accidental, care se petrece fără cauză, nu există. Nimic nu se naşte din nimic. Tot ce ni se pare fără cauză îşi are originea în ordinea intimă a naturii, care este condusă de Providenţă.

1 Filosofia vorbise astfel şi, schimbând subiectul, era gata să înceapă a trata şi lămuri alte chestiuni.2 I-am spus atunci:- Sfatul tău este bun şi vrednic de autoritatea ta, dar vorba pe care mi-ai spus-o adineauri, că problema providenţei este legată de multe altele, o verific acum pe teren. 3 Astfel iată, te întreb, de crezi în întâmplare şi ce este ea? 4 - *Mă grăbesc* - răspunse ea - *să mă achit de promisiunea făcută şi să-ţi arăt cărarea pe care să te întorci acasă.* 5 *Cunoaşterea cestei chestiuni, însă, deşi foarte folositoare, ne cam îndepărtează totuşi de la calea noastră şi mă tem ca nu cumva, obosindu-te pe căi lăturalnice, să nu poţi fi în stare să duci până la capăt drumul cel drept.* 6 - Nu te teme; este pentru mine o adevărată odihnă să cunosc aceste probleme, care mă desfată foarte mult.7 Când orice latură a discuţiei tale va fi întemeiată pe o convingere necontestată, nu voi mai avea nici o îndoială pentru cele ce urmează.

8 - *Te voi convinge* - zise ea - şi îndată începu astfel: *Dacă hazardul se defineşte ca un eveniment întâmplător, produs fără nici o înlănţuire cauzală, te-asigur că el nu există şi-ţi declar că acest cuvînt, necorespunzând ca însemnătate vreunei realităţi, este o vorbă goală; căci dacă Dumnezeu cuprinde în ordinea sa tot ceea ce există, mai poate rămâne vreun loc pentru hazard?* 9 *Maxima care spune că din nimic nu se naşte nimic*[217] *este adevărată, şi nimeni dintre cei vechi n-a contestat-o vreodată, deşi ei au luat-o ca temelie a*

sed de materiali subiecto hoc omnium de natura rationum quasi quoddam iecerint fundamentum. 10 At si nullis ex causis aliquid oriatur, id de nihilo ortum esse videbitur; quodsi hoc fieri nequit, ne casum quidem huius modi esse possibile est, qualem paulo ante definivimus.

11 - Quid igitur, inquam, nihilne est, quod vel casus vel fortuitum iure appellari queat? An est aliquid, tametsi vulgus lateat, cui vocabula ista conveniant? 12 - Aristoteles meus id, inquit, in Physicis et brevi et veri propinqua ratione definivit. 13 - Quonam, inquam, modo? - Quotiens, ait, aliquid cuiuspiam rei gratia geritur aliudque quibusdam de causis, quam quod intendebatur, obtingit, casus vocatur, ut si quis colendi agri causa fodiens humum defossi auri pondus inveniat. 14 Hoc igitur fortuito quidem creditur accidisse, verum non de nihilo est; nam proprias causas habet, quarum inprovisus inopinatusque concursus casum videtur operatus. 15 Nam nisi cultor agri humum foderet, nisi eo loci pecuniam suam depositor obruisset, aurum non esset inventum. 16 Hae sunt igitur fortuiti causae compendii, quod ex obviis sibi et confluentibus causis, non ex gerentis intentione provenit. 17 Neque enim vel qui aurum obruit vel qui agrum exercuit, ut ea pecunia repperiretur, intendit, sed, uti dixi, quo ille obruit, hunc fodisse convenit atque concurrit. 18 Licet igitur definire casum esse inopinatum ex confluentibus causis in his, quae ob aliquid geruntur, eventum. 19 Concurrere vero atque confluere causas facit ordo ille inevitabili conexione procedens, qui de providentiae fonte descendens cuncta suis locis temporibusque disponit.

tuturor raționamentelor, nu cu privire la principiul activ, ci cu privire la materia creată, adică la natura ființelor. 10 *Dacă se naște ceva fără nici o cauză, va părea că s-a născut din nimic; iar dacă aceasta nu se poate întâmpla, nici hazardul nu e posibil, cel puțin în forma în care l-am definit adineauri.*

11 - Ce, atunci nu există nimic care să poată fi numit pe drept hazard sau întâmplare? Sau există ceva care scapă înțelegerii vulgului, dar căruia totuși i se potrivesc aceste denumiri? 12 - *Discipolul meu* **Aristotel** *a definit acest cuvînt într-un chip simplu și apropiat de adevăr*[218], *în Fizicele sale.*- 13 Cum? întreb eu.- *Ori de câte ori*, - a răspuns ea - *o acțiune care se săvîrșește într-un scop oarecare, din anumite cauze, ajunge la altceva decît își propusese, se numește hazard, cum ar fi bunăoară atunci când cineva, săpând pentru a-și munci ogorul, descoperă o cantitate de aur îngropat în pământ.* 14 *Acesta este un caz ce se crede a fi datorit întâmplării, dar el nu apare din nimic; are cauze proprii, a căror întâlnire neașteptată și neprevăzută, pare să fi produs întâmplarea.* 15 *Într-adevăr, dacă agricultorul nu săpa pământul și dacă cineva nu și-ar fi îngropat banii acolo, n-ar fi fost găsit aurul.* 16 *Acestea sînt cauzele unui câștig întâmplător, provenit din cauze care se întâlnesc și se întretaie nu din intenția autorului lor.* 17 *Fiindcă nici cel ce a ascuns aurul, nici cel ce a săpat pământul, n-au avut intenția ca acei bani să fie descoperiți, ci, după cum am spus, s-a nimerit printr-un concurs de împrejurări ca ceea ce unul ascunsese, celălalt să găsească.* 18 *Se poate deci defini hazardul ca un eveniment neașteptat, adus de cauze care se întâlnesc în fapte ce se petrec cu un scop oarecare.* 19 *Dar întâlnirea și întretăierea între cauze este datorită acelei ordini care, având o inevitabilă înlănțuire și coborînd din izvorul providenței orânduiește toate fenomenele în spațiu și timp.*

Metrum I

Rupis Achaemeniae scopulis, ubi versa sequentum
pectoribus figit spicula pugna fugax,
Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt
et mox abiunctis dissociantur aquis.
Si coeant cursumque iterum revocentur in unum,
confluat, alterni quod trahit unda vadi,
convenient puppes et vulsi flumine trunci
mixtaque fortuitos implicet unda modos;
quos tamen ipsa vagos terrae declivia casus
gurgitis et lapsi defluus ordo regit.
Sic, quae permissis fluitare videtur habenis,
fors patitur frenos ipsaque lege meat.

Prosa II

1 Animadverto, inquam, idque, uti tu dicis, ita esse consentio. 2 Sed in hac haerentium sibi serie causarum estne ulla nostri arbitrii libertas an ipsos quoque humanorum motus animorum fatalis catena constringit? 3 - Est, inquit; neque enim fuerit ulla rationalis natura, quin eidem libertas adsit arbitrii. 4 Nam quod ratione uti naturaliter potest, id habet iudicium, quo quidque discernat; per se igitur fugienda optandave dinoscit. 5 Quod vero quis optandum esse iudicat, petit; refugit, vero quod aestimat esse fugiendum. 6 Quare, quibus in ipsis inest ratio, inest etiam volendi nolendique libertas, sed hanc non in omnibus aequam esse

Poezia I

Hazardul, ca un râu al cărui izvor este ascuns, își are obîrșia în determinismul cosmic.

În Achemenia[219], unde din fugă în piept cu săgeata
Urmăritorul lovit este de cel urmărit[220],
De sub o stâncă din munți izvorînd Eufratul și Tigrul,
Pleacă-mpreună întâi, dar mai apoi se despart.
Dacă din nou s-ar uni și în matcă îndeobște ar curge,
Ceea ce duc despărțit împreună ar pluti
Trunchiuri purtate de ape, corăbii ar merge la vale,
Și jucăuș peste tot undele s-ar învârti;
Totuși această mișcare-n schimbările ei e condusă
De ale apelor legi și de pământu-nclinat.
Tot așa soarta ce pare că merge cu frânele-n voie
Are zăbale și legi ce o-nfrâncază mereu.

Proza II

Libertatea voinței scapă determinismului cauzal. Voința e liberă, în raport cu virtutea și cu contemplarea divinității; ea este determinată de pasiuni și vicii.

1 - Îmi dau seama, - zic - și recunosc că așa e, cum spui tu. 2 Dar în această serie de cauze care se înlănțuie între ele există liberul nostru arbitru sau și mișcările sufletești sînt strînse în cătușele fatalității? 3 - *Există*, - răspunse ea; *căci nu este ființă rațională căreia să-i lipsească liberul arbitru.* 4 *Într-adevăr, cel ce poate din firea sa să se folosească de rațiune, acela posedă judecata prin care are putința să aleagă; distinge prin sine deci ce să dorească și de ce să fugă.* 5 *El caută ceea ce socotește că e de dorit; și fuge de ceea ce crede că trebuie evitat.* 6 *De aceea cei care au rațiune au și libertatea de a voi sau de a nu voi, dar declar că această libertate nu e egală pentru toți.* 7 *Esențele superioare au*

constituo. 7 Nam supernis divinisque substantiis et perspicax iudicium et incorrupta voluntas et efficax optatorum praesto est potestas. 8 Humanas vero animas liberiores quidem esse necesse est, cum se in mentis divinae speculatione conservant, minus vero, cum dilabuntur ad corpora, minusque etiam, cum terrenis artubus colligantur.9 Extrema vero est servitus, cum vitiis deditae rationis propriae possessione ceciderunt. 10 Nam ubi oculos a summae luce veritatis ad inferiora et tenebrosa deiecerint, mox inscitiae nube caligant, perniciosis turbantur affectibus, quibus accedendo consentiendoque, quam invexere sibi, adiuvant servitutem et sunt quodam modo propria libertate captivae. 11 Quae tamen ille ab aeterno cuncta prospiciens providentiae cernit intuitus et suis quaeque meritis praedestinata disponit.

Metrum II

Πάντ᾽ ἐφορᾶν καὶ πάντ᾽ ἐπακούειν
puro clarum lumine Phoebum
melliflui canit oris Homerus;
qui tamen intima viscera terrae
non valet aut pelagi radiorum
infirma perrumpere luce.
Haud sic magni conditor orbis;
huic ex alto cuncta tuenti
nulla terrae mole resistunt,
non nox astris nubibus obstat.
Quae sint, quae fuerint veniantque,
uno mentis cernit in ictu;
quem, quia respicit omnia solus,
verum possis dicere solem.

desigur judecata pătrunzătoare, voință neștirbită și puterea oricând gata de a-și îndeplini dorințele. 8 *Sufletele omenești însă sînt neapărat mai libere când rămân în contemplarea inteligenței divine; libertatea li se micșorează când ele se coboară în corpuri și se micșorează și mai mult când sînt strînse în legături pământeşti.* 9 *Robia lor este extremă când, alunecate pe panta viciilor, și-au pierdut posesiunea rațiunii proprii.* 10 *Căci în momentul în care și-au mutat ochii de la lumina adevărului suprem spre lumea de jos și întunecoasă, îndată sînt învăluite de norul ignoranței și tulburate de pasiuni periculoase, pe care primindu-le și consimțindu-le își măresc robia ce și-au adus-o și sînt oarecum captive ale propriei lor libertăți.* 11 *Pe acestea totuși, providența, care privește din eternitate totul, le vede și le orânduiește, predestinându-le pe fiecare după meritul lor:*

Ea vede tot și înțelege tot.[221)]

Poezia II

Dumnezeu cuprinde cu privirea sa trecutul, prezentul și viitorul în același moment.

Cântat de **Homer** cel cu glasul de miere
E Phoebus lucind de curată lumină[222)],
În fundul pământului însă putere
El n-are a pătrunde cu rază senină
Și nici în oceane ce-adânci se întind.
Dar nu-i tot așa ziditorul cel mare;
Privirile sale pe toate cuprind,
Să-i stea împotrivă nu este în stare
Pământul sau noaptea cu sumbră cernire.
Pe-acelea ce sînt, ce au fost, sau ce vin[223)],
Le are-ntr-o singură înaltă privire;
El toate le vede cu ochiul divin[224)],
El singur e soare cu dreaptă numire.

Prosa III

1 Tum ego: En, inquam, difficiliore rursus ambiguitate confundor. 2 - Quaenam, inquit, ista est? Iam enim, quibus perturbere, coniecto. 3 - Nimium, inquam, adversari ac repugnare videtur praenoscere universa deum et esse ullum libertatis arbitrium. 4 Nam si cuncta prospicit deus neque falli ullo modo potest, evenire necesse est, quod providentia futurum esse praeviderit. 5 Quare si ab aeterno non facta hominum modo, sed etiam consilia voluntatesque praenoscit, nulla erit arbitrii libertas; neque enim vel factum aliud ullum vel quaelibet exsistere poterit voluntas, nisi quam nescia falli providentia divina praesenserit. 6 Nam si aliorsum, quam provisae sunt, detorqueri valent, non iam erit futuri firma praescientia, sed opinio potius incerta, quod de deo credere nefas iudico.

7 Neque enim illam probo rationem, qua se quidam credunt hunc quaestionis nodum posse dissolvere. 8 Aiunt enim non ideo quid esse eventurum, quoniam id providentia futurum esse prospexerit, sed e contrario potius, quoniam quid futurum est, id divinam providentiam latere non posse eoque modo necessarium hoc in contrariam relabi partem. 9 Neque enim necesse esse contingere, quae providentur, sed necesse esse, quae futura sunt, provideri, quasi vero, quae cuius rei causa sit, praescientiane futurorum necessitatis an futurorum necessitas providentiae, laboretur ac non illud demonstrare nitamur, quoquo modo sese habeat ordo causarum, necessarium esse eventum praescitarum

Proza III

Cum se împacă libertatea voinței cu prestiința divină? Dacă Dumnezeu știe mai dinainte faptele oamenilor este necesar ca ele să se producă așa cum le-a prevăzut providența, și omul nu mai e liber nici pe gândurile, nici pe faptele sale. Filosofia promite să înlăture această contradicție.

1 - Iată, - zic eu atunci, - m-am înfundat din nou într-o încurcătură mai grea.2 - *Care?* - răspunde Filosofia. 3 - Mi se pare o prea mare opoziție și contradicție între faptul că Dumnezeu cunoaște dinainte toate și acela că ar exista vreun liber arbitru[225]. 4 Într-adevăr, dacă Dumnezeu cunoaște totul de la început și nu se poate înșela în nici un chip, este necesar ca evenimentele să se producă așa cum le-a prevăzut providența.5 Deci dacă din eternitate cunoaște mai dinainte nu numai faptele, dar chiar gândurile și voințele oamenilor nu va exista nici un liber arbitru; fiindcă n-ar putea exista vreun fapt sau vreo voință, decît cu prevederea providenței divine care nu știe să greșească. 6 Căci dacă acestea ar putea lua altă cale decît aceea care li s-a prevăzut, prestiința viitorului nu va fi puternică, ci mai degrabă o bănuială nesigură, ceea ce nu mi se pare legiuit să cred despre Dumnezeu.

7 Și nu aprob nici acel raționament prin care unii cred că pot dezlega nodul acestei probleme. 8 Ei zic că nu fiindcă l-a prevăzut providența se va întâmpla un fenomen, ci dimpotrivă pentru că va avea să se întâmple, el nu poate scăpa providenței divine, că în acest mod datele problemei se răstoarnă. 9 Nu e necesar să se întâmple cele ce se prevăd, ci trebuie să fie prevăzute cele ce se întâmplă; ca și cum greutatea ar consta în a afla care fenomen este cauza celuilalt, anume de a afla dacă prestiința e cauza necesității fenomenelor sau necesitatea lor este cauză a providenței și ca și cum nu ne-am sili să

rerum, etiam si praescientia futuris rebus eveniendi necessitatem non videatur inferre.

10 Etenim si quispiam sedeat, opinionem, quae eum sedere coniectat, veram esse necesse est atque e converso rursus, si de quopiam vera sit opinio, quoniam sedet, eum sedere necesse est. 11 In utroque igitur necessitas inest, in hoc quidem sedendi, at vero in altero veritatis. 12 Sed non idcirco quisque sedet, quoniam vera est opinio, sed haec potius vera est, quoniam quempiam sedere praecessit. 13 Ita cum causa veritatis ex altera parte procedat, inest tamen communis in utraque necessitas.

14 Similia de providentia futurisque rebus ratiocinari patet; nam etiam si idcirco, quoniam futura sunt, providentur, non vero ideo, quoniam providentur, eveniunt, nihilo minus tamen a deo vel ventura provideri vel provisa necesse est evenire provisa, quod ad perimendam arbitrii libertatem solum satis est. 15 Iam vero quam praeposterum est, ut aeternae praescientiae temporalium rerum eventus causa esse dicatur! 16 Quid est autem aliud arbitrari ideo deum futura, quoniam sunt eventura, providere, quam putare, quae olim acciderunt, causam summae illius esse providentiae? 17 Ad haec sicuti, cum quid esse scio, id ipsum esse necesse est, ita, cum quid futurum novi, id ipsum futurum esse necesse est; sic fit igitur, ut eventus praescitae rei nequeat evitari. 18 Postremo si quid aliquis aliorsum, atque sese res habet, existimet, id non modo scientia non est, sed est opinio fallax ab scientiae veritate longe diversa. 19 Quare si quid ita futurum est, ut eius certus ac necessarius non sit eventus, id eventurum esse praesciri

demonstrăm că, ori în ce chip s-ar petrece ordinea cauzelor, este necesar să se producă fenomenele prestiute, chiar dacă prestiința nu pare a impune fenomenelor viitoare necesitatea de a se întâmpla.

10 Dacă bunăoară un om șade, judecata care presupune că el șade este în mod necesar adevărată, și invers, dacă despre un om este adevărată afirmația care spune că el șade, apoi el trebuie să fie așezat în acel moment. 11 Există deci în ambele cazuri necesitate: în unul șederea, în celălalt adevărul. 12 Dar nu de aceea șade cineva, fiindcă judecata este adevărată, ci mai degrabă aceasta este adevărată pentru că i-a precedat șederea cuiva. 13 Astfel, deși cauza adevărului vine din altă parte, există totuși o necesitate comună în fiecare.

14 Se poate judeca la fel despre providență în legătură cu evenimentele viitoare; căci chiar dacă de aceea sînt prevăzute fiindcă se vor întâmpla și nu de aceea se întâmplă pentru că sînt prevăzute, totuși Dumnezeu prevede neapărat tot ceea ce se va întâmpla și face să se întâmple tot ceea ce a prevăzut, fapt care singur este de ajuns ca să suprime liberul arbitru. 15 Și apoi cît e de fără sens să se afirme că devenirea faptelor în timp este cauza prestiinței divine. 16 Ce este altceva a crede că de aceea Dumnezeu prevede cele viitoare fiindcă ele se vor întâmpla, decît a socoti că cele ce s-au întâmpla sînt cauza acelei providențe supreme? 17 Pe lângă acestea, după cum când știu sigur că există ceva, acest ceva trebuie să existe, tot așa când știu sigur că se va produce ceva nou, va trebui să se producă; de aici rezultă deci că nu poate fi evitată producerea unui lucru prestiut. 18 În sfârșit dacă cineva socotește un lucru altfel decît este el în realitate, aceasta nu numai că nu e știință, dar este o falsă judecată, cu totul contrarie adevărului științific. 19 Deci dacă se va întâmpla un eveniment fără ca producerea lui să fie sigură și necesară, cine ar putea ști mai dinainte că el se va întâmpla? 20 Căci după cum adevărata

qui poterit? 20 Sicut enim scientia ipsa impermixta est falsitati, ita id, quod ab ea concipitur, esse aliter atque concipitur, nequit. 21 Ea namque causa est, cur mendacio scientia careat, quod se ita rem quamque habere necesse est, uti eam sese habere scientia comprehendit.

22 Quid igitur, quonam modo deus haec incerta futura praenoscit? 23 Nam si inevitabiliter eventura censet, quae etiam non evenire possibile est, fallitur, quod non sentire modo nefas est, sed etiam voce proferre. 24 At si ita, uti sunt, ita ea futura esse decernit, ut aeque vel fieri ea vel non fieri posse cognoscat, quae est haec praescientia, quae nihil certum, nihil stabile comprehendit? 25 Aut quid hoc refert vaticinio illo ridiculo Tiresiae

Quicquid dicam, aut erit aut non?

26 Quid etiam divina providentia humana opinione praestiterit, si uti homines incerta iudicat, quorum est incertus eventus? 27 Quodsi apud illum rerum omnium certissimum fontem nihil incerti esse potest, certus eorum est eventus, quae futura firmiter ille praescierit.

28 Quare nulla est humanis consiliis actionibusque libertas, quas divina mens sine falsitatis errore cuncta prospiciens ad unum alligat et constringit eventum. 29 Quo semel recepto quantus occasus humanarum rerum consequatur, liquet. 30 Frustra enim bonis malisque praemia poenaeve proponuntur, quae nullus meruit liber ac voluntarius motus animorum. 31 Idque omnium videbitur iniquissimum, quod nunc aequissimum iudicatur, vel puniri improbos vel remunerari probos, quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed futuri cogit certa necessitas. 32 Nec vitia igitur nec virtutes quicquam fuerint, sed

ştiinţă nu este amestecată cu erori, tot aşa ceea ce e conceput de ea nu poate fi altfel decît e conceput. 21 De aceea ştiinţa e lipsită de minciună, pentru că orice lucru este neapărat aşa cum îl înţelege ea.

22 Cum cunoaşte mai dinainte Dumnezeu un viitor nesigur? 23 Dacă crede că se vor întâmpla sigur evenimente care ar putea să nu se întâmple, se înşeală şi aceasta e o impietate nu numai de exprimat, dar chiar de conceput. 24 Iar dacă socoteşte că ele vor fi aşa cum sînt, că adică vor putea deopotrivă să se întâmple sau să nu se întâmple, ce fel de preştiinţă e aceea al cărei domeniu n-are nimic sigur, nimic stabil? 25 Întrucât diferă de acea ridicolă profeţie a lui **Tiresias**:

Tot ce spun, va fi sau nu va fi? [226)]

26 Şi ce autoritate va avea providenţa divină în faţa judecăţii umane, dacă judecă întocmai ca oamenii, nesigure evenimente ce se produc nesigur? 27 Dacă înlăuntrul providenţei - acest izvor universal al oricărei certitudini - nu poate exista nimic nesigur, este sigură producerea faptelor a căror realizare ea le-a preştiut cu siguranţă.

28 De aceea nu există nici o libertate în hotărârile şi acţiunile omeneşti; inteligenţa divină, care prevede totul fără greşeală, le leagă într-o singură unitate şi le determină desfăşurarea. 29 Odată admis acest principiu se vede clar ce deznodământ tragic au lucrurile omeneşti. 30 Căci zadarnic se propun celor buni şi răi recompense şi pedepse, pe care nu le-a meritat nici o mişcare liberă şi voluntară a sufletului. 31 Şi, ceea ce acum se socoteşte foarte drept, va părea de o nedreptate extremă să fie pedepsiţi cei răi, sau să fie răsplătiţi cei buni, pe care nu îi mână spre una din aceste două alternative voinţa lor proprie, ci îi constrînge o necesitate implacabilă a ceea ce va avea să fie. 32 Deci nici viciile, nici virtuţile n-au în sine vreo existenţă, ci sînt mai degrabă un amestec nedefinit al consecinţelor tuturor faptelor omeneşti, concluzie cu atît mai criminală cu cât, dacă

omnium meritorum potius mixta atque indiscreta confusio, quoque nihil sceleratius excogitari potest, cum ex providentia rerum omnis ordo ducatur nihilque consiliis liceat humanis, fit, ut vitia quoque nostra ad bonorum omnium referantur auctorem. 33 Igitur nec sperandi aliquid nec deprecandi ulla ratio est; quid enim vel speret quisque vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series indeflexa conectit?

34 Auferetur igitur unicum illud inter homines deumque commercium sperandi scilicet ac deprecandi, si quidem iustae humilitatis pretio inaestimabilem vicem divinae gratiae promeremur, qui solus modus est, quo cum deo colloqui homines posse videantur illique inaccessae luci prius quoque, quam impetrent, ipsa supplicandi ratione coniungi. 35 Quae si recepta futurorum necessitate nihil virium habere credantur, quid erit, quo summo illi rerum principi conecti atque adhaerere possimus? 36 Quare necesse erit humanum genus, uti paulo ante cantabas, dissaeptum atque disiunctum suo fonte fatiscere.

Metrum III

Quaenam discors foedera rerum
causa resolvit? Quis tanta deus
veris statuit bella duobus,
ut, quae carptim singula constent,
eadem nolint mixta iugari?
An nulla est discordia veris
semperque sibi certa cohaerent,
sed mens caecis obruta membris
nequit oppressi luminis igne

în providență își are obîrșia orice ordine a realității și voințele omenești n-au nici o putere, urmează că și viciile noastre au ca principiu tot pe autorul tuturor lucrurilor. 33 Așadar nu e nici o rațiune de a spera sau de a te ruga pentru ceva; de altfel ce ar putea spera sau cere prin rugăciuni cineva, când toate cele ce merită a fi dorite sînt legate într-o înlănțuire ce nu se mai poate schimba?

34 Se va suprima deci acea unică legătură între Dumnezeu și oameni, speranța și rugăciunea, dacă cel puțin meritățm, ca preț al unei umilințe drepte, răsplata nemăsurată a grației divine, care este singurul mijloc prin care oamenii par a putea să vorbească cu Dumnezeu și să se unească, prin însăși rațiunea rugăciunii, cu acea lumină neîntinată, chiar înainte de a o dobîndi. 35 Dar dacă socotim faptele viitoare ca necesare și nu le credem înzestrate cu o putere a lor proprie, prin ce ne vom putea lega și uni cu acel principiu suprem al tuturor lucrurilor? 36 De aceea va trebui, cum tu spuneai mai adineauri în versurile tale[227], ca neamul omenesc să se prăbușească dezgrădit și despicat de izvorul său.

Poezia III[228]

Dorința de a cunoaște este tendința de a ne reaminti adevărurile pe care le-am cunoscut înainte de a ne naște. Cunoștințele noastre nu-și au izvorul în simțuri, ci în rațiune, care prelucrează datele simțurilor prin formele apriorice ale conștiinței.

Ce pricină le face pe cele strîns unite
Să se dezbine? Ce zeu război mereu trimite
Ca două adevăruri în lupte mari să fie?
În parte de sînt luate își au statornicie,
Dar ca să stea-mpreună refuză fiecare.
Sau între adevăruri nu-i nici o dezbinare,
În strînsă legătură și sigură fiind toate

rerum tenues noscere nexus?
Sed cur tanto flagrat amore
veri tectas reperire notas?
Scitne, quod appetit anxia nosse?
Sed quis nota scire laborat?
At si nescit, quid caeca petit?
Quis enim quicquam optet
aut quis valeat nescita sequi
quove inveniat? Quis reppertam
queat ignarus noscere formam?
An, cum mentem cerneret altam,
pariter summam et singula norat?
Nunc membrorum condita nube
non in totum est oblita sui
summamque tenet singula perdens.
Igitur quisquis vera requirit.
neutro est habitu; nam neque novit
nec penitus tamen omnia nescit,
sed, quam retinens meminit, summam
consulit alte visa retractans,
ut servatis queat oblitas
addere partes.

Prosa IV

1 Tum illa: Vetus, inquit, haec est de providentia querela M.que Tullio, cum divinationem distribuit, vehementer agitata tibique ipsi res diu prorsus multumque quaesita, sed haudquaquam ab ullo vestrum hactenus satis diligenter ac

Dar mintea-ntunecată de trupul orb nu poate,
- Ca focul ce își arde lumini înăbușite, -
Să vadă lucrurile cum sînt înlănțuite?
De ce e mistuită de-atîta pasiune
Să afle adevărul cu-adâncă viziune?
Știe ce vrea să-nvețe atît de-nfrigurat?
Dar cine se muncește să afle ce-a învățat?
Ce caută-n orbirea-i ceea ce nu va ști?
Și ce nu se cunoaște cum s-ar putea dori? [229)]
Pot cele neștiute să fie cercetate
Și cum pot fi găsite? Iar dacă sînt aflate,
Că sînt chiar adevărul putea-va oare ști?
Și când inteligența supremă-o va privi
Nu va cunoaște parte și tot înseninată?
Acum, în trup închisă, de nor întunecată,
Cu totul însă mintea nu și-a uitat de sine;
Pierzând cele mărunte ce e-nsemnat reține.
Deci cine adevărul să-l afle își propune
E la mijloc de cale; căci el nu poate spune
Nici că ceva cunoaște, nici că nimic nu știe;
Dar cele mai de seamă ce-n minte pot să-i fie
Le vede, le recheamă din-nalturi neîncetat
Ca să așeze-alături de cele ce-a păstrat
Aceea ce-a uitat.

Proza IV

Preștiința nu e o cauză de necesitate pentru un fapt viitor, ea nu limitează liberul arbitru. Cunoașterea nu e în funcție de obiectul cunoscut, ci de subiectul cunoscător. Cele patru grade ale cunoașterii.

1 Filosofia a răspuns atunci:- *Este veche această plângere împotriva providenței; ea a fost straşnic dezbătută de* **Cicero**[230)] *în tratatul său despre divinație și tu ai cercetat-o*

firmiter expedita. 2 Cuius caliginis causa est, quod humanae ratiocinationis motus ad divinae praescientiae simplicitatem non potest ammoveri, quae si ullo modo cogitari queat, nihil prorsus relinquetur ambigui. 3 Quod ita demum patefacere atque expedire temptabo, si prius ea, quibus moveris, expendero. 4 Quaero enim, cur illam solventium rationem minus efficacem putes, quae quia praescientiam non esse futuris rebus causam necessitatis existimat, nihil impediri praescientia arbitrii libertatem putat. 5 Num enim tu aliunde argumentum futurorum necessitatis trahis, nisi quod ea, quae praesciuntur, non evenire non possunt? 6 Si igitur praenotio nullam futuris rebus adicit necessitatem, quod tu etiam paulo ante fatebare, quid est, quod voluntarii exitus rerum ad certum cogantur eventum?

7 Etenim positionis gratia, ut, quid consequatur, advertas, statuamus nullam esse praescientiam. 8 Num igitur, quantum ad hoc attinet, quae ex arbitrio veniunt, ad necessitatem cogantur? - Minime. 9 - Statuamus iterum esse, sed nihil rebus necessitatis iniungere; manebit, ut opinor, eadem voluntatis integra atque absoluta libertas. 10 Sed praescientia, inquies, tametsi futuris eveniendi necessitas non est, signum tamen est necessario ea esse ventura. 11 Hoc igitur modo, etiam si praecognitio non fuisset, necessarios futurorum exitus esse constaret; omne etenim signum tantum, quid sit, ostendit, non vero efficit, quod designat. 12 Quare demonstrandum prius est nihil non ex necessitate contingere, ut praenotionem signum esse huius necessitatis appareat; alioquin si haec nulla est, ne illa quidem eius rei signum poterit esse, quae non est. 13

îndelung şi stăruitor, dar nici unul dintre voi nu i-a adus o lămurire precisă şi temeinică. 2 *Pricina întunericului acestei probleme este că şovăirile raţionamentului omenesc nu se pot apropia de unicitatea preştiinţei divine care, dacă ar putea fi înţeleasă cît de cît, n-ar mai lăsa loc pentru îndoială.* 3 *Voi încerca totuşi să luminez şi să lămuresc această problemă, după ce voi examina mai întâi chestiunile care te frământă.* 4 *Vreau în adevăr să aflu pentru ce ţi se pare mai puţin mulţumitor raţionamentul celor ce aduc o soluţie, arătând că preştiinţa nu e o cauză de necesitate pentru lucrurile viitoare, că astfel liberul arbitru nu e împiedicat de preştiinţă.* 5 *În ce constă pentru tine argumentul necesităţii celor viitoare dacă nu în aceea că cele ştiute mai dinainte nu pot să nu se întâmple?* 6 *Dacă deci precunoaşterea nu impune lucrurilor viitoare nici o necesitate*[231]*, ceea ce tu ai mărturisit cu puţin înainte, pentru ce manifestările voluntare iau o direcţie determinată?*

7 *Pentru o mai uşoară punere a problemei, ca să poţi înţelege mai bine cele ce vor urma, să presupunem că preştiinţa nu există.* 8 *Aşadar, ca să ne ţinem în cadrul acestei afirmaţii, cele ce vin din liberul arbitru sînt constrînse de necesitate?* - Nu. 9 - *Să presupunem acum că preştiinţa există, dar că nu impune fenomenelor nici o necesitate; va rămâne, după părerea mea, aceeaşi întreagă şi absolută libertate a voinţei.* 10 *Dar preştiinţa, vei zice, chiar dacă nu constituie pentru cele viitoare o necesitate ca ele să se producă, este totuşi un semn că ele se vor produce neapărat.* 11 *Prin urmare, în acest caz, chiar dacă n-ar fi existat o cunoaştere anticipată, ar reieşi totuşi că o ieşire anumită a evenimentelor e necesară: căci orice semn arată numai ceea ce este, dar nu produce ceea ce indică.* 12 *De aceea trebuie demonstrat mai întâi că nu se întâmplă nimic fără să fie nevoie, pentru ca să apară cunoaşterea anticipată ca semn al acestei necesităţi;*

Iam vero probationem firma ratione subnixam constat non ex signis neque petitis extrinsecus argumentis, sed ex convenientibus necessariisque causis esse ducendam.

14 Sed qui fieri potest, ut ea non proveniant, quae futura esse providentur? Quasi vero nos ea, quae providentia futura esse praenoscit, non esse eventura credamus ac non illud potius arbitremur, licet eveniant, nihil tamen, ut evenirent, sui natura necessitatis habuisse. 15 Quod hinc facile perpendas licebit; plura etenim, dum fiunt, subiecta oculis intuemur, ut ea, quae in quadrigis moderandis atque flectendis facere spectantur aurigae, atque ad hunc modum cetera. 16 Num igitur quicquam illorum ita fieri necessitas ulla compellit? - Minime; frustra enim esset artis effectus, si omnia coacta moverentur. 17 - Quae igitur, cum fiunt, carent exsistendi necessitate, eadem, prius quam fiant, sine necessitate futura sunt. 18 Quare sunt quaedam eventura, quorum exitus ab omni necessitate sit absolutus. 19 Nam illud quidem nullum arbitror esse dicturum, quod quae nunc fiunt, prius quam fierent eventura non fuerint; haec igitur etiam praecognita liberos habent eventus. 20 Nam sicut scientia praesentium rerum nihil his, quae fiunt, ita praescientia futurorum nihil his, quae ventura sunt, necessitatis importat. 21 Sed hoc, inquis, ipsum dubitatur, an earum rerum, quae necessarios exitus non habent, ulla possit esse praenotio. 22 Dissonare etenim videntur putasque, si praevideantur, consequi necessitatem, si necessitas desit, minime praesciri nihilque scientia comprehendi posse nisi certum. 23 Quodsi, quae incerti sunt exitus, ea quasi certa providentur, opinionis id esse

altfel dacă una nu există, nici cealaltă nu va putea fi semnul a ceea ce nu există. 13 *Se ştie pe de altă parte că o demonstraţie, sprijinită pe un raţionament solid, nu trebuie dedusă din semne, nici din argumente exterioare problemei, ci din cauze necesare şi adecvate.*

14 *Dar cum se face că realizarea celor prevăzute nu se produce? Ca şi cum am crede că cele pe care providenţa le cunoaşte anticipat că se vor produce nu se vor întâmpla şi n-am socoti mai degrabă că fenomenele deşi se produc, n-au avut totuşi prin natura lor nici o nevoie de a se produce.* 15 *De aici încolo le vei putea judeca cu uşurinţă, căci multe fapte se petrec sub ochii noştri, ca de pildă acela când vizitii îşi întorc sau îşi conduc quadrigele şi altele de acest fel.* 16 *Sînt constrînse de vreo necesitate aceste fapte să se petreacă altfel?*- Nu, fiindcă ar fi zadarnică munca diferitelor învăţături, dacă totul ar fi pus în mişcare din constrîngere. 17 - *Deci un fenomen care scapă de necesitatea de a exista în momentul în care se produce, e scutit şi de nevoia de a exista înainte de a se produce.* 18 *Există astfel unele evenimente viitoare a căror manifestare e dezlegată de orice necesitate.* 19 *Cred că nimeni nu va zice că un fapt care se petrece în acest moment nu s-ar fi putut întâmpla şi înainte de momentul în care s-a produs; prin urmare chiar cele preştiute au desfăşurări libere.* 20 *Precum ştiinţa celor prezente nu le dă acestora nici un caracter de necesitate, tot aşa ştiinţa de mai înainte a celor viitoare nu le aduce acestora nici o necesitate de a se produce*[232]. 21 *Dar, zici, problema este dacă poate exista vreo cunoaştere anterioară a acelor lucruri a căror realizare nu e necesară.* 22 *Pare a fi aici o contradicţie, gândeşti că un fenomen prevăzut îşi atrage după sine necesitatea existenţei lui, că dacă această necesitate lipseşte el nu se mai poate prevedea; şi că ştiinţa nu poate cuprinde decît ce este cert.* 23 *Iar dacă cele ce au realizări nesigure par ca sigure, ele*

caliginem, non scientiae veritatem; aliter enim, ac sese res habeat, arbitrari ab integritate scientiae credis esse diversum. 24 Cuius erroris causa est, quod omnia, quae quisque novit, ex ipsorum tantum vi atque natura cognosci aestimat, quae sciuntur. 25 Quod totum contra est; omne enim, quod cognoscitur, non secundum sui vim, sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem. 26 Nam, ut hoc brevi liqueat exemplo, eandem corporis rotunditatem aliter visus, aliter tactus agnoscit; ille eminus manens totum simul iactis radiis intuetur, hic vero cohaerens orbi atque coniunctus circa ipsum motus ambitum rotunditatem partibus comprehendit.

27 Ipsum quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intellegentia contuetur. 28 Sensus enim figuram in subiecta materia constitutam, imaginatio vero solam sine materia iudicat figuram. 29 Ratio vero hanc quoque transcendit speciemque ipsam, quae singularibus inest, universali consideratione perpendit. 30 Intellegentiae vero celsior oculus exsistit; supergressa namque universitatis ambitum ipsam illam simplicem formam pura mentis acie contuetur. 31 In quo illud maxime considerandum est: nam superior comprehendendi vis amplectitur inferiorem, inferior vero ad superiorem nullo modo consurgit. 32 Neque enim sensus aliquid extra materiam valet vel universales species imaginatio contuetur vel ratio capit simplicem formam, sed intellegentia quasi desuper spectans concepta forma, quae subsunt, etiam cuncta diiudicat, sed eo modo, quo formam ipsam, quae nulli alii nota esse poterat, comprehendit. 33 Nam et rationis

se înfățișează ca un domeniu întunecat al părerii, nu ca un adevăr științific; și a crede lucrurile altfel decît sînt, înseamnă a socoti că există spărtură în integritatea științei. 24 *Cauza acestei erori este că noi credem că toate cunoștințele pe care le avem despre un obiect depind exclusiv de natura și esența acelui obiect.* 25 *Adevărul însă este cu totul contrariu; cunoaștem un obiect nu după însușirile lui, ci mai ales după puterile noastre intelectuale.* 26 *Căci, ca să lămurim această afirmație printr-un mic exemplu, aceeași formă rotundă a unui obiect, altfel este percepută prin văz și altfel prin pipăit; în primul caz, grație depărtării poate fi intuită sfera întreagă, printr-o privire totală a ei; în al doilea caz, forma sferică a obiectului nu poate fi percepută decît prin apropierea de sferă și prin pipăirea ei parte cu parte.*

27 *Pe om însuși altfel îl vedem prin simțuri, altfel prin imaginație, altfel prin rațiune și altfel prin inteligență.* 28 *Simțurile judecă forma unui corp după materia componentă, imaginația judecă însă numai forma, fără materie.* 29 *Rațiunea trece mai departe și printr-o considerație universală, cuprinde speța care se găsește în indivizi.* 30 *Ochiul inteligenței privește mai de sus; depășind sfera universalității tinde, prin pătrunderea ascuțită a spiritului, către tipul unic.* 31 *În legătură cu aceasta trebuie neapărat să avem în vedere că funcțiunea superioară de percepție cuprinde în sine pe cea inferioară, dar cea inferioară nu se ridică până la cea superioară.* 32 *În adevăr nici simțurile n-au vreo putere în afară de materie, nici imaginația nu percepe caracterele generale, nici rațiunea nu reține forma unică, ci inteligența, ca dintr-un observator înalt, cunoscând tipul, distinge în același timp tot ce se cuprinde în el, cu aceeași pătrundere cu care distinge tipul însuși, necunoscut celorlalte forme de percepție.* 33 *Ea cunoaște și speciile universale ale rațiunii și formele*

universum et imaginationis figuram et materiale sensibile cognoscit nec ratione utens nec imaginatione nec sensibus, sed illo uno ictu mentis formaliter, ut ita dicam, cuncta prospiciens. 34 Ratio quoque, cum quid universale respicit, nec imaginatione nec sensibus utens imaginabilia vel sensibilia comprehendit. 35 Haec est enim, quae conceptionis suae universale ita definit: homo est animal bipes rationale. 36 Quae cum universalis notio sit, tum imaginabilem sensibilemque esse rem nullus ignorat, quod illa non imaginatione vel sensu, sed in rationali conceptione considerat. 37 Imaginatio quoque, tametsi ex sensibus visendi formandique figuras sumpsit exordium, sensu tamen absente sensibilia quaeque collustrat non sensibili, sed imaginaria ratione iudicandi. 38 Videsne igitur, ut in cognoscendo cuncta sua potius facultate quam eorum, quae cognoscuntur, utantur? 39 Neque id iniuria; nam cum omne iudicium iudicantis actus exsistat, necesse est, ut suam quisque operam non ex aliena, sed ex propria potestate perficiat.

Metrum IV

Quondam Porticus attulit
obscuros nimium senes,
qui sensus et imagines
e corporibus extimis
credant mentibus imprimi,
ut quondam celeri stilo
mos est aequore paginae,
quae nullas habeat notas,
pressas figere litteras.

imaginației și materia senzațiilor, nefolosindu-se nici de rațiune, nici de imaginație, nici de simțuri, ci numai de acea pătrundere a spiritului, care privește, ca să spun astfel, tipic. 34 *Rațiunea, de asemenea, când privește ceva universal, fără să se folosească de imaginație sau de senzații înțelege datele imaginației și ale simțurilor.* 35 *Ea este cea care formulează definițiile generale, ca de exemplu: omul este un animal biped rațional.* 36 *Aceasta, deși o idee generală, nimănui nu-i e cunoscut că are un substrat sensibil și imaginabil, pe care însă rațiunea îl examinează nu cu imaginația sau cu sensibilitatea, ci cu raționamentul, care este funcțiunea sa proprie.* 37 *Și imaginația, deși pe temeiul senzațiilor începe să vadă și să-și reprezinte imagini, totuși părăsind simțurile luminează elementele sensibile printr-un fel propriu de a judeca, nu sensibil, ci imaginativ.* 38 *Vezi, deci, cum în toate stadiile de cunoaștere activează mai degrabă facultățile noastre intelectuale, decît obiectele cunoscute?* 39 *Și pe bună dreptate; căci de îndată ce orice judecată se înfățișează ca un act al celui ce judecă, este necesar ca fiecare să-și îndeplinească opera sa cu puteri proprii, iar nu străine.*

Poezia IV

Intelectul nu înregistrează pasiv datele lumii sensibile, ci, având activitate proprie, el prelucrează în sinteze noi datele simțurilor, cu ajutorul ideilor apriorice, construind judecăți și raționamente.

De Portic[233)] inspirați odată
Bătrâni cu faimă-ntuneecată
Credeau că-n minți sînt imprimate
Senzații și imagini date
De corpurile din afară,
Cum uneori condeiul zboară
Pe-ntinsul unei pagini care
Neavând deloc vreo însemnare,

Sed mens si propriis vigens
nihil motibus explicat,
sed tantum patiens iacet
notis subdita corporum
cassasque in speculi vicem
rerum reddit imagines,
unde haec sic animis viget
cernens omnia notio?
Quae vis singula perspicit
aut quae cognita dividit?
Quae divisa recolligit
alternumque legens iter
nunc summis caput inserit,
nunc decedit in infima,
tum sese referens sibi
veris falsa redarguit?
Haec est efficiens magis
longe causa potentior,
quam quae materiae modo
impressas patitur notas.
Praecedit tamen excitans
ac vires animi movens
vivo in corpore passio,
cum vel lux oculos ferit
vel vox auribus instrepit.
Tum mentis vigor excitus,
quas intus species tenet
ad motus similes vocans
notis applicat exteris
introrsumque reconditis
formis miscet imagines.

Primeşte scrisu-ntâi pe ea.
Dar dacă mintea n-ar avea
Puteri şi proprie mişcare,
Ci ar primi cu resemnare,
Imaginile ce-i sînt date
De obiecte reflectate
Ca-ntr-o oglindă, cum s-ar naşte
În suflet faptul de-a cunoaşte?
Pe lucruri ce putere trează
Le vede şi le-analizează
Când le cunoaşte? Cine-apoi
Le-adună în sinteze noi
Şi aceste două drumuri luând,
Când urcă spre abstracţii, când
Spre cele ce-s concrete vine
Şi, judecându-se pe sine,
Doar adevărul pur îl cere?
Aceasta este o putere
Cu mult mai mare, mai activă.
Decît aceea ce pasivă,
Impresii doar întipăreşte.
Cu toate-acestea, trebuie
Întâi un element trupesc
Pentru procesul sufletesc[234)]
Şi sunete-n urechi să vină;
De suflet fiind atunci chemate,
Cu cele noi sînt confruntate
Ideile înnăscute, care
Cu-acestea au asemănare,
Şi astfel sînt amestecate
Imagini cu tipare date.

Prosa V

1 Quodsi in corporibus sentiendis, quamvis afficiant instrumenta sensuum forinsecus obiectae qualitates animique agentis vigorem passio corporis antecedat, quae in se actum mentis provocet excitetque interim quiescentes intrinsecus formas, si in sentiendis, inquam, corporibus animus non passione insignitur, sed ex sua vi subiectam corpori iudicat passionem, quanto magis ea, quae cunctis corporum affectionibus absoluta sunt, in discernendo non obiecta extrinsecus sequuntur, sed actum suae mentis expediunt! 2 Hac itaque ratione multiplices cognitiones diversis ac differentibus cessere substantiis. 3 Sensus enim solus cunctis aliis cognitionibus destitutus immobilibus animantibus cessit, quales sunt conchae maris quaeque alia saxis haerentia nutriuntur; imaginatio vero mobilibus beluis, quibus iam inesse fugiendi appetendive aliquis videtur affectus. 4 Ratio vero humani tantum generis est sicut intellegentia sola divini; quo fit, ut ea notitia ceteris praestet, quae suapte natura non modo proprium, sed ceterarum quoque notitiarum subiecta cognoscit.

5 Quid igitur, si ratiocinationi sensus imaginatioque refragentur nihil esse illud universale dicentes, quod sese intueri ratio putet? 6 Quod enim sensibile vel imaginabile est, id universum esse non posse, aut igitur rationis verum esse iudicium nec quicquam esse sensibile aut, quoniam sibi notum sit plura sensibus et imaginationi esse subiecta, inanem conceptionem esse rationis, quae, quod sensibile

Proza V

În ierarhia funcțiunilor cunoașterii, inteligența divină este punctul culminant. Ea îmbrățișează prin știința supremă și absolută realitatea, înlăuntrul căreia evenimentele, fără a avea un deznodământ necesar, constituie materia unei cunoașteri anticipate, sigure și precise.

1 *Dacă în perceperea obiectelor, cu toate că organele simțurilor sînt excitate de impresii exterioare și activitatea energiei sufletești este precedată de excitația fizică, prin care este provocată acțiunea spiritului și sînt trezite formele apriorice care ațipeau în interior, dacă zic, în perceperea obiectelor spiritul nu primește pasiv excitațiile, ci le judecă prin puterea sa proprie cu atît mai mult ființele libere de orice excitații fizice nu se țin de lumea exterioară în judecățile lor, ci lasă loc numai activității intelectuale!* 2 *Cunoașterea își are treptele ei, după gradul de dezvoltare al diferitelor ființe.* 3 *Se reduc la senzații elementare ființele imobile, cum sînt scoicile marine și alte animale care trăiesc fixate pe stânci; imaginația e rezervată animalelor care se mișcă și care par a avea oarecare stări sufletești de dorință sau de repulsie.* 4 *Rațiunea aparține speței umane, iar inteligența este privilegiul exclusiv al divinității; de unde rezultă că această din urmă formă de cunoaștere este superioară tuturor celorlalte, fiindcă prin natura sa cunoaște nu numai realitatea corespunzătoare ei, ci și ceea ce corespunde celorlalte funcțiuni intelectuale.*

5 *Ce ar fi deci dacă senzațiile și imaginația s-ar declara împotriva raționamentului, spunând că nu există acele idei generale pe care rațiunea crede că le cunoaște?* 6 *Desigur,*

sit ac singulare, quasi quiddam universale consideret. 7 Ad haec, si ratio contra respondeat se quidem et quod sensibile et quod imaginabile sit in universitatis ratione conspicere, illa vero ad universitatis cognitionem aspirare non posse, quoniam eorum notio corporales figuras non posset excedere, de rerum vero cognitione firmiori potius perfectiorique iudicio esse credendum, in huius modi igitur lite nos, quibus tam ratiocinandi quam imaginandi etiam sentiendique vis inest, nonne rationis potius causam probaremus? 8 Simile est, quod humana ratio divinam intellegentiam futura, nisi ut ipsa cognoscit, non putat intueri. 9 Nam ita disseris: Si qua certos ac necessarios habere non videantur eventus, ea certo eventura praesciri nequeunt. 10 Harum igitur rerum nulla est praescientia, quam si etiam in his esse credamus, nihil erit, quod non ex necessitate proveniat. 11 Si igitur, uti rationis participes sumus, ita divinae iudicium mentis habere possemus, sicut imaginationem sensumque rationi cedere oportere iudicavimus, sic divinae sese menti humanam summittere rationem iustissimum censeremus. 12 Quare in illius summae intellegentiae cacumen, si possumus, erigamur; illic enim ratio videbit quod in se non potest intueri, id autem est, quonam modo etiam, quae certos exitus non habent, certa tamen videat ac definita praenotio neque id sit opinio, sed summae potius scientiae nullis terminis inclusa simplicitas.

ceea ce este sensibil şi imaginabil nu poate avea caracter general, deci sau e adevărată judecata raţiunii şi nu există nimic sensibil, sau fiindcă îi e cunoscut că cele mai multe cunoştinţe trec prin simţuri şi imaginaţie, este goală concepţia raţiunii, care consideră universal ceea ce este sensibil şi singular. 7 *Pe de altă parte dacă raţiunea ar răspunde dimpotrivă că judecă din punct de vedere universal datele sensibilităţii şi imaginaţiei, dar că acestea nu pot să aspire la cunoaşterea universului, fiindcă ştiinţa lor n-ar putea să depăşească formele corporale, că trebuie în actul cunoaşterii să se încreadă într-o judecată mai sigură şi mai deplină, aşadar în acest fel de neînţelegere, noi care avem în acelaşi timp facultatea de a raţiona, de a imagina şi de a simţi, oare n-am aproba mai degrabă cauza raţiunii?* 8 *Tot aşa e şi cu raţiunea umană, care crede că cele viitoare, cum sînt cunoscute de ea sînt cunoscute şi de inteligenţa divină.* 9 *Poate vei spune: dacă unele lucruri nu par a avea desfăşurări sigure şi necesare, nu pot fi ştiute mai dinainte că se vor întâmpla sau nu.* 10 *Nu există deci nici o preştiinţă a acestora, iar dacă am crede că ea există, nu se va petrece nici un fenomen în afara necesităţii.* 11 *Dacă deci, după cum sîntem înzestraţi cu raţiune, tot astfel am putea avea judecata inteligenţei divine, cum am admis că imaginaţia şi sensibilitatea cedează raţiunii, aşa am socotit că cea mai dreaptă raţiune umană se supune minţii divine.* 12 *De aceea, să ne înălţăm, dacă putem, pe culmile acelei inteligenţe supreme: acolo va vedea raţiunea ceea ce nu poate cunoaşte prin sine însăşi, adică va înţelege ca sigure fenomenele a căror desfăşurare nu e sigură şi a căror cunoaştere anticipată nu este presupunere şi nesiguranţă, ci unitatea unei ştiinţe supreme şi nelimitate.*

Metrum V

Quam variis terras animalia permeant figuris!
Namque alia extento sunt corpore pulveremque verrunt
continuumque trahunt vi pectoris incitata sulcum;
sunt quibus alarum levitas vaga verberetque ventos
et liquido longi spatia aetheris enatet volatu;
haec pressisse solo vestigia gressibusque gaudent
vel virides campos transmittere vel subire silvas.
Quae variis videas licet omnia discrepare formis,
prona tamen facies hebetes valet ingravare sensus;
unica gens hominum celsum levat altius cacumen,
atque levis recto stat corpore despicitque terras.
Haec, nisi terrenus male desipis, ammonet figura:
Qui recto caelum vultu petis exserisque frontem,
in sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
inferior sidat mens corpore celsius levato.

Prosa VI

1 Quoniam igitur, uti paulo ante monstratum est, omne, quod scitur, non ex sua, sed ex comprehendentium natura cognoscitur, intueamur nunc, quantum fas est, quis sit divinae substantiae status, ut quaenam etiam scientia eius sit, possimus agnoscere. 2 Deum igitur aeternum esse cunctorum ratione degentium commune iudicium est. 3 Quid sit igitur aeternitas, consideremus; haec enim nobis naturam pariter divinam scientiamque patefacit. 4 Aeternitas igitur est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio, quod ex collatione temporalium clarius liquet. 5 Nam quicquid vivit in tempore, id praesens a praeteritis in futura procedit nihilque est in tempore constitutum, quod totum

Poezia V

Numai omul, dintre toate vieţuitoarele, se poate înălţa pînă la inteligenţa divină.

Atîtea fiinţe sînt în lume cu chip atît de felurit!
Se mişcă unele cu-ncetul prin praf, cu trupul alungit,
Tîrându-şi pieptul înainte şi dârâ-n urma lor lăsând,
Sînt altele cu-aripi uşoare, ce spaţiile străbătând
Se-ntrec cu vîntul, şi văzduhul îl cuceresc în zborul lor.
Le place unora prin câmpuri şi-n inima pădurilor
Să intre şi să lase urme adânc în glie apăsate.
Deşi cu chipuri felurite, au totuşi feţele plecate
În jos şi li se-ngreunează întunecata lor simţire.
Doar neamul omenesc se-nalţă spre cer cu falnică privire
Cu capul drept stând în picioare de sus pământul îl priveşte[235]
De nu te-a prins ţărâna-n mreje, de chipul tău îţi aminteşte;
Tu, care ai spre înalturi ochii şi fruntea-n sus ţi-e ridicată
Şi spiritul spre culmi înalţă-l, ca mintea ta împovărată
Să nu stea mai prejos de trupul ce către cer cu faţa cată.

Proza VI

Dumnezeu este o prezenţă eternă. Preştiinţa sa este ştiinţa unui prezent permanent actual. Ea nu impune faptelor omeneşti necesitatea de a se produce. Oamenii au deci voinţă liberă să facă binele, căci nu-s zadarnice virtuţile şi rugăciunile lor.

1 *Fiindcă deci, după cum am arătat cu puţin înainte, procesul cunoaşterii nu depinde de natura obiectelor cunoscute, ci de natura cunoscătorilor, să vedem acum, pe cît este cu putinţă, care este alcătuirea fiinţei divine, ca să putem cunoaşte ce limite are ştiinţa sa.* 2 *Judecata obştească a tuturor celor ce trăiesc prin raţiune declară că Dumnezeu este veşnic.* 3 *Să examinăm deci ce este veşnicia; aceasta*

vitae suae spatium pariter possit amplecti, sed crastinum quidem nondum apprehendit, hesternum vero iam perdidit; in hodierna quoque vita non amplius vivitis quam in illo mobili transitorioque momento. 6 Quod igitur temporis patitur condicionem, licet illud, sicuti de mundo censuit Aristoteles, nec coeperit umquam esse nec desinat vitaque eius cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est, ut aeternum esse iure credatur. 7 Non enim totum simul infinitae licet vitae spatium comprehendit atque complectitur, sed futura nondum, transacta iam non habet. 8 Quod igitur interminabilis vitae plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui neque futuri quicquam absit nec praeteriti fluxerit, id aeternum esse iure perhibetur idque necesse est et sui compos praesens sibi semper assistere et infinitatem mobilis temporis habere praesentem.

9 Unde non recte quidam, qui cum audiunt visum Platoni mundum hunc nec habuisse initium temporis nec habiturum esse defectum, hoc modo conditori conditum mundum fieri coaeternum putant. 10 Aliud est enim per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis vitae totam pariter complexum esse praesentiam, quod divinae mentis proprium esse manifestum est. 11 Neque deus conditis rebus antiquior videri debet temporis quantitate, sed simplicis potius proprietate naturae. 12 Hunc enim vitae immobilis praesentarium statum infinitus ille temporalium rerum motus imitatur, cumque eum effingere atque aequare non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex simplicitate praesentiae decrescit in infinitam futuri ac praeteriti quantitatem et, cum totam pariter vitae suae

ne-o descoperă deopotrivă natura şi ştiinţa divină. 4 *Veşnicia este posesiunea, în acelaşi timp deplină şi desăvîrşită, a vieţii nesfârşite, definiţie care se înţelege mai limpede din comparaţia cu cele vremelnice.* 5 *Căci tot ceea ce trăieşte în timp, în prezent fiind, înaintează din trecut spre viitor şi nici o fiinţă care trăieşte în timp nu poate îmbrăţişa dintr-o singură privire întreaga durată a vieţii sale; mai mult, n-apucă să vadă ziua de mâine că a şi pierdut-o pe cea de ieri; chiar în viaţa de fiecare zi nu trăiţi decît o succesiune de momente care trec repede.* 6 *Deci un lucru care suferă condiţia timpului poate, după cum a socotit* **Aristotel**[236] *despre lume, să n-aibă nici început, nici sfârşit, prelungindu-şi existenţa în infinitatea timpului; totuşi nu are însuşirile care să-i dea dreptul de a fi socotit veşnic.* 7 *Pentru că, desigur, nu cuprinde şi nu îmbrăţişează deodată întreg spaţiul vieţii infinite, ci fragmente din acest spaţiu: viitorul încă nu-l are, trecutul nu-l mai are.* 8 *Aşadar acela care cuprinde şi stăpâneşte în acelaşi timp întreaga plinătate a vieţii nemărginite, cel căruia nu-i scapă nici trecutul nici viitorul, acela este pe drept denumit etern şi e necesar ca, mereu prezent şi stăpân pe sine, să aibă prezentă infinitatea timpului trecător.*

9 *De unde pe nedrept unii, plecând de la ipoteza că lumea după cum o vede* **Platon**[237], *n-are nici început, nici sfârşit, ajung la concluzia că cele create au aceeaşi veşnicie ca şi creatorul lor.* 10 *Dar alta este a-ţi prelungi o viaţă fără limite, aşa cum crede* **Platon** *despre lume, şi alta este a îmbrăţişa în acelaşi timp întreaga prezenţă a vieţii nemărginite, însuşire care aparţine desigur inteligenţei divine.* 11 *Dumnezeu trebuie considerat anterior creaţiunilor sale, nu ca durată în timp, ci mai ales ca proprietate a naturii sale unitare.* 12 *Într-adevăr, acea nesfârşită mişcare a existenţelor trecătoare în timp, imită starea de fiecare clipă a vieţii în nemişcarea sa şi, fiindcă ele nu o pot realiza sau atinge, din*

plenitudinem nequeat possidere, hoc ipso, quod aliquo modo numquam esse desinit, illud, quod implere atque exprimere non potest, aliquatenus videtur aemulari alligans se ad qualemcumque praesentiam huius exigui volucrisque momenti, quae, quoniam manentis illius praesentiae quandam gestat imaginem, quibuscumque contigerit, id praestat, ut esse videantur. 13 Quoniam vero manere non potuit, infinitum temporis iter arripuit eoque modo factum est, ut continuaret eundo vitam, cuius plenitudinem complecti non valuit permanendo. 14 Itaque si digna rebus nomina velimus imponere, Platonem sequentes deum quidem aeternum, mundum vero dicamus esse perpetuum.

15 Quoniam igitur omne iudicium secundum sui naturam, quae sibi subiecta sunt, comprehendit, est autem deo semper aeternus ac praesentarius status, scientia quoque eius omnem temporis supergressa motionem in suae manet simplicitate praesentiae infinitaque praeteriti ac futuri spatia complectens omnia, quasi iam gerantur, in sua simplici cognitione considerat. 16 Itaque si praevidentiam pensare velis, qua cuncta dinoscit, non esse praescientiam quasi futuri, sed scientiam numquam deficientis instantiae rectius aestimabis. 17 Unde non praevidentia, sed providentia potius dicitur, quod porro a rebus infimis constituta quasi ab excelso rerum cacumine cuncta prospiciat. 18 Quid igitur postulas, ut necessaria fiant, quae divino lumine lustrentur, cum ne homines quidem necessaria faciant esse quae videant? 19 Num enim, quae praesentia cernis, aliquam eis necessitatem tuus addit intuitus? - Minime. 20 - Atqui si est divini humanique praesentis digna collatio, uti vos vestro

nemişcare cad în mişcare, din unitatea prezenţei coboară în cantitatea nesfârşită a viitorului şi a trecutului şi deşi nu pot poseda în acelaşi timp întreaga plinătate a vieţii lor, prin însuşi faptul că nu încetează niciodată de a exista într-un mod oarecare, par a rivaliza într-o măsură cu ceea ce nu pot atinge şi reproduce, legându-se de o prezenţă chiar aşa scurtă şi trecătoare cum e ea, şi fiindcă această prezenţă poartă în sine oarecare imagine a acelei prezenţe statornice, e firesc ca fiinţele care au existenţa în prezentul relativ să creadă că trăiesc în prezentul absolut. 13 *Neputând rămâne legate de un singur moment însă au luat drumul infinit al timpului şi în acest mod au ajuns prin mişcare să-şi confirme o viaţă a cărei plinătate n-au putut-o îmbrăţişa stând pe loc.* 14 *Astfel, dacă vrem să dăm lucrurilor nume demne de ele, urmând pe* **Platon**[238], *vom zice că Dumnezeu e veşnic, iar lumea în desfăşurare perpetuă.*

15 *Pentru că judecata percepe fenomenele aplicându-le legi conforme naturii sale şi fiindcă Dumnezeu are totdeauna o stare prezentă şi totuşi veşnică, iar ştiinţa sa, trecând peste orice mişcare a timpului, rămâne în unitatea prezenţei sale şi, îmbrăţişând toate spaţiile infinite ale trecutului şi viitorului, în cunoaşterea sa unică le consideră ca şi cum s-ar întâmpla în prezent.* 16 *Astfel, dacă vrei să judeci această prevedere care cunoaşte anticipat toate, îţi vei da seama că nu e ca o preştiinţă a viitorului, ci mai degrabă ca o ştiinţă a prezentului mereu actual.* 17 *De unde nu se zice prevedere, ci mai degrabă providenţă, fiindcă şezând departe de realitatea inferioară priveşte toate ca dintr-un turn înalt al universului.* 18 *Pentru ce dar ceri ca să devină necesare cele ce sînt luminate de raza divină, când nici măcar oamenii nu consideră necesare toate fenomenele pe care le văd?* 19 *Celor pe care le vezi în prezent le adaugă privirea ta vreo necesitate de a exista?* – Nu. 20 - *Şi dacă se poate face vreo*

hoc temporario praesenti quaedam videtis, ita ille omnia suo cernit aeterno. 21 Quare haec divina praenotio naturam rerum proprietatemque non mutat taliaque apud se praesentia spectat, qualia in tempore olim futura provenient. 22 Nec rerum iudicia confundit unoque suae mentis intuitu tam necessarie quam non necessarie ventura dinoscit, sicuti vos, cum pariter ambulare in terra hominem et oriri in caelo solem videtis, quamquam simul utrumque conspectum tamen discernitis et hoc voluntarium illud esse necessarium iudicatis. 23 Ita igitur cuncta dispiciens divinus intuitus qualitatem rerum minime perturbat apud se quidem praesentium, ad condicionem vero temporis futurarum. 24 Quo fit, ut hoc non sit opinio, sed veritate potius nixa cognitio, cum exstaturum quid esse cognoscit, quod idem exsistendi necessitate carere non nesciat.

25 Hic si dicas, quod eventurum deus videt, id non evenire non posse, quod autem non potest non evenire, id ex necessitate contingere, meque ad hoc nomen necessitatis adstringas, fatebor rem quidem solidissimae veritatis, sed cui vix aliquis nisi divini speculator aceserit. 26 Respondebo namque idem futurum, cum ad divinam notionem refertur, necessarium, cum vero in sua natura perpenditur, liberum prorsus atque absolutum videri. 27 Duae sunt etenim necessitates, simplex una, veluti quod necesse est omnes homines esse mortales, altera condicionis, ut, si aliquem ambulare scias, eum ambulare necesse est. 28 Quod enim quisque novit, id esse aliter, ac notum est, nequit, sed haec condicio minime secum illam simplicem trahit. 29 Hanc enim necessitatem non propria

comparație între prezentul divin și cel uman, după cum voi vedeți câteva lucruri în acest prezent al vostru limitat în timp, tot așa el vede toate în prezentul său etern. 21 *De aceea această precunoaștere divină nu schimbă natura și proprietatea lucrurilor, ci le privește în fața sa ca prezente, în forma în care ele se vor produce odată în viitor.* 22 *Nici nu confundă judecățile sale despre realitate și, într-o singură privire a minții sale, deosebește ceea ce va exista neapărat de ceea ce nu va fi obligat să existe, după cum voi, când vedeți în același timp un om mergând pe pământ și soarele răsărind pe cer, deși aveți deodată ambele intuiții, vă dați totuși seama că o intuiție subsumează un fenomen voluntar, iar alta unul necesar.* 23 *Deci intuiția divină, care privește toate, nu tulbură calitatea lucrurilor, prezente în fața sa, dar viitoare sub perspectiva timpului.* 24 *De unde rezultă că nu e un amestec de presupuneri, ci mai degrabă o știință bazată pe adevăr faptul de a cunoaște ce se va întâmpla și de a ști ce poate fi lipsit de necesitatea de a exista.*

25 *La acestea dacă-mi obiectezi că ceea ce Dumnezeu vede că se va întâmpla nu poate să nu se întâmple, iar ceea ce nu poate să nu se întâmple izvorăște din necesitate și dacă mă constrîngi cu termenul acesta de necesitate, îți voi mărturisi că este aici o realitate de cel mai nestrămutat adevăr, dar la care n-ajunge decît cel ce poate vedea pe Dumnezeu.* 26 *Îți voi răspunde că același fapt viitor pare necesar față cu cunoașterea divină, dar când e judecat prin propria sa natură pare liber și absolut*[239]. 27 *Căci sînt două necesități, una absolută, ca de pildă aceea de a fi oamenii muritori, și alta condiționată, de exemplu, dacă e necesar să meargă cineva pe care îl vezi că merge.* 28 *Desigur cunoaștem un fapt cum e el, dar prin aceasta nu-i atragem o necesitate absolută de a exista.* 29 *Fiindcă nu natura sa proprie îi impune această necesitate, ci o condiție care se*

facit natura, sed condicionis adiectio; nulla enim necessitas cogit incedere voluntate gradientem, quamvis eum tum, cum graditur, incedere necessarium sit. 30 Eodem igitur modo, si quid providentia praesens videt, id esse necesse est, tametsi nullam naturae habeat necessitatem. 31 Atqui deus ea futura, quae ex arbitrii libertate proveniunt, praesentia contuetur; haec igitur ad intuitum relata divinum necessaria fiunt per condicionem divinae notionis, per se vero considerata ab absoluta naturae suae libertate non desinunt. 32 Fient igitur procul dubio cuncta, quae futura deus esse praenoscit, sed eorum quaedam de libero proficiscuntur arbitrio, quae quamvis eveniant, exsistendo tamen naturam propriam non amittunt, qua, prius quam fierent, etiam non evenire potuissent. 33 Quid igitur refert non esse necessaria, cum propter divinae scientiae condicionem modis omnibus necessitatis instar eveniet? 34 Hoc scilicet, quod ea, quae paulo ante proposui, sol oriens et gradiens homo, quae dum fiunt, non fieri non possunt, eorum tamen unum prius quoque, quam fieret, necesse erat exsistere, alterum vero minime. 35 Ita etiam, quae praesentia deus habet, dubio procul exsistent, sed eorum hoc quidem de rerum necessitate descendit, illud vero de potestate facientium. 36 Haud igitur iniuria diximus haec, si ad divinam notitiam referantur, necessaria, si per se considerentur, necessitatis esse nexibus absoluta, sicuti omne, quod sensibus patet, si ad rationem referas, universale est, si ad se ipsa respicias singulare.

37 Sed si in mea, inquies, potestate situm est mutare propositum, evacuabo providentiam, cum, quae illa praenoscit, forte mutavero. 38 Respondebo propositum te quidem tuum posse deflectere, sed quoniam et id te posse

adaugă; nici o necesitate în adevăr nu constrînge să meargă pe un om care face acest act cu voia sa, deşi e necesar ca atunci când merge, să meargă. 30 *Deci în acelaşi mod, dacă providenţa vede un fapt ca prezent, e necesar ca el să existe, chiar dacă n-are prin natura sa nici o necesitate de a exista.* 31 *Şi evenimentele viitoare care izvorăsc din liberul arbitru le vede împreună prezente; prin urmare, raportate la intuiţia divină, ele devin necesare prin faptul că sînt supuse cunoaşterii divine, dar considerate în ele înseşi, nu-şi pierd absoluta libertate a naturii lor.* 32 *Se vor produce deci fără îndoială toate acelea pe care Dumnezeu le cunoaşte mai dinainte că vor exista, dar unele din ele pornesc din liberul arbitru, şi deşi se produc, prin aceasta nu-şi pierd natura lor proprie, graţie căreia înainte de a se produce ar fi putut şi să nu se producă.* 33 *Dar ce interesează că nu sînt necesare fenomenele - zici tu - când ele se produc în toate chipurile prin această ştiinţă divină, foarte asemănătoare necesităţii.* 34 *Răspunsul ţi l-am arătat mai înainte în exemplul cu răsăritul soarelui şi cu mersul omului; aceste fapte în momentul în care se petrec nu pot să nu se petreacă, dar dintre ele totuşi unul chiar înainte de a se produce era necesar să se producă, celălalt însă nu se prezenta cu acest caracter de necesitate.* 35 *Tot aşa cele pe care Dumnezeu le are ca prezente, există fără îndoială, dar această existenţă a lor la unele se coboară din necesitatea lucrurilor, la altele ea atârnă de puterea celor ce le săvîrşesc.* 36 *Deci am avut dreptate să spunem că aceste fapte, dacă se referă la cunoaşterea divină, sînt necesare, iar dacă se consideră în ele însele sînt dezlegate de lanţul necesităţii, după cum tot ce e din domeniul simţurilor raportat la raţiune este general, iar dacă îl priveşti în sine e individual.*

37 *Dar - vei zice - dacă este în puterea mea de a-mi schimba hotărîrea voi înlătura providenţa când voi ajunge să schimb ce prevede ea.* 38 *Voi răspunde că poţi să-ţi schimbi hotărîrea, dar fiindcă providenţa cu adevărul său mereu*

et, an facias quove convertas, praesens providentiae veritas intuetur, divinam te praescientiam non posse vitare, sicuti praesentis oculi effugere non possis intuitum, quamvis te in varias actiones libera voluntate converteris. 39 Quid igitur, inquies, ex meane dispositione scientia divina mutabitur, ut, cum ego nunc hoc, nunc illud velim, illa quoque noscendi vices alternare videatur? - Minime.40 Omne namque futurum divinus praecurrit intuitus et ad praesentiam propriae cognitionis retorquet ac revocat nec alternat, ut aestimas, nunc hoc, nunc aliud praenoscendi vice, sed uno ictu mutationes tuas manens praevenit atque complectitur. 41 Quam comprehendendi omnia visendique praesentiam non ex futurarum proventu rerum, sed ex propria deus simplicitate sortitus est. 42 Ex quo illud quoque resolvitur, quod paulo ante posuisti, indignum esse, si scientiae dei causam futura nostra praestare dicantur. 43 Haec enim scientiae vis praesentaria notione cuncta complectens rebus modum omnibus ipsa constituit, nihil vero posterioribus debet. 44 Quae cum ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrii libertas nec iniquae leges solutis omni necessitate voluntatibus praemia poenasque proponunt. 45 Manet etiam spectator desuper cunctorum praescius deus visionisque eius praesens semper aeternitas cum nostrorum actuum futura qualitate concurrit bonis praemia, malis supplicia dispensans. 46 Nec frustra sunt in deo positae spes precesque, quae cum rectae sunt, inefficaces esse non possunt. 47 Aversamini igitur vitia, colite virtutes, ad rectas spes animum sublevate, humiles preces in excelsa porrigite. 48 Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.

prezent ştie că tu poţi face aceasta şi vede dacă o faci şi încotro te îndrepţi, nu poţi evita preştiinţa divină, după cum nu poţi fugi de privirea unui ochi mereu prezent, oricît te-ai îndrepta cu liberă voinţă spre diferite acţiuni. 39 *Ce, deci - vei zice - va fi schimbată ştiinţa divină după dispoziţia mea, aşa încît când eu voi vrea odată ceva, odată altceva, să pară a-şi alterna şi ea felul de a cunoaşte? Nu.* 40 *Căci privirea divină precede orice fapt viitor, îl aduce şi-l recheamă în prezentul propriei sale conştiinţe; ea nu-şi modifică, cum crezi, cunoaşterea sa anticipată când într-un fel când în altul, ci rămânând într-o singură şi permanentă privire previne şi îmbrăţişează schimbările tale.* 41 *Prezenţa aceasta care cuprinde şi vede totul Dumnezeu o are nu din desfăşurarea faptelor viitoare, ci din propria sa unitate.* 42 *Şi capătă astfel dezlegare şi problema pe care mi-ai pus-o cu puţin înainte că este nedemn să se spună că faptele noastre viitoare sînt cauză a ştiinţei divine.* 43 *Fiindcă această putere a ştiinţei, care îmbrăţişează toate printr-o cunoaştere prezentă, impune ea însăşi felul de a fi al tuturor lucrurilor, fără a depinde de cele ce se vor petrece în viitor.* 44 *Astfel stând lucrurile, muritorilor le rămâne neatins liberul arbitru, şi nu legi nedrepte propun pedepse şi recompense voinţelor libere de orice necesitate.* 45 *Iar Dumnezeu, preştiutor a toate, rămâne privind din înalt şi eternitatea totdeauna prezentă a viziunii sale merge mână în mână cu calitatea viitoare a faptelor noastre, împărţind celor buni răsplăţi, celor răi pedepse*[240]. 46 *Şi nu zadarnic sînt îndreptate către Dumnezeu speranţe şi rugăciuni care, când sînt drepte, nu pot să fie fără efect.* 47 *Îndepărtaţi-vă deci de vicii, cultivaţi virtuţile, înălţaţi-vă sufletul în speranţe drepte, ridicaţi către cer rugăciuni plecate.* 48 *Când viaţa voastră se desfăşoară înaintea ochilor judecătorului care vede toate, dacă nu vreţi să vă înşelaţi pe voi înşivă, trebuie să vă impuneţi marea datorie a virtuţii.*

NOTE

CARTEA I

[1]Poeziile de tinerețe ale lui **Boethius** n-au ajuns până la noi; printre ele, **Cassiodor** citează un *Carmen bucolicum*.

[2]*Camene*, muzele romane inspiratoare ale poeților.

[3] Cf. **Seneca**, *Octavia* 327-329.

[4]Cf. **Ovidiu**, *Tristia*, IV, 1-2: Chiar pe drumurile de exil spre ținuturile Pontului / Mă mângâie muza. Ea singură mi-a rămas tovarășă de pribegie.

[5]Dacă luăm ca sigură data nașterii lui **Boethius** anul 480, el avea în anul exilului, când a și murit, aproape 45 de ani.

[6]Π și Θ, πρακτικη și θεωρητικη; în dialogul la **Porfiriu** (**Migne,** *Patrologia latină*, Vol. LXIV, col. 11 A) **Boethius** spune că filosofia este de două feluri; teoretică și practică, *id est speculativa et activa*.

[7]**Platon**, *Republica*, 607 a și b: *Nu trebuie admise în cetate decât imnurile către zei și laudele de seamă; căci dacă ai admis muza fermecătoare în cântece și poezii epice, voluptatea și durerea îți vor fi lege în cetate și ele vor domina în locul acelei înțelepciuni care a părut tuturor cea mai bună...; este veche neînțelegerea între filosofie și poezie*; Cf. și **Platon**, *Rep.* 548 b și **Cicero**, *Hortensius*, fragm.84 (91).

[8]Școala de filosofie întemeiată la Eleea, în Grecia Mare, de **Xenofan**, din Colofon, a avut ca reprezentanți pe **Parmenide** și **Zenon** din **Eleea**, precum și pe **Melissos** din Samos. **Parmenide** și **Zenon** sînt, după cum spune **Aristotel**, întemeietorii dialecticii.

Academia era o grădină cu un gimnaziu în Atena, numită astfel de la numele eroului grec **Academos**. **Platon** a cumpărat-o și și-a ținut aici cursurile sale, întemeind astfel școala filosofică Academia, care a durat până în timpul lui **Justinian** (529 p.Chr.)

[9]Această poezie conține ideile generale ale filosofiei platonice după care omul, înainte de a se naște, a avut o existență ideală veșnică și absolută, cunoscând toate, ca și Dumnezeu; venind în lume, luând prin urmare chip material, mintea i s-a întunecat, așa încît vede oarecum numai umbrele realității, nu realitatea însăși în esența sa. Prin știință și înălțare sufletească, omul își aduce încetul cu încetul aminte de ceea ce a știut odată, în existența sa ideală, anterioară nașterii trupești. Elementele decorative ale cosmologiei lui **Platon** (mișcările astrelor pe cer, subsumate numărului ordonator și spiritului universal care conduce totul într-o desăvârșită ordine

şi armonie, revenirea anotimpurilor etc. apar şi la **Boethius**, în mai toate poeziile sale, ca locuri comune.

[10]Hesperide - occidentale (Hesperia, de la hesperos - apus şi hespera - seară era pentru Greci Italia şi pentru romani Spania).

[11]Corus, vînt de nord-vest.

[12]Boreas, vînt de nord, boreal. Asupra asemănării versurilor, Cf. **Vergilius**, *Eneida* I, 52 şi XII 365.

[13]Pavia, altădată Ticinum, în latina veche Papia, la 35 km sud de Milano.

[14]**Anaxagora**, născut la Clazomenae, a trăit la Atena, în timpul lui **Pericle** asupra căruia a exercitat o frumoasă influenţă. Acuzat de impietate religioasă, pentru că încerca să explice fenomenele naturii şi fiind bănuit de medism (că ar fi favorizat, contra patriei sale, interesele regelui Mezilor) a fost salvat de la moarte de **Pericle**, dar a trebuit să se exileze. Astfel a părăsit Atena şi s-a retras la Lampsac, unde a murit (428 a.Chr.).

[15]**Socrate**, acuzat că ar introduce zeităţi noi în Atena şi că ar corupe tineretul prin ideile sale liberale faţă de zeii mitologici, a fost condamnat la moarte şi, deşi putea fi ajutat să fugă din închisoare, a preferat să bea cucută pentru ca să nu aducă vreo atingere majestăţii legilor ţării. Splendida pledoarie a lui **Socrate** pentru supunerea faţă de legi - care când nu sînt drepte trebuie schimbate, iar nu călcate - o găsim în **Criton** al lui **Platon**.

[16]**Zenon** din Eleea, născut pe la 490 a.Chr. avea, cum spune **Diogene Lertiu**, strălucite însuşiri şi în filosofie şi în politică. Voind să redea libertatea ţării sale căzute pe mâna tiranului **Nearchos**, urzi un complot împotriva acestuia, dar fiind trădat şi constrîns să-şi dea pe faţă complicii, el i-a „divulgat" pe prietenii tiranului, apoi pe tiran însuşi, după cum spune **Plutarch**, şi tăindu-şi limba cu dinţii a scuipat-o în faţa lui **Nearchos**. A fost pedepsit cu moartea, căzând astfel victimă patriotismului său, ceea ce a făcut pe poetul **Hermippos** să exclame despre el: *Corpul tău l-a străpuns, nu pe tine.*

[17]**Canius Iulius**, filosof contemporan cu **Seneca**, în a cărui operă *De tranquillitate animi* găsim povestite împrejurările în care a murit cu un curaj extraordinar **Canius**.

[18]**Lucius Annaeus Seneca**, marele filosof stoic roman (2-66 p.Chr.) educatorul şi ministrul lui Nero, compromis în conspiraţia lui **Piso**, a primit de la **Nero** ordinul de a se sinucide. A acceptat moartea cu o seninătate demnă de înţelepciunea sa.

[19]**Soranus,** stoic, victimă a lui **Nero** ca şi **Paetus Thrasea** şi **Seneca**.

[20] Idei asemănătoare găsim la mulți scriitori clasici; vers. 2, cf. **Vergilius**, *Georgice* II, 490-492:
Fericit cel ce a putut cunoaşte cauzele lucrurilor
Şi a călcat în picioare orice teamă şi destinul necruțător
Cf. **Seneca**, *De vita beata*, cap.5: *Viața fericită este stabilită statornic pe o judecată dreaptă şi sigură. Atunci este sufletul senin şi liberat de orice durere, când a scăpat nu numai de sfâşieri, dar chiar de răni uşoare; rămânînd cu hotărîre unde s-a oprit, având a-şi apăra locul său chiar împotriva amenințărilor şi loviturilor sorții.*

[21]Cercetătorii clasicismului lui Eminescu ar putea face apropiere între acest vers şi cel aproape identic din Glossa...

[22]Proverb grec.

[23]**Homer**, *Iliada*, I, 363-364 (**Thetis** către fiul său **Achille**, voind să-l consoleze de pierderea Briseii):
Ce plângi tu fătul meu scump? Ce jale te-ajunse pe tine?
Spune-mi tu mie şi nu-mi tăinui, ca s'o ştim împreună"
(Trad. **G. Murnu**)
Cuvintele subliniate sînt citate de **Boethius** în greceşte.

[24]**Vergilius**, *Eneida*, VI, 849-850:
şi-n mână cu cercul
Afle-ale stelelor căi şi-ale cerului margini rotunde.
(Trad. **Coşbuc**)

[25]**Platon**, *Republica* 592 b: *Există în cer un model pentru oricine vrea să-l privească şi să-şi rânduiască după el viața sa* Cf. şi 473 d. 487 e, ibidem.

[26]**Platon**, *Republica*, V, 473 d. *Dacă filosofii nu devin regi în cetăți sau dacă cei ce sînt în prezent regi sau suverani nu se fac filosofi adevărați... nici cetățile, nici neamul omenesc, după părerea mea, nu-şi vor vedea nenorocirile lor micşorate.* Mai departe **Platon** spune că *filosofii trebuie siliți să guverneze* (VII, 519 a-520 b).

[27]**Conigastus**, favorit al lui **Teodoric**, pe care **Alaric**, regele vizigot, îl numea *Bărbat ilustru.* (Cf. **Cassiodor**, Epist. VIII, 28).

[28]**Trigguilla** sau **Trigguila**, despre care Grigorie din Tours spune că era prietenul **Amalasuntei**, fiica lui **Teodoric**.

[29]**Platon**, *Apologia lui Socrate*, I, 33 a: *M-am purtat totdeauna aşa fel în viața mea publică şi particulară, încît n-am îngăduit niciodată nimănui nimic pe alăturea de dreptate.*

[30]Campania, veche provincie a Italiei meridionale, bântuită pe atunci de cutremure şi de erupția Vezuviului.

[31]**Paulinus**, consul la sfârşitul sec. V.

[32]**Albinus**, din familia lui **Decius**, ca şi **Paulinus**, consul în 493 şi apoi prefectul pretoriului, trimiţînd nişte scrisori împăratului de Răsărit, **Justin**, acestea cad în mâna ofiţerului palatului, **Severus**, care le încredinţează referendarului **Cyprianus**, omul de încredere al lui **Teodoric**. Scrisorile părînd suspecte, **Albinus** este acuzat de complot. **Boethius** îi ia apărarea şi aceasta constituie începutul urmăririi şi osândirii lui **Boethius**. **Cyprianus** ştia foarte bine latina şi gota; avea abilitate, elocinţă şi se bucura de deplina încredere a lui **Teodoric** (**Migne**, *Patrologia latină*, vol. LXIV, Appendix ad opera Boetii).

[33]Învinuit de magie.

[34]Fratele lui **Cyprianus**.

[35]**Gaudentius**, unul din delatorii lui **Boethius**.

[36]Capitala imperiului de Apus încă din timpul lui **Honoriu**.

[37]Asupra acuzaţiei şi procesului lui **Boethius**, v. Introducerea.

[38]Cf. **Platon** Theaitetos 151 d., unde **Socrate** spune că filosoful iubeşte sinceritatea şi urăşte minciuna. (**Platon**, *Republica*, 485 c: *Se poate ca prin aceeaşi natură să fie cineva filosof şi mincinos? Nu.*)

[39]Aluzie la următoarele cuvinte ale lui **Epicur** (**Lactantius**. *De ira Dei*, 13,21): *Dacă vrea şi poate să suprime răul, ceea ce se cuvine să credem despre Dumnezeu, de unde există acest rău? Sau pentru ce nu-l suprimă?*

[40]Citat în greceşte; Cf. **Seneca**, *De vita beata*, XV, 5: *După cum un bun soldat va suporta rănile, îşi va număra cicatricele şi, străpuns de săgeţi, murind va iubi pe comandantul pentru care va cădea, înţeleptul va avea în suflet acel vechi precept: urmează-l pe Dumnezeu.* - Ep. XVI *Ad Lucilium; Ea (filosofia) ne va îndemna să ne supunem de bunăvoie lui Dumnezeu, să rezistăm cu îndîrjire* sorţii*; ea te va învăţa să urmezi pe Dumnezeu şi să suporţi împrejurările.* - Ep. XLVIII *Ad Lucilium: Filosofia îmi promite să mă facă asemenea lui Dumnezeu; pentru aceasta sînt invitat, pentru aceasta am venit....* Cf. şi Ad. Luc. II.VII.

[41]Protectorul şi apoi socrul lui **Boethius, Symmachus**, consul în 485, era nepot al celebrului **Quintus Aurelius Symmachus**, prefect la Roma şi consul, apărătorul păgânismului împotriva Sf. **Ambrosie**. În afară de rudenie, aceleaşi sentimente, aceleaşi gânduri filosofice şi religioase uneau într-o caldă legătură sufletească pe **Boethius** şi pe socrul său.

[42]Inspirată din tragediile lui **Seneca**, mai ales din *Fedra* şi *Hippolit*, această invocaţie se înfăţişează totuşi ca una dintre cele mai izbutite poezii ale lui **Boethius**.

[43]Reproduse în greceşte, două frânturi de vers din *Iliada*, II, 294 sq (cele subliniate):

Rău e când domnii sînt mulţi, *numai unul să fie între oameni*
Poruncitor şi stăpân, numai cine primi de la Zeus
Schiptru, putere şi legi de care s-asculte supuşii.

(Trad. **G. Murnu**)

[44]Între faptele cu care **Boethius** se mîndreşte este şi acela de a fi voit să salveze senatul. (v. mai sus, proza IV).

[45]**Plutarch**, *Consolatio ad Apollonium* 192 a: *Chiar cei mai nepricepuţi dintre medici nu aplică de îndată grămadă de medicamente peste o tumoare ameninţătoare de sânge stricat, ci aşteaptă ca tumoarea care s-a ivit să se moaie de la sine prin coacere, fiind unsă uşor pe dinafară cu medicamente. Deci acum, după ce timpul, prin care toate de obicei ajung la maturitate, a înlăturat ceva din această calamitate şi afecţiunea sufletului tău pare a căuta ajutorul prietenilor, am socotit că-mi voi face datoria dacă, pentru a te consola, îţi voi împărtăşi gânduri potrivite, prin care şi durerea ta să se micşoreze şi aceste tânguiri jalnice şi deşarte să dispară.*

[46]**Boethius**, *In Porphirium*, III, 4: *Dacă ai unit ceea ce e muritor cu ceea ce e raţional ai făcut pe om.* Cf. şi **Plutarch**, Ad Apollonium, 116 b.

CARTEA II

[47]La cei vechi destinul era reprezentat ca o divinitate oarbă.

[48]**Plutarch**, *Ad Apollonium*, 102 f. sq. *Este însuşirea omului educat şi înţelept de a nu se schimba sub devenirea lucrurilor ce par prospere şi de a-şi păstra cu demnitate ţinuta unui suflet stăpânit în nenorocire. III: Căci nu venim în viaţă cu acea lege ca noi înşine să-i prescriem legi, ci să ne supunem celor ce sînt hotărîte de către zeii conducători ai universului şi celor ce au fost prescrise de către destin şi providenţă.*

[49]Cei vechi comparau adesea nestatornicia sorţii cu o roată care se învârteşte continuu. Cf. **Plutarch**, *Ad Apollonium*, 103 f: *Căci învârtindu-se roata, o parte a orbitei e sus, iar alta jos.* Cf. şi **Tibul**. El I, V, 70 şi **Properţiu**, II, II, 18.

[50]Soarta, cu toate cruzimile şi nenorocirile ei, se găseşte ca temă în cele mai multe tragedii din teatrul antic. De asemenea, şi poeţii lirici de atunci şi de totdeauna deplâng neputinţa omului de a învinge determinismul cosmic şi social, care-l împresoară.

[51]Eurip, strîmtoare între Eubeia şi Boeţia, renumită prin valurile sale veşnic agitate.

[52]**Plutarch**, *Ad Apollonium*. 103 d, 104 a, b: Despre următoarele spuse ale lui **Euripide**: *Averile nu sînt durabile, ci efemere*, şi: *Chiar lucruri foarte mici ne răstoarnă; ba o singură zi ne-ar putea ridica pe treptele cele mai înalte şi ne-ar coborî pe cele mai de jos*, **Demetriu din Faler** zice că *acestea sînt foarte juste, dar că ar fi fost mai exact dacă ar fi spus că nu într-o zi, ci într-o clipă.*

[53]Pentru personificarea sorţii, cf. personificarea legilor lui **Platon** (**Criton**) sau a patriei în **Cicero** (*Catilinara* I).

[54]**Plutarch**, *Ad. Apollonium* 116 a: *Despre toate trebuie să spunem: ne îngrijim de cele ce sînt ale zeilor, pe care cînd vor ni le cer înapoi. Astfel n-ar trebui să socotim insuportabil dacă ei cer pe cele a căror folosinţă ne-au îngăduit-o un scurt timp.* **Cicero**. *Tusc.* I, 93: *Să fie înlăturate deci aceste prejudecăţi băbeşti, că este o nenorocire să mori înainte de vreme. Dar care vreme? Cea fixată de natură? Dar aceasta ne-a dat viaţa, cum ne-a dat şi bani, fără a fixa ziua restituirii. De ce să te plîngi deci că ea o cere înapoi cînd vrea? Doar cu această condiţie ai primit-o.*

[55]**Plutarch** *Ad. Apollonium* 103 b: *După cum plantele uneori dau roade multe, alteori nu dau deloc şi animalele o dată sînt producătoare de urmaşi, altădată nu; şi după cum pe mare alternează liniştea cu furtuna, tot aşa în viaţă se întîmplă multe şi felurite împrejurări, care tîrăsc pe oameni în diferite schimbări ale sorţii.*

[56]**Horatius**, *Ode* I, 34, 12-15;

Numai un zeu e în stare
Din mic să facă mare, pe cel înalt umil.
Vădind ce-ascunde umbra. Cu aprig zbor
Norocu-a smuls de-aici coroana.
Vesel că dincolo o vede pusă.

(Trad. **C. Niculescu**)

Ode III, 29, 49-52:

Norocul cel prea bucuros de crunta lui menire
În jocul său neprevăzut stă-n veci îndărăpnat.
Pe plac nesigure favoruri având la toţi de dat,
Azi mie, mâine altuia, cu multă înlesnire.

(Trad. **Ollănescu**)

Plutarch, *Ad. Apollonium* 103; *Cît de alunecoasă şi de nestatornică este soarta şi cît de uşor se prăbuşesc cele înalte şi se înalţă cele umile, în schimbările sorţii.*

[57]**Solon** spusese odată bogatului **Croesus** *că nimeni nu trebuie să se considere pe deplin fericit înainte de moarte.* Învins de **Cirus** şi dus să fie ars pe rug, **Croesus** a strigat pe **Solon** de trei ori. **Cirus,** impresionat, a dat ordin să fie oprit rugul. În acelaşi timp, o ploaie torenţială a contribuit la stingerea completă a focului şi la salvarea lui **Croesus**. (cf. **Ausoniu**, *Ludus septem sapientium*)

[58]**Perseu**, regele Macedoniei, învins la Pydna (168), de **Paulus-Emilius** şi făcut prizonier, a împodobit carul de triumf al învingătorului său şi a murit apoi în închisoare.

[59]Citat în greceşte din *Iliada* XXIV, vers 527-533;

Două butoaie se află-n Olimp pe podeala lui Zeus
Unu-i butoiul de rele, celălalt e butoiul de bunuri.
Când un amestec din ele cuiva între oameni dă Zeus,
Nenorocirea-l aşteaptă, dar are şi parte de bine.
Dacă-i dă însă necazuri, îl face batjocura lumii
Foamea pe sfântul pământ îl adulmecă fără milă.
Şi umblă săracul pribeag, oropsit e de Zei şi de oameni.
(Trad. **G. Murnu**)

[60]Subiectul acestei poezii revine des în poezia didactică latină. Cf. **Ovidiu** *Faste* I; **Horatius** *Sat.* I, 1 **Claudian**, *Contra lui Rufin* I, etc.

[61]**Horatius**, *Carmen Seculare* 59.

[62]**Seneca**, Ep. II *Ad. Lucilium*: *Nu e sărac cine are puţin, ci cine doreşte mult.*

[63]Din a doua căsătorie, cu **Rusticiana**, fiica lui **Symmachus**, **Boethius** a avut doi fii: pe **Symmachus** şi pe **Boethius**, consuli foarte tineri, în 522.

[64]De tânăr, **Boethius** a ajuns la demnitatea de patriciu şi consul. (Patriciatul era spre sfârşitul imperiului numai un titlu onorific de noblețe, care se dădea unui număr restrâns de personalităţi în stat).

[65]Carul lui *Phoebus-Apollo* este, după legendă, tras de 4 cai, fiecare avându-şi funcţia arătată, de nume: *Pyrous* (foc, căldură), *Eous* (lumină), Ethon (*care arde*) şi *Phlegon* (care aprinde).

[66]**Verg**. *Georgice* II. 458; *O prea fericiţii agricultori, dacă şi-ar cunoaşte bunurile lor!*

[67]**Plutarch**, *De exilio*, 600 a: *Cred că nu sînt mulţi Sardinieni care să nu dorească să plece în exil cu averile tale şi care să li se pară că s-a făcut foarte bine cu ei, dacă astfel le este dat mai degrabă să trăiască între străini, decât fixaţi acasă, asemănători broaştelor ţestoase, să n-aibă nimic bun decât să trăiască fără grijă.*

[68]**Seneca**, *Epist.* I, 9, 20, *Ad Lucilium*; *Dacă cineva* (zice **Epicur**) *nu este mulţumit de averea sa, poate să fie stăpânul lumii întregi, tot sărac e. Sau, dacă ţi se pare mai bine altfel spus (interesează dealtfel conţinutul, nu forma); cel ce nu se crede fericit este un nenorocit, chiar dacă porunceşte lumii întregi. Dar, ca să ştii că aceste idei sînt obşteşti, fiindcă le-a rostit în primul rând natura, vei găsi la un poet comic această vorbă: „Nu este fericit cel ce nu se crede astfel".*

[69]Teme platonice şi stoice.

[70]Cf. **Seneca**, *Thyestes* III, 447;

Dar nici o teamă; fără arme casa mea este în siguranţă.
Şi în simplitate mă bucur de o linişte desăvârşită.

[71]**Seneca**, *Ad. Marciam.* 19, 5: *Soarta nu poate păstra ceea ce natura a părăsit şi nu poate fi nenorocit cel ce nu mai există.*

[72]**Cicero**, *Tusculane* V, 88-89 (cap. 31-32): *Cine nu se teme de sărăcie? Totuşi numai filosofii nu se tem de ea. Iar el* (**Epicur**) *cu cît de puţin se mulţumeşte! Nimeni n-a vorbit mai mult decât el despre cumpătare.*

[73]**Aristotel** fr. 57 (Stob. III 3, 25 + Pap. Oxyrh, 666): *Fericirea nu constă atît în a câştiga multe, cît mai ales a te găsi bine sub raportul sufletului şi nici corpul împodobit cu haine strălucitoare nu pare a da cuiva fericirea; căci se întâmplă cu cei nevrednici de nimic, când soarta le dă stare şi bunuri materiale, că va fi mai mult admirată înfăţişarea lor decât ei înşişi şi aceasta este mai rău decât orice.* (**Weinberger** p.33)

[74]**A. Gellius**, IX, 8: *Desigur că e adevărat ce-au spus înţelepţii, observând viaţa, că cei care au multe sînt lipsiţi de multe.* **Horatius**, Ode IV, IX, 45: *Să nu numeşti fericit pe cel ce are mult.*

[75]**Aristotel** fragm. 57: *Celor ce stau rău cu sufletul nici buna stare, nici frumuseţea nu le este dintre bunuri, ci cu cît bogăţiile încep mai înfloritor, cu atît mai grav şi mai rău rănesc pe cei ce le-au câştigat.*

[76]Cf. **Juvenal**, X, 21 sq:

De faci un drum în timpul nopţii şi dacă ai cu tine luată
Puţin-argintărie bună, mereu de sabie sau ţeapă
Ai să te temi şi tremura-vei, chiar când o trestie, pe apă,
Îşi mişcă umbra în faţa lunii. În schimb drumeţul făr-de-avere
Îi cântă hoţului în faţă.

(Trad. **I. M. Marinescu**)

[77]Frumusețea și fericirea vieții simple și patriarhale au fost cântate de cei mai mulți dintre poeții vechi ca **Tibul, Horațiu, Ovidiu, Seneca** etc.

[78]Se servea comesenilor vin și miere, pe care și le amesteca fiecare după plac.

[79]Purpură de Tyr; la început culoarea purpurei se scotea din otrava unei scoici.

[80]Serii, poporul din India de răsărit care fabrica și exporta mătasea în vechime. (Viermele de mătase în chinezește serh, a trecut și în greceşte ser; în latinește sericum = mătase; serica = stofe sau veşminte de mătase. Astfel se explică etimologia termenului modern de sericicultură.

[81]În legătură cu navigația, cf. **Vergiliu,** *Bucolice* IV; **Tibul,** *Elegii* I. V; **Ovidiu**, *Metamorfoze* etc.

[82]Elogiul păcii, cf. **Vergilius**, **Horatius**, **Seneca**, **Augustin**, *Octavia*, 390 *Neamul omenesc nu cunoaşte războaiele, nici freamătele ucigătoare ale trâmbiței de luptă.*

[83]În text *arva*. În aparatul critic al lui **Weinberger**, p. 36, găsim: *arma* W (probat Hüttinger, 1900, p. 19 n.1) Față cu ideea am adoptat în traducere lecțiunea *arma* din codicele W (Mainhingensie bibliothecae Wallersteinianae).

[84]Cf. **Ovidius**, *Metamorfoze* I, 140: *Sînt dezgropate din pământ bogățiile atâtătoare la răutăți.*

[85]**Arist**., Fr. 59 (Weinberger, p. 36): *Onoarea şi gloria umplu mai mult sufletul de uşurătate decât celelalte după care râvneşte omul.* **Cicero**, *Tusculane* III, 3 (cap. II): *La această rătăcire a noastră contribuie şi poeții: aceştia, deoarece au o mare aparență de învățătură şi de înțelepciune, sînt cu plăcere ascultați, citiți şi învățați pe dinafară şi astfel ei se întipăresc adânc în suflete. Când la aceştia se adaugă şi poporul, acest mare dascăl, această mulțime care din toate părțile ne împinge la vițiu, atunci sîntem definitiv otrăviți de stricăciunea ideilor rele şi ne îndepărtăm de natura însăşi, până acolo încît par a-şi fi râvnit cea mai bună natură cei care au socotit că nimic nu e mai bun pentru om, nimic mai dorit, nimic mai măreț, decât onorurile, conducerile, gloria populară...* **Plutarch,** *Consolatio ad Appollonium*, 103 e: *Deşi aceasta este starea lucrurilor trecătoare, unii, din cauza prostiei omeneşti, îşi fac o glorie nesocotită şi deşartă dacă atunci când mărimea bogățiilor sau rangul magistraturilor, sau o situație mai înaltă în stat, ori onorurile şi gloria i-au ridicat puțin, amenință şi insultă pe cei mici, negândind cît de nestatornică şi alunecoasă este soarta...*

[86]Aluzie la instituția decemvirilor creată la 451 a. Chr., pentru a redacta legi scrise.

[87]Ultimul rege roman, **Tarquinius Superbus**, a fost alungat la 509 a. Chr.

[88]Cf. **Seneca**, *De beneficiis*, III, XX: *Dacă cineva crede că omul în întregime poate fi supus sclaviei, greşeşte: partea cea mai nobilă din noi se sustrage acestei condiții. Numai corpurile sînt supuse şi în proprietatea stăpânului; spiritul îşi are dreptul său propriu, e atît de liber şi de plin de mişcare, încît nici nu poate fi ținut în închisoare, nici nu poate fi oprit de a-şi lua avînturile sale pentru a se ridica sus, în infinit, în tovărăşia celor cereşti.*

[89]**Zenon** din Eleea. Alții cred că e vorba de filosoful **Anaxarch** din Abdera, partizan al filosofiei lui **Democrit** şi victimă a tiranului **Nicocreon** din Cypru.

[90]**Busiris**, rege al Egiptului, care, pentru a opri flagelul unei foamete care se abătuse peste țara lui, a ordonat, după sfatul unui ghicitor din Cypru, să se sacrifice străinii care pătrundeau în Egipt. Pe **Hercule** însă nu l-a putut sacrifica, deoarece acesta rupând lanțurile a ucis şi pe rege şi pe fiul acestuia. Istoricii greci însă combat verosimilitatea acestei legende, după care ar fi existat sacrificii omeneşti la Egipteni.

[91]Învins într-un război cu Cartaginezii şi făcut prizonier, **Regulus** a fost trimis să trateze cu romanii pentru un schimb de prizonieri, jurând că se va întoarce îndărăt, dacă negocierile vor eşua. La Roma însă el a sfătuit pe compatrioții săi să nu admită condițiile Cartaginezilor şi apoi, respectându-şi jurământul, s-a întors la Cartagina, unde a fost supus celor mai grele chinuri, povestite, între alții, de **Cicero**, în *De Officiis*, III, 27.

[92]Tabloul grozăviilor săvârşite de **Nero**, îl găsim zugrăvit complet de **Suetoniu** şi **Tacit**.

[93]După ce a fost ucisă mama sa, **Nero**, venind să-i vadă cadavrul, se zice că l-a privit obiectiv, admirând sau criticând din punct de vedere estetic, diferite părți ale corpului. Adevărul acestui fapt e pus la îndoială atît de **Suetoniu**, cît şi de **Tacit**.

[94]**Cicero**, *Hortensius* 27/37: *Cît se deosebesc oamenii între ei, ca fire, dorințe şi felul vieții întregi.*

[95]**Cicero**, *Hortensius*, 80/87.

[96]Visul lui Scipio, în *Republica*, VI, 22.

[97]**Cicero**, *Rep.* VI, 25: *Acel renume însă în întregime este încătuşat în limitele acestor regiuni pe care le vezi; pentru*

nimeni el n-a fost veşnic, ci se prăbuşeşte cu moartea oamenilor şi se stinge în uitarea posterităţii.

[98]**Plutarch**, *Consolatio ad Apollonium*, 117 e: *Cea mai lungă viaţă este scurtă şi de o clipă, faţă cu veacurile nenumărate*, cf. **Cic**. *Hort*, 25/35; *Rep*. VI, 24

[99]**Plutarch**, De vit. pud. 532 f (**Weinberger** 42). *Tăcerea este,* zice **Euripide**, *răspunsul filosofilor. Proverbe* 11, 12: *Bărbatul înţelept va tăcea* (cf. *Proverbe* 17, 28; *Ecclesiastul* 20, 5, 6, 7). **Macrobius**, *Saturnalia* VII, 1. 11: *Aceasta este una din virtuţile filosofiei, că pe când oratorul nu poate să demonstreze decât vorbind, filosoful face filosofie nu mai puţin tăcînd, decât vorbind.* În timpurile noastre tăcerea a fost magistral dăltuită în bronzul cuvîntului de **T. Carlyle** şi **V.Pârvan.**

[100]Cf. **Plutarch**. *Ad uxorem* 611 d.: *În privinţa celor pe care le auzi de la alţii, care sfătuiesc pe mulţi spunînd că nu există nimic rău, nimic trist pentru cei ce sînt dezlegaţi de corp, ştiu că te împiedică să crezi această învăţătură strămoşească şi simbolurile mistice ale orgiilor dionisiace, pe care le cunoaştem unii de la alţii cei ce participăm la ele.*

[101]Cf. **Vergilius**, *Eneida* IV, 173-177

[102]**Brutus**, autorul principal al revoluţiei republicane din 509 a. Chr., prin care **Tarquinii** au fost alungaţi şi regalitatea înlocuită cu republica. *S-ar putea să fie, de asemenea, vorba despre* **Brutus** *care a luat parte la asasinarea lui Caesar.*

[103]Stoicul **Cato** din Utica.

[104]Consul roman în 282 a.Chr., proverbial pentru sărăcia, integritatea şi cinstea sa. În războiul cu Tarentul, **Fabricius** a fost trimis la **Pyrrhus** să negocieze răscumpărarea prizonierilor şi pacea. **Pyrrhus** voind să-i facă un dar de bani, el l-a refuzat. În acelaşi timp însă a denunţat lui **Pyrrhus** intenţiile criminale ale medicului acestuia. Când a auzit **Pyrrhus** a exclamat: *Recunosc pe Fabricius! Ar fi mai uşor să întorci soarele din drumul său, decât pe acest roman din calea dreptăţii şi a onoarei.*

[105]**Seneca**, *Agamemnon*, 58 sq.

[106]**Martianus Capella**, 3,7:

Cel care legi, strîngînd în lanţuri tainice,
Semînţe care se luptă întrc ele
Şi printr-o sfîntă-mbrăţişare încălzeşti legături,
Căci împleteşti elementele unele cu altele.
Uneşti sexele şi credinţa sub semnul 'Dragostei'.

[107]Reminiscenţe din *Banchetul* şi *Timeul* lui **Platon**, după

care iubirea este ca un demon ce are misiunea de a uni elementele despreunate.

CARTEA III

[108]Cf. **Platon**, *Protagoras* 328 d.: *După ce Protagora a spus acestea şi altele ca acestea a încetat cuvîntarea; eu însă, mult timp fermecat de cuvîntarea lui, îl priveam încă, dornic să aud cele ce urmează.*

[109]În *Republica* lui **Platon** (începutul cărţii VII) găsim celebra alegorie a peşterii, prin care **Socrate** aseamănă pe om, prizonier propriilor sale simţuri şi prejudecăţi, neputincios de a cunoaşte esenţa adevărului, cu nişte captivi care, închişi într-o peşteră întunecoasă, sînt nevoiţi să stea cu spatele spre lumină şi să nu poată vedea decât umbrele fiinţelor şi lucrurilor reflectate de lumina de afară. După cum aceşti prizonieri cu cît se apropie mai mult de ieşirea din peşteră, cu atît pot vedea mai bine lucrurile iar nu umbrele lor, tot aşa omul, dezbrăcat de pasiuni şi prejudecăţi şi înălţat până la Dumnezeu, poate cunoaşte realitatea ideală. Conchide **Platon**, prin gura lui **Socrate** (517 b): *Aşadar, iubite Glaucon, aceasta este icoana condiţiei umane. Peştera subterană este lumea vizibilă; focul care o luminează este lumina soarelui; captivul care se ridică în regiunea superioară şi o contemplă este spiritul, care se înalţă până la sfera inteligibilă. Aceasta este părerea mea, dacă vrei să o ştii. Dumnezeu ştie dacă este adevărată.*

[110]Cf. **Martianus Capella**, 37,4 (24,6)

[111]Loc comun al filosofiei morale antice. Cf. **Platon**, *Euthidem*, 278 e: *Toţi voim să fim fericiţi. ... cine dintre oameni nu vrea să fie fericit?* **Cicero**; *Hort.* 26/36: *Desigur toţi voim să fim fericiţi"; **Seneca**, De vita beata, I, 1: „Toţi doresc să trăiască fericiţi...*

[112]**Epicur**, fr. 348 (**Augustinus**, *De civitate Dei*, XIX.1)

[113]Cf. **Platon**, *Republica*, 518 c.

[114]Cf. **Seneca**, *Ad Lucilium* 36: *Anotimpurile, zilele, astrele, arată că toate fenomenele şi lucrurile au un ciclu pe care îl parcurg şi-l repetă în perioade determinate.*

[115]Perle; cf. **Horatius**, *Epode*, 8. 14.

[116]Struma = scrofulă, urmată de scrofuri; **Catul**, LII.

[117]Exista un **Decoratus**, ataşat pe lângă maestrul oficiilor (**Bocognano**, p. 264, nota 98).

[118]Pe lângă îndatoririle lor speciale (jurisdictio şi imperium) pretorii aveau şi unele atribuţii politice şi administrative. Ei dădeau spectacole pentru popor.

[119]Prefectul aprovizionării, care supraveghea toate industriile alimentare, nu mai avea la sfârşitul imperiului din vechile sale însărcinări decât pe aceea de a fixa preţul pâinii şi de a verifica, pentru exactitate, cântarul brutarilor.

[120]**Cicero**, *Pro Archia*, 14.

[121]**Dionisie**, tiranul Syracuzei, către anul 400 a.Chr., pentru a face pe linguşitorul curtezan **Damocles** să înţeleagă plăcerile domnici, i-a cedat pentru o zi locul, urcându-l pe tron şi înconjurându-l de toate satisfacţiile, dar atârnându-i în acelaşi timp deasupra capului de tavan o sabie, care se ţinea într-un fir de păr să nu cadă. **Damocles** a înţeles astfel fericirea tiranului.

[122]Cf. **Cicero** *De Officiis*, II, 24 sq.

[123]**Papinianus**, jurisconsult celebru, **Caracala**, ucigându-şi fratele i-a cerut să facă apologia crimei. **Papinianus** a refuzat şi a fost ucis.

[124]**Horatius**, *Ode*, III, 4, 65: *Forţa oarbă se prăbuşeşte sub propria sa greutate.*

[125]Cf. Ev. Matei, 10,36: *Şi vrăjmaşii omului, casnicii lui.*

[126]Cf. **Vergilius**, *Georgice* I, 30. Indus la est şi insula Thule la nord erau limitele lumii cunoscute de cei vechi.

[127]Versuri citate în greceşte din **Euripide**, *Andromaca*, 320 sq.

[128]Cartea II, proza VII.

[129]**Aristotel**, *Rhetorica* 1399 b; **Sallustius Iugurtha** 85, 21-25.

[130]Cf. **Iuvenal**, XV, 708, sq.

Din cer ne luarăm cunoştinţa
Acestui simţ din care nu sînt întru nimic împărtăşite
Vieţuitoarele ce-şi poartă a lor priviri în jos ţintite.
Acel ce le-a creat pe toate dintru-nceputul lumii, dete
La dobitoace numai viaţă, iar omeneştii noastre cete,
Dădu şi suflet...

(Trad. **I. M. Marinescu**)

[131]În *Andromaca*, vers. 420

[132]**Plutarch**, *Consolatio ad Apollonium*, 104 a: *În realitate trupurile oamenilor sînt muritoare şi efemere.*

[133]**Plutarch**, *De liberis educandis*, 5 e: *Cît de mică este puterea omului, comparată cu puterea altor animale ca de pildă elefanţii, taurii, leii.* ***Seneca*** *Ad Lucilium XV: Nu vei atinge niciodată nici forţele, nici greutatea unui bou gras.*

[134]**Aristotel**. Fr. 59 (**Iamblichus,** *Protrepticon* 8, 47, 12): *Dacă cineva ar avea vederea lui Lynceu, a cărui privire putea străbate prin ziduri şi arbori, i s-ar părea o reprezentare suportabilă să vadă din cîte rele e constituit.* (**Weinberger**, p.59)

[135]Cf. **Platon**, *Protagoras*, 329 c.d.: *... virtutea e una, dar părțile ei sînt justiția, temperanța, sfințenia, sau toate acestea sînt numele uneia și aceleiași realități.*

[136]**Platon**, *Timaios*, 27, c.: *Deci, datoria ta, Timaios, este să vorbești în legătură cu acest subiect, pe cît se pare, după ce vei invoca mai întâi, după lege, pe zei.*

[137]**Platon,** *Timaios, 27c; cf. Geneza, 1,26; etc.*

[138]Cf. **Platon,** *Timaios, 31b-32c.*

[139]Cf. **Platon,** *Timaios, 35 și 39e.*

[140]Cf. **Platon,** *Timaios, 41e.*

Dialogul *Timaios* al lui **Platon** se găsește în *Opere*, vol. VII, Ed. Științifică, 1993, p. 105-215.

[141]**Martianus Capella,** 74,18 (49,4): *Dă, tată, ca mintea să se urce la cetele eterice.*

[142]Cf. **Platon,** *Legile*, 715e: *Demiurgul, cum spune un vechi cuvînt, avînd în sine începutul, sfîrșitul și mijlocul tuturor lucrurilor, pe toate le cuprinde, urmărindu-le cu dreptatea sa. Cf. Apocalipsa lui* ***Ioan****, 1,8: Eu sînt Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul, zice Domnul, cel ce este, cel ce era și cel ce vine, atotțiitorul.*

[143]Idee inspirată din **Platon**

[144]**Boethius** tradusese „*Elementele*" lui **Euclid** și *Aritmetica* lui **Nicomah**.

[145]În vocabularul filosofic al lui **Lalande**, găsim această notă, după **L. Braunschweig**: *Porismele lui Euclide s-au pierdut; nu se știe exact ce conțineau, nici măcar ce înseamnă cuvântul. Dar se poate presupune că ele tratau despre propoziții incomplet demonstrate și a căror dovedire, logică și generală, trebuia demonstrată.* Totuși în dicționarul grec-francez al lui **Bailly** găsim tradus astfel cuvîntul: porisma = corolar, propoziție scoasă dintr-o teoremă (**Eucl.**, *Elem.* 3,1). Această traducere concordă, după cum se vede, cu înțelesul pe care i-l dă **Boethius**. Prin urmare, însemnarea cuvîntului porisma nu rămâne necunoscută.

[146]**Platon**, *Phaidon* 60 b.

[147]Cf. Ev. Matei XI 28: *Veniți către Mine toți cei osteniți și Eu vă voi odihni pre voi.*

[148]**Vergilius**, *Eneida VII*, 46: *Loc de cetate și trudelor capăt acolo să-ți fie.* (Trad. **Coșbuc**)

[149]Cf. Cartea III, proza XI

[150]**Plutarch**: *De Exilio*, 607 e: *Există ținuturi unele mai potrivite decât altele, pentru plante, în care acestea răsar și*

cresc mai bine.

[151]**Quintilianus**, *Institutio Oratoria* VII, Praefatio.

[152]Fericitul **Augustin,** *Confesiuni, VII, 10: Am fost nevoit să mă îndrept spre mine însumi, am intrat în adâncul conştiinţei mele şi am văzut... lumina cea schimbătoare.*

[153]Cf. cu teoria platonică a reminiscenţei (Phaidon, 91c)

[154]Cf. Cartea I, proza VI

[155]Giganţii, spune legenda, ajutaţi de mama lor **Geea**, au declarat război lui **Jupiter**, dar acesta i-a învins cu ajutorul lui **Hercule**.

[156]**Platon**, *Republica*, 425a.

[157]Citat în greceşte, cf. **Platon,** *Sofistul*, 244e.

[158]**Platon**, *Timaios*, 29b

[159]Cf. **Vergilius**, *Georgice II, 490: Fericit cel ce a putut cunoaşte cauzele lucrurilor*

[160]**Orfeu**, fiul regelui **Oeagru** şi al nimfei **Caliope** - după altă legendă, fiul lui **Apollo** şi al muzei **Clio** - cel mai mare cântăreţ al antichităţii, de numele căruia se leagă poeme, mistere, dogme etc. Poezia aceasta a lui **Boethius** este în întregime imitată după **Seneca**, *Hercule Furiosul*, 570-595, *Hercule pe muntele Oeta*, 1035-1134, şi *Medeea*, 628-636. Influenţe din **Seneca** se găsesc în aproape toate poeziile lui **Boethius**. În cea de faţă asemănările sînt mai izbitoare ca în toate celelalte.

Tabloul complet al împrumuturilor din **Seneca** la **Boethius** a fost întocmit de **R. Peiper**, *Cons. Philosophiae*, Lipsiae, 1871.

Asemănări izbitoare se găsesc şi în *Satyriconul* (Cartea IX) lui **Martianus Capella**. Cf. şi **Ovidiu**, *Faste*, II, 83.

[161]Thaenar (Azi capul Matapan), peşteră de la extremitatea de sud-est a Laconiei, lângă intrarea în "infern".

[162]Cerberul, câine cu trei capete, păzitor al infernului.

[163]Furiile (la greci Eriniile), zeităţi cărora nici o crimă sau viclenie nu le rămâne nedescoperită şi nepedepsită.

[164]**Ixion**, regele Lapiţilor, căruia **Jupiter** îi acordase azil în Olimp. Ucigându-şi socrul şi încercând în Olimp să necinstească pe **Junona**, a fost aruncat în Infern şi pedepsit cu legarea de o roată care se învârtea necontenit.

[165]**Tantal**, regele Lidiei, dând o masă zeilor, pentru a le ispiti ştiinţa, le-a servit drept mâncare pe propriul său fiu, **Pelops**, tăiat în bucăţi. **Jupiter** a-toate-ştiutorul însă l-a trimis pentru nelegiuirea lui în Tartar, pedepsindu-l la o foame şi sete veşnice, pe care nu şi le poate astâmpăra niciodată; deşi în mijlocul unui

rîu şi având deasupra un pom cu fructe coapte, crăcile se ridică în sus când întinde mâna, iar valurile fluviului îi scapă mereu printre buze, fără să poată înghiţi o picătură de apă, când vrea să-şi astâmpere setea.

[166]Gigant pedepsit de **Apollo** şi **Diana** fiindcă încercase să necinstească pe mama lor, **Latona**, şi condamnat să-i sfâşie veşnic doi vulturi ficatul fără ca el să-i poată alunga.

[167]**Pluto**, zeul Infernului.

CARTEA IV

[168]Cf. **Cicero**, *Visul lui Scipio* (Republica).

[169]**Platon,** *Phaidros*, 249 c: *Singură gândirea filosofului e înaripată...*

[170]**Mart. Capella,** 40, 12 (26,13).

[171]**Saturn**. Cf. **Vergilius,** *Georgice* I. 336: *Priveşte încotro se-ndreaptă planeta îngheţată a lui Saturn.*

[172]**Marte**.

[173]**Platon,** *Phaidros*, 246 e: *E înnăscută puterea aripei de a zbura în înalt, unde locuieşte neamul zeilor... Marele Jupiter merge înainte pe cer, purtat în car, pregătitor şi îngrijitor a toate.*

[174]**Vergilius,** *Eneida*, XII, 761-763:

Cinci ocoliri au făcut înainte pe aici şi pe acolo
Cinci îndărăt; căci acum nu fug dup-o slabă răsplată
Jocuri făcând, ci se-ntrec pe capul şi viaţa lui **Turnus**.

(Trad. **Coşbuc**)

[175]Cf. **Platon**, dialogul *Gorgias*, din care **Boethius** s-a inspirat în acest capitol.

[176]Portretul timpului, cf. **Platon**, *Republica*, X, 578 b-580 b.

[177]**Martianus Capella**, 16,1 (9,25).

[178]Cf. *Pildele lui Solomon,* XIV 25: *Cununa înţelepţilor este bogăţia lor; iar viaţa nebunilor este rea.* Cf. şi *Psalmi*, 89,6; *Ierem.* 13. 18.

[179]Cf. **Ambrosius**. *De Officiis ministrorum* I, 12, 46: *Nelegiuitul îşi este însuşi pedeapsă, cel drept... mulţumire şi fiecare din faptele sale bune sau rele îşi ia răsplata sa.*

[180]Acest episod din viaţa lui **Ulysse** e povestit de **Ovidiu** în *Metamorfoze* XIV, 254 sq.

[181]**Ulysse**, Neritus era un munte într-o mică insulă de lângă Ithaca, patria lui **Ulysse**.

[182]**Circe**, zeiţă vrăjitoare, fiica soarelui şi a nimfei **Perseia**, locuind în insula Aia, într-un palat păzit de animale sălbatice şi de eroi, transformaţi de ea în animale. A fost ucisă de **Telemac**. Cf.

episodul acesta povestit de **Homer** (*Odiseea* XX 138 sq.) cu următorul început:

De aici pornim-nainte plini de jale
De pierderea iubiților tovarăși,
Dar mulțumiți că noi scăpărăm teferi
Și-ajungem la ostrovul Aia, unde
Ședea frumoasa ***Circe****, o zeiță*
Cu graiu de om și-amarnică, o soră
De-un sânge cu sălbatecul ***Aetes***
Care-i născut din luminosul soare
Și de-a lui ***Ocheanos*** *fată* ***Persa****...*

(Trad. **Murnu**)

[183]African, Marmarica, în Africa, între Egipt și Cyrenaica.

[184]**Mercur**, născut în Arcadia, reprezentat cu aripi la umeri și la picioare.

[185]Cf. **Platon**, *Gorgias*, 509, d. (cap.LXV): *Așadar, din două rele, a comite o faptă rea și a suferi, noi spunem că-i mai mare cel dintâiu și mai mic cel de-al doilea. De aceea, ce mijloace trebuie să-și procure cineva, ca să poată să-i ajute astfel, încît să aibă amândouă foloase, atît pe acela de a nu comite fapte rele, cît și pe acela de a nu le suferi? Oare puterea sau voința? Vreau să spun astfel: va fi ferit de nedreptăți dacă nu va voi sau dacă își va dobândi puterea ca să nu fie nedreptățit?* (Trad. **Simenschy**) cf. **Cicero**, *Hortensius* 29/39; **Augustin**, *De Civitate Dei* V, 26.

[186]**Platon**, *Gorgias*, 472 e: *După părerea mea... cel nedrept și criminal este nefericit în orice caz, totuși mai nefericit dacă nu e tras la răspundere și judecat de zei și de oameni.*

(Trad. **Simenschy**).

[187]Cf. **Platon**, *Republica*, X; **Vergilius**, *Eneida*, VI, 739

[188]**Vergilius**, *Georgice* I, 204.

[189]**Mart. Capella**, 42, 4 (27, 1); cf. **Ovidius** *Metamorfoze* II, 177.

[190]În timpul eclipselor de lună, cei vechi făceau un zgomot asurzitor, lovind între ele obiecte de metal, pentru a ajuta luna să iasă din eclipsă. Acest obicei, care se mai păstrează și astăzi la groenlandezi și la unele populații africane, trebuie pus în legătură cu un străvechi mit indian, după care luna și soarele sînt necontenit urmărite de capul nemuritor al lui **Rahm**, pîrît de aceștia lui **Vișnu** că ar fi băut din apa nemuririi.

[191]Loc comun în dialogurile platonice. Cf. *Phaidon*, 62 a.

[192]**Cicero**, *De divinatione*, II 101. După **Usener, Klingner**

şi **Muller** (cf. **Weinberger**, p. 96) **Boethius** s-a folosit în acest capitol de izvoare neoplatonice; **Plotin**, I, 7, 1; 201; III, 1, 7, sq.

[193]Idee stoică.

[194]Părerea susținută de **Atenagora**, filosof platonic, născut la Atena în sec. II, convertit la creștinism.

[195]Gândire platonică.

[196]Cf. **Cicero**. *De divinatione*, I, 125: *Eu însă numesc destin ceea ce Grecii numesc* ειμαρμενη, *adică o ordine şi o serie de cauze care se nasc unele din altele.*

[197]**Verg**. *Eneida* II, 426.

[198]**Lucanus**, *Pharsalia* I, 128. Nepot al lui **Seneca Retorul** şi **Seneca Filosoful**, **Lucanus**, marele poet epic roman, a murit de tânăr, osândit de **Nero** fiindcă se amestecase în conspirația republicană a lui **Calpurnius**.

[199]Citatul, în greceşte, este luat poate din **Hermes Trismegistul**, personaj legendar, căruia i se atribuiau numeroase cărți, conținând principiile înțelepciunii vechiului Egipt (**Bocognano** p. 268) sau din filosoful eleat **Parmenide** (**Weinberger**, p.100).

[200]Citat în greceşte, din *Iliada*, VII, 176. *Dacă nu sînt o muză, anevoie o să spun despre toate.*

(trad. **Murnu**).

[201]Cf. *Ecclesiastul* I, 8: *Toate lucrurile sînt grele, nu poate omul să le explice prin cuvînt şi nu se va sătura ochiul a vedea, nici urechea a auzi.*

[202]Cf. *Epist. Filip.* 2, 7: *Ci s-au deşertat pe sine chip de om luând, întru asemănarea oamenilor făcându-se.* Iacob, 3, 9: *Cu dânsa (cu limba) blestemăm pre oameni, cari sînt făcuți după asemănarea lui Dumnezeu.*

[203]Cf. **Mart. Capella** 427, 7 (299, 25) – **Vergilius,** *Georgice* II, 481-482.

[204]**Vergilius**, *Ecloge* 8, 17.

[205]**Vergilius**, *Georgice* III, 225-226.

[206]**Maximianus**, 5, 112.

[207]Înainte de a pleca cu flota spre Troia, Atridul **Agamemnon** a trebuit să jertfească pe fiica sa **Ifigenia**, pentru a avea vînturi favorabile de plutire.

[208]**Ulysse**.

[209]Leul din Nemeia. Este vorba de chinurile la care a fost supus **Hercule** pentru a ispăşi vina de a-şi fi ucis, într-un acces de nebunie, soția şi copiii.

[210]Păsările lacului Stymfale.

[211]Merele de aur din grădina Hesperidelor.

[212]**Diomede**, regele Traciei, îşi hrănea caii cu carne omenească. **Hercule** l-a pedepsit pentru această cruzime, dându-l propriilor lui cai să-l sfâşie.

[213]**Seneca**, *Hercules Furens* 1178.

[214]**Seneca**, *Medea*, 643, 653.

[215]Mistreţul de la Erimante din Arcadia.

[216]A ţinut, în locul lui **Atlas**, pământul pe umeri.

CARTEA V

[217]Cf. **Platon**, *Timaios*, 28 a: *Tot ceea ce naşte trebuie să se nască dintr-o cauză oarecare; căci nimic nu-şi poate avea originea în afară de o cauză.* - **Persius**, *Satire* III. 84 sq.

Nimic nu se naşte din nimic
Nimic nu se poate întoarce în nimic.

[218]**Aristotel**, *Physica* II, 4.

[219]Persia: numele de Achemenia, de la Achemene, strămoşul lui **Cyrus** şi **Darius**.

[220]În retragere, parţii cauzau mari pierderi inamicului, copleşindu-l din fugă cu săgeţi.

[221]Citat în greceşte (*Iliada* III, 277 şi *Odiseia* XI, 109 şi XII, 323) versul acesta figurează în **Weinberger** (p.110) ca primul în poezia ce urmează.

[222]**Homer**, *Iliada*, I, 605-606

[223]**Vergilius**, *Georgice*, IV, 393: *Cele ce sînt, ce au fost şi-ncurând sînt împinse să vină.*

[224]Cf. **Cicero**, *De Natura Deorum* II, 68: III, 54 - **Lactantius**, *Institutiones Divinae* II, 10 - **Firmicus Maternus**, *De errore profanarum religionum* 17, 1. - **Mart. Capella** 74, 1 (48,9).

[225]Cf. **Augustinus**, *De Civitate Dei* V, 9-11.

[226]**Horatiu**, *Satire* II, 5, 59. Ulysse se adresează vestitului profet teban **Tiresias**, întrebându-l cum va putea să-şi refacă averea. *După ce-i dă unele sfaturi,* **Tiresias** *adaugă aceste cuvinte al căror echivoc e caracteristic tuturor oracolelor: Fiu al lui* **Laerte**, *ceea ce spun va fi sau nu va fi: marele* **Apollo** *îmi inspiră prezicerea!*

[227]Cf. cartea IV, poezia VI, 43.

[228]Despre teoria platonică a reminiscenţei, ale cărei idei sînt reluate aici, v. şi Cartea III, poezia XI.

[229]Cf. **Platon** *Menon*, 80 d. e.: *Bagi de seamă în ce argumentaţie încurcată intrăm? Ca şi cum omul n-ar putea cerceta nici ce cunoaşte, nici ce nu cunoaşte. Căci el nu caută ceea ce cunoaşte fiindcă ştie şi n-are nevoia de nici o cercetare amănunţită, şi nici ce nu cunoaşte; fiindcă nu ştie ce caută.*

[230]**Cicero**, *De Divinatione*, II 8, sq.

[231]**Origenes** (**Eusebius**, *Praep. ev.* VI, 11), *Preştiinţa lui Dumnezeu nu implică celor pe care el le are în puterea sa necesitatea de a se produce.*

[232]Idee neoplatonică din **Ammonius**: *cunoaşterea... este o energie a cunoscătorului* - şi **Proculus**: *tot ce se cunoaşte nu prin puterea sa, ci mai degrabă prin puterea cunoscătorilor se percepe.*

[233]Numele latin al filosofiei stoice gr. στοα lat. porticus, o galerie cu colonade şi picturi în Atena, unde **Zenon** din Citium şi-a ţinut cursurile. Filosofia sa şi-a luat numele de stoicism, de la locul unde era predată. Stoicii afirmă că senzaţia este primul act al cunoaşterii; acordă însă spiritului rolul de a prelucra datele simţurilor şi de a extrage din impresii confuze şi particulare idei precise şi generale. După concepţia stoică deci, spiritul nu are numai o receptivitate pasivă, ci este esenţial activ. **Boethius** opune acestei teorii a cunoaşterii teoria platonică, după care noţiunile generale despre lucruri nu ies din percepţiile noastre sensibile, ci ele preexistă în spirit, fiind doar trezite cu prilejul percepţiilor.

[234]Cf. **Prudentius**, *Apotheosis*, 83.

[235]Cf. **Sallustius**, *Catilina* I. 1. - **Ovidius**, *Metamorfoze*, I, 85 sq. - **Prudentius**, *Contra Symmachum*, II, 262.

[236]**Aristotel**, *De Caelo* I; cf. şi II, 1: *Cerul în întregime nici nu este născut, nici nu se poate strica, aşa cum zic unii despre el, ci este unul şi veşnic, neavând nici început nici sfârşit al întregi eternităţi, având însă şi păstrând în sine timpul infinit...*

[237]**Platon**, *Timaios*, 28 sq.: *După ce tatăl a băgat de seamă că lumea creată de el se mişcă şi are viaţă... s-a bucurat şi plin de veselie s-a gândit s-o facă şi mai mult după asemănarea sa. Astfel, precum el e veşnic, tot aşa s-a hotărît să facă şi universul pe cît se poate la fel. Evident, natura vieţuitoarelor este veşnică.*

[238]**Platon**, *Timaios*, 37 d. sq.

[239]**Ammonius**, 135: *Acelaşi lucru prin natura sa este liber, iar prin cunoaşterea zeilor este nu nedefinit, ci definit.* (**Weinberger**, p.125)

[240]**Prudentius,** *Cathemerinon*, II, 105 sq:

Din zori şi până în apus
Avem un ochiu acolo sus
Ce zilnic e cercetător
Al vorbelor şi faptelor
El vede tot şi ştie-orice
În tot ce facem martor e
De dreapta judecat-a Lui
Nu scapă gândul nimănui.